T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

İTTİHAD VE TERAKKİ YÖNETİMİNE MUHALİF BİR BAKIŞ: HİKMET GAZETESİ (1912)

SEVİM AYIK

2502120101

Tez Danışmanı:

PROF. DR. BELKIS ULUSOY NALCIOĞLU

İSTANBUL, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	SEVİM AYIK	**Numarası**	:	2502120101
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	GAZETECİLİK / DOKTORA	**Danışmanı**	:	PROF. DR. BELKIS ULUSOY NALCIOĞLU
Tez Savunma Tarihi	:	20.09.2018	**Saati**	:	11.00
Tez Başlığı	:	İTTİHAT VE TERAKKİ YÖNETİMİNE MUHALİF BİR BAKIŞ: HİKMET GAZETESİ (1912)			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. SUAT GEZGİN		Kabul
2- PROF. DR. BELKIS ULUSOY NALCIOĞLU		Kabul
3- PROF. DR. OKAN YEŞİLOT		
4- DOÇ. DR. BURCU KAYA ERDEM		Kabul
5- . DR. ÖĞR. ÜYESİ BURAK YENİTUNA		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜYESİ ERSİN TURAN		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ BURAK UNTİLA KAPLAN		

ÖZ

İTTİHAD VE TERAKKİ YÖNETİMİNE MUHALİF BİR BAKIŞ: HİKMET GAZETESİ (1912)

SEVİM AYIK

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine damgasını vuran İkinci Meşrutiyet dönemi, mutlakıyet rejiminin sona erdiği, I. Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ardından başlayacak cumhuriyet dönemine bir hazırlık süreci olarak değerlendirilmektedir. Bu süreç zarfında meşruti sistemin kalıcı olması adına siyasi fırkaların kurulması, Osmanlı siyasi ve içtimai hayatında büyük değişikliklerin vuku bulmasına sebep olmuştur. Osmanlı halkı ilk kez seçimle ve seçimle iktidara gelen hükümetlerle tanışmıştır. Henüz yüz yılı bile bulmayan geçmişiyle genç Osmanlı matbuatı, İkinci Meşrutiyet dönemini heyecan ve mutlulukla karşılamış, neşredilen gazete ve mecmua sayılarında büyük artış yaşanmıştır. Çalışmamızda, İkinci Meşrutiyet dönemi matbuat dünyasının önemli fikir insanlarından biri olan Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin meşrutiyetin mimarı olan İttihad ve Terakki'nin ilk dört yılda gerçekleştirmiş olduğu icraatlara gazete sütunlarında getirmiş olduğu eleştiriler ortaya konulmuştur. Çalışmamızda ayrıca Ahmed Hilmi'nin muhalefetinin ekseninin anlaşılması adına yol gösterici olabilmesi için verilen örneklerin yorumlanması yapılmıştır. Çalışmamız gerçekleştirilirken ilgili literatür taramasının yanı sıra, *Hikmet* gazetesinin günlük nüshaları taranarak ilişkili yazılar tercüme edilmiş ve yorumlanarak son haline getirilmiştir. Çalışmada betimleyici analiz yönteminden istifade olunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, İkinci meşrutiyet, İttihad ve Terakki, Fırkacılık, Muhalefet, Şehbenderzade, Hikmet gazetesi

ABSTRACT

CRITICAL VIEW AT UNION AND DEVELOPMENT GOVERNENCE: HİKMET PRESS (1912)

SEVİM AYIK

The Second Constitutional era that marked the last period of the Ottoman Empire is regarded as the end of the autocratic regime, and a preparatory process of the republican period to start after the First World War. During this period, the establishment of political parties on behalf of the constitutional system to be permanent caused great changes in political and social life in the Ottoman Empire. The Ottoman people for the first time met with the elections and the governments that came to power with the elections. Yet a hundred or even less years of past, the young Ottoman press met the second Constitutional period with excitement and happiness, and the number of published newspapers and magazines greatly increased. In our study, the criticisms in the columns of the newspaper about the actions performed in the first four years of Union and Progress party by Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, who is among the important people in the Second Constitutional era, have been put forward. Our study also reviewed the examples which have been given by Ahmed Hilmi in order to interpret the axis of opposition on behalf of guiding the understanding. In addition to the literature survey, the daily copies of Hikmet newspaper have been scanned and then relevant parts have been translated and interpreted in this work. The descriptive analysis method has been utilized in this study.

Keywords: Ottoman Empire, second Constitutional Era, Union and Progress, Partisanship, Opposition, Şehbenderzade, Hikmet Press

ÖNSÖZ

"İttihad ve Terakki Yönetimine Muhalif Bir Bakış: Hikmet Gazetesi" başlıklı tez çalışmamız, Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi tarafından 1910 ile 1912 arasında neşredilmiş olan *Hikmet* gazetesinin 19 Temmuz 1328 (Rumi) /1 Ağustos 1912 ve 12 Teşrinievvel 1328 (Rumi) /25 Ekim 1912 tarihleri arasında yayınlanan seksen dört sayıdan oluşan günlük nüshalarının taranarak Ahmed Hilmi'nin muhalefetini açık bir şekilde ortaya koyabilecek makalelerinin günümüz Türkçesine çevrilerek yorumlanmasının yanı sıra, muhalefetin içeriğinin net bir şekilde anlaşılabilmesi için, dönemin şartlarının da ortaya konması gerektiğinden bir dizi literatür taraması, okumaları ve gazete taramaları neticesinde ortaya konulmuştur. Amaç dünyada büyük savaşın eşiğine gelinmişken, Osmanlı'nın varlığını sürdürebilmek adına kabuk değiştirdiği, farklı cephelerde savaşlar yaşanırken; içte halk ayaklanmaları, yeni düzene uyum sağlayabilmek adına kutuplaşmaların yaşandığı, Osmanlı'yı oluşturan unsurların birbirinden ayrıştığı bu denli nazik ve hassas bir dönemde "birilerinin" sözcüsü ve kalemi olmadan vatan ve milletin selameti için gazetecilik vazifesini ifa eden Ahmed Hilmi'nin muhalefetini doğru okumaktır.

Öngörüldüğünden uzun bir sürede tamamlanan bu çalışmaya gelinceye kadar, yüksek lisans ve doktora eğitimim süresince gerek verdikleri dersler ve gerekse sohbetleriyle ufkumu açan İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin çok değerli hocalarına; her daim destek vererek yolumuza ışık tutan kıymetli hocam Prof. Dr. Suat Gezgin'e, alakasını eksik etmeyen sevgili hocam Prof. Dr. Aslı Yapar Gönenç'e ve elbette ki yüksek lisansta da danışmanım olma onur, gurur ve mutluluğunu bana bahşetmiş olan ve benden asla ümidini kesmeyen, tez çalışmamızın konusunun belirlenmesinden itibaren bilgisini, zamanını ve yardımını esirgemeyen değerli hocam tez danışmanım Prof. Dr. Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu'na sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Kaynak araştırma sürecinde müdavimi olduğum Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nin çalışanlarına da gösterdikleri güleryüz, sabır ve anlayış için teşekkür ediyorum. Ve ailem tabii ki. Sevgili annem ve ablam… Teşekkürler. Tez sürecim devam ederken kaybettiğim canım babam. Vazgeçmemeyi, sabretmeyi, şükretmeyi öğrettin bana. Teşekkür ederim.

Sevim Ayık

İÇİNDEKİLER

ÖZ……iii

ABSTRACT……iv

ÖNSÖZ……v

İÇİNDEKİLER……...vi

KISALTMALAR……....ix

GİRİŞ……1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SİYASİ SAHA VE GELİŞMELER

1.1. İttihat ve Terakki'nin Doğuşu……..…….7

1.2. İkinci Meşrutiyetin İlanı…….11

1.3. İkinci Meşrutiyet Döneminde Hakim Olan Siyasi Akımlar……18

1.4. Meşrutiyetin İlanı Sonrası İlk Hükümetler…….21

1.4.1. Küçük Sait Paşa Hükümeti…….21

1.4.2. Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa Hükümeti……..22

1.4.3. Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti……25

1.5. 31 Mart Vakası…….…….…26

1.5.1. 31 Mart Sonrası Değişen Dengeler…….38

1.5.2. İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti……40

1.6. Siyasi Oluşumlar…….……...42

1.6.1. Fedakaran-ı Millet Cemiyeti……...43

1.6.2. Osmanlı Ahrar Fırkası……45

1.6.3. Osmanlı Demokrat Fırkası……..48

1.6.4. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti……..50

1.6.5. Ahali Fırkası……...52
1.6.6. Osmanlı Sosyalist Fırkası……...53
1.6.7. Hürriyet ve İtilaf Fırkası…….54

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASIN ORTAMI

2.1. Osmanlı Topraklarında İlk Basın Faaliyetleri…….……57
2.2. Hürriyetin İlanının Ardından……..63
2.3. Yayınlandığı Ortam İçerisinde Hikmet Gazetesi……68
2.3.1. Hikmet Gazetesinin Yayın Politikası……..70
2.3.2. Gazetenin Yazarları……71
2.4. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi…….……73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İTTİHAD VE TERAKKİ'YE MUHALİF BİR YAZAR

3.1. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi ve Muhalefet……..……82
3.2. Ahmed Hilmi'nin Genel Olarak Fırkacılığa Bakışı…….……..……..91
3.3. Ahmed Hilmi'nin Devlet Ricaline Hazm-ı İkbal ve İhtiras Eleştirisi……..…103
3.4. Ahmed Hilmi'nin Kırtasiye Usulü Üzerinden İttihad ve Terakki Eleştirisi……..108
3.5. Ahmed Hilmi'nin İstibdad Düzeni Üzerinden İttihad ve Terakki Eleştirisi……..118
3.6. Ahmed Hilmi'nin İttihad ve Terakki'nin Seçim Dönemindeki Uygulamalarına Eleştirisi…….……....132
3.7. Ahmed Hilmi'nin Ordu-Siyaset İlişkisi Üzerinden İttihad ve Terakki'ye Eleştirisi…….....……140
3.8. Ahmed Hilmi'nin Trablusgarb Meselesi Hakkındaki Fikirleri……..…146
3.9. Ahmed Hilmi'nin Türkçülük Üzerine Düşünceleri…….…..152
3.10. Ahmed Hilmi'nin Arnavudluk Meselesine Bakışı ve Arnavudluk Meselesi Üzerinden İttihad ve Terakki Eleştirisi…….…….159

3.11. Ahmed Hilmi'nin Siyonist Siyasetine Eleştirisi…….……..165
3.12. Ahmed Hilmi'nin İttihad-ı İslam Fikri…….…….193
3.13. Ahmed Hilmi'nin Balkan Savaşları Üzerine Fikirleri……..…….202
3.14. Avrupa Basınında İttihad ve Terakki Siyasetinin Yansımaları…….206

SONUÇ…….216

KAYNAKÇA……223

ÖZGEÇMİŞ…….235

KISALTMALAR LİSTESİ

ae : Aynı eser

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

a.g.t. : Adı geçen tez

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

çev. : Çeviren

ed. : Editör

haz. : Hazırlayan

No : Numara

s. : Sayfa

sad. : Sadeleştiren

GİRİŞ

Altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılı, gerek askeri ve gerekse siyasi ve sosyal alanda yaşanan bunalımlar, çalkantılar ve içine girdiği bu çıkmazdan kurtulabilmek için gerçekleştirilen yenilik ve atılımlarla doludur. Bugünkü cumhuriyete giden yolda atılan batılılaşma adımları 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla başlamış, bunu 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı izlemiştir. Bu fermanların getirdiği yeniliklerle artık çağın gerisinde kaldığı düşünülen kurumlarda sağlanması planlanan Batılılaşmanın Osmanlı İmparatorluğu'nu bulunduğu durumdan kurtaracağı düşünülmüşse de beklentiler gerçekleşmemiştir. Yine de bu dönemde getirilen yenilikler, imparatorluk dahlinde bir aydın sınıfının oluşumunun önünü açmıştır. Özellikle fikir gazeteciliğinin başlamasıyla aydınlar, halk kitlelerinin tamamına olmasa da gerek bir kısım halka ve gerekse tahsil hayatına devam eden genç nesle ulaşmayı başarmış, böylelikle de uyanışın tohumları atılmaya başlanmıştır. Ancak oluşan bu aydın sınıfının, imparatorluk için parlak bir geleceğin var olan düzenle mümkün olamayacağını düşünerek bu düşüncelerini süreli yayınlar aracılığıyla kamuoyuna aktarması ve yönetimde görülen aksaklıkları eleştirmesi, bir çoğu devlet memuru olan bu kişilerin memleketin çeşitli yerlerine sürgün edilerek gazetecilik faaliyetinden uzak tutulmaya çalışılmasına neden olmuştur.

Özellikle on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden başlayarak, kimilerince Jön Türk Devrimi, kimilerince de 1908 Devrimi olarak adlandırılan İkinci Meşrutiyetin ilanına kadar geçen otuz üç yıla damgasını vuran Sultan II. Abdülhamit'in yönetimi esnasında gazetecilik faaliyetleri iyiden iyiye kontrol altına alınmış; bu dönemde pek çok aydın yurt dışına gitmiş ve Osmanlı toplumunu aydınlatma amaçlı gazetecilik faaliyetlerini gittikleri ülkelerde sürdürmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşu için yapılması gerekenin meşruti yönetime geçilmesi olduğu düşüncesi de bu dönemde şekillenmiştir. Avrupa ülkelerindeki yönetim şeklinin yani anayasal monarşinin Osmanlı toplumu için en uygun yönetim şekli olduğu inancını paylaşan aydınlar bu fikirlerini hararetle savunmaya başlamıştır.

Sürecin nasıl geliştiğine bir bakacak olursak, meşrutiyetin ilanında hatırı sayılır katkısı olan Jön Türklerin öncülü olan Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin de aralarında bulunduğu bir grubun uluslararası arenada yaşanan bir takım sıkıntıları da sebep göstererek Sultan Abdülaziz'i tahttan indirdiğini ve yerine devrimleri sahipleneceği, gereken reformları yapabileceğine inanılan V. Murat'ı geçirdiğini görmekteyiz. Ancak ruh sağlığı bozulan padişah

tahtta üç ay gibi çok kısa bir süre kalabilmiş, yerine Kanun-i Esasi'yi ilan edeceği teminatını veren Sultan II. Abdülhamit tahta çıkmıştır.

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi'yle başlayan Birinci Meşrutiyet dönemi çok uzun sürmemiş; henüz pek yeni olan anayasal düzen 1878 yılında, 93 Harbi de denen Osmanlı-Rus Savaşı'nda alınan yenilgi bahane edilerek rafa kaldırılmış ve Abdülhamit'in otuz yıl sürecek olan yeni dönemi başlamıştır. Esas olarak anayasa yürürlükten kaldırılmamış olsa da hükümleri uygulanmamaktadır. Daha o zamanlarda Avrupa devletleri tarafından "hasta adam" olarak nitelenmeye başlanan Osmanlı'ya meşruti yönetimin geri getirilmesi için özellikle İngiltere tarafından baskı yapılmaktadır. Abdülhamit, hatıratında bu dönemden bahsederken İngilizlere verdiği tepkiden bahseder. Ona göre "Kanun-i Esasi korkunç bir şeydir ve imparatorluğun sonunu getirecektir."[1] Yeni düzenin başlangıcı olarak kabul edilen bu dönemde yargı, askeriye, eğitim ve ziraatin de aralarında bulunduğu pek çok alanda gerçekleştirilen hatırı sayılır reformlar ne yazık ki baskı rejiminin gölgesinde kalmış ve Abdülhamit dönemi ağırlıklı olarak sansür ve jurnalcilerle anılır olmuştur ki bu düşüncede haklılık payı da yok değildir. Çünkü 1889-1890 yıllarından itibaren Abdülhamit rejiminin giderek daha atak bir hale geldiği, güçlendiği ve şahsileşerek baskıcı bir şekle büründüğü görülmektedir.[2] Zaten Kanuni Esasi'nin kaldırılmasından bir süre sonra Sultan II. Abdülhamit, kendisine ve yönetimine karşı gerçekleştirilebilecek darbe ve ayaklanmaları önceden haber alabilmek için Osmanlı tarihinin en geniş kapsamlı asayiş ve istihbarat örgütünü kurmuştur. Sultan II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasi'den sonraki otuz yıllık iktidarının temel dayanağı da bu hafiyelik ve jurnalcilik faaliyetleri olmuştur. Ali Suavi tarafından planlanıp gerçekleştirilen ve Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirip V. Murat'ı tekrar tahta çıkarmayı hedefleyen ve başarısızlıkla sonuçlanan Çırağan Baskını'nın ardından istihbarat ve hafiyelik faaliyetleri büyük önem kazanmıştır.

II. Abdülhamit'i devirerek V. Murat'ın tekrar tahta çıkmasını sağlamak için yapılan bir diğer girişim de İstanbul'da yaşayan bir Rum olan Kelanti Skaliyeri liderliğinde, sabık padişahın annesinin hizmetkarı Nakşibend Kalfa, Evkaf Nezareti'nde üst düzey görevli Aziz Bey ve Şura-yı Devlet eski memurlarından Ali Şefkati'nin başında bulunduğu bir grup tarafından planlanmıştır. Ancak grup içinden yapılan ihbar neticesinde darbe planı gerçekleştirilememiş, Skaliyeri, Nakşibend Kalfa ve Ali Şefkati'nin de aralarında bulunduğu

[1] François Georgeon, **Sultan Abdülhamit**, Çev. Ali Berktay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2012, s.366
[2] **ae**, s.365

bir grup yurt dışına kaçmayı başarırken yakalananlar tutuklanarak yargılanmış ve hapis ya da kalebentlik gibi çeşitli cezalara çarptırılmıştır.[3] Bu olaylar sonrasında Sultan II. Abdülhamit'in mutlakiyetçi eğilimleri artmış, yeni ve özgürlükçü fikirlere karşı kuşkulu tavrı perçinlenmiştir.

Bu döneme damgasını vuran baskı rejiminden en çok etkilenen alanların başında şüphesiz matbuat gelmektedir. Sultan II. Abdülhamit döneminde düşünmenin, tartışmanın, düşünceleri ifade etmenin sıkıntılı olduğu bir ortamda düşünsel hayatla paralel bir şekilde bir yandan gelişme gösteren matbuat, bir yandan da kendilerine adeta nefes dahi aldırmayan sıkı bir sansür uygulaması karşısında varlığını sürdürmeye çalışmaktaydı. Gazete ve dergiler her ne kadar sansür nedeniyle içleri boşaltılmış bir halde okuyucuya ulaşıp asıl görevleri olan halkı aydınlatmak, onlara eksiksiz ve doğru bilgi vermek misyonunu yerine getiremiyorsa da verilen bu çabaların sonucu olarak, en azından toplumda okuma alışkanlığı yaratma bağlamında faydalı olmuş, modernleşmeye katkıda bulunmuştur. Sultan II. Abdülhamit döneminde yurtdışına giderek gazetecilik faaliyetlerini sürdüren aydınlar ise istediklerini yazıp çizebilme konusunda özgür bir şekilde hareket edebilmiş, böylelikle de Kanun-i Esasi'nin yeniden ilanı sürecinde etkili olmuşlardır.

Sultan II. Abdülhamit dönemi pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş, gerek padişahla ve gerekse uyguladığı yönetim biçimiyle alakalı farklı saptamalar yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda en uzun süre hüküm süren padişahlarından biri olan Sultan II. Abdülhamit, tarih araştırmacıları tarafından kimi zaman Kızıl Sultan, kimi zaman Ulu Hakan olarak nitelenmiştir. Sultan II. Abdülhamit anayasal düzene ve fikirlerin özgürce dile getirilmesine karşı olmakla beraber modernleşme ya da Batılılaşma konusunda açık fikirli olarak değerlendirilmektedir. Onun iktidarı döneminde pek çok alanda modernleşme yolunda reformlar gerçekleştirilmesine rağmen, yapılan yenilikler süregiden ve tezat teşkil eden baskı rejiminin gölgesinde kalmıştır. Bazı tarihçiler, II. Abdülhamit'in otuz yıl süren baskıcı yönetiminin, Batılı ülkelerin 1815 Viyana Kongresi'yle şekillenmeye başlayan Osmanlı topraklarını paylaşma ideallerini durdurmaya yönelik olduğu saptamasında bulunmuştur. Osmanlı tarihi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Fransız tarihçi François Georgeon 1878-

[3] Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 3. Baskı, 2009, s.239-241

1908 yılları arasını konu alan çalışmasında II. Abdülhamit'le alakalı değerlendirmelerini yaparken şu cümleleri sarfetmiştir:[4]

> *"...Gerçekten iki kişilik fark ediliyor Abdülhamit'te. Kimseye güven duymayan ve devlet işlerine -en ufak ayrıntılarına varıncaya değin- karışmak isteyen mutlakiyetçi, aydınların sesini boğmaya çabalayan ve imparatorluktaki halkların ulusal özlemlerini hoyratça bastıran despot bir kişilik önce; sonra da yeniliklere açık, İtalyan operaları ile modern mimarlık meraklısı, eğitimi geliştirme, adaleti örgütleme, özellikle devletin güçlenmesine yarayabildiği ölçüde demiryolları ve telgraf sayesinde iletişim ağını düzeltip iyileştirme arzusunu taşıyan çağına açık bir kişilik!"*

Yapılan okumalar da göstermiştir ki bu alanda yapılan çalışmaların pek çoğunda araştırmacılar, bizim de bu çalışmayı yaparken benzer kanaate vardığımız üzere, Sultan II. Abdülhamit'i Osmanlı İmparatorluğu'nun otuz üç yılına hakim olan düşünce ve eylemleriyle salt iyi ya da salt kötü olarak değerlendirememektedir. Eğitimden maliyeye, hukuktan askeriyeye pek çok alanda reformların ve istibdat yönetiminin mimarı olan Sultan II. Abdülhamit, tüm bu olumlu ve olumsuz yönleriyle objektif olarak değerlendirildiğinde kabul edilmelidir ki otuz yıl süren mutlakiyet rejimi, Avrupa'nın "hasta adam"ı Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü durduramasa da geciktirerek tarihin daha farklı yazılmasına neden olmuştur.

Sultan II. Abdülhamit'in yönetim şekli dolayısıyla fikirlerini alenen beyandan mahrum kalan bir grup aydın yurt dışından yürüttükleri basın faaliyetleriyle rejim karşıtı bir kamuoyu oluşturma çabasına girişmiştir. Yönetimdeki aksaklıkları da dile getiren bu Jön Türk basınının bir kısmı, daha radikal yöntemlerle bu rejim değişikliğini desteklerken, ılımlı yolu tercih edenler de olmuştur. Bu Jön Türk hareketinin ilk çekirdeği 1880'lerin sonundan itibaren oluşmaya başlamıştır. Hareketin yıllar içinde güç kazanmasıyla rejim değişikliğine giden süreç tamamlanmış; bunda en büyük payın sahibi ise bu muhalif hareketin en önemli temsilcilerinden olan İttihad ve Terakki Cemiyeti olmuştur. 31 Mart Vakası'nı takiben Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle yerine geçen Sultan V. Mehmet Reşad döneminde ise, İttihad ve Terakki, fırkalaşma sürecini de tamamlayarak mecliste çoğunluğu elde etmiş ve yönetimde neredeyse

[4] François Georgeon, **Son Canlanış (1878-1908) Ed. Robert Mantran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II Duraklamadan Yıkılışa**, İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, 2012, s.143

tek güç haline gelmiştir ki, bundan sonra o ana kadar geniş bir kesimin desteğini alan, "hürriyet kahramanları" olarak anılan cemiyet üyeleri, yönetimsel sahadaki bir kısım tutum ve davranışları nedeniyle eleştiri oklarına maruz kalmaya başlamışlardır. Eleştirilerin en büyük kısmını da "İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Sultan II. Abdülhamit dönemini aratmayan müstebid tavrı" oluşturmuştur.

"Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin günlük *Hikmet* gazetesinin İttihad ve Terakki'ye muhalif tavrı" konulu bu çalışmada İttihad ve Terakki'ye muhalif güruh arasında yer alan *Hikmet* gazetesi incelenmiştir. Ulema sınıfından Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi tarafından neşredilen gazetenin 1 Ağustos – 26 Ekim 1912 tarihleri arasında yayımlanan seksen dört nüshası ele alınmıştır. Aynı isimle haftalık olarak yayımlanan gazeteyle alakalı daha önce gerçekleştirilmiş akademik çalışmalar bulunduğundan haftalık nüshalar bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Ahmed Hilmi'nin tüm gençlik çağının II. Abdülhamit'in yönetsel şartları içinde geçtiği ve bu doğrultuda zamanının pek çok eğitimli genci gibi bu süreyi hürriyet özlemiyle geçirdiği düşünülürse, tüm baskıcı uygulama ve idarelere karşı bir muhalif kişilik geliştirmiş olduğu anlaşılır. Nitekim II. Abdülhamit dönemindeki basın faaliyetleri bu doğrultuda olup, İttihad ve Terakki yönetiminin iktidarını sağlamlaştırma ve devlet yönetiminde yegane karar verici konumuna ulaşma gayretlerini görüp; bu gayretlerin yeni bir istibdat döneminin kapılarını araladığını fark ettiği anda muhalif kişiliğinin yeniden canlandığı ve *Hikmet* gazetesinin günlük nüshalarında İttihad ve Terakki Fırkası'nın ve fırkanın gücünü aldığı cemiyetin politikalarını gözlemleyerek eleştirdiği çalışmanın varsayımlarından biridir. Diğeri ise Ahmed Hilmi'nin, döneminin çoğu muhalefette kalan bir kısım meşrutiyet aşığı, demokrasi ve hukuk devleti gibi kavramların içi dolu olarak memlekette işlediğini görmek arzusunda olan aydın ve gazetecilerden biri olarak, kendi ifadeleriyle fırkacılık cereyanlarına kapılmadan Hakk ve halk adına durumu iyileştirme arzusu ile yazdığıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde İkinci Meşrutiyet döneminin genel durumu, siyasi ortamı ikinci bölümünde genel matbuat ortamı, Şehbenderzade'nin hayatı, fikirleri ve *Hikmet* gazetesine ilişkin bilgi ve üçüncü bölümünde ise gazetenin İttihad ve Terakki'ye muhalif tavrı incelenmiştir. Bu bölümde Ahmed Hilmi'nin İttihad ve Terakki politikalarına yönelik muhalif tavır sergileyen yazıları tespit olunarak eleştirilerin hangi noktalarda yoğunlaştığı araştırılmış ve ortaya konulmuştur. Konunun arka planının da aydınlatılabilmesi adına dönemin tarihsel olaylarının gereği gibi anlaşılması için konuyla alakalı literatürden de istifade edilmiştir. Bu

çalışmayla Ahmed Hilmi'nin II. Abdülhamit döneminde başlayan gazetecilik faaliyetlerinde "Hakk'tan ve halktan yana olmak" adına ortaya koyduğu muhalif tavrın, meşrutiyetin ilanından sonraki süreçte yönetimi eline geçiren İttihad ve Terakki döneminde de sürdüğüne dikkat çekilirken, vatan ve milletin bekası adına sürdürdüğü muhalif mücadelenin belli başlıklar altında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Şehbenderzade'nin yazıları tematik surette sınıflandırılarak betimleyici analiz yöntemi dahilinde incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SİYASİ SAHA VE GELİŞMELER

Sultan II. Abdülhamit, saltanatının otuz ikinci yılında meşruti monarşi sistemine geçişi kabul etmek durumunda kalmıştır. Mutlaki monarşi sisteminin değişmesini isteyen ve zorlayan sınıf, çeşitli kitlelerin de desteğini arkalarına alabilmek için faaliyetlerini yoğun şekilde sürdürmüşlerdir. Ancak sistem değişikliğini takip eden anayasal dönemde de her şey güllük gülistanlık olmamıştır elbet.

1.1. İttihad ve Terakki'nin Doğuşu

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir dönemi sona erdirip yeni dönemin inşa edilmesinde önemli rol üstlenen İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin temelleri, milliyetçilik ve hürriyet kavramlarının dile getirilmesiyle gerçekleşen ve tüm Avrupa'yı derinden etkileyen Fransız İhtilali'nin yüzüncü yılına rastlayan 1889 yılında "Arnavut asıllı İbrahim Temo, Kürt asıllı Abdullah Cevdet, İshak Sükuti, Çerkez asıllı Mehmet Reşit ve bir Azerbaycan Türkü olan Hüseyinzade Ali Bey"[5] adlı tıbbiyeli öğrenciler tarafından atılmıştır. O vakitler İttihad-ı Osmani adıyla kurulan bu örgüt, ilk yıllarında yalnızca, üyelerin bir araya gelerek özgürlükçü yazarların eserlerini okudukları bir tür düşünce kulübü olarak faaliyet gösteren ve duygusal yönü ağır basan bir öğrenci kuruluşu görünümündedir.

Askeri Tıbbiye Mektebi'nde okumakta olan bu gençler, Batılı ülkelerde yaşanan gelişmeleri takip etmekte ve hürriyet ve refahın ancak Avrupa'da yaşanan bu ilerlemelerle mümkün olacağına inanmaktaydı. Ancak Sultan II. Abdülhamit'in yönetiminin hüküm sürdüğü Osmanlı İmparatorluğu'nda durum hayli farklıdır. Osmanlı ülkesi nicedir yasaklar, sansür uygulamaları ve jurnallerle yönetilmektedir. Konuşmak, yazmak, toplanmak yasaktır. Matbuat çok sıkı bir denetim altındadır ve yayınlar neşredilmeden sansüre tabi tutulmaktadır. Bu kadar yoğun yasakların olduğu bir devirde bir yandan da dönemle tezat oluşturan gelişmeler yaşanmaktadır. Örneğin Abdülhamit döneminde kızların da okullara kabul edilmesiyle beraber, Osmanlı ülkesinde o güne kadar görülmemiş bir şekilde kadınlar da toplumsal ve düşünsel

[5] Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, s.362

hayata katılmış, gazeteler neşretmiş, hatta deyim yerindeyse bir feminist hareket vücut bulmuştur.[6] Düşünsel hayatın bu denli gelişmesiyle birlikte vücut bulan ideale göre, Osmanlı ülkesinde Batılı ülkelerin seviyesine gelebilmek için de aynı zamanda İslam halifesi olan Osmanlı İmparatoru'nun tahttan indirilmesi ve modern bir yönetime geçilmesi gerekmektedir. Aslında yönetim de tıpkı aydınlar gibi gidişatın iyi olmadığının farkındadır ve bu gidişi düzeltmenin gerekliliği doğrultusunda eğitim ve hukukun da aralarında bulunduğu pek çok alanda olduğu gibi askeri alanda da modernleşme yoluna giderek zayıflayan ordunun ıslahı için çalışmalar yapmakta, bu amaçla yurt dışından muallimler getirmekte, yeni silahlar almaktadır. Herkesten, her şeyden şüphelenerek hayatını sürdüren, otoritesine karşı olası tehditleri bertaraf edebilmek için dönemin en kapsamlı hafiye ve polis teşkilatını kuran, olası muhalif düşüncelerin yayılmasını önleyebilmek için matbuatı nefes alamaz, tek kelime yazamaz hale getiren Sultan II. Abdülhamit'in kendisine karşı gelecek, ayaklanacak olan grubu deyim yerindeyse kendi elleriyle desteklemesi ironik olduğu kadar, tarihin akışının ertelense de değiştirilemeyeceğinin bir kanıtı olmuştur.

İttihad-i Osmani Cemiyeti'nin İstanbul'daki çıkış noktası askeri tıbbiye olmuş, hareket buradan mülkiye, mühendishane gibi diğer yüksek öğretim kurumlarına yayılmıştır. Dönemin bir diğer yüksek eğitim kurumu olan medreselerde din merkezli eğitim verildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda Batıdan gelen hürriyet ve meşrutiyet fikirlerinin doğal olarak batılı sisteme en yakın eğitimi alan öğrenciler arasında vücut bulması çok da şaşılası olmayacaktır.

İttihad-ı Osmani'nin kurucularından İbrahim Temo'nun bir İtalya seyahatinde bazı mason localarını gezerek Mason Carbonari teşkilatından haberdar olması ve bu teşkilatın hücre tipi yapılanmasından etkilenmesi, cemiyetin nasıl bir yapıya sahip olacağının cevabı olmuştur. Son derece gizli olan bu yapılanma ilk zamanlar ağır şekilde büyümüş, kuruluşundan ancak birkaç sene sonra gerçek anlamda bir örgütlenme başlamıştır. Farklı zamanlarda farklı yerlerde yapılan toplantılarına kimi zaman sohbet, kimi zaman piknik süsü vererek hafiye ve jurnalcilerin gözlerinden sakınan cemiyet, kurucu üyelerden oluşan aralarında İbrahim Temo, İshak Sükuti ve Abdullah Cevdet'in de bulunduğu on iki kişilik bir heyet oluşturmuş ve bir program hazırlamasına karar verilmiştir.

[6] **ae**, s.449

Cemiyetin programının hazırlanması sürecini Leskovikli Mehmet Rauf anılarında şöyle anlatır:[7]

> *"...Tıbbiyelilere bir tasarı kaleme aldırdıktan sonra bir tüzük düzenlenmesi kararlaştırıldı. O zamana göre pek tehlikeli addolunan bu görev de, bu aciz yazar ile Adanalı Münif Bey kardeşime verildi.*
>
> *Bir hafta sonra Tıbbiyeliler tarafından kaleme alınan tasarı, merhum İshak Sükuti tarafından bana teslim olundu. Ertesi gün Ali Münif Bey'le odamıza kapanarak tüzüğü düzenlemeye başladık. Bir hafta geçmeden tüzük hazırlanmış idi. Arkadaşlardan bazılarına gösterdikten sonra gerekli düzeltmelerin yapılması ve bastırılmak üzere dışarıya gönderilmesi için İshak Sükuti merhum ile, onun gibi rahmed ve rahmana mazhar olduğunu sonradan öğrenebildiğim Diyarbekirli Doktor Cevdet Efendi'ye bıraktık."*

Ancak pek tabii ki hafiye ve jurnalcileriyle ünlü bu devirde giderek yaygınlaşan bu "gizli" oluşumun uzun süre gizli kalması beklenemezdi. Sarayın teşkilatlı hafiyelerinin yanı sıra, her yerde olan jurnalciler sayesinde er ya da geç II. Abdülhamit'in her şeyden haberi olmaktaydı. Nitekim Askeri Tıbbiye'de başlayıp, Harbiye, Baytariye, Mülkiye, Bahriye ve Mühendishane okullarına yayılan bu fikirler, bu okullarda eğitim gören bazı öğrenciler tarafından hürriyetçi fikirlerin okul sıralarında serbestçe dolaştığı ifadesiyle saraya jurnallenmiştir. Bu olay sonucu aralarında Abdullah Cevdet'in de bulunduğu birkaç kişi tutuklanmış, ancak bir süre tutuklu kaldıktan sonra da pek ciddiye alınmamış olacaklar ki salıverilmişlerdir.[8]

İttihad-i Osmani Cemiyeti üyeleri, açığa çıktıktan sonra da çalışmalarına devam etmekle beraber sürekli takip altında olmalarından ötürü rahat hareket edemez, faaliyetlerini gerçekleştiremez hale gelince yurt dışındaki Jön Türklerin yoğunlukta bulunduğu Paris'e kaçmışlardır. Buraya geldikten sonra Paris'teki Jön Türklerin lideri Ahmed Rıza ile irtibata geçmiş, bir süre sonra da oluşumlarının ismini değiştirerek Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti adını almıştır. Ahmed Rıza, yurt dışına kaçan cemiyet üyeleriyle birlikte cemiyetin sözcülüğünü yapacak olan *Meşveret* gazetesini neşretmeye başlamıştır. Gazetenin yayınlanmaya başlamasının ardından cemiyetin programı yayınlanmıştır. Ahmed Rıza'nın fikirlerinin ağır

[7] Leskovikli Mehmet Rauf, **İttihad ve Terakki Ne İdi?**, İstanbul, Alfa Basım Yayım, 2013, s.38
[8] Ernest Edmondson Ramsour, **Genç Türkler ve İttihat Terakki 1908 İhtilali'nin Hazırlık Dönemi**, İstanbul, Etkin Kitaplar, 2013, s.30-32

bastığı bu programda özetle; İttihad ve Terakki'nin fikirlerini ve faaliyetlerini duyurmak için *Meşveret*'in yayınlanmaya başlandığı, Osmanlı'da geçmişte varolan huzur ve sükunun yeniden tesisi için çalışılacağı, bunun için hükümdarı devirmek gayesinde olunmadığı, ancak ülkenin gelişmesi için gerekli prensiplerin propagandasının yapılacağı, yapılacak iyileştirmenin yalnızca tek bir grup için değil, imparatorluğu oluşturan tüm unsurlar için olacağı, imparatorluğun ilerlemesi için sahip olunan şark kültüründen uzaklaşmadan batıdan gerekli ilmi gelişmelerin alınmak istendiği, Batı'nın Osmanlı'ya doğrudan müdahale etmeksizin manevi destek vermesinin beklendiği ifadelerine yer verilmiştir.[9]

Yine dönemle alakalı okumaların ışığında görülmüştür ki imparatorluğun içinde bulunduğu durumun vahameti sadece Abdülhamit yönetiminden kaynaklı değildir. Avrupalıların ekonomik ve siyasal alanda Osmanlı'ya hakim olmaya çalışmalarının ötesinde, özellikle Balkanlar'daki toprak bütünlüğünün bozulmaya çalışılması da mevzu bahistir. 1894 yılında önce Fransa ve Rusya ardından da İngiltere'nin katılmasıyla oluşturulan üçlü itilaf, Osmanlı topraklarından yararlanma düşüncesiyle hareket etmektedir. Bu amaçlarının gerçekleştirilebilmesi doğrultusunda da Osmanlı topraklarında yaşayan Türk olmayan unsurlar tahrik edilmekte, Rumlar, Bulgarlar, Sırplar ve hatta Arnavutlar silahlandırılarak isyana teşvik edilmektedir.

İstanbul'da doğan İttihad ve Terakki'nin en önemli merkezinin Selanik'te olması da bu durumun sonuçlarından biridir. Osmanlı'nın bekası ve özgürlüğü için uğraş veren cemiyet üyeleri, bir yandan da bağımsızlık vaadiyle kışkırtılan bu çetelerle mücadele etmektedir. Dikkatlerden kaçmaması gereken bir diğer husus da Selanik'in, bulunduğu konum itibarıyla da Osmanlı idaresindeki en gelişmiş bölge olmasıdır. Kozmopolit bir yapıya sahip olan bu bölge insanının Avrupalılara benzerliği de dikkat çekmektedir.

Cemiyetin kuruluşunun ardından yaşanan en önemli gelişmelerden biri, Selanik merkezli Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile merkezi Paris'te bulunan Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti'nin 27 Eylül 1907 tarihinde birleşmesi olmuştur. Bahaeddin Şakir imzasıyla hazırlanan mukavelede özetle cemiyetin dahili ve harici olmak üzere iki genel merkezinin olması ve bu merkezlerin ayrı amirlerinin olacağı; mali konularda birbirlerinden bağımsız olsalar da gerektiğinde birbirlerine yardıma mecbur oldukları; harici genel merkezin cemiyetin

[9] Ramsour, **a.g.e.**, s.36-37

hükümet ve yabancı basınla ilişkilerden, dahili merkezin ise içteki teşebbüs ve icraatlardan mesul olduğu; bu merkezlerin ancak ikna yoluyla bir diğerinin hareketlerinde değişiklik yapmaya yetkili olduğu gibi esaslar yer almaktadır.[10]

İttihad ve Terakki, kimi tarih araştırmacıları için Osmanlı'nın sonunun başlangıcı olan devrin mimarıyken; kimilerine göre de daha kuruluşundan itibaren yönetimin değişmesi ve devletin yenilenmesi ve yükseltilmesi ülküsünü benimseyen, hatta bir nevi kutsiyet yakıştırılan yüce bir oluşumdur. Yönetim değişikliğiyle nihayetlenen inkılap hareketlerinin dünyada görülen diğer örnekleri son derece kanlı bir şekilde gerçekleşmişken; İttihad ve Terakki üyelerinin başlattığı ve gerçekleştirdiği bu inkılabın kansız ve süratli bir şekilde gerçekleştirilmiş olması bu yöndeki kanaati destekleyen faktörlerden olmuştur. Bu konuyla alakalı tarafımızca yapılacak değerlendirme ise genel olarak olumsuz olmasa da İttihad ve Terakki'nin ideallerini gerçekleştirme noktasında aceleci davrandığı, cemiyetin Paris şubesinin başında olan ve ilk programını *Meşveret*'te yayınlayan Ahmed Rıza'nın düşünceleri doğrultusunda inkılabın öncelikle halkı eğiterek başarıya ulaşabileceğidir. Böyle olması halinde daha uzun zamana yayılacak bir süreçten bahsediyor olsak da gerçekleştirilen inkılaba halkın ne olduğunu bilerek destek vermesinin, ilerleyen dönemde İttihad ve Terakki'ye karşı geliştirilen muhalefete siyasi ahlak içerisinde tavır takınılmasına ve İttihad ve Terakki'nin bugün dönüp okuduğumuzda hata olarak değerlendirdiğimiz eylemlerde bulunmasına engel teşkil edeceği kanaati bizce ağırlık kazanmaktadır. Ancak unutulmaması gereken en önemli husus olayları objektif bir şekilde okuyabilmenin tek yolunun onları gerçekleştikleri dönemin şartları içerisinde değerlendirebilmek olduğudur. Aksi takdirde bilimsel çalışma başlığı altında yapılacak her şey geçmiş olaylara getirilen olumlu ya da olumsuz eleştirilerden başka bir şey olmayacaktır.

1.2. İkinci Meşrutiyetin İlanı

Meşrutiyetin ilanında da en büyük etkiye sahip olduğu bilinen İttihad ve Terakki'nin Selanik kolunun alelacele harekete geçmesinin nedeni, Haziran 1908'de İngiltere Kralı ve Rus Çarı'nın Reval'de gerçekleştirdikleri görüşmede Makedonya hakkında bir takım anlaşmalar olduğunun öğrenilmesi olmuştur. İmparatorluğun toprak bütünlüğünü tehdit eden bu durumun

[10] Ahmed Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.457

sonucu olarak da Üçüncü Ordu'ya mensup subaylar, gerçekleştirilmesi olası müdahaleleri önlemek için memleketi kurtarma çareleri aramaya başlamıştır.[11]

1889 yılından beri varlığını gizli bir şekilde sürdüren İttihad ve Terakki Cemiyeti, 1908 Mayısına gelindiğinde varlığını Avrupa'daki devletlere açıklama kararı almıştır. Bu amaçla da Makedonya'daki karışıklığın ancak kendileri tarafından düzeltilebileceğine dair bir manifesto hazırlayarak konsolosluklara göndermiş, pek tabii olarak da illegal bir oluşum olduğu bilinen cemiyet tarafından gönderilen bu manifesto kayda değer bulunmamıştır.[12] Yine de Makedonya'da faaliyet gösteren Sırp, Yunan ve Bulgar çetelerin varlığı, burada görev yapan Türk subaylarının İttihad ve Terakki'ye katılımını arttırmış, bu genç subaylar var olan tehlike karşısında vatanı kurtarmak için tedbirler alırken bir yandan da Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi ve Meşrutiyet'in ilan edilmesi için faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşundan itibaren gizli yürütülen örgüt faaliyetleri artık aşikar hale gelmiş, meşrutiyetin ilanı için açık siyasi talepler yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Sultan II. Abdülhamit ise rejimin bekası için önceleri pek çok yolu deneyerek -ki bu yollar arasında rüşvet vermek, casus yollamak ya da farklı şekillerde baskı uygulamak vardı- cemiyetin önde gelen isimleriyle uzlaşmaya çalıştıysa da bu emelinde başarılı olamamıştır. İstanbul'dan gönderilen casuslar deşifre olmuş, isyancıları bastırmakla görevli paşalara kendi subayları ateş açar hale gelmiştir.[13]

Makedonya'dan Yıldız'a birbiri ardına tehdit telgrafları yağmaya başlamıştır. Hürriyet için ayaklanan halk, bu telgraflarda talepleri yerine getirilmediği takdirde İstanbul'a yürüyerek padişahı devireceklerini bildirmekteydi. Selanik ve Manastır'da yaşanan bu gelişmeler karşısında saray telaşa düşmüştür. Padişah, bu olaylara dahil olabilecekleri kuşkusuyla Sadrazam Ferit Paşa'yı ve Serasker Rıza Paşa'yı görevlerinden azletmiştir.[14] Ferit Paşa'nın yerine de meşrutiyetin ilanı ile alakalı olarak, halkın buna hazır olmadığını düşünen Sait Paşa sadarete getirilmiştir. Sultan II. Abdülhamit, artık açıkça bir başkaldırıya dönüşen hareketi bastırabilmek amacıyla Temmuz ayının başlarında Makedonya'ya bir ordu göndermeye karar vermiştir. On sekiz bin kişiden oluşan ordu isyanı bastırmak üzere temmuz ortalarında

[11] Kuran, **Osmanlı…**, s.452
[12] Feroz Ahmad, **İttihad ve Terakki (1908-1914)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 9. Baskı, 2013, s.16
[13] Lewis, **a.g.e.**, s.282
[14] Mehmed Selahaddin Bey, **İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışı Hakkında Bildiklerim**, İstanbul, İnkılap Yayınları, 1989, s.23

Makedonya'ya ulaştığında büyük bir sürpriz yaşanmış, askerler ayaklanmayı bastırmak bir yana "isyancılarla" birleşmiştir.[15] İttihatçıları ve meşrutiyet taleplerini önce susturmak, ardından ise durdurabilmek için yapılan onca şeyin ardından, askeri müdahalenin de işe yaramadığını gören Sultan II. Abdülhamit'in direnci kırılmıştır. Gelişmeler üzerine Makedonya'ya müfettiş olarak gönderilen Hüseyin Hilmi Paşa tarafından saraya çekilen telgraf, içinde bulunulan vaziyeti tarif için yeterlidir: [16] *"Üçüncü Ordu dahilinde Jön Türk olmayan bir ben kaldım."*

Halkın isteğini yerine getirmekten başka çıkar yol kalmadığını gören Sultan II. Abdülhamit'in 23 Temmuz 1908 günü Kanun-i Esasi'yi ilan etmesiyle anayasal düzene geçilmiştir. Yaşanan tüm isyanların, yüksek sesle dile getirilen özgürlük taleplerinin ardından meşrutiyetin ilanının ilk günü her günkü gibi sıradan bir gün olmuştur. Gazetelerde meşrutiyetin ilan edileceğine dair yayınlanan başlıksız birkaç satırlık haber doğaldır ki ilgi çekmemiş, halk meşrutiyetin ilan edildiğinden bihaber günlük yaşantısına devam ederken, sadece bazı küçük gruplar Bab-ı Ali'de toplanarak meşrutiyeti kutlamıştır. Ancak ertesi gün dönemin en önemli gazetelerinden *İkdam*'da yayınlanan makaleyle halk büyük sevinç gösterileriyle sokaklara dökülmüştür. Yine aynı gazetede yayınlanan hükümet ilanında şu ifadeler yer almıştır:[17] *"Halife ve Padişah hazretlerinin yaptırdığı anayasada kuruluş biçimi anlatılan mebuslar meclisinin toplantıya çağrılması, Halife ve Padişah hazretlerinin yüksek emir ve iradeleri gereğinden olduğundan ve bu emir ve iradeler bütün valiliklere ve müstakil mutasarrıflıklara bildirilmiş olduğundan oraca da bu kanunda yazılı vasıfları taşıyan mebusların seçiminin yapılması."*

Uzun yıllardır özlemle beklenen hürriyete kavuşan halkta, neredeyse imparatorluğun yıllardır kaybettiği toprakları bile geri alacağı inancı hakimdi. Meşrutiyetin ilanı adeta bütün bu kötü gidişe dur diyecek, yepyeni aydınlık bir dönem başlayacaktı. Gazete ve dergilerde hocalarla papazların, Bulgar çetecileriyle Türk subaylarının kucaklaşan resimleri yayınlanmakta, Türklerle azınlıklar arasında uzun zamandır olmayan bir yakınlaşma göze

[15] Paul Dumont-François Georgeon, **Bir İmparatorluğun Ölümü, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II - Duraklamadan Yıkılışa**, s.203
[16] Kuran, **Osmanlı…**, s.461
[17] İ. Hakkı Sunata, **İstibdattan Meşrutiyete Çocukluktan Gençliğe**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s.214

çarpmaktaydı.[18] Öyle ki, çeteler dağdan inerek resmigeçit yapmaktadır, ama silah bırakmadan![19]

Meşrutiyetin ilanı halk tarafından adeta bir mucizeler döneminin başlangıcı olarak algılanmaktaydı. Yüzyıllardır devletin, gücün, yönetimin padişahın kişiliğinde görünür olduğuna inanan halk, bu alışkanlığın devamı olarak meşrutiyeti de kişiselleştirmek istiyordu. Böylelikle meşrutiyetin mimarı olarak görülen İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne bu ortamda büyük sorumluluklar yüklenmiş ve ondan mucizeler gerçekleştirmesi beklenmeye başlanmıştır. Öte yandan Sultan II. Abdülhamit, kuvvetle muhtemel halkın gözündeki itibarını geri kazanabilmek amacıyla yayınladığı 1 Ağustos 1908 tarihli iradesinde süregiden rejimi kendisinin yıkacağını, halkın artık meşrutiyete hazır olduğunu, bunun için yıllardır verilen eğitimlerin işe yaradığını, sansür ve hafiyelik uygulamalarının da sona erdiğini müjdelemiştir.[20] Sultanın iradesinde yer alan vaatler sözde kalmaz ve büyük bir hızla gerçekleştirilir. Sansür ve hafiyeliğin izi tozu kalmamıştır artık. Makedonya bölgesindeki olağanüstü mahkemeler feshedilmiş, fikirleri yüzünden sürgün edilenler birer birer geri dönmeye başlamıştır. Abdülhamit, öte yandan da akıllıca bir algı operasyonu uygulamış, otuz yıllık bu baskı rejiminin sorumluluğunu en yakınındaki devlet adamlarının üzerine yıkarak halkın gözünde kendini aklamıştır. Özgürlük, eşitlik naraları atan halk Sultan Abdülhamit'in samimiyetine inanmış, bir yandan da "Padişahım çok yaşa" sloganlarıyla kavuştukları özgürlük için ona teşekkür etmiştir.

Meşrutiyetin ilanı yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nda değil, sınırların çok uzağında yabancı devletler arasında da ses getirmiştir. Fransa, meşrutiyetin ilanını milliyetçi bir Türk hareketinin gelişmesi olarak değerlendirmiş, Türkler'in Avrupa'ya karşı nankörlük etmemeleri halinde Fransa'nın bu hareketi destekleyeceğini belirtmiştir. İngilizler, İstanbul'da yaşanan karmaşayı değerlendiriyor, herkesin İttihatçı olduğu bir ortamda İttihad ve Terakki'nin başında bir lider olmayışını eleştiriyor; II. Abdülhamit'i otuz yıl süren baskı rejiminin Kızıl Sultanı olduktan sonra büründüğü "en yakınları tarafından aldatılmış, şefkatli baba" rolüyle yaşayan en büyük komedyen ilan ediyordu. Ancak bir yandan da bu hareketin İngiliz sömürgesi olan Mısır ve Hindistan'a sıçramasından korkuyordu. Süreci yakından izleyen Amerikan büyükelçisi ise

[18] Fatih Mehmet Sancaktar, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2009, s.45
[19] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, 2009, s.123
[20] **ae**, s.122

Türkiye'nin vahim bir durumla karşı karşıya olduğunu ve şayet Sultan II. Abdülhamit halka verdiği sözleri yerine getirmezse, başlayan bu hareketin bir iç savaşa dönüşebileceği saptamasında bulunmuştur. Sosyalist Ruslar ise Türklerin yüzyıllardır "despotizmden, feodalizmden ve keyfi yönetimden" bıktığını, bu durumda da inkılap hareketinin halk arasında kolayca yayıldığını; devrimcilerin en ufak bir direnişle bile karşılaşmadığını söylemektedir. Onlara göre meşrutiyetin ilanı, Türk tarihinin ilk burjuva devrimiydi ve hem halkla ordu, hem de Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki farklı unsurlar bir arada durumdan memnundu.[21] Yapılan yorumlar içerisinde en çarpıcı olanı ise, bu inkılabın İstanbul'da yaşayan yabancılar tarafından değerlendirilmesi olmuştur. Yaşanan bu inkılabı, tarihte diğer ülkelerin yaşadığı hareketlerle kıyaslayan yabancı bir yazar meşrutiyetin ilanı için "alemin sekizinci harikası" değerlendirmesini yapmıştır.[22]

Meşrutiyetin ilanıyla gelen özgürlük ortamında insanların siyasi fikirlerini yüksek sesle dile getirmeleri, mitinglere katılmaları hoşnutluk yaratırken, işçi sınıfının ücret artışı talepleriyle greve gitmeleri yönetimin hoşuna gitmemiş, çıkarılan yasalarla grevlerin önü kesilmiştir. Meşrutiyetin ve hürriyetin en ateşli savunucusu olan İttihad ve Terakki Cemiyeti, bu konudaki tutumuyla özgürlüğün kendi istediği ölçütler içerisinde kalması kaydıyla bekçisi olduğunu göstermiştir.

İttihad ve Terakki'nin anayasal düzene geçiş için yıllar süren çabalarının ardından Meşrutiyet'in ilan edilmesinin sonrasında yönetimi doğrudan eline almayışı ve Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirmek için herhangi bir girişimde bulunmaması dikkat çekicidir. Ancak İttihad ve Terakki Cemiyeti üyeleri II. Abdülhamit'i tahttan indirecek gücü kendilerinde bulamadıkları gibi, yıllar süren devlet geleneğinin de bu durumda etkisi olmuştur. Osmanlı'da yaş ve kıdemin devlet ricali için önem taşıyan faktörler olması ve hepsi değilse de pek çoğu gençlerden oluşan cemiyet üyelerinin bu iki özelliğe de sahip olmamaları böyle bir eyleme kalkışmamalarında etkili olmuştur. İttihad ve Terakki yöneticileri böylelikle mevcut durum içerisinde gerekli gördüğü zamanlarda siyasete müdahale ederek etkili olma yoluna gitmiştir.[23]

[21] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler…**, s.123-126
[22] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.IX, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s.42
[23] Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner, İstanbul, İletişim Yayınları, 28. Baskı, 2013, s.147

Unutulmaması, göz ardı edilmemesi gereken husus şudur ki gerçekleştirilen inkılap sağlam temeller üzerine inşa edilememiştir. Halkın düşünce özgürlüğünün ne olduğundan haberi yoktur, Osmanlı bir sanayi toplumu olmadığı için hakkını arayan bir işçi sınıfından da bahsetmek mümkün olmayacaktır. Doğal olarak ilan edilen hürriyet, halkı heyecanlandırsa da gerçekleştirilen inkılap ve sonrasında kurulan yeni düzen, bir grup aydının, meşrutiyetin ne manaya geldiğini idrak edebilen bir başka gruba inkılabı anlatma ve bu inkılabı yaşatma çabasından ibaret olmuştur.

Hürriyetin ne olduğu bilinmemekte, anlaşılamamaktadır; ancak ne olduğu bilinmeyen hürriyet ilan edilmiş, hürriyete kavuşulmuştur. Yapılan devrim Osmanlı toplumunda adeta bir patlama etkisi yaratmıştır. Uzun yıllar boyunca baskı altında yaşayan halk artık, konuşma, toplanma ve düşüncelerini basın yoluyla yayma özgürlüğüne kavuşmuştur. Hürriyet, Osmanlı toplumu için sihirli bir kavramdı; hürriyet sayesinde tüm sorunlar çözülecek, tüm istekler yerine gelecekti. Ve hürriyetin ne olduğunu doğru idrak edemeyen halkın kapılmış olduğu bu hürriyet sarhoşluğu toplumda taşkınlıklar, disiplinsizlik, idareye başkaldırma ve hatta anarşi gösterilerine varan eylemlerin baş göstermesine neden olmuştur.[24] Hikmet Bayur'un meşrutiyetle alakalı saptaması dikkat çekicidir:[25] *"Dünyada pek az hareket Osmanlı Meşrutiyeti kadar büyük ümitler doğurmuş ve keza pek az hareket, doğurduğu ümitleri bu kadar çabuk ve kesin olarak boşa çıkarmıştır."*

İnkılap hareketinin ardından yaşanan en önemli ve heyecan verici olay parlamenter sisteme geçişin simgesi olan Mebuslar Meclisi'nin seçimi olmuştur. 24 Temmuz 1908 günü hükümet tarafından yapılan bir açıklamayla parlamenter rejimin gereği olan seçimlerin en kısa sürede gerçekleştirileceği duyurulmuştur. Seçimlerin nasıl yapılacağı ve yetkili makamların görevleriyle alakalı bir talimatname ise 2 Ağustos 1908 tarihinde yayınlanmıştır.

İki dereceli olarak yapılacak seçimlerde seçmen olarak kaydedilecek kişiler, o günün liberal demokratik sistemlerindeki seçmenlik şartına göre belirlenmiştir. Buna göre birinci derece seçmen olacak kişiler kısıtlı ve yabancı uyruklu olmayan, iflas edip ticari itibarını geri kazanamayan ve de başkasının hizmetkarlığında bulunanlar hariç, 25 yaşını geçmiş erkeklerden oluşacaktır. Asıl mebusları seçecek ikinci derece seçmen olabilmek içinse birinci derece

[24] Dumont-Georgeon, **a.g.e.**, s.212
[25] Lewis, **a.g.e.**, s.286

seçmenlik şartlarına ek olarak kötü şöhret sahibi olmamak ve yabancı devlet uyrukluğunu öne sürmemek gerekmektedir.[26]

İttihad ve Terakki Cemiyeti, seçimler öncesinde meslek sahibi Müslüman Türklerden oluşan bir yapıya sahipken; seçimlere girerken mecliste çoğunluğu elde edebilmek için gayri Müslimlere sandalye garantisi vererek desteklerini alma yoluna gitmiştir. Nitekim 11 Aralık 1908 günü yapılan seçimler sonucunda Ahrar Fırkası'yla birlikte girdikleri seçimden galibiyetle çıkmış, Ahrar Fırkası tek bir mebus çıkarabilirken İttihad ve Terakki geri kalan iki yüz seksen sekiz sandalyeye sahip olmuştur. Cemiyetin ne kadar akılcı bir seçim stratejisi uyguladığı seçim sonucunda ortaya çıkmıştır. Zira bu iki yüz seksen sekiz sandalyenin yüz kırk yedisi Türk, altmışı Arap, yirmi yedisi Arnavut, yirmi altısı Rum, on dördü Ermeni, onu Slav ve dördü Yahudi olan mebuslar tarafından paylaşılmıştır[27]. Meşrutiyetin, demokrasinin, seçimin ne olduğunu bilmeyen bir ülkede demokratikleşebilmek adına atılan büyük bir adım olan bu ilk seçimin ne derece sağlıklı gerçekleştirilebildiğine dair soru işaretleri ve farklı görüşler elbette ki mevcuttur. O dönemi yaşayan kişilerden biri olan İsmail Hakkı Sunata anılarında yapılan seçimleri şöyle anlatıyor:[28]

> *"Kanuna göre halk 'müntehib-i sani' denen ikinci seçmenleri seçecekmiş. Bunlar nisbeten aklı başında adamlarmış. Sonra bu müntehib-i saniler asıl mebusları seçeceklermiş. Bu da bizler için bir alay konusu oldu. Herkes gidip oylarını verdi, sandıklara attı. Zaten kimin kime oy vereceği belli değil. Herhalde başta bulunanlar yahut seçimleri yönetenler bu ikinci seçmenlerin adlarını yazmışlar, halkın yüzde doksanı okuma yazma bilmez. Onlar da gitmişler bu kağıtları seçim sandıklarına atmışlar. Ben de babamla sandık başına gittim, o da hazırlanmış oy pusulasını aldı sandığa attı."*

Meşrutiyetin bu ilk seçiminin sonucunda ortaya çıkan oluşum, yani Türklerin yanı sıra, Osmanlı'yı oluşturan pek çok unsurdan üyelerin oluşturduğu Mebusan Meclisi, en kozmopolit yapıdaki meclis olarak değerlendirilmektedir. Meclis başkanlığına Sultan II. Abdülhamit tarafından Jön Türk hareketinin sembol ismi ve istibdat rejiminin en büyük muhaliflerinden olan Ahmed Rıza Bey'in getirilmesi manidar bulunmuş; bu hareketle Abdülhamit'in

[26] Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2011, s.280-281
[27] Georgeon, **Sultan Abdülhamit**, s.570
[28] Sunata, **a.g.e.**, s.234

yaşananların Jön Türk devrimi olduğunu teyit ettiği fikri kabul görmüştür.[29] Nitekim Ahmed Rıza, Mebusan Meclisi'nde reis sıfatıyla yaptığı ilk konuşmada milli egemenlik fikrine vurgu yaparak *"hakimiyeti milliyenin kaviyen teessüsü"*nden bahsetmiş ve yeni rejimin ideolojisinin temellerinin dayanağını ifade etmiştir.[30]

Üzerinden bir asırdan fazla zaman geçtikten sonra geriye dönülüp bakıldığında Meşrutiyet'in ilanının, günün şartlarında atılmış büyük bir adım olarak yerini aldığı görülmektedir. Her ne kadar büyük umutlarla gerçekleştirilmesine rağmen sonrasında yaşanan meşrutiyetin ve demokrasinin ruhuna aykırı gelişmeler nedeniyle büyük bir hayal kırıklığına neden olsa da, mutlakiyetle yönetilen bir ülkenin son dönemine damgasını vuran bu devrim, kurulacak yeni Türkiye Cumhuriyeti için bir nevi hazırlık aşaması olarak da değerlendirilebilmektedir.

1.3. İkinci Meşrutiyet Döneminde Hakim Olan Siyasi Akımlar

Altı yüz yıllık ömrü boyunca din eksenli bir anlayışıyla, padişahın hükümleriyle yönetilen bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Batılılaşma eğilimleri görülmeye başlanmıştır. Giderek zayıflayan, toprak kaybeden imparatorluk Tanzimat Dönemi'yle birlikte Batı'dan alınan bazı yeniliklerle dünyaya uyum sağlama eğilimine girmiştir.

İkinci Meşrutiyet dönemiyle birlikte de Osmanlı'da fikir ve düşüncelerin özgürce dile getirilir ve yayılabilir hale gelmesi, "imparatorluk nasıl kurtulur?" sorusuna verilen farklı yanıtlar doğrultusunda yeni fikir akımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu akımlardan İslamcılığın II. Abdülhamit dönemine damgasını vurduğunu bilmekteyiz. Sultan II. Abdülhamit'in diğer Osmanlı padişahlarıyla kıyaslandığında İslam birliği fikrini ve hilafeti daha fazla savunduğu görülmektedir. İslamcılık akımının temsilcilerinin, bu dönemde düşüncelerini kitlelere ulaştırabilmek için kullandıkları en önemli yayınlardan biri *Sırat-ı Müstakim* olmuştur. Ancak Sultan II. Abdülhamit yönetimi muhalif düşüncelere izin vermediği gibi kuvvetle savunduğu İslamcılık düşüncesinin de kendi denetiminde olmasına gayret göstermiştir. Doğal olarak diğer tüm düşünce akımları gibi İslamcılık akımı da özgür düşünce ortamının sağlandığı İkinci Meşrutiyet döneminde olgunlaşmış ve gelişmiştir.

[29] Rıdvan Akın, **Türk Siyasal Tarihi 1908-2000**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2010, s.14-17
[30] **ae**, s.14

Osmanlı'da İslamcılığın diğer fikir akımlarına nazaran daha fazla kişi tarafından kabul gördüğü ve yandaş topladığı kuvvetle muhtemeldir. Bunda Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren teokratik bir devlet kimliği taşımasının, Yavuz Sultan Selim'le beraber de Müslüman dünyası için en önemli makam olan hilafetin Osmanlı'ya geçmesinin etkisi büyüktür. İslamcılık fikrini savunanlar, hızla yayılan Batı emperyalizmi karşısında durabilmek için çarenin İslami düşüncenin hakim olması olduğuna inanmaktadırlar. Dönemin önemli isimlerinden Mehmet Akif,[31] Sait Halim Paşa, M. Şemsettin (Günaltay), İsmail Hakkı İzmirli, Mehmet Ali Ayni, Ahmed Naim, Mustafa Sabri[32] İslamcılık akımına mensuptur. Tez çalışmamızın esasını oluşturan *Hikmet* gazetesi sahibi Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi de bu akımın mensuplarındandır. Çalışmamızın ikinci bölümünde Ahmed Hilmi'nin fikir dünyasıyla alakalı ayrıntılı bilgiye yer verilecektir. İslamcılık akımı savunucuları fikirlerini *Sırat-ı Müstakim*'in (daha sonra *Sebilürreşad* adını alacak) yanı sıra, *Ceride-i Sufiye*, *Ceride-i İlmiye*, *Beyan-ül Hak* ve *Hikmet* gibi yayın organlarıyla duyurmuşlardır.[33]

Garpçılık, İslamcılığa tezat olarak bu kez kurtuluşun ancak gerçek anlamda Batılılaşmayla mümkün olacağını savunan akımdır. Tıpkı İslamcılıkta ve elbette ki diğer fikir akımlarında olduğu gibi Garpçılığın da çıkış noktası "imparatorluk nasıl kurtulur?" sorusuna aranan yanıt olmuştur. Garpçıların bir kesimi içinde bulunulan durumdan kurtulabilmek için Batı'nın yalnızca ilmî, fikrî, sanatsal vb. yönlerini alarak taklit etmenin Osmanlı İmparatorluğu'nu bir yere taşımayacağını ileri sürmüş; ancak maddi ve manevi Batı'nın sahip olduğu ne varsa bilinçli bir şekilde bu değerleri alıp özümsemek suretiyle bu hedefe varılacağı düşüncesini yaymaya çalışmıştır. Abdullah Cevdet, Garplılaşmanın Osmanlı için adeta bir hayat memat meselesi olduğuna inanmış, düşüncelerini yaymaya çalışırken "garplılaşamazsak mahvoluruz" noktasına kadar gelmiştir. Düşüncelerini yaymadaki en mühim aracı, kendi neşrettiği *İçtihad* mecmuası olmuştur.

Garpçılık akımının en çok dikkat çeken yanı, bu akımın temsilcilerinin birbirleriyle bağdaşmayan fikirler öne sürmeleri olmuştur. Bir grup, farklı unsurlardan oluşan Osmanlı İmparatorluğu'nda Osmanlıcılık bilincini sağlamak için Garpçılığın gerekliliğine inanırken, başka bir grup yaşanan olumsuzlukların toplum yapısından (dönem itibarıyla Şarklı ve İslamcı)

[31] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler I 2. Meşrutiyet Dönemi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 4. Basım, 2011, s.42
[32] Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Basım, 2013, s.84
[33] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**…, s.42

kaynaklandığı düşüncesinden hareketle Garpçılığı savunuyordu. Bir kısım Garpçı ise Batı'nın yalnızca ilim ve tekniğini almanın yeterli olacağını, şarklı ve İslam kimliğini korumanın önemini savunuyordu. Garpçılar fikirlerini yoğun olarak *Servet-i Fünun* ve *Ulum-u İktisadiye* ve *İçtimaiye* dergilerinde duyurmaktaydı.[34]

Türkçülük, Fransız İhtilali sonrasında Avrupa'da şekillenen milliyetçilik fikrinin Balkan Savaşları sırasında Osmanlı topraklarındaki yansımasıdır. Farklı milliyetlerden insanları geniş bir coğrafi alanda bir arada bulundurmasından kaynaklı Osmanlıcılık ve din birliği üzerine kurulu İslamcılığın hakim olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülük için gerekli altyapının sağlanması kolay olmamıştır. Türkçülük akımı başlangıç olarak dil ve edebiyat alanlarında görülürken, yukarıda da belirttiğimiz üzere siyasi anlamda Balkan Savaşları esnasında gelişerek örgütlenmiş, İttihad ve Terakki'nin güç kazanmasıyla Türk milliyetçiliğine dönüşmüştür. Osmanlı'nın ümmetçilik anlayışının yerine getirmek istediği bu anlayışla, Garpçılık ve İslamcılığı da kapsayan yeni bir ideoloji oluşturulmak istenmiştir. Buna göre Osmanlı; Türk, Müslüman ve Batılı bir toplum olacaktır. Öncelikle evvelden olmayan milli bir bilinç oluşturulacak, ardından imparatorluk sınırları dışındaki Türklerle birleşilerek Büyük Turan ülküsü gerçekleştirilecektir.

Bu akımın en önemli temsilcisi ve lideri Ziya Gökalp olmuştur. Yine bu akımı temsil eden ünlü isimler arasında Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, Ömer Seyfettin ve Hamdullah Suphi'yi görmek mümkündür. Yusuf Akçura'nın kurucularından olduğu Türk Derneği'nin üyeleri arasında Rusya Türklerinin aydınlanma hareketi öncülerinden İsmail Gaspıralı, Ayaz İshaki, Mehmet Ağa Şahtahtlı ve Nesip Yusufbeyli gibi isimlerin yanı sıra Rus Türkologlar Vladimir Gordlevski, Vasili Vasiliyeviç Vodovozov; bir Macar oryantalisti olan Rahip Karaçun yer almakta idi.[35] İlerleyen zamanla birlikte Türkçülük ülküsünü benimsemiş olan İttihad ve Terakki, Türkçü oluşumları denetimi altına almıştır. İktidar partisinin ideolojisi olması hasebiyle basında diğer akımlardan daha fazla destek gören Türkçülük akımının simgesi ve sözcüsü haline gelen yayın organları ise *Türk Yurdu* ve *Küçük Mecmua* gibi dergiler olmuştur.

Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan son fikir akımı sosyalizm olmuştur. Ancak gerek Osmanlı toplumunun geleneksel yapısı ve ülkede sanayinin az gelişmiş olması, gerekse kültürel

[34] Akşin, **a.g.e.**, s.84
[35] Ufuk Özcan, **Yüzyıl Dönümünde Batıcı Bir Aydın Ahmed Ağaoğlu ve Rol değişikliği**, İstanbul, Kitabevi, 2010, s.85

ve ekonomik gelişmenin gerçekleşmemesi nedeniyle taraftar bulamamış, zayıf kalmıştır. Bu akımın ilk temsilcisi İştirakçi Hilmi olarak tanınan Hüseyin Hilmi olmuştur. Fikirlerini *İştirak, İnsaniyet* ve *Medeniyet* gibi yayın organları vasıtasıyla yaymaya çalışan Osmanlı sosyalistleri daha sonra Osmanlı Sosyalist Fırkası'nı kurmuşlardır. Bu fırkayla ilgili ayrıntılı bilgi çalışmamızın ilerleyen sayfalarında verilecektir.

1.4. Meşrutiyet'in İlanı Sonrası İlk Hükümetler

Sultan II. Abdülhamit, bir süredir Makedonya'da süregelen hareketliliğin ve olayların bir türlü önünün alınamamasından 1903'ten beri görevde olan Sadrazam Avlonyalı Ferit Paşa'yı sorumlu tutmaktadır. Meşrutiyetin ilanıyla sonuçlanacak gelişmeler karşısında Küçük Sait ve Kamil Paşaları istişarelerde bulunmak üzere kabul etmiş, Makedonya'dan gelen telgrafları okuyarak görüşlerini kendisine bildirmelerini istemiştir. Yapılan istişareler sonucunda isyanların ve olayların bastırılmasının yegâne yolunun meşrutiyetin ilanı olduğu konusunda ortak karara varılmış, Ferit Paşa'nın görevden çekilmesi sağlanarak 22 Temmuz 1908 tarihinde, Abdülhamit'in otuz yıllık baskı yönetimi esnasında da görev yapmış ve padişahın güvenini kazanmış bir devlet adamı olan Küçük Sait Paşa sadaret makamına getirilmiştir.[36]

1.4.1. Küçük Sait Paşa Hükümeti

Sadrazam değişmiştir ancak sorunlar Sait Paşa'nın sadarete getirilmesiyle çözülebilir olmaktan çok uzaktır. Zaten Sait Paşa halkın meşrutiyete hazır olmadığına, meşrutiyet için gerekli seviyeye gelmediğine inanmaktadır ki, bu özelliği de Sultan II. Abdülhamit tarafından sadarete getirilmesinin en büyük nedeni olmuştur. Meşrutiyet ortamı, Sait Paşa için zorluklarla doludur. Sait Paşa'nın tecrübeli bir devlet adamı olduğu doğrudur, ancak onun tecrübesi istibdat döneminin tek adam yönetiminde kazanılmıştır. Yeni sadrazam İttihad ve Terakki'nin güvenini kaybetmektedir.

Sultan II. Abdülhamit, meşrutiyetten büyük beklentileri olup da bu beklentileri gerçekleşmeyen halkın tepkisinin üzerine dönmesi üzerine, bu olayların kendisinin tahttan indirilmesi amacıyla tezgahlandığı kuşkusuna kapılmıştır. Dönemin Şeyhülislamı Cemalettin Efendi padişaha, halka meşrutiyetin kurulacağı yönünde güvence verdiği takdirde bu kargaşanın sona ereceği tavsiyesinde bulunmuştur. Bunun üzerine padişah yemin ederek

[36] Karal, **a.g.e.**, s.38-39

şeyhülislamdan bu yemini halka tekrarlamasını talep etmiştir. Ancak Sadrazam Sait Paşa bu yeminin usule uygun olmadığına Sultan II. Abdülhamit'i ikna etmiştir. [37]

Bu olayların ardından bir Hatt-ı Hümayun hazırlanmış, Kanun-i Esasi'ye bağlı kalınacağı güvencesi verilmiştir. Ancak Sait Paşa, yeni kurulan meşrutiyet kabinesi adına hazırlanan Hatt-ı Hümayun'a "Harbiye ve Bahriye nazırı tayini padişaha aittir." ibaresini koymakta ısrarcı olmuş ve başarılı olmuştur.[38]

Hatt-ı Hümayun'da yer alan bu maddeden memnun olmayan İttihad ve Terakki, Mustafa Rahmi Bey başkanlığında Talat Bey ve Cavit Bey gibi cemiyetin önde gelen isimlerinin bulunduğu bir heyeti İstanbul'a göndermiştir.[39] Bu heyet Sultan II. Abdülhamit ve Küçük Sait Paşa'yla görüşmüş, görüşmeler sonucunda Sait Paşa alenen Sultan II. Abdülhamit'i desteklediği gerekçesiyle on beş gün içinde istifaya zorlanmış, yerine İngiliz taraftarı bir liberal olarak bilinen Kıbrıslı Kamil Paşa atanmıştır.[40]

1.4.2. Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa Hükümeti

Küçük Sait Paşa'nın ardından sadaret makamına atanan ve deneyimli bir devlet adamı olan Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa'nın bu üçüncü sadaret görevidir.[41] Ancak bu kez durum farklıdır: Osmanlı ülkesinde yüzyıllardır süren düzen değişmiş, parlamenter sisteme geçilmiştir ve bu yeni düzende hesap verilmek durumunda olunan makam padişah değil, meclistir.

6 Ağustos 1908 tarihinde yeni kabine kurulmuş, bir önceki kabinede padişah ve sadrazam Sait Paşa'yla ters düşen Şeyhülislam Cemalettin Efendi yerinde bırakılmıştır. Sait Paşa'nın istifasına neden olan Bahriye ve Harbiye nazırlarının padişahça belirlenmesi hususunda Sultan II. Abdülhamit diretmiş, ancak Mehmet Kamil Paşa, Kanun-i Esasi'yi dayanak göstererek itiraz etmiştir. Yeni düzende iktidar paylaşılan bir kurum haline gelmiştir, paydaşları ise hükümet, saray ve İttihad ve Terakki Cemiyeti'dir. Sultan II. Abdülhamit meşrutiyetin ilanının ardından yeni sistemin savunucusu olmaktan başka çıkar yol bulamamış ve İttihad ve Terakki heyetine

[37] Karal, **a.g.e.**, s.44
[38] Ahmed Bedevi Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve Jöntürkler**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, 2000, s.310
[39] Georgeon, **Sultan Abdülhamit**, s.559
[40] Zürcher, **a.g.e.**, s.147
[41] Akın, **a.g.e.**, s.28

şu açıklamayı yapmıştır:[42] *"Bütün efrad-ı millet Terakki ve İttihat Cemiyeti azasındandır. Ben de reisleriyim. Artık birlikte çalışalım, vatanımızı ihya edelim."*

Sadrazam Mehmet Kamil Paşa'nın hesapları ise farklıdır. İngiliz eğitiminden geçen ve İngiliz usulü bir meşruti monarşi hayali kuran bu paşanın ideali, yönetimi elinde tutan tek kişi olmaktır. Kurulan kabinede yer alan nazırlar geçmişte pek fazla varlık gösterememiş silik kişilerden oluşmaktadır ve Mehmet Kamil Paşa'nın sorumluluğunda kurulan tarafsız bir kabine olarak tarif edilmektedir.[43]

11 Aralık günü gerçekleştirilen seçimler sonuçlanıp da parlamento açıldığında Mehmet Kamil Paşa sadrazam olmuştur. Ancak seçim sonuçları onu hayal kırıklığına uğratmıştır. Çünkü İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden hazzetmeyen Mehmet Kamil Paşa, Ahrar Fırkası'nı desteklemiş ve mecliste Ahrarcı mebuslara dayanacağı hesaplarını yapmıştır. Yapılan seçimlerin ardından, Mebuslar Meclisi nihayet 17 Aralık 1908 tarihinde açılmıştır.[44]

Mehmet Kamil Paşa'nın bir diğer özelliği İngilizler tarafından desteklenmesidir. İngiltere dış politikada on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun destekçisi olmayı sürdürmüştür. Bunda dönemin önemli yollarının Osmanlı topraklarından geçmesi ve Osmanlı'nın sahip olduğu kaynaklar ve nüfusu ile İngiltere için ideal bir pazar olması gibi faktörlerin de büyük etkisi olmuştur. İngiltere'nin meşrutiyeti destekler görüntüsünün altında da bu nedenler vardır. Ancak devrimin mimarlarından olan İttihad ve Terakki'nin ulusçu tavrı tabii olarak İngilizleri rahatsız etmektedir.

Meşrutiyet yönetiminin ilk sadrazamı olan Mehmet Kamil Paşa hakkındaki ilk gensoru önergesi, meşhur İttihadçı ve *Tanin* gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Bey tarafından iç ve dış siyaset konularıyla alakalı verilmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra Mehmet Kamil Paşa, neredeyse oybirliğine yakın güvenoyu almıştır. İlerleyen zamanda yapmış olduğu atamalar ve icraatları İttihad ve Terakki'yle arasının iyice açılmasına neden olacaktır.

Mehmet Kamil Paşa hükümeti döneminde Osmanlı'nın içinde ve dışında tansiyonu yükselten olaylar yaşanmıştır. İttihad ve Terakki ile sadrazam Mehmet Kamil Paşa'yı karşı karşıya getiren olaylardan biri Sultan II. Abdülhamit'in hafiyelerinden biri olan İsmail Mahir

[42] Georgeon, **Sultan Abdülhamit**, s.560
[43] Karal, **a.g.e.**, s.46-47
[44] **ae**, s.64

Paşa'nın öldürülmesi olayıdır. Bu cinayetten İttihad ve Terakki'nin sorumlu olduğu düşünülse de Sadrazam, İttihad ve Terakki'yle karşı karşıya gelmek ya da hukukun gereğini yerine getirmemek arasında kalmıştır.[45]

Diğer taraftan Makedonya'da başlayan ayrılıkçı hareketlerin yükselmeye başlaması ve parlamento içindeki Türk olmayan unsurların bu hareketleri desteklemesi dış politikada da başa çıkılması güç sorunlar yaratmaktadır. Nitekim Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, ardından da Bosna Hersek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhak edilmiştir. Mehmet Kamil Paşa hükümeti bu olayı büyük devletler karşısında kınamaktan başka bir şey yapamamıştır. Bu gelişmeler sonrası İttihatçıların Mehmet Kamil Paşa kabinesine karşı tavrı iyice sertleşmiş, Hüseyin Cahit Yalçın *Tanin* gazetesinde Mehmet Kamil Paşa Kabinesi için: [46]*"Temelsiz bir bina gibi gök ile yer arasındaki boşluklardadır. ... Bu kabine ne Meşrutiyet idaresinin ne de istibdat idaresinin kabinesi değildir. Birincisi olamaz. Zira milli hakimiyete dayanmaktadır. İkincisinden olamaz, çünkü istibdat yıkılmıştır."* diyerek kabinenin çekilmesi gereğini belirtmiştir.

Zaman içerisinde memleketin genelinde ve meclis içerisinde İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne karşı artmaya başlayan tepkiler ve muhalefet, Mehmet Kamil Paşa'yı umutlandırmış, adeta bir İttihatçı düşmanı kesilerek gizli bir şekilde muhalefete yardım etmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra oğlu Sait Paşa'yı da İttihad ve Terakki'ye karşı desteklemiştir. Son derece stratejik hamleler yapan Mehmet Kamil Paşa, İttihad ve Terakki'nin Selanik ve Manastır merkezleri arasında var olan ve Selanik merkezinin meşrutiyete sahip çıkma ve hükümeti denetler durumda olmasından kaynaklı güç savaşı ve anlaşmazlıkları cemiyeti bertaraf etmek için kullanmıştır. Bu amaçla bir yandan Manastır merkezi sözcüleri ile diğer yandan da bir Arnavut milliyetçisi olan İsmail Kemal'le İttihad ve Terakki'ye karşı faaliyetlerini sürdürmüştür.[47] Mehmet Kamil Paşa'nın sadaretten düşürülmesinde bardağı taşıran son damla olarak tanımlanabilecek olay asker üzerinde denetim sağlamak, İttihad ve Terakki'nin Makedonya'dan rejimi korumak maksatlı getirdiği avcı taburlarını geri göndermek ve bunları

[45] Akın, **a.g.e.**, s.29
[46] Karal, **a.g.e.**, s.59
[47] **ae**, s.68-70

gerçekleştirebilmek için 10 Şubat'ta kendisine yakın iki kişiyi Harbiye ve Bahriye nazırlıklarına getirmesi olmuştur.[48]

Tüm bu gelişmelerin sonucunda Meclis-i Mebusan'da kabinenin başındaki Mehmet Kamil Paşa aleyhinde oluşan hava yine bir gensoruyla sonuçlanmış; İsmail Kemal ve Lütfü Fikri Beylerin de dahil olduğu bir grubun Mehmet Kamil Paşa'yı savunması işe yaramamıştır. 13 Şubat 1909 tarihinde gerçekleştirilen bu oylamada Mehmet Kamil Paşa bu kez ezici çoğunluğun (iki yüz on sekize karşı sekiz) güvensizlik oyu ile hükümetten düşürülmüştür.[49] Bu oylama, Meclis-i Mebusan için de bir ilktir, zira ilk kez "el kaldırmak" suretiyle sadrazam devrilmiştir.

Mehmet Kamil Paşa'nın devrilerek yerine İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin desteğiyle Hüseyin Hilmi Paşa'nın sadaret makamına getirilmesi tabii olarak muhalefetin işine gelmemiş ve tepkisine neden olmuştur. Bu değişim, Osmanlı muhalefeti kadar, o zamana kadar hükümetin başında olan Mehmet Kamil Paşa sayesinde, sahip olduğu Osmanlı Devleti'nin iç ve dış işlerine müdahale edebilme şansını kaybeden İngilizlerin de paniklemesine ve İttihad ve Terakki aleyhindeki propaganda ve saldırılarını arttırmalarına neden olmuştur.

1.4.3. Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti

Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa'nın sadareti döneminde yaşanan olumsuzluklardan sonra kurulacak hükümetin başına İttihad ve Terakki'yle uyum içinde olabilecek bir ismin getirilmesi düşüncesiyle 14 Şubat 1909 tarihinde Mehmet Kamil Paşa Hükümeti'nin Dahiliye Nazırı olan Hüseyin Hilmi Paşa'ya sadrazamlık görevi verilmiştir. Sadrazamlığa getirilmesinde muhtemel en büyük neden Meşrutiyet'in ilanı aşamasında Rumeli Umumi Müfettişliği görevini sürdüren Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli ihtilalcileriyle Yıldız Sarayı arasında yaşanan süreci yumuşatmasıdır denilebilir.[50] Başka bir neden de dönemin diğer yöneticilerinden farklı olarak yaşça daha genç olması, öte yandan da devlet işlerinde sözü dinlenen bir kişi olmasıdır.

Hüseyin Hilmi Paşa, İttihad ve Terakki Cemiyeti'yle doğrudan bir ilişkisi olmasa da kabinede İttihatçılara da yer vererek hükümet-meclis dengesini kurmaya çalışmıştır. Cemiyetin desteğini alan ve bünyesinde İttihatçıları barındırmasına rağmen, yeni kurulan kabine tam

[48] Georgeon, **Sultan Abdülhamit**, s.573
[49] Karal, **a.g.e.**, s.72
[50] Akın, **a.g.e.**, s.31

anlamıyla İttihatçı bir kabine değildir.[51] Yine de İttihad ve Terakki'nin aleni olmasa da siyaset üzerindeki etkisi ve egemenliği artmıştır. Hükümetin başındaki isim olan Hüseyin Hilmi Paşa, Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa'nın aksine, meclis üyeleri tarafından yöneltilen eleştirileri bizzat yanıtlayarak meclis nezdinde olumlu bir izlenim yaratmayı başarmıştır.

Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa'nın düşürülmesinin ertesi günü göreve başlayan Hüseyin Hilmi Paşa, 31 Mart sürecinde görevinden istifa ettiği geçici dönem hariç on ay süreyle sadarette kalmıştır. 31 Mart Vakası'nın patlak vermesinin ardından saray tarafından gerekli önlemleri almak üzere görevlendirilen Hüseyin Hilmi Paşa, ayaklanmayı bastırma konusunda yetersiz kalmıştır. Diğer taraftan geçmişte Derviş Vahdeti'nin *Volkan* gazetesinde rejime, rejimin savunucusu İttihad ve Terakki'ye ve cemiyete yakın duran sadrazama karşı başlatmış oldukları saldırılar neticesinde ayaklanan askerlerin talepleri arasında sadrazamın istifa etmesi de vardır. Bütün bunların sonucunda Hüseyin Hilmi Paşa istifa etmek durumunda kalmıştır. Sultan II. Abdülhamit, boş kalan sadaret makamına, geçmişte Hariciye nazırlığı yapmış, tarafsızlığıyla bilinen bir devlet adamı olan Ahmed Tevfik Paşa'yı getirmiştir. Sadrazam değişikliğinin de yaşandığı kaos ortamında Sultan II. Abdülhamit, Bahriye ve Harbiye nazırlarını atama hakkını ele geçirmek istemişse de Ahmed Tevfik Paşa bu girişime karşı çıkmış ve böyle bir adım atılacak olursa sadareti kabul etmeyeceğini söyleyerek Sultanı ikna etmiştir.[52] Ahmed Tevfik Paşa, muhaliflerin büyük devletlerin desteğinin istenmesi gerektiği yönündeki taleplerini de kabul etmeyerek Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelip ayaklanmayı bastırması noktasında İttihatçılarla birlikte hareket etmiştir.

1.5. 31 Mart Vakası

Ordudan tasfiye edilen alaylı subayların başlattığı ve tarihe 31 Mart Vakası ya da 1909 Karşı Devrimi olarak geçen bu ayaklanma farklı isimlendirildiği gibi farklı açılardan da değerlendirilebilmektedir. Modernleşme savunucuları 31 Mart Vakası'nın irticai bir eylem olduğu değerlendirmesinde bulunurken, muhafazakâr kesim ise bu olayı İttihad ve Terakki tarafından organize edilen Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirme girişimi olarak kabul etmektedir.

[51] Karal, **a.g.e.**, s.73
[52] Georgeon, **Sultan Abdülhamit**, s.578

Meşrutiyetin ilanını takip eden ilk aylar, içte halkın yer yer taşkınlığa varan sevinç gösterileri, demokratikleşme adımları, matbuat alanındaki rahatlama gibi gözle görülebilir pozitif olayların haricinde imparatorluğun ciddi krizler yaşadığı bir dönem olmuştur. Uzun zamandır kaynayan bir kazan olan Balkanlar'da sular iyice ısınmıştır. Önce Bulgaristan bağımsızlığını ilan etmiş, ardından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıklamış, son olarak da Girit Meclisi Yunanistan'a bağlanma kararı almıştır. Bu, İttihad ve Terakki'nin aldığı ilk yenilgidir.

İçeride de başka bir tehdit ortaya çıkmıştır. 1908 senesinin ramazan ayında meşrutiyetin ilk gerici olayı yaşanmıştır. Kör Ali adlı bir kişi, "din elden gidiyor" diyerek etrafına topladığı kişilere meşrutiyet ve İttihad ve Terakki aleyhinde vaazlar vererek halkı kışkırtma yoluna gidiyordu. Hatta bu nedenden ötürü tutuklanmış, ancak aklının yerinde olmadığı tespitiyle salıverilmişti. Bu durumu fırsat bilen Kör Ali, 7 Ekim günü vaaz verdiği bir grubu iyiden iyiye galeyana getirerek birlikte Yıldız Sarayı'na yürümüş ve Sultan II. Abdülhamit'ten Kanun-i Esasi'yi kaldırarak yeniden şeriatın hüküm sürmesini istemiştir.[53] Padişah, sakin bir üslupla şeriatın tehlikede olmadığı yönündeki açıklamalarıyla asileri ikna ederek yatıştırmışsa da göstericiler dönüşte karşılaştıkları Şeyhülislam'a hakaretler edip, padişahın da kendilerinden yana olduğunu belirterek şeriata hizmet etmeleri için kendisine yemin ettirmişlerdir. Bu olay üzerine derhal harekete geçen İttihad ve Terakki, olayın sorumlularının yakalanması ve cezalandırılmasını sağlamıştır.

Kör Ali olayının bir benzeri de aynı gece Üsküdar'da yaşanmıştır. Karagöz olayı adı verilen bu olay diğeri kadar büyümeden bastırılmış olsa da teravih namazının ardından verilen vaazda yine meşrutiyet rejimi aleyhine "din elden gidiyor" temalı konuşmalar yapılmış ve cemaat galeyana getirilmeye çalışılmıştır. Camiden çıkan cemaat Karagöz oynatan perdeleri ve sahneleri dağıtmış, seyircileri de kovalamıştır. Olayın elebaşı ve yanındaki birkaç kişi tutuklanmış ve bu olay büyümeden engellenmiştir.[54]

[53] Georgeon, **Sultan Abdülhamit**,568

[54] François Georgeon, "1908 Jöntürk Devrimi Sonrasında İstanbul'da Ortaya Çıkan Birkaç Vaka Üzerine", **Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar**, Der.Noemi Levy-Alexandre Toumarkine, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, Akt. Doğan Duman, "31 Mart Vakası'nın İki Öncü Habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş Olayları", https://www.jasstudies.com/Makaleler/118200093_7.%20Yrd.%20Do%C3%A7.%20Dr.%20Do%C4%9Fan%20DUMAN.pdf s.106

Bu iki örnek olay, şeriat eksenli çok daha büyük bir olayın ayak sesleri olmuştur. 31 Mart Vakası'nı ne şekilde okursak okuyalım; azmettiricileri, destekleyicileri ya da olayın çıkış noktasıyla alakalı farklı fikirlere de sahip olsak öncesinde yaşanan bu iki olay, gerekçesi ne olursa olsun, gerçekleşecek herhangi bir ayaklanmada halkın desteğini almak için "din"i olayın merkezine koymanın gerekliliğini göstermiştir.

Ayaklanmanın kim tarafından çıkartıldığı konusunda da muhtelif görüşler vardır. Olayları değerlendiren ve ayaklanmanın İttihad ve Terakki'nin iktidarını güçlendirdiği sonucundan hareket eden bir görüş, her ne kadar bu konuda bir kayıt ya da delile rastlanmasa da 31 Mart Vakası'nın İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından düzenlendiğini iddia etmektedir. Başka bir görüş ayaklanmayı Sultan II. Abdülhamit'le ilişkilendirmektedir ki olayların gidişatına ve neticesine bakıldığında bu da mümkün görülmemektedir. Otuz üç yıl Osmanlı İmparatorluğu'nda hüküm süren Abdülhamit'in böyle bir ayaklanma planlayacak olsa "meşrutiyetin koruyucusu" olarak adlandırılan avcı taburlarını değil, mantık kuralları çerçevesinde, doğrudan kendine bağlı muhafız birliğini kullanması gerekirdi. Bu ayrıntıyı göz önünde bulundurduğumuzda Abdülhamit'in ayaklanmayla ilişkilendirilmeye çalışılması beyhude bir çabadan ibaret görülmektedir. Olayları nedenleri ve sonuçlarıyla daha farklı bir perspektiften değerlendiren bir görüşe göre de böyle bir durumdan fayda sağlayacak olanların Prens Sabahattin ve onun başını çektiği muhalefet olduğu fikri ağır basmaktadır. Bir diğer görüş ise bu ayaklanmanın ardında yabancı istihbarat örgütleri özellikle de İngiliz istihbaratının bulunduğu tezini savunmaktadır. Ayaklanmanın ardından Hareket Ordusu komutanı olarak Selanik'ten İstanbul'a gitmek üzere hazırlanan Mahmut Şevket Paşa'nın Selanik Başkonsolosu Lamb tarafından gitmemesi yönünde uyarılması, ayaklanma günü bir İngiliz subayının Ayasofya civarında olması, asayiş sağlandıktan sonra Osmanlı Donanma Komutanı Amiral Gamble'ın görevinden azledilmesi gibi bir takım olaylar bu savı destekler niteliktedir. Yıllar sonra Philippe De Zara yazmış olduğu Mustafa Kemal adlı kitapta İngiliz istihbaratının parayla kışkırtıcılık yaptığını ve isyancı askerlerin üzerinden büyük miktarda para çıktığından bahsetmiştir.[55] Tüm bu bilgilerin ışığında bakıldığında adeta bir düzmece ayaklanma görüntüsü veren 31 Mart Vakası'nın farklı amaçlarını gerçekleştireceklerini sanan gruplarca onları provoke eden ve destekleyen harici güç tarafından sahnelendiği fikri bize göre ağır basmaktadır.

[55] Akın, **a.g.e.**, s.36

31 Mart Vakası'nı okuduklarımız ışığında değerlendirecek olursak, o güne dair pek çok farklı görüşün farklı senaryolarına karşın; net olarak görülen gerçeklerden birinin İttihad ve Terakki'ye karşı büyüyen tepki ve karşıt propaganda olduğu söylenebilir. Meşrutiyetle birlikte siyasi arenada pek çok farklı amaç, görüş ve ideolojiye sahip oluşum ortaya çıkmış, bu oluşumlar İttihad ve Terakki'ye muhalefet ve hatta düşmanlık denilebilecek ortak paydada birleşmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu karşıtlığa geniş kitleleri taraftar edebilmek için din argümanını kullanmak, olayın sorumlularının yapabileceği en akıllıca hareket olmuştur.

Gerek yurt içindeki karşıt görüşlülerin ve gerekse yurt dışındaki şer odaklarının muhalefet ve provokasyon çalışmaları ordu içinde de bir takım hoşnutsuzlukların baş göstermesine neden olmuş, çoğunluğunu alaylıların oluşturduğu orduda, eğitimli İttihatçı subayların dinsiz oldukları ve şeriatı kaldıracakları yönünde telkinler yapılarak askerin huzursuzlanmasına neden olunmuştur.

Öte yandan yüzyıllardır süregelen gelenek ve kaide gereği, din eğitimi aldıkları için askerlikten muaf tutulan medrese öğrencilerinin meşrutiyetle birlikte askere alımına başlanması bu gençlerin ve softa sınıfının tepkisini çekmiştir. Bu grup da farklı bir dayanakla tıpkı asker gibi "din elden gidiyor" şiarıyla İttihad ve Terakki aleyhine propaganda yapanlar kervanına katılmış, 31 Mart Vakası'nın patlak vermesine katkıda bulunmuştur.

Bayur, 31 Mart'ı etkileyen olaylardan birinin de hükümetin başında bulunan Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa ve İttihad ve Terakki Cemiyeti arasında yaşanan, subayların siyaset yapmaları hususundaki çatışma olduğunu iddia etmektedir. Yaşanan bu fikri çatışma sonucunda Harbiye Nezareti, ordu mensuplarının siyasetle uğraşmalarını, cemiyetlere girmelerini ve söylev vermelerini yasaklamış olsa da, geç kalınmış bu karar gereği gibi uygulanamamıştır. Bu durum da pek tabii olarak İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin subaylar tarafından desteklenmesinin devamına neden olmuştur.[56]

Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti, ülkedeki en büyük güç haline gelmiştir ancak bu durumun sonucu olarak da kendisine karşı giderek şiddetini arttıran muhalefetle mücadele etmek durumunda kalmıştır. İttihad ve Terakki'ye muhalefet iki farklı odaktan yapılmaktaydı. Bunlardan birincisi seçimlerde yenilgiye uğrayan Ahrar Fırkası, diğeri ise muhafazakar kesimdi. Ahrar Fırkası kendine ait basın organları aracılığıyla İttihad ve

[56] Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, c.1, K.2, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.182-183

Terakki Cemiyeti'ne karşı şiddetli muhalif söylemlerde bulunuyor, İttihatçı gazeteler de aynı şiddette karşılık veriyordu. İttihad ve Terakki karşıtı gazetelerden biri olan Serbesti'nin başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ve cenazesinin adeta bir kitle gösterisine dönüşmesi, 31 Mart ayaklanmasının tetikleyicilerinden olarak değerlendirilmektedir. Nitekim Hasan Fehmi'nin faili meçhul bir cinayete kurban gitmesi, İttihad ve Terakki'ye mal edilmiş; katil ya da katillerin yakalanamamış/yakalanmamış olması da cemiyete karşı eleştiri ve hakaretlerin dozunun giderek artmasına neden olmuştur. Gerginliğin giderek artması üzerine İttihad ve Terakki Cemiyeti 12 Nisan'da yayınladığı bir bildiriyle artık gizli bir örgüt olmadığını, siyasi bir partiye dönüştüğünü tekrarlamak durumunda kalmıştır.[57]

İttihad ve Terakki'ye muhalefetin diğer odağını oluşturan muhafazakar kesim ise meşrutiyetin ilanından sonra *Volkan* gazetesini yayımlamaya başlayan Kıbrıslı Derviş Vahdeti etrafında toplanmıştır. Şeriat yanlısı bu grup 31 Mart ayaklanmasından kısa bir süre önce kurulan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti çatısı altında örgütlenerek İttihad ve Terakki ve politikalarına karşı propaganda çalışmalarını yürütmüşlerdir.

31 Mart Vakası'nın ilk işaretleri de Derviş Vahdeti tarafından verilmiştir. Vahdeti'nin *Volkan* gazetesinde yazdığı yazılarla halkı İttihad ve Terakki ve meşrutiyete karşı galeyana getirme amacını güttüğü aşikardır. İsyanın bir gün öncesi *Volkan* gazetesinde yayınladığı "Teskin-i Halecan Emr-i Muhal" (Çarpıntı'nın Yatıştırılması Olanaksız) adlı başyazısında meşruti yönetimi hedef göstermekte, Hasan Fehmi'nin katillerinin bulunmasının vacip olduğunu söyleyerek bu amacını somut bir şekilde gözler önüne sermektedir:[58]

> *"Ey Osmanlılar! Vatanı ve birbirimiz seviyormuyuz? İsbat edelim. İşte mezalim! İşte istibdat! Meydanda.*
>
> *Bunları def' etmek için fikr-i serbesti lazım değil mi? İşte meşrutiyet! İşte hürriyet! Bunlar da meydanda. Eğer o mezalime, o istibdada boyun eğersek kansız bir millet olduğumuza dünya kani' olacak. Haysiyet-i milliyemiz pamal-ı hakaret olacak…*
>
> *…Durmayınız! Hemen umumi bir kongre teşkil ediniz! Milletin anlaşmaması ne ise meydana koyunuz! Hali lazım gelen mesa'ili hal ediniz! Yoksa bu memlekette bu hal çok değil birkaç ay daha devam edecek olursa boğazlardan donanmalar*

[57] Lewis, **a.g.e.**, s.291
[58] Vahdeti, "teskin-i halecan emr-i muhal" **Volkan**, No.102 30 Mart 1325 (Rumi) 12 Nisan 1909, s.1-2

hudutlardan da ordular baş gösterecek, biz gözler kanlı felakette, onlar mütebessim rahatta, biz birbirimizi boğazladıkça onlar yapmayınız kahramanlar! Diyecek, arkamızı bile okşayacak, işte o vakit çan çalınıp sema' dönecek olanın yanına kalacak, kalan da rüsva-i alem olacak, işte bu da bir hayal. Fakat netice itibarıyla hakikat. Ey Osmanlılar! Vatanı ve birbirimizi seviyor muyuz? İşte mezalim! İşte meşrutiyet! Çaresi ise umumi bir içtima' ümmet. Fakat Hasan'ın katilini bulmak da vacibe-i zimmet. Başka türlü teskin-i halecan emr-i muhal."

31 Mart Vakası'ndan on gün kadar önce Ayasofya Camii'nde okutulan mevlitten sonra *Volkan* Gazetesi'ne yürüyen yaklaşık yüz bin kişinin katılımıyla İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti resmen açılmıştır.[59] Bu andan sonra Derviş Vahdeti, gazetesinde yayınladığı muhalif yazıların yanı sıra kurduğu siyasi fırkayla da İttihad ve Terakki aleyhine propaganda çalışmalarına hız vermiştir. Yine bu ayaklanmanın destekçilerinden olduğu belirtilen Ahrarcılar da, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni kendi hareketlerinin muhafazakar kolu olarak benimsemiş ve desteklemiştir. İdeoloji olarak birbirlerinden farklı olsalar da bu iki ayrı siyasi oluşumun İttihad ve Terakki karşıtlığında ortak paydada buluşmalarının bu birlikteliği makul göstermenin bir yolu olduğu düşünülebilir. Diğer bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde yukarıdaki satırlarda 31 Mart Vakası'nın kim tarafından çıkarıldığının ya da kimler tarafından desteklendiğinin cevabını aradığımız ve olası senaryolardan bahsederken İngiliz istihbaratının da bu ayaklanmayı desteklemiş olabileceğine dair bir takım görüşlere yer vermiştik. Bu bilgilerin ışığında hareket edecek olursak Ahrarcılar ve Vahdeti taraftarlarının arasındaki tek müşterek amacın İttihad ve Terakki'yi etkisiz hale getirmek olmadığını da görmek mümkün olacaktır. Tüm bunların yanı sıra pek çok kaynakta Derviş Vahdeti'nin İngiliz ajanı olduğu ya da İngilizler için çalıştığı gibi bilgilere rastlanırken, Prens Sabahattin'in ve dolaylı olarak da Ahrar Fırkası'nın İngilizlerin desteğini aldığı, yapılan okumalar ışığında varılan sonuçlardandır.

İstanbul 31 Mart sabahına Manastır'dan "Meşrutiyetin koruyucusu" olarak getirilen avcı taburu askerlerinin ayaklanmasıyla uyanmıştır. Taksim'de bulunan Taşkışla'da çavuş ve onbaşıların komutasındaki erler, subaylarını tutukladıktan sonra diğer kışlalardaki askerleri de ayaklandırmıştır. Avcı Taburu'nun çağrısına uyan Tophane'de bulunan İstihkam Taburu, Kılıç Ali Paşa'daki askerler, Beyoğlu'ndaki Topçu Numune Alayı, Yıldız'daki 5, 6 ve 7. Alaylar ve

[59] Akın, **a.g.e.**, s.222

Bahriye Nezareti'ndeki erler Ayasofya Meydanı'nda toplanmıştır.[60] "Şeriat isteriz!" nidalarıyla coşan askerlere medrese öğrencileri ve ulema da katılmıştır. İsyancı askerler İstanbul'un önemli noktalarını tutmuş, bu noktalardan geçmek isteyenlere, özellikle de subaylara ateş açmışlardır. Ayaklanmayı teşvik eden gruplar, İstanbul'daki çeşitli askeri noktalara yayılıp askerleri şeriatı kurmak üzere ayaklanan avcı taburlarına katılmaya çağırmaktadırlar. Bu gruplardan ilkinin Derviş Vahdeti önderliğindeki İttihad-ı Muhammediciler olduğu, ayaklanma öncesi Vahdeti'nin *Volkan* gazetesinde askerlerin şikayet mektuplarını yayınladığı bilinmektedir. İkinci grup, medrese eğitimi alan, askerlikten muaf softalardan oluşmaktadır. Meşrutiyetin ilanının ardından İttihad ve Terakki'nin getirdiği bir düzenlemeyle bu alandaki keyfiyete son verilmiş ve medreselere girmek için sınav zorunluluğu getirilmişti. Bu durum tabii olarak softaları İttihad ve Terakki'ye düşman etmiştir. Bir diğer grupsa ordudaki ıslahat çalışmalarının sonucu olarak kadrodan çıkarılan alaylı subaylardan oluşmaktadır.

Sadaret makamında bulunan Hüseyin Hilmi Paşa, padişaha durum hakkında izahat vermiş ve padişah da ayaklanmayı bastırmak için kuvvet kullanılmamasını, öncelikli olarak asilere Osmanlı geleneğinde olduğu üzere nasihat yolunun denenmesini tavsiye etmiştir. Ancak ne yazık ki sonuç ayaklanmanın daha da yayılması olmuştur. Sultan II. Abdülhamit'in mabeyn başkatibi Ali Cevat Bey, olayı haber alır almaz "Şeriat İsteriz" nidalarıyla ayaklanan askeri sakinleştirmesi için Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi'yi görevlendirmiş[*], ardından Meclis-i Mebusan'a giderek vuku bulan olayla alakalı bulunan kişilerin sakinleşerek görevleri başına dönmeleri halinde zat-ı şahaneleri tarafından affedileceğini tebliğ eden fezlekeyi okumuştur. İsyan eden asker bunun üzerine Ali Cevat Bey'den bu iradeyi Ayasofya Meydanı'ndaki kalabalığa okumasını istemiştir. Ali Cevat Bey meydandaki kalabalığa hitaben şu konuşmayı yapmıştır:[61] "*Evlatlarım, siz ne istiyorsunuz? Şeriat mı? Bu nasıl lakırdı. Şeriat-i Muhammediyye hamdolsun bakidir ve daimidir. Şeriatımız şeriat-ı Muhammediyye'dir. Padişahımız Halife-i resulüllahtır ve devletimiz de devlet-i islamiyyedir. Şeriata ne oldu ki, şeriat isteriz diyorsunuz. Yine tekrar ederim, bu nasıl lakırdıdır? Şeriata kimse dokunmadı ve dokunamaz. Bir de kimden şeriat istiyorsunuz? Bize bu şeriatı ihsan eden Allah'tır. Bunun*

[60] Karal, **a.g.e.**, s.85

[*] Karal ise, Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi'nin Ayasofya Meydanı'na gelişiyle ilgili olarak Şeyhülislam'ın klasik yeniçeri isyanlarında olduğu gibi konağından isyancılar tarafından alınarak getirtildiği bilgisini vermektedir. (Karal, **a.g.e.**, s.86)

[61] Ali Cevat Bey, **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamit'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Beyin Fezlekesi**, Haz. Faik Reşit Unat, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985, s.51

hafızı yani bekçisi Allah'tır. Zira Kuran-ı Kerim'de böyle buyrulmuştur. Bir takım cahilane sözlerin aslı faslı yoktur. Bunlara kulak vermeyin, padişahımız Halife-i Resul-ül-lah efendimiz hazretleri bilmeyerek vaki olan hatalarınızı af eyledi. Artık haydi kışlalarınıza gidin, rahat edin oğullarım."

Konuşmasında ayaklanan askerlerin Harbiye Nazırının ve Birinci Ordu kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın görevden alınması taleplerinin de yerine getirildiğini dile getiren Ali Cevat Bey askerin sakinleştiğini ve olayın nihayet bulduğunu düşünerek oradan ayrılmıştır. Ancak olaylar onun düşündüğü gibi seyretmeyecek, isyan ne yazık ki kanlı bir hal alarak devam etmiştir.

31 Mart günü isyancı askerler Ayasofya ve Beyazıt meydanlarında gösteriler yapıp taleplerini dile getirirken, Derviş Vahdeti ve avanesi de etraflarına topladıkları başıbozuk gruplarla İttihad ve Terakki merkezini ve İttihad ve Terakki yanlısı yayın yapan *Tanin*'le *Şura-yı Ümmet* gazetelerinin matbaalarını basarak yağmalamıştır. Durumun tehlikeli bir hal aldığını gören diğer gazeteler de aynı akıbete uğramamak için dil ve üsluplarını değiştirme yoluna gitmişlerdir.

İsyanın çıkmasına zemin hazırlayanlar, olaylar başladıktan sonra yayılmasını sağlamak için çaba harcayanlar bu kadarıyla yetinmemişler, ayrıca halkı tümden galeyana getirmek ve isyanın daha geniş kitlelere yayılmasını sağlamak için basını da kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya karar vermişlerdir. Bu niyetlerini gerçekleştirmek içinse "ihtilal" olarak adlandırdıkları bu olayı onurlandıran ve İttihatçıları aşağılayan içerikte makale ve fıkraları *Sabah*, *İkdam*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *Yeni Gazete* gibi gazetelerin matbaalarına asker eliyle göndermişlerdir. Bu askerler gönderilen yazılar yayımlanmadığı takdirde başlarına gelecekler hakkında tehditler savurarak diledikleri yazıların yayımlanmasını sağlama yoluna gitmişlerdir.[62]

Öte yandan taleplerinin gerçekleşmesi için Sultanahmed'teki Mebusan Meclisi önünde toplanan isyancı askerler ise:[63]

1. Hükümetin istifa etmesi

[62] Süleyman Tevfik, **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Elli Yıllık Hatıralarım**, Haz. Tahsin Yıldırım-Şaban Özdemir, İstanbul, DBY Yayınları, 2011, s.305-306

[63] Mevlanzade Rıfat, **31 Mart Bir İhtilalin Hikayesi**, sad.Berire Ülgenci, İstanbul, Pınar Yayınları, 3. Baskı, 2010, s.53-54

2. Ahmed Rıza, Hüseyin Cahit, Cavit, Rahmi ve Talat Beyler'in meclisten atılması
3. Alaylı subayların açığa alınarak mağdur edilenlerin görevlerine iade edilmesi
4. Şeriat hükümlerinin uygulanması
5. Kamil Paşa'nın sadarete, Nazım Paşa'nın seraskerliğe getirilmesi
6. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin dağıtılması
7. Ayaklananlar hakkında af ilan edilmesi
8. İsmail Kemal Bey'in meclis başkanlığına getirilmesi

gibi taleplerini meclise iletmişlerdir.

Bu durum karşısında isyancıların taleplerinde belirttikleri üzere hükümet, Mebusan Meclisi Başkanı Ahmed Rıza ve I. Kolordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa istifa etmişler, pek çok İttihatçı da İstanbul'dan kaçma yolunu tercih etmiştir. İsyancıların taleplerinin yerine getirilmesi aşamasında bir orta yol bulmaya çalışan II. Abdülhamit, geçmişte Londra sefirliği yapan Ahmed Tevfik Paşa'yı sadaret makamına, Gazi Müşir Ethem Paşa'yı da Harbiye Nezareti'ne getirmiştir.[64] Ancak taleplerinin yerine getirildiğini gören isyancılar pek tabii ki bununla yetinmemiş, ayaklanmanın liderleri Derviş Vahdeti ve hacı hoca tayfasından birçok kişiyle kendilerince bir danışma meclisi kurarak yeni bir hükümet kurmayı ve yeni kurulacak kabineye kimlerin girip girmeyeceğini de kararlaştırmaya kalkmışlardır.

İsyanın ertesi günü yayınlanan *İkdam* sütunlarında "Bir Neferin Sözleri" başlığıyla Ayasofya civarındaki askerlere bağlı bir avcı neferinin halka hitaben yaptığı aşağıdaki beyanı yer almaktadır:[65] *"Biz Manastır'da iken babamızı öldürenler gözümüzün önünde gezer buna tahammül ederdik. İstibdat devrinin etkisi bize bir şey yaptırmazdı. Fakat subaylarımız bize istibdat devri kalkacak, şeriat yerine gelecek, Allah'ın Kur'an'ında ne deniyorsa o yapılacak, demişlerdi. Biz de bunu dinlemiş, canımızı tehlikeye koymuş, bu meşrutiyeti meydana getirmiştik. Şimdi ise ne şeriat tatbik ediliyor ne bir şey. Adam öldürtüyorlar, katili saklıyorlar. Hani şeriat? Katili niçin meydana çıkarıp idam etmiyorlar? Allah'ın kelamı bize kısası emretmiyor mu? İşte biz bugün şeriatı, adaleti istiyoruz. Şeriatı yerine getirmek için bir ay burada kalmak gerekse, yine kalacağız. Cebimizdeki para bizi beslemek için yeter. Şeriata, adalete canımız kurban olsun."*

[64] Akın, **a.g.e.**, s.34
[65] Sunata, **a.g.e.**, s.255

Askerin sözlerinden yola çıkılacak olursa, daha önce bahsedildiği gibi Hasan Fehmi'nin öldürülmesi olayların fitilini ateşleyen faktörlerden biri olmuştur. Aslında komplike planların sonucu olan bu olay, onu gerçekleştiren askerlerin düşünceleri baz alındığında basite indirgeniyordu. Bu sözlerden İttihad ve Terakki'ye mensup subayların emirlerindeki askerlere meşrutiyetin ne olduğunu anlatamamış ya da askerlerin doğru anlamamış oldukları sonucunu çıkarmak da olasıdır. Kanaatimizce meşrutiyetten bahsederken zikredilen "hak", "adalet", "eşitlik", "özgürlük" gibi kavramları, fazla bir eğitim alma şansları olmayan askerlerin şeriatla bağdaştırması da mümkündür.

Yine askerin sözlerine dayanarak, "ayaklanmanın ardında kim vardı?" sorusunun cevabını aradığımız yukarıdaki satırlarda verilen bir bilgiyi tekrar etmekte fayda olabilir. Philippe De Zara, İngiliz gizli servisinin parayla kışkırtıcılık yaptığını ve isyancı askerlerin üzerinden hatırı sayılır meblağda para çıktığını kitabında yazmıştı. Bu bilgiler ışığında isyanın ardında İngiliz gizli servisinin de desteğini alan Prens Sabahattin taraftarlarının olduğu fikri bizce de çok manasız değildir. İngiltere'nin 31 Mart Vakası'nın fitilinin ateşleyicilerinden olduğu fikrini destekleyecek pek çok bilgi, tarih araştırmacıları tarafından paylaşılmıştır. Somut veriler çok fazla paylaşılamasa da İttihad ve Terakki aleyhine yapılan gösterilerin genellikle İngiliz yanlısı olduğu alenen bilinen Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa'nın ikameti ya da İngiliz elçiliğinin önünde yapılması bu görüşü destekler niteliktedir.

Benzer şekilde Kamil Paşa'nın sadaret makamından ayrılması ve onun yerine İttihatçılara yakınlığıyla bilinen Hüseyin Hilmi Paşa'nın getirilmesi, Osmanlı siyaset sahnesinde yer alan muhalif oluşumları olduğu kadar İngilizleri de endişeye sevk etmiş ve hükümet üzerindeki etkilerini kaybetmiş olmanın verdiği kaygıyla İttihad ve Terakki karşıtı tavırlarını sertleştirmiştir.

Mesleğe yeni başlamış bir gazeteci olarak olaylara şahit olan Ahmed Emin Yalman'sa anılarında olayların çıkışında İngilizlerin ne şekilde müdahil olduğunu şöyle anlatmıştır:[66] *"... sonradan anlaşıldığına göre, işin esası doğrudan doğruya İngiliz tertibi idi. Derviş Vahdeti adında bir Kıbrıslı sarhoş arzuhalci, İngiliz haberleşme servisleri tarafından seçilmiş ihtilalci ajan olarak yetiştirilmiş, Volkan gazetesini ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni kurmak, yürütmek ve ortalığı ateşe vermek maksadı ile sahneye çıkarılmıştı."*

[66] Karal, **a.g.e.,** s.81

Süleyman Tevfik de, 31 Mart Olayı'nda Derviş Vahdeti'nin rolü olduğunu, olayın patlak verdiği günkü hatıratında şöyle anlatır:[67] *"... Ayasofya Meydanı asi askerlerin işgali altındaydı. Aralarında başı sarıklı birkaç yobaz dolaşıyor, çavuşlarla konuşuyorlardı. Asker dizisinin arkasında tramvay yolu, belediye bahçesinin önü ve içi, umumi hapishanenin sırasındaki kahvehanelerin taraçalarını halk doldurmuştu. Bu kalabalık arasında Derviş Vahdeti, koltuğu altındaki bir yığın Volkan gazetesini bağıra çağıra satıyor, ikide bir de "Padişahım çok yaşa!" diye bağırıyordu. Herkes bu gazeteleri kapışıyorlardı. Kimi para veriyor, kimi gazeteyi alıp yürüyordu. Vahdeti ise para verenden alıyor, vermeyenden istemiyordu."*

Mevlanzade Rıfat ise, 31 Mart olaylarını aktardığı hatıratında bu ayaklanmanın irticai bir eylem olmadığını, ilk hedefinin Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirmek olduğunu yazmıştır. Yine Mevlanzade'nin aktardığına göre bu ayaklanmanın sorumluları Prens Sabahattin, Kamil Paşa ve oğlu Sait Paşa, Nazım Paşa, Hüsnü Paşa ve oğlu Muhtar Bey, eski Stockholm sefiri Şerif Paşa, İsmail Kemal Bey, Ali Kemal Bey, Fazlı Bey, Doktor Nihat Reşat Bey, Ahmed Cevdet Bey, Zühtü Bey, Murat Bey, Rıza Nur Bey, Vahdeti Efendi, Kasidecizade Ziya Molla ve kendisidir.[68]

Mevlanzade Rıfat, 31 Mart günü yayınlanan yazısında ayaklanmanın müsebbipleri arasında olmasının nedenlerini o günkü düşünce ve hissiyatıyla ifade etmiştir. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin iyiliğini o günkü yöneticilerden çok daha fazla umursadığını, İttihad ve Terakki'nin ortadan kalkması durumunda Avrupa'nın Osmanlı'ya duyduğu güvenin geri geleceği ve Osmanlı'nın kalkınmasının da bu yolla gerçekleşecek yatırımlarla mümkün olabileceği,[69] düşüncesindedir tam da o günlerde. Mevlanzade'nin söyledikleri de 31 Mart Vakası'nın İngilizler tarafından desteklenmiş olduğu yönündeki tezi güçlendiren bilgilerden biri olarak değerlendirilebilir.

Şayet bu ayaklanma başarıyla sonuçlansaydı, Abdülhamit tahttan indirilecek, Sultan Mehmet Reşat tahta çıkacak, II. Meşrutiyet'in ileri gelen isimleri ve tabii ki İttihad ve Terakki yok edilecekti. Prens Sabahattin böylelikle Sultan Mehmet Reşat'ın kendisine olan güveninden istifade edecek, hükümetin nüfuzunu eline geçirecekti. Mevlanzade'ye göre Prens Sabahattin her ne kadar akıllı, zeki ve iyi eğitimli olsa da hayatını Avrupa'da geçirmiş, Osmanlı'nın

[67] Süleyman Tevfik, **a.g.e.**, s.293
[68] Mevlanzade Rıfat, **a.g.e.**, s.23-24
[69] Koloğlu, **İttihatçılar ve Masonlar**, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2012, age, s.130

gerçeklerinden ve halktan bihaber bir adamdı. İnkılap ve olaylar hakkındaki bilgisi yalnızca okuduğu kitaplara dayanmaktaydı.[70]

Başlangıçta İttihad ve Terakki'ye karşı gerçekleştirilecek bir hükümet darbesi olarak tasarlanan bu ayaklanma bir anda şekil değiştirmiş, destekçilerinin de kontrolünden çıkarak kanlı bir eyleme dönüşmüştür. Mektepli avına dönüşen olayların ilk iki gününde isyancılar çoğu mektepli subay yirmiden fazla kişiyi öldürmüşlerdir.[71]

Öte taraftan ayaklanma esnasında asilerin istekleri doğrultusunda hükümetin gücünü kaybetmesi, İttihad ve Terakki üyelerinin bir kısmının kaçması, saklanması bu kaotik ortamda Sultan II. Abdülhamit'in yeniden söz sahibi olarak siyasetin merkezinde yer almasını sağlamıştır. İsyanın ertesi günü Derviş Vahdeti keyfiyetin farkında olarak provokasyon çalışmalarına devam etmiş, *Volkan* gazetesinin sayfalarından Abdülhamit'e çağrıda bulunmuştur: "Sultan, tıpkı 1878'de olduğu gibi Kanun-i Esasi'yi rafa kaldırıp, Meclisi Mebusan'ı dağıtmalıdır. Ve böylelikle meşrutiyet öncesi döneme geri dönülmelidir."[72]

İstanbul'da İttihad ve Terakki'nin pasifize olduğu bu isyanın duyulmasıyla beraber kendini meşrutiyetle özdeşleştiren, kendisine karşı yapılan bu eylemi meşruti yönetime yapılmış kabul eden İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik kolu, bir ordu kurularak isyana müdahale edilmesi kararı almıştır. Yapılan görüşmelerde III. Kolordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa, askeri güçlerin bu ayaklanmayı bastıracak donanım ve güçte olduğunu belirterek ordunun harekete hazır olduğunu belirtmiştir. Selanik'ten gönderilen askerlerle, müslüman ve gayrimüslim gönüllülerin katılımıyla oluşturulan bu ordunun yüksek komutanlığı Mahmut Şevket Paşa, komutanlığı Hüseyin Hüsnü Paşa ve kurmay başkanlığı da Kolağası Mustafa Kemal tarafından üstlenilmiş, adı ise Hareket Ordusu olarak belirlenmiştir.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a varmasının ardından Hüseyin Hilmi Paşa tarafından İstanbul halkına hitaben bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiride:[73] *"Millet Anayasa'nın ayaklar altına alınmak istendiğini gördü ve bu alçakça harekete sebep olanları cezalandırmak gereğini kavrayarak İstanbul üzerine yürümeye karar verdi. İlk kuvvet olmak üzere işte bizi, İstanbul surları karşısında gördüğünüz bu Hareket Ordusu'nu buraya gönderdi… Hareket Ordusu'nun*

[70] Mevlanzade Rıfat, **a.g.e.**, s.25-26
[71] Akşin, **a.g.e.**, s.60
[72] Georgeon, **Sultan Abdülhamit**, 578
[73] Karal, **a.g.e.**, s.101

amaç ve ödevi Anayasa'nın üstünde hiçbir kanun, hiçbir kuvvet olmadığını ve olamayacağını ispat eylemek … ve millet hainlerine son ve kesin bir uyarıcı ders vermektir. Mazlum ahali ve tarafsız erat kesin olarak korunacaktır. Ancak kışkırtıcılar, fesatçılar ve onlara katılmış olanlar hak ettikleri kanun cezasından hiçbir suretle kurtulamayacaklardır." denilmektedir.

Ordu İstanbul'a girişinin ardından Topkapı Sarayı, Taksim Kışlası ve Taşkışla'da konuşlanmış askerlerle çatışmalar yaşanır, asilerin büyük kısmının direnmeden teslim olduğu bu çatışmalarda toplam dört yüz kişinin öldüğü, sekiz yüz kişininse yaralandığı bilinmektedir.[74] Hareket Ordusu'nun İstanbul'da asayişi temin etmesinin ardından bir kararname yayınlanarak örfi idare ilan edilmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın imzasını taşıyan bu kararnamede payitahtın asayişinin ve meşrutiyetin tesis ve takviyesi fevkalade önemli olduğundan "İstanbul ve bilad-ı selase ile İzmit ve Çatalca sancakları, Adalar ve Beykoz, Kartal ve Kilyos kazalarında" örfi idarenin ilan ve tatbikine karar verildiği ifadeleri yer almıştır. 10 Nisan 1909 tarihli bu kararnameyle, bundan böyle asayişi tehdit edecek en ufak bir eylemin bile örfi idare tarafından çok ağır şekilde cezalandırılacağından bahisle halk duyarlı olmaya davet edilmiştir. Bu kararnamenin yayınlanmasıyla günlerdir korku ve endişe içinde olan halk rahatlamış, topluma sükûnet hakim olmuştur.[75]

1.5.1. 31 Mart Sonrası Değişen Dengeler

Ayaklanmanın bastırılmasının ardından, Mebusan Meclisi Reisi Ahmed Rıza Bey ve Ayan Reisi Sait Paşa'nın öncülüğündeki Osmanlı Meclisi Ayastefanos'ta bir toplantı yaparak Meclis-i Umumi-i Milli olarak çalışmalarına başlamıştır.[76] Sultan II. Abdülhamit'in anayasal rejime bağlılığının tartışma konusu olduğu toplantılarda her ne kadar Sultanın ayaklanmayı desteklediğine ya da herhangi bir şekilde dahil olduğuna dair somut bir kanıt bulunamasa da yapılan değerlendirmeler sonucu oybirliğiyle padişahın tahttan indirilmesine karar verilmiştir. Böylece 27 Nisan 1909 günü Sultan II. Abdülhamit, Şeyhülislam Ziyaettin Efendi'nin aslında çok da gönüllü olmadan verdiği hal fetvası ve Meclis-i Umumi'nin kararıyla tahttan indirilmiş, yerine Veliaht Mehmet Reşat getirilmiştir. Nihayet İttihad ve Terakki'yi oluşturan Jön Türkler amaçlarına ulaşmış ve Sultan II. Abdülhamit, otuz üç yıl süren saltanatının ardından hal edilmiş, tahttan indirilişinin ertesi günü kendisinin İstanbul'da kalabilmek için özellikle ricacı olmasına

[74] Georgeon, **Sultan Abdülhamit**, s.581
[75] Süleyman Tevfik, **a.g.e.**, s.322
[76] Akın, **a.g.e.**, s.35

rağmen, yeni rejimin selameti için güvenli olmayacağı gerekçesiyle İttihatçıların merkezi olan Selanik'e yine meclis kararıyla yolcu edilmiştir. Sabık padişah, Birinci Balkan Savaşı esnasında Yunan ordularının Selanik'e doğru ilerlemeye başlamasına kadar on yıllık süreyi Selanik'te mutlak bir tecrit hayatı sürerek geçirmiş; sonrasında yine yoğun güvenlik önlemleri altında Beylerbeyi Sarayı'na getirilerek 1918'de vefat edene kadar kalan ömrünü yine tecrit edilmiş bir şekilde burada geçirmiştir.

Sultan II. Abdülhamit'in hallinin üzerinden fazla bir zaman geçmeden 31 Mart Vakası sonucu istifa eden ve yerini Ahmed Tevfik Paşa'ya bırakan Hüseyin Hilmi Paşa'ya yeniden kabineyi kurma görevi verilmiştir. İşin gerçeği, Ahmed Tevfik Paşa sadareti çok da gönüllü olarak bırakmamıştır. Zaten meclisteki İttihatçı çoğunluk Ahmed Tevfik Paşa, kendi isteğiyle çekilmediği takdirde güvensizlik oyuyla onu devirmeye karar vermiş idi.

Hüseyin Hilmi Paşa'yı yeniden sadaret makamına geldikten sonra hayli zorlu görevler beklemektedir. Meşrutiyet ve tabii ki İttihad ve Terakki karşıtı unsurlar etkisiz hale getirildikten sonra, İttihad ve Terakki'ye muhalifliği bilinen ve 31 Mart Vakası'na karıştığı düşünülen kimi memurların ayıklanması, divanı harp mahkemelerinin kurularak bu mahkemelerde alınan kararların uygulanması gerekmekteydi.

Bu dönemde canını kurtarma derdine düşen muhaliflerin başında gelen isimlerden İsmail Kemal, İngiliz elçiliğine sığınmış ve onların yardımlarıyla Avrupa'ya kaçmıştır. İsmail Kemal'i Ali Kemal, Rıza Nur, Ahmed Cevdet, Mevlanzade Rıfat gibi pek çok kişi izlemiştir.[77] Ayaklanmayla alakası olduğu tespit edilen diğer kişiler, gerek halktan gelen ihbar mektuplarıyla ve gerekse Hareket Ordusu'nun ilgili birimlerinin yaptığı arama çalışmalarıyla birer birer yakalanmış ve Beyazıt'taki Taşkışla'da hapsedilerek Divanı Harp'te yargılanacakları günü beklemiştir.

Tutuklamaların ardından Ferik Hurşid Paşa başkanlığında kurulan divanı harpte yargılamalar başlamıştır. Ancak tutukluların sayısının çok fazla olmasından ötürü Ferik İdoslu Hüsnü Paşa başkanlığında ikinci bir divanı harp kurulmuş, böylelikle yargılamaların daha adil ve sağlıklı yapılmasına çalışılmıştır. Bir aydan uzun süren tahkikat ve yargılama sürecinin sonunda kimisi bile bile divanı harbe gönderilen suçsuz kişiler beraat etmiş, sabık padişah Abdülhamit'in avene ve kullarından pek çok kişiyle beraber, son yaşanan olaylara karışanlardan

[77] Koloğlu, **a.g.e.**, s.135

bir kısmı sürgüne ve bir kısmı da hapse mahkum edilmiştir. Ancak elbette ki bu kadar kanlı bir isyan eylemine imza atanlar hakkında yalnızca sürgün ve hapis cezaları verilmemiştir. 31 Mart Vakası'nın en büyük ateşleyicilerinden olan İttihad-ı Muhammedi kurucusu Derviş Vahdeti başta olmak üzere, Abdülhamit'in hafiyelerinden Behçet Paşazade Hakkı, El-Adil ve Protesto gazeteleri yazarı Nadir Fevzi gibi isimlerin de aralarında bulunduğu çok sayıda kişi idam cezasına mahkum edilmiş ve asılmaları suretiyle bu karar yerine getirilmiştir.[78]

Mahmut Şevket Paşa tarafından sıkıyönetimin ilan edildiği, harp divanlarının kurulduğu, rejim karşıtı memurların tespit edilerek görevlerine son verildiği bu yeni dönemde hükümetin başı olarak görev yapan Hüseyin Hilmi Paşa, 1909 yılının sonlarına dek görevinin başında kalmıştır. Sadaretten istifa ederek ayrılan Hüseyin Hilmi Paşa'nın bu kararı alma nedeni olarak iki olay gösterilmektedir. Sina Akşin'e göre, Fırat nehrinde Osmanlı Devleti'yle ortak denizcilik faaliyetlerinde bulunan bir İngiliz şirketinin ayrıcalığının sona ermesi nedeniyle, hükümet iki şirketin yarı yarıya ortaklıkla yeni bir şirket kurmalarını önermiş, bazı mebuslar bu duruma karşı çıkmış, bu nedenle de mecliste sert tartışmalar yaşanmıştır. Bu gelişmeler üzerine hükümet meclisten güvenoyu istemiş ve ezici çoğunlukla da almıştır. Ancak Hüseyin Hilmi Paşa güvenoyu almasına karşın görevinden istifa etme gereğini duymuş, böylelikle de görevinden düşürülmeden istifa eden ilk sadrazam olmuştur.[79] Karal ise Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa nedeni olarak memur maaş ayarlamalarında yapılan adaletsizliği kabul edememesi ve İttihatçıların sürekli işine karışmasından duyduğu rahatsızlığı göstermiştir.[80] Tunaya da herhangi bir somut olaya dayandırmaksızın Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin istifasını İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin baskısına bağlamaktadır.[81]

1.5.2. İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti

Hüseyin Hilmi Paşa'nın görevden çekilmesinin ardından sadarete gelecek ismin belirlenmesi İttihad ve Terakki'in doğru bir karar verebilmek için bir seçim yapmasını gerektirmiştir. Genel merkezden bir isme mi verilmeliydi bu görev, yoksa dönemin ağır koşullarında fazla yıpranmamış birini mi seçmek daha doğru olacaktı? Nihayet 25 Ocak'ta hükümeti kurmak üzere görevi alan İbrahim Hakkı Paşa, Kamil Paşa kabinesinde Maarif

[78] Süleyman Tevfik, **a.g.e.**, s.329-332
[79] Akşin, **a.g.e.**, s.69
[80] Karal, **a.g.e.**, s.120
[81] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**…, s.58

Nazırlığı mevkiine kadar yükselmiş, geçmişte büyükelçilik ve üniversitede hocalık yapmış daha çok akademik kimliğiyle tanınan bir kişiydi. Hüseyin Hilmi Paşa'nın istifa ettiği esnada Roma Sefareti'nde bulunan İbrahim Hakkı Paşa, kendisine yeni görevinin tebliğ olunmasıyla İstanbul'a gelmiştir.

Meşrutiyetin ilanından sonra göreve gelen en önemli kabine olarak tanımlanan İbrahim Hakkı Paşa kabinesi, adalet ve iyilik anlamına gelen "Adl-ü-İhsan Kabinesi" olarak isimlendirilmiştir. Hakkı Paşa, mecliste okuduğu programında Osmanlı ülkesinde huzur ve sükunun sağlanacağı, hak ve adaletin gözetileceği, Osmanlı'yı meydana getiren topluluklar arasındaki anlaşmazlıkların ortadan kaldırılacağı, ayaklanma ve huzursuzluk olan vilayetlerde yeni bir yönetim sisteminin oluşturulacağı ve yabancı ülkelerle olan ilişkilerde barışın sağlanması yönünde politikalar uygulanacağı maddeleri yer almaktaydı.[82] Nitekim kabinenin ilk icraatı tetkik-i tensikat komisyonu kurarak süregelen şikayetleri dindirip, haksızlık ve yanlışlıklara son verebilmek için çalışmalara başlamak olmuştur.[83]

İbrahim Hakkı Paşa, açık ve tartışmacı kişiliğiyle mecliste dikkat çekmiştir. Dürüstlükten yana bir tavır benimsemiş, gereğinde yüce divana sevk edilmeyi isteyecek kadar şeffaf davranabilen bir devlet adamı olmuştur. İbrahim Hakkı Paşa'nın sadaret dönemi, iç ve dış siyasi olayların hızlandığı bir dönem olarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır. Sadarette bulunduğu dönemde ekonomiden eğitime, askerlik sorunundan Türk olmayan Müslümanların durumuna, kiliselerin düzenlenmesinden çetecilik kanununun çıkarılmasına kadar pek çok alanda yapılmaya çalışılan iyileştirmeler beklenen sonucu vermemiştir. Hatta öyle bir duruma gelinmiştir ki, sadece muhalefet değil, göreve başlamak için İtalya'dan gelişinde nümayişler yaparak onu karşılayan basın ve halkın yanı sıra, İttihad ve Terakki içinden bir grup da İbrahim Hakkı Paşa'ya karşı tavır almıştır.

İbrahim Hakkı Paşa'nın en büyük başarısızlığı ve sadaretten istifasının sebebi ise bir dış mesele olmuştur. İtalyanların Kuzey Afrika'yla ilgili sömürgecilik emellerini anlayamamakla suçlanan İbrahim Hakkı Paşa, bir yıl dokuz aylık sadaretinin ardından Eylül 1911'de istifa etmiştir.[84]

[82] Karal, **a.g.e.**, s.122
[83] Süleyman Tevfik, **a.g.e.**, s.343-344
[84] Akın, **a.g.e.**, s.39

İkinci Meşrutiyet dönemiyle alakalı göz önünde bulundurulması gereken bir gerçek vardır. Yaşanan olağanüstü koşullar yüzünden yönetim görünürde bir kabinenin elinde olsa da gerçekte asker iş başındadır. Zürcher, meşrutiyetin ilanı sonrasında ne Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinin, ne İttihad ve Terakki'nin ve ne de İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin 31 Mart olayından sonra yönetime el koyan Mahmut Şevket Paşa'ya karşı çıkabilecek güçte olmadığını söyler.[85] Kabineler değişmektedir ancak yönetim ordunun elindedir. Yaşanan karşı devrim bir nevi sıkıyönetimin yerleşmesine neden olmuş, ordu hukukun üstünde yetkilere sahip olmuştur.

İbrahim Hakkı Paşa'nın siyasi çalkantıların yaşandığı ve toprak kaybı riskiyle karşı karşıya kalındığı bir dönemde gelen istifası, bu zorlu durumla başa çıkabilecek bir devlet adamı arayışını gündeme getirmiştir. Nihayet bu görevi layığıyla yerine getirecek kişinin, meşrutiyetin ilk kabinesini kuran Küçük Sait Paşa olduğuna hükmedilmiş ve hükümeti kurması için kendisine sadaret teklif edilmiştir. Vaktiyle Küçük Sait Paşa'yı II. Abdülhamit'e bağlılığı nedeniyle istifaya mecbur eden İttihad ve Terakki'nin bu görevi layığıyla yerine getireceğine hükmederek, hükümeti kurma görevini bu sabık sadrazama vermesinin sebebi Sait Paşa'nın parlamentarizme en iyi uyum sağlayan sadrazam olması olarak yorumlanmaktadır.

1.6. Siyasi Oluşumlar

"Herkes işitti ve anladı ki, bir meşrutiyet, çeşitli toplumsal ve felsefi fikirler üzerine tesis-i idare ve siyaset eden sayısız fırkalarla idare olunur."[86]

Sultan II. Abdülhamit döneminde gerek sıkı sansür altında fikirlerini aktarmaya çalışan, neşriyat faaliyetleri yüzünden sürgün edilen, gerekse yurt dışına kaçan pek çok fikir adamı ve aydın bulundukları yerlerden gerçekleştirdikleri neşriyat faaliyetlerinde meşruti yönetimi buna benzer ifadelerle tanımlamaktaydı. Meclis kurulacak, farklı fırkalardan farklı mebuslar halkın sesi olacak yüzyıllardır süren monarşik sistem son bulacaktır.

İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi her ne kadar İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin mutlak zaferi olsa da Sultan II. Abdülhamit, son derece akıllı bir hamleyle meşrutiyet için uygun zamanın geldiğini gördüğünü ve buna karar verdiğini halka tebliğ etmiş, böylece de halk

[85] Zürcher, **a.g.e.**, s.154
[86] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası (Hürriyet ve İtilaf Fırkası)**, sad.Ahmed Eryüksel, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991, s.31

nazarında kahraman olmayı başarmıştır. Bu durum Abdülhamit'in tahttan indirilmesini de geciktirmiştir.

İttihad ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin ilanının ardından yapılan ilk seçimde iktidara gelmiştir. Meşrutiyetin asıl mimarı olan İttihad ve Terakki'nin karşısında muhalefet partisi olarak sadece Prens Sabahattin taraftarlarınca kurulan Ahrar Fırkası bulunmaktadır ki ülke çapında örgütü olmayan bu oluşum seçimde sadece tek bir sandalye kazanabilmiştir. Ancak İttihad ve Terakki Cemiyeti, seçimde kazandığı bu mutlak zafere rağmen sarayın iktidarını tam anlamıyla yok edememiş, sadece kontrol altına alabilmiştir. Bu durumun nedeni ise, imparatorluğun pek çok yerinde aday gösterimi esnasında İttihad ve Terakki'nin kendi üyelerinden ziyade, İttihad ve Terakki listesinden aday gösterilmeyi kabul eden yerel eşrafı listelerine almak zorunda kalması olmuştur.[87]

İttihad ve Terakki Cemiyeti, başlangıçtan itibaren muhalif kesimle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle yıllarca yurt dışında istibdadın yıkılması ve özgürlüklerin kazanılması için mücadele eden kişiler yurda dönmüş ve İttihad ve Terakki'nin siyasette etkin bir duruma geldiğini görerek hayal kırıklığına uğramıştır. Yeni sahip olunan özgürlükler ortamında İttihad ve Terakki'ye karşı mücadele etme kararı alarak bir takım kulüp ve cemiyetler kurarak bu emellerini gerçekleştirme yolunda adımlar atmaya başlamışlardır. Çalışmamızın bu bölümünde bahsedeceğimiz gibi İttihad ve Terakki, siyasi fırkaların ötesinde ve de öncesinde muhafazakar kesimle mücadele etmek, onların muhalefetine karşın kendini anlatmak durumunda kalmıştır.

1.6.1. Fedakaran-ı Millet Cemiyeti

Hürriyetin ilan edilmesiyle birlikte af ilan edilmiş ve yurt dışındaki sürgün ve kaçaklar İstanbul'a dönmeye başlamıştır. Tabii olarak yurda döndükten sonra bütün sıkıntılar sona ermemiş, İttihad ve Terakki taraftarı olmayanlar, maddi anlamda da sıkıntı içine düşmüşlerdir. Bu duruma bir çare bulabilmek için 12 Ağustos 1908'de Sultanahmed Meydanı'nda bir miting düzenlenerek bir dernek kurma teklifinde bulunulmuştur. Yapılan konuşmalar neticesinde Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir.[88]

[87] Zürcher, **a.g.e.**, s.148
[88] Sina Akşin, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/414/4564.pdf, s.125-126

Fedakaran-ı Millet Cemiyeti meşrutiyetin korunmasını ve yaşatılmasını sağlamak amacıyla, istibdat yönetimi döneminde yurt dışına sürülen ya da kaçan ve hürriyet uğruna çalışmalarını buradan sürdüren münevverleri bir çatı altında toplama düsturuyla Avnüllah El Kazımi tarafından kurulmuştur.[89] Mevlanzade Rıfat, cemiyetin muhasebe işlerinden sorumlu olmuş[90]; Ali Vefa, Dr. Ali Saip, Abdülkadir Kadri, Hacı Cemal ve Ertuğrul Şakir ise cemiyetin yönetiminde yer almıştır. *Hukuki Umumiye* gazetesi, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin yayın organı olarak neşrolunmuştur.[91]

Sürgün ve firarilerin haklarını savunmak amacıyla kurulan cemiyetin tüzüğü meşrutiyeti ve de meşrutiyet esaslarını korumak, memleket ve millet uğruna her tür fedakarlıkta bulunmak, milletin ahlakının güçlendirilmesi; eğitim, sanayi ve ticaretin ilerlemesi için gerekli girişimlerde bulunmak, cemiyete bağlı öğrenci ve yoksullara yardımda bulunmak gibi maddeleri içermektedir. Siyasi anlamda ise Fedakaran-ı Millet Cemiyeti tüzüğü, hükümet işlerine karışmamak suretiyle hükümete olumlu ya da olumsuz eleştirilerde bulunmak ve de halkı siyasi gelişmelerden haberdar etmeyi gerekli kılmaktadır.[92]

Fedakaran-ı Millet Cemiyeti tıpkı İttihad ve Terakki gibi toplumun her alanında kendini söz sahibi olarak görmektedir. Bir yandan klasik bir muhalefet partisi gibi İttihad ve Terakki'ye muhalefet etmiş, tek parti yönetiminin olumsuz yönlerini dile getirerek kimi zaman ağır denilebilecek eleştirilerde bulunmuştur. Cemiyet bir yandan da Abdülhamit dönemi klasiği olan jurnalcilik ve hafiyelik geleneğini devam ettirerek işi kimi devlet memurlarına şantaj yapmaya kadar götürmüştür.[93]

Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin yasal olmayan yollara meylederek silah dağıtma, fedai atama, şantaj gibi faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle bir tahkikat gerçekleştirilmiş, İttihad ve Terakki'ye komplo hazırlandığı yönünde alınan bir ihbar neticesinde Avnüllah El Kazımi ve arkadaşları tutuklanmış ve daha sonra beraat etmişlerdir.[94]

İttihad ve Terakki de belki tüm bu sebepler yüzünden Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin dağıtılması gereğine karar vermiş; bu düşüncesini hayata geçirebilmek için de Sadrazam

[89] Karal, **a.g.e.**, s.57
[90] Süleyman Tevfik, **a.g.e.**, s.250
[91] Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda**…, s.498
[92] Sina Akşin, **a.g.m.**, s.127
[93] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**…, s.167
[94] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**…, s.168-169

Hüseyin Hilmi Paşa'ya cemiyet reisi Avnüllah Bey'in mutasarrıflık ya da valilik gibi bir memuriyetle İstanbul'dan uzaklaştırılması gerektiğini "tavsiye" etmiştir. Bu görüşmenin ardından Hüseyin Hilmi Paşa, Avnüllah Bey'i davet ederek kendisini Kerkük mutasarrıflığına tayin etmek istediklerini, bilgi ve tecrübeleriyle bu hizmeti layığıyla yerine getireceğine inandıklarını belirtmiştir. Avnüllah Bey'in bu görevi kabul ederek 10 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'dan ayrılmasıyla Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin Türk siyasi hayatındaki varlığı da sona ermiştir.[95]

1.6.2. Osmanlı Ahrar Fırkası

Osmanlı Ahrar Fırkası'nın kökleri, imparatorluk sınırları dışında Jön Türk hareketinin başlamasının ardından, Damat Mahmut Paşa'nın yanına oğulları Prens Sabahattin Bey ve Prens Lütfullah Bey'i de alarak Avrupa'ya kaçışı, sonrasında da beraberce Jön Türkler'e katılmalarına kadar dayanmaktadır.

1902 yılında Paris'te gerçekleştirilen ilk kongrelerinde ortak ülküleri Osmanlı İmparatorluğu'nda bir inkılap hareketi gerçekleştirerek Sultan II. Abdülhamit'i tahttan indirmek olan Jön Türkler, kongrede dile getirilen iki temel konu üzerinde müzakerelerde bulunmuştur. İlk olarak inkılap için sadece neşriyat faaliyetinin yeterli olmayacağı, bunun için aynı zamanda askeri desteğe de ihtiyaç olduğu düşüncesi dile getirilmiş; ikinci olarak da bu inkılabın gerçekleşebilmesi için yabancı devletlerin desteğinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Kongre sonunda ise Jön Türkler arasında ilk bölünme yaşanmış, yabancı devlet müdahalesini gerekli görenler Prens Sabahattin Bey'in yanında yer alırken; karşıt fikirli olanlar Ahmed Rıza Bey'i desteklemiştir. Böylelikle de Sultan II. Abdülhamit'e karşı mücadele edenler de kendi aralarında muhalif hale gelmişlerdir. Prens Sabahattin ve destekçileri kongrenin ardından Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurarken, Ahmed Rıza liderliğindeki diğer grup da Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti olan isimlerini Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti olarak değiştirmiştir.[96]

[95] Süleyman Tevfik, **a.g.e.**, s.291
[96] Oğuz Kaan, **II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s.112

Meşrutiyetin ilanının ardından yurda dönen Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti üyeleri tarafından bir cemiyet merkezi açılmış, bu merkez aradan iki ay gibi bir süre geçtikten sonra kurulan Ahrar Fırkası'nın genel merkezi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ahmed Bedevi Kuran'a göre, Ahrar Fırkası Türkiye'de "Garp demokrasilerinin anladığı" mahiyette kurulan ilk siyasi partidir. Ziya Şakir anılarında Ahrar Fırkası'nın kuruluşunu şu sözlerle anlatmıştır:[97] *"Prens Sabahattin Bey, teşkil ettiği cemiyete siyasi bir şekil vermemişti ve bu teşekkülün siyasi bir fırka haline girmesinden de içtinap etmişti. Zaten bunlara teşebbüs etmek de faydalı bir netice vermeyecekti çünkü İttihatçılar Sabahattin Bey'in programını didik didik etmişler, bu program altında doğacak siyasi teşekkülün Türk varlığını mahvedeceğini gazetelerde ilan eylemişlerdi. O zaman Prens Sabahattin biraz geri çekilmişti. Kendi taraftarlarına ilham vererek, ilk siyasi fırkayı teşkil ettirmişti ve bütün hürriyetperverleri bu fırkanın bayrağı altında toplayabilmek için bu fırkaya Ahrar Fırkası ismi verilmişti."*

Prens Sabahattin taraftarlarının 14 Eylül 1908'de kurduğu Osmanlı Ahrar Fırkası'nın İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne muhalif tavrı, meşrutiyetle ortaya çıkan bir durum olmayıp, görüldüğü üzere çok öncelere dayanan bir geçmişe sahiptir. Mahir Sait, Fazlı, Celalettin Arif, Nurettin Ferruh ve Ahmed Samim Beyler, Solon ve Bebi Kazanova Efendiler, Kıbrıslı Mustafa Paşa'nın oğulları Tevfik, Nazım ve Şevket Beyler fırkanın kurucuları arasında yer almaktadır.[98] Prens Sabahattin ise fırkanın perde arkasındaki kurucusu ve lideri olduğu yönündeki iddiaları sürekli inkar etmiştir. Ancak fırkanın oluşumu aşamasında kurucular arasında yer alan Ahmed Fazlı ve Mahir Sait Beylerle, Celalettin Arif ve Nurettin Ferruh Beyleri temasa geçirdiği bilinmektedir.[99]

Ahrar Fırkası, *İkdam*, *Sabah*, *Yeni Gazete* ve *Sadayı Millet* gazeteleri tarafından desteklenmiş, Fazlı Bey tarafından neşredilen ve başyazarlığını da Süleyman Nazif'in yaptığı *Osmanlı* gazetesi de fırka prensiplerini savunması ve İttihad ve Terakki hükümetine yönelttiği eleştirilerle bu fırkanın bir nevi resmî yayın organı olmuştur.[100]

Yeni kurulan bir fırka olmanın verdiği acemilikle siyasi alanda varlığını sürdürmeye çalışan ve de muhalefet yapmaya çalışan Osmanlı Ahrar Fırkası'nda bir uyum ve fikir

[97] Ziya Şakir, **Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Battı?**, Haz. Serkan Erdal, İstanbul, Akıl Fikir Yayınları, 2011, s.29
[98] Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve** …, s.330
[99] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**…, s.176
[100] Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda** …, s.499

birliğinden de söz etmek pek mümkün değildir. Fırka saflarına katılan Ali Kemal, İsmail Kemal, Kozmidi ve Zöhrab Efendi gibi isimler şahsi gayeleri peşinde koşmakta, kimi İttihad ve Terakki'den intikam almaya çalışırken, kimi bağımsız Arnavutluk ülküsünü gütmekte, kimileri de Anadolu'da nifak tohumları ekmeye çalışmaktaydılar.[101] Özellikle Ali Kemal Bey ve İsmail Kemal Bey'in Ahrar Fırkası'na katılarak mebus adayı gösterilmelerinin ardından bazı üyeler bu durumdan olumsuz etkilenmiş ve Rıza Nur, Fazlı, Mahir Said Celaleddin Arif Bey gibi aralarında kurucuların da bulunduğu isimler istifa etmiş; bu durum da fırkanın zor bir duruma düşmesine neden olmuştur. Yukarıda bahsi geçen kişilerin daha sonra fırkayla alakalarını kesmelerinin ardından istifa eden üyeler geri dönmüş, Ahrar Fırkası faaliyetlerine kaldığı yerden devam etmiştir.[102]

Yapılan seçimlerde İttihad ve Terakki'nin karşısına çıkabilen yegane örgütlü muhalefet partisi olan Ahrar Fırkası, belki de Ahrar taraftarı olmasına karşın fırka saflarında yer almayan/almak istemeyen muhalif grupların tek başlarına İttihad ve Terakki'yle mücadele etme istekleri yüzünden en başından beri kötürüm kalmış olarak değerlendirilmektedir. Kansu, bu yoruma ek olarak Ahrar Fırkası'nın başarısızlığını Anadolu vilayetlerinde iyi örgütlenememiş, burada var olan ve kolaylıkla seferber edilebilecek kaynağı kullanmayı başaramamış olmasına bağlamaktadır.[103]

Meşrutiyetin ilan edildiği dönemde aynı hedef ve ülküyü paylaştıklarını iddia ettilerse de, ilerleyen zamanda Ahrarcılar geçmişten gelen adem-i merkeziyetçilik düsturlarını yeniden gündeme getirerek, yerinden yönetime dayanan bir düzen kurulmasının gerekliliğini savunmuşlar, böylelikle de İttihad ve Terakki'nin karşısında yer almışlardır. Milliyetçilik ülküsü güden İttihad ve Terakki ise, bu durum karşısında Ahrarcıları bölücülükle suçlamıştır. İki parti arasında gerçekleştirilmeye çalışılan arabuluculuk çalışmaları ise adeta Ahrar Fırkası'nın sözcülüğünü yapan *Serbesti* gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesiyle son bulmuştur.[104]

Yeni açılan Mebusan Meclisi'nde İttihad ve Terakki'nin karşısında güçlü bir muhalif grup olarak cemiyeti denetlemeyi görev edinen Ahrar Fırkası, ilerleyen zamanla beraber seçimleri

[101] Ziya Şakir, **a.g.e.**, s.29-30
[102] Kuran, **İnkılap Tarihimiz ve** …, s.331
[103] Kansu, **a.g.e.**, s.274-275
[104] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**…, s.178-179

kaybetmiş olmanın verdiği kızgınlıkla cemiyete muhalefetini arttırmış ve sertleştirmiştir. 31 Mart Vakası esnasında da İttihad ve Terakki'ye karşı tavır almış ve muhalifleri desteklemiştir.[105]

1.6.3. Osmanlı Demokrat Fırkası

6 Şubat 1909'da kurulan Osmanlı Demokrat Fırkası, liberal-halkçı çizgide bir siyasi oluşumdur. İttihad ve Terakki'nin ilk kurucularından olan Dr. Abdullah Cevdet ve Dr. İbrahim Temo'nun yöneticileri arasında yer aldığı bu fırkanın üyeleri arasında Hamit Suphi, Pertev Tevfik ve İsmail Faik gibi isimler yer almaktadır ki bu üç ismi daha sonra Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurucuları arasında da görmekteyiz.[106]

Fırkanın kurucularından İbrahim Temo, Talat Bey'le yaptığı bir görüşmede İttihad ve Terakki'nin inkılabın hedefini kaybettiğini, demokrasi uğruna yapılan inkılabın mimarı olan cemiyetin yanlış bir yola girerek tepki toplamaya başladığını söyleyerek cemiyetin eski programını ihya edilmesi halinde bundan kazançlı çıkılacağını belirtmiştir. Ancak sözlerine olumlu tepki alamayınca bu kez yeni bir fırka kurmak istediğini ve tam demokrat olarak değerlendirdiği bu fırkanın İttihad ve Terakki ile birlikte çalışabileceğini ifade etmiş, bu talebine olumlu tepki almasına rağmen, Talat Bey böyle bir fırkaya lüzum olduğunu ancak bunun için henüz çok erken olduğunu söylemiştir. İbrahim Temo da bunun üzerine meşrutiyetin ilanından altı ay kadar önce gizlice kurulan Selamet-i Umumiye Cemiyeti'yle çalışmalarına devam etmiştir.

İbrahim Temo, Selamet-i Umumiye'den Osmanlı Demokrat Fırkası'na geçişi anılarında şöyle anlatır:[107] *"İttihad ve Terakki'nin resikara geçenlerin ve cemiyetin eski programına mugayir harekette bulunarak, milletin ezcümle türkün ve gayri olanlar, cemiyetin değişen programları ve hattı hareketlerini bir istibdad mesleği addederek ve bundan memnun olmayarak uzaklaşıyorlardı. Muhtelif komiteler teşkil ederek, İstanbul'da ve taşrada kulüpler açmaya başladılar. Bu, fena ve Türkiye için pek muzır cereyanın önünü almak ve yine efkare-ı münevvere eshabını İttihad ve Terakki etrafında toplayıp kuvvetli ve yekvücut bir kütle haline*

[105] **Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)**, Haz.Ali Suat Ürgüplü, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.4

[106] Hamit Erdem, **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012, s.47

[107] Gökhan Kaya, **II. Meşrutiyet Döneminin Demokratları Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-ı İbad)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.110

koymak ve Türkiye'nin eski idaresinde türkün gayri milletlerin ademi memnuniyetle muhtelif fikir ve mesleklere temayül edip o gayrilik yollara sapmalarına mani olmak fikrile eski programımıza muvafık bir 'Demokrat Fırkası' teşkiline karar verdik. Evvelce mevcut olan ve fikren demokrasi programı ile çalışan Binbirdirek cihetindeki Selamet-i Umumiye kulübü heyeti umumiyesini fırkamıza iltihak ettirdik."

Osmanlı Demokrat Fırkası, 1908 yılı başlarında meşrutiyetin yeniden ilanını sağlamak için toplantılar yapmak, yurt dışından gizlice getirilen gazeteleri el altından dağıtarak hürriyet fikrini yaymak için kurulan Selamet-i Umumiye Cemiyeti'nin devamı niteliğindedir. Meşrutiyetin ilanından bir müddet evvel kurulan bu cemiyet üyeleri arasında İbrahim Naci, Fuad Şükrü, Giridli Ali, Abdullah Abud, Dr. Rıza Abud, Yenişehirli Salih, Pertev Tevfik, Mustafa ve Hereke Fabrikası ser makinisti Rıza Bey bulunmaktaydı.[108] Cemiyet üyelerinin meşrutiyetin ilanı sürecinde gösterdikleri özverili çalışmalar Abdullah Cevdet ve İbrahim Temo'nun cemiyetten fırkaya bir geçiş olabileceğini düşünmelerine neden olmuş ve kısa bir süre sonra da bu düşüncelerini gerçekleştirmişlerdir. Cemiyet üyelerinden tarafsız, siyasi çıkar ve hırslarına yenik düşmeyen birkaç arkadaşıyla birlikte Osmanlı Demokrat Fırkası'nın (Fırka-i İbad) kuruluşu için hükümete başvurmuşlardır.

Yeni bir fırkanın kuruluşuyla muhalefet yapabilecekleri yeni bir saha bulduklarını düşünen İttihad ve Terakki karşıtları, Başkımcı Arnavutlar, Araplar, dağılan Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin kürt siyasetçileri, Bulgar komitecileri, Elinos ve Adelfos teşkilatı üyeleri, Hınçak ve Taşnaklar Demokrat Fırka'nın etrafında toplanmış ancak İbrahim Temo'nun *"Hüsnü niyetle bize iltihak etmek isteyene fırkamızın kapıları açıktır. Fakat şahsi ve hususi emeller besleyenler, bizden uzaklaşsınlar."* sözleri üzerine, emellerine ulaşamayacaklarını anlayarak uzaklaşmışlardır.[109]

Fırkanın kurucularının kişisel hak ve özgürlükler için verdikleri mücadele demokrasiye olan inançlarının kanıtı sayılabileceği gibi, siyasi ideolojilerinin sol eğilim taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira topraksız köylüyü toprak sahibi yapmak, gelire göre vergi almak ve devletçiliği savunmak gibi düşünceleri sol fraksiyona yakın oldukları düşüncesini desteklemektedir.

[108] Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda** …, s.499
[109] Ziya Şakir, **a.g.e.**, s.38

Osmanlı Demokrat Fırkası'nın siyasi hayatı bittiğinde fırka mensuplarının bazılarının Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne katıldıkları, yukarıda ismi zikredilen bazı kişilerin ise Osmanlı Sosyalist Fırkası'na geçtiği bilinmektedir.

1.6.4. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti

İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, aralarında *Volkan* gazetesi yazarı Derviş Vahdeti, Bediuzzaman Said-i Nursi'nin de bulunduğu pek çoğu ulemadan kişiler tarafından 6 Nisan 1909 tarihinde *Volkan* gazetesi idarehanesinde kurulmuştur.[110] Cemiyetin kuruluş tarihini Ahmed Bedevi Kuran 5 Nisan olarak vermektedir.

Cemiyetin, *Volkan* gazetesinde yayınlanan programı hayli ilginçtir. Programın ilk maddesi "Cemiyetin reisi Hazreti Muhammed Mustafa'dır." derken, diğer maddeler de her sarıklının ulema olduğu iddia edilen bir toplumda ümmet birliğini sağlamak idealiyle şeriatın hakim olacağı, şeriata uygun kanunlar çıkarılarak siyasiler ve ulemalar tarafından hutbe ve konferanslar verileceğini aktarmaktaydı.[111]

Meşruti yönetimin çıkarlarına uygun olmadığına kanaat getiren İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti üyeleri, halkı bu yönde kışkırtmak için eylemlerde bulunmaya başlamıştır. Büyük zorluklarla elde edilen hürriyet ve meşrutiyet, bu bilinçten yoksun insanlar için çok fazla bir anlam ifade etmiyor, manipüle edilmeye son derece müsait olan halk, cemiyet üyeleri için ideal bir güruh olarak görülüyordu. Cemiyetin ismi ve "Muhammedi" olmamakla itham edilme korkusu, halkı akın akın cemiyet merkezine giderek İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne üye olarak yazılmaya vicdanen zorluyordu.[112]

Halbuki var olan nizamnamesine göre İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, meşruti ve çoğulcu yönetimi desteklemekte, başta İttihad ve Terakki olmak üzere ortamdaki diğer siyasi teşekküllerin varlığını olağan karşılamakta ve siyasi fikirlerine saygılı bir tutum sergilemektedir. Yani kağıt üzerinde var olan cemiyet ile faaliyetlerini sürdüren cemiyet yüz seksen derece farklı bir duruşa sahiptir.

Meşruti yönetimin sağladığı özgürlükle, yüzlerce yıllık geleneklere bağlılıktan kaynaklanan bilgisizliğin oluşturduğu ideal kışkırtma ortamında mevlid davetiyle yaklaşık

[110] Karal, **a.g.e.**, s.75-77
[111] Karal, **a.g.e.**, s.76-77
[112] Süleyman Tevfik, **a.g.e.**, s.289

yirmi bin kişilik bir grubu 5 Nisan 1909 günü Ayasofya'ya toplayan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, burada meşrutiyet aleyhine propaganda konuşmaları gerçekleştirmiştir. Yapılan konuşmalarda:[113] *"... İşlerin yürütülmesi, şeriat hükümlerinin yürütülmesine bağlıdır. Saltanat ve Hilafet makamı, nazırları, uleması ve komutanları herkesin eğlencesi oldu. Bir okul öğrencisi öğretmenini beğenmiyor. Bir yüzbaşı komutanına karşı geliyor. Padişah emir veremiyor, verse itaat olunmuyor. Bu böyle gider mi? ... Din ve devletini düşünen her Müslümana bunun çaresini düşünmek farzdır. Başımıza bir Kanun-i Esasi çıkardılar. Şeriat hükümleri ve Tanrı hükümleri bir tarafa bırakıldı. Din ve diyanet hala ayaklar altında kalacak mı? El birliği ile buna bir düzen verilmelidir."* şeklinde ifadeler kullanılmakta ve böylelikle halk galeyana getirilmeye çalışılmaktaydı. Ancak neyse ki korkulan olmamış, İttihatçıların bu büyüklükte bir gösterinin vahim bir sonuç doğurabileceği ihtimali üzerine yüksek seviyede almış oldukları tedbirler işe yaramış ve bu toplantı olaysız bir şekilde sona ermiştir.

Öte yandan bu provokasyonun baş mimarlarından biri olan Derviş Vahdeti'nin yine aynı toplantıda yaptığı konuşmalarından bir bölümünde yer alan ifadeler de İttihad ve Terakki'ye yönelik takdir dolu sözlerle nazarı dikkate alınmaya değerdir. Zira öteden beri İttihad ve Terakki karşıtlığıyla bilinen ve her fırsatta bunu söylemlerine aksettiren İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti kurucusu Derviş Vahdeti konuşmasının bu bölümünde halka şöyle seslenmiştir:[114] *"İnkılabımızı meydana getiren Allah'tır. Binaenaleyh, İttihad ve Terakki Cemiyeti muhteremesinin bu inkılaba büyük bir hizmeti olmuştur. Niyaziler, Enverler, Sabahaddinler, Eyüp Sabriler, Hasan Beyler bu zevatı muhteremenin emsali, zamanın Halid bin Velid'leridir. Allah bunlardan razı olsun…"*

Meşrutiyetin ilanından itibaren İttihad ve Terakki'ye karşı tavrı ve gazetesindeki yayınlarıyla dikkat çeken Derviş Vahdeti'nin İttihad ve Terakki'yi din düşmanı olarak niteleyerek bu argümanla halkı kışkırtmaya çalışırken, konuşmasının bu bölümünde cemiyetin kurucularını İslam tarihinde ve İslam inancında çok önemli yeri olan bir komutan olan Allahın kılıcı lakaplı Mekke Fatihi Halid bin Velid'e benzetmesi bizce de dikkat çekicidir. Bu tavrın nedeni olarak da zamanında meşrutiyeti destekleyerek istibdadın yıkılmasını isteyen halkı rencide etmeden tarafına çekmek, gösterilen tepkinin İttihad ve Terakki'nin oluşumuna değil

[113] Karal, **a.g.e.**, s.78
[114] Koloğlu, **a.g.e.**, s.132

hali hazırdaki yöneticilerinin yanlış gidişatına karşı olduğunu düşünmek çok da yanlış olmayacaktır.

31 Mart Vakası'nın azmettiricilerinden biri sayılan İttihad-ı Muhammedi Fırkası, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelerek olayları bastırması ve fırkanın kurucularının mahkum edilmelerinin ardından dağılmıştır.[115]

1.6.5. Ahali Fırkası

Ahali Fırkası, Avrupa meclislerindeki Ruhban Fırkaları ayarında bir siyasi yapılanma olmuştur. Kurucusu Gümülcineli İsmail Hakkı idi.[116] Üyelerinin çoğunluğunu da ilmiye sınıfı oluşturmaktaydı. Ziya Şakir, Ahali Fırkası'nın İttihatçıları farmasonluk ve dinsizlikle suçlayan grup içerisinden en müfrit yedi kişi tarafından kurulduğunu ve aşırı muhafazakar bir siyasi oluşum olduğundan bahsetmiştir. Bu yedi kişiye sonraları İttihad ve Terakki'den koparak katılan on üç mebus daha katılarak fırkanın üye sayısı yirmi kişiye ulaşmıştır. Çoğunluğu taşralı olan mebusların arasında Hoca Vasfi Efendi ve Hoca Hamdi Efendi gibi çağın softa ilminin derin ulemasından sayılan kişiler de bulunmaktadır.[117] Fırkanın kuruluşu, İttihad ve Terakki içerisindeki ayrışmaların başladığı döneme rastlamaktadır. Bu dönemde Hizb-i Cedit'le birleşerek büyümeyi amaçladılarsa da bu birleşme gerçekleşmemiştir.[118] Parti içi muhalefetin örneği olan Hizb-i Cedit, İttihad ve Terakki içindeki sağ fraksiyonu temsil etmektedir. Sol kanat ise Hizb-i Terakki olarak adlandırılmaktadır.

21 Şubat 1910 tarihinde kurulan Ahali Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katıldığı güne kadar, meclis içerisinde İttihad ve Terakki'ye karşı yürüttüğü amansız muhalefetiyle bilinmektedir. Demokratikleşmenin ne olduğunun algılanmaya çalışıldığı ve muhalefetin meclis içi ya da dışı her yerde yapıldığı bir dönemde Ahali Fırkası, muhalefetini meclis çatısı altında sürdüren, meclis dışında gerçekleştirilen eylemlere karışmayan bir siyasi fırka olarak dikkat çekmektedir. Meclis içerisinde ise verdiği gensorularla hararetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.

Sosyal yönü hayli zayıf olan muhafazakar çizgideki Ahali Fırkası'nın fikir ve eylemlerini halka ulaştırabileceği kendisine ait bir gazete ya da dergisi yoktur. Ancak dönemin İttihad ve

[115] Ahmed Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğu'nda** …, s.500
[116] Karal, **a.g.e.**, s.153
[117] Ziya Şakir, **a.g.e.**, s.64-65
[118] Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**…, s.271

Terakki'ye muhalifliğiyle bilinen *Sada-yı Millet*, *Yeni Gazete*, *Yeni İkdam* ve hatta Osmanlı'daki sol düşüncenin yegane temsilcisi olan *İştirak*, Ahali Fırkası'nın sesini duyuran araçlar olmuştur.[119] Fırka, 1911 sonlarında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurulmasıyla varlığını sonlandırmış ve çalışmalarına bu yeni fırkanın çatısı altında devam etmiştir.

1.6.6. Osmanlı Sosyalist Fırkası

Ağustos 1910'da kurulan Osmanlı Sosyalist Fırkası, meşrutiyetin ilanının ardından örgütlenen ilk sosyalist parti olma özelliğini taşır. Kurucuları *İştirak* gazetesi sahibi Hüseyin Hilmi, *Sosyalist* gazetesi sahibi Namık Hasan, *Muahede* gazetesi sahibi Pertev Tevfik, *İnsaniyet* gazetesi sahibi İbnül Tahir İsmail Faik, *Medeniyet* gazetesi sahibi Hamdi Suphi'dir. Fethi Tevetoğlu'nun Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler kitabında belirttiği bu isimlere ek olarak Tarık Zafer Tunaya Türkiye'de Siyasal Partiler adlı eserinin birinci cildinde kurucular arasında Baha Tevfik ismini de zikretmiştir.[120]

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kuruluşu 26 Ağustos 1910 tarihli *İştirak* gazetesinde duyurulmuştur:[121] *"Maksat-ı tesisi gerek dahili ve gerek harici bilimum amelesinin yekdiğeriyle münasebette bulunmasını temin ve avamın mevki-i siyasi ve içtimaisini ıslah suretiyle bilcümle mayedaran cemiyyetini bir cemiyyet-i umumiye ve müşterekeye tahvil eylemek ve merkezi umumisi şimdilik Nurosmaniye'de Hürriyet Matbaası denmekle maruf daire-i mahsusada olmak üzere bu kere Osmanlı Sosyalist Fırkası namıyla bir cemiyet teşkil edildiği ve keyfiyetin hükümete ihbarıyla mukabilinde Cemiyyetler Kanunu'nun altıncı maddesini muvafık olduğuna ve hükümetin tasdik-i resmisine iktiran eylediğine dair tasdikname ahz edilmiştir. Cemiyyetin program beyannamesi gelecek nüshada aynen derç olunacaktır."*

Sosyalist Fırka'nın kuruluşuyla Avrupa ve Amerika'daki sosyalizm akımlarını ve bunun sonucu ortaya çıkan mücadelelerin Osmanlı'da da yaşanabileceğini düşünen bir grup aydın, ilerleyen zamanla birlikte Sosyalist Fırka'nın sadece İştirakçi Hilmi'den ibaret olduğunu ve bu şahsın da kırmızı yelek giymekten öte sosyalizmle bir alakasının olmadığını görerek rahatlamıştır. Pek çok kişiye göre Sosyalist Fırka bir siyasi oluşum değil, bu alandaki boşluğu gören Hüseyin Hilmi'nin fırsatçı kişiliğiyle uygulamaya koyduğu bir fanteziden ibarettir.

---

[119] Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**…, s.271
[120] Erdem, **a.g.e.**, s.47
[121] **ae**, s.48-49

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın programı, fırkanın kuruluşunun duyurulduğu sayının ertesinde *İştirak* gazetesinde yayımlanmıştır. Fırka programında özetle basın özgürlüğü, vergi adaleti, tekelleşmenin önüne geçilmesi, sosyalist mücadelenin gelişmesi için bütün barışçıl eylemlere iştirak edilmesi, eğitimin ücretsiz olması, çalışma saat ve günlerinin düzenlenmesi, çocuk işçi çalıştırılmasının önüne geçilmesi, idam cezasının kaldırılması gibi maddeler yer almıştır. Sosyalist Fırka'nın programını neşretmesinin ardından *İştirak* gazetesi hükümet tarafından kapatılmıştır.

Ziya Şakir, Sosyalist Fırka ve İştirakçi Hilmi'den söz ederken parti programını, *İştirak* gazetesinin isminin altında yazılı olan "Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar" sözleriyle özetlemiştir.

1.6.7. Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Bu fırka pek çokları tarafından bir siyasi partiden ziyade amaç ve ideolojiden yoksun bir muhalif oluşum olarak tanımlanmıştır. Buna rağmen de meşrutiyet döneminin en büyük ve en güçlü muhalefet partisi olarak bilinmektedir.[122] Meşrutiyetin getirdiği fikri ve siyasi özgürlükler ortamında kurulmuş, gerekli bilgi ve bilince sahip olunmadığı için dağılmış siyasi fırkaların küllerinden doğan, salt muhalefet yapmak üzere kurgulanmış bir siyasi oluşumdur. Hürriyet ve İtilaf Fırkası; Ahrar, Fedakaran-ı Millet, Ümmet, İttihad-ı Muhammedi, Mutedil Hürriyetperveran, Ahali Fırkaları; Rum Meşrutiyet Grubu, Arnavutluk İstiklal Grubu, Ademi Merkeziyet ve Teşebbüsü Şahsi Cemiyeti gibi grupların oluşturduğu bir fırka idi. Karal'a göre kişisel çıkarları önce tutan ırkçı ve bölgeci zihniyetli zümrelerin toplandığı bir teşekkül idi.[123]

Fırkanın kuruluş tarihi Bernard Lewis, Tarık Zafer Tunaya ve Ziya Şakir tarafından 21 Kasım 1911, Enver Ziya Karal tarafındansa 23 Kasım 1909 olarak bildirilmiştir. Dr. Rıza Nur, fırkanın kendi çalışmalarının bir sonucu olarak doğduğunu iddia etse de, Karal, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın asıl kurucularının İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden olup, ancak teşkilatta kendilerine umdukları yeri bulamayan ve bu nedenle de İttihad ve Terakki içerisinde muhalif bir kanat oluşturduktan sonra ayrılan Miralay Sadık ve Debre Mebusu Dukakinzade Basri olduğunu aktarmaktadır.[124] Geçmişte İttihad ve Terakki saflarından meclise giren azınlıkların yanı sıra, geçmişte faaliyet gösteren siyasi fırkaların üyeleri de bu yeni fırkanın özünü

[122] Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler** …, s.295
[123] Karal, **a.g.e.**, s.201
[124] **ae**, s.151

oluşturmuştur. Zaten Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın meclis içinde kolaylıkla muhalefet oluşturabilmesini sağlayan da üyelerinin çoğunun meclis içindeki kişilerden teşekkül etmesi olmuştur.

Fırkanın kuruluşu tüm İstanbul gazetelerinde duyurularak programı yayınlanmıştır. Muhalif gazeteler yeni fırkanın kuruluşundan ötürü duydukları coşkuyu saklamak bir yana, İttihad ve Terakki'ye karşı adeta tehditkar bir lisan kullanarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın çok büyük işler yapacağından bahsetmişlerdir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluş ve programının yayınlanmasından iki gün sonra muhalif gazeteler bu kez padişah hazretlerinin fırkanın reisi ayan azasından Damat Ferit Paşa'yı huzura kabul ettiği ve Damat Ferit'in fırka ile alakalı yaptığı açıklamaları ilgiyle dinlediği ve bu yeni fırkaya hususi ilgi gösterdiğini yazmıştır. Bu haber İttihatçılar üzerinde pek tabii olarak soğuk duş etkisi yapsa da verilen haber koca bir yalandan ibarettir. İşin aslı, Damat Ferit yanında sabık Şeyhülislam Hüseyin Hüsnü, Tokat Mebusu Mustafa Sabri, Sivas Mebusu Hoca Şükrü ve Suriyeli bir mebusla birlikte Yıldız Sarayı'na giderek padişah hazretleriyle görüşmek istediğini iletmiş; padişah Sultan V. Mehmet başta görüşmek istemese de sonradan hanedan efradından olduğu için Damat Ferit'i huzura kerhen kabul etmiştir. Ziya Şakir'e göre bu olay açık İttihad ve Terakki'ye muhalefetten öte hiçbir varlık sebebi bulunmayan bu fırkanın, kuruluş gününden itibaren efkarı umumiyeyi aldatmakla işe koyulduğunu açık bir şekilde göstermiştir.[125]

Hüseyin Cahit Yalçın, *Tanin* gazetesinde neşredilen bir yazısında:[126] *"Hürriyet ve İtilaf'ı kuran fırka ve grupların, birbirleriyle bir tek fırka kurmaları mucizedir. İdare heyetinde öyle üyeleri var ki yirmi yıl bir kazanda birlikte kaynasalar uyuşmaları mümkün değildir. Bu kişiler, yapmak değil, yıkmak için birleşmişlerdir. Hedef İttihad ve Terakki'yi yıkmaktır."* demiştir. Bu düşüncesinin temelinde ise Meclis-i Mebusan'da Rıza Nur'la aralarında geçen bir konuşma vardır. Rıza Nur, Hüseyin Cahit'e hitaben İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni kastederek İttihatçıların çok ileri gittiğini, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bu durum karşısında tüm muhalif güçleri bir araya toplayarak İttihad ve Terakki'ye büyük bir darbe indirmek ve onu iktidardan uzaklaştırmak için uğraştıklarını söylemiştir. Bu amaca ulaşmak için de alim, cahil demeden ne

[125] Ziya Şakir, **a.g.e.**, s.99-104
[126] Karal, **a.g.e.**, s.155

buldularsa, kimi buldularsa topladıklarını, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni düşürerek misyonlarını tamamladıktan sonra kendi siyasi oluşumlarına dağılacaklarını söylemiştir.[127]

Muhalif fırkaların Hürriyet ve İtilaf çatısı altında birleşmeleriyle muhalefet hayli önemli bir güç haline gelmiş ve İttihad ve Terakki'yi sarsmaya başlamıştır. İki fırkanın mecliste sahip olduğu ağırlık neredeyse eşitlenmiştir.[128]

Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'nın Londra Büyükelçiliği'ne atanmasıyla boşalan mebusluk için 11 Aralık 1911 tarihinde gerçekleştirilen ara seçimlerde İttihad ve Terakki ve Hürriyet ve İtilaf birer aday göstermiş, muhalefetin adayının zaferi İttihad ve Terakki'nin harekete geçmesine neden olmuştur.[129] Zira muhalefet bu başarıyla cesaretlenmiş, İttihatçı karşıtlığıyla bilinen eski sadrazam Kamil Paşa, Padişaha hitaben yazdığı mektupta yaşanan tüm felaketlerin müsebbibi olarak İttihad ve Terakki'yi göstermiş ve padişahtan İttihatçılar tarafından ilan ve idare olunan sıkıyönetimin kaldırılmasını ve buna ek olarak cemiyetin dağıtılmasını, içinde bulunulan durumdan kurtulabilmek için İngilizlerle ittifak yapılmasını arz ve talep etmiştir.

İttihatçılar bu gelişmeler üzerine 1912 Ocağında meclisin feshedilmesini sağlamışlardır. Nisan 1912'de gerçekleştirilen ve tarihe "sopalı seçim" olarak geçen genel seçimlerde 275 sandalyenin 269'unu almışlardır. Seçimlerin ardından İttihad ve Terakki Cemiyeti merkezi Selanik'ten İstanbul'a taşınmış; İttihatçılar denetimi tümden ele geçirmişlerdir.[130]

[127] Rıza Nur, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası Nasıl Doğdu Nasıl Öldü**, Haz. İlhami Yalınkılıç, İstanbul, Kitabevi, 1996, s.24
[128] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, sad.Ahmed Eryüksel, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991, s.41
[129] Lewis, **a.g.e.**, s.300
[130] Lewis, **a.g.e.**, s.301

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASIN ORTAMI

2.1. Osmanlı Topraklarında İlk Basın Faaliyetleri

Avrupa'yla kıyaslandığında Osmanlı topraklarında bir hayli geç başlayan matbuat faaliyetleri, ilk andan itibaren kontrollü bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmenin temellerini atan padişah olarak tarih sayfalarında yerini alan inkılapçı Sultan II. Mahmut, yapılan yenilikleri ve reformları halka duyurabilmek amacıyla bir gazete çıkarma kararı vermiştir. Ondan önce ise Mısır ve Girit Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından 1828 ve Ocak 1831'de Kahire ve Girit'te çıkartılmaya başlanan *Vekayi Mısriyye* ve *Vekayi Giridiyye* isimli Arapça-Türkçe ve Rumca-Türkçe gazeteler bulunur. *Takvim-i Vekayi*, Osmanlı topraklarında tamamı Türkçe olarak yayımlanan ilk gazete olmuştur. 1831 yılında yayımlanmaya başlanan *Takvim-i Vekayi* ile alakalı olarak Sultan II. Mahmut, Levantenlerin ağırlıklı yaşadığı İzmir'de gazetecilik faaliyetlerinde bulunan Alexandre Blacque'e bir teklif göndermiş ve Blacque bunun üzerine İstanbul'a gelerek çalışmalarına başlamıştır. Yapılan istişareler neticesinde 1 Kasım 1831 tarihinde Türkçe *Takvim-i Vekayi*, 5 Kasım 1831 tarihinde ise gazetenin Fransızca versiyonu olan *Le Moniteur Ottoman* yayımlanmaya başlanmıştır.[131]

Tıpkı Mısır ve Girit Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın icraatlarını halka ve hatta Bab-ı Ali'ye duyurmak amacıyla *Vekayi Mısriyye* ve *Vekayi Giridiyye*'yi yayımlaması gibi Sultan II. Mahmut da devletin icraatlarını halka duyurmak için *Takvim-i Vekayi*'yi araç olarak kullanmıştır. Bu gazetenin hayata geçirilmesiyle birlikte kamuoyunu bilgilendirmek, yönlendirebilmek ve eğitebilmek de amaç edinilmiştir. Bir yandan da gazete sayesinde bir nevi algı yönetimi uygulanarak, Osmanlı'nın her halini ve tabii olarak da yeni yayımlanmaya başlanan bu gazeteyi ilgiyle takip eden yabancı diplomat ve gazeteciler nezdinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemde bozulan imajını yenileme gayesiyle hareket edilmiştir.

[131] Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2013, s.54

1840 yılına kadar devletin tekelinde olan Türk matbuat hayatı, 1840 yılına gelindiğinde Osmanlı topraklarında hem ticaretle uğraşıp hem de bir Londra gazetesinin muhabirliğini yapan William Churchill adında bir İngiliz vatandaşının *Ceride-i Havadis* gazetesini çıkarmasıyla rekabetle tanışmıştır. Ancak *Ceride-i Havadis*, Sultan II. Mahmut'un ölümünün ardından içeriği hayli zayıflayan ve ağırlıklı olarak resmi ilanların yayınlandığı bir mecra haline dönüşen *Takvim-i Vekayi* ile rekabet etme konusunda bile başarılı olamamış, okuyucu sayısı bir türlü istenen rakama ulaşamamıştır. Hatta öyle ki Churchill, gazetesinin yayın hayatına devam edebilmesi için saraydan destek istemek durumunda kalmış; zaten şahsına tanınan bir kapitülasyon sayesinde yayımlamaya başladığı *Ceride-i Havadis*, bu talebi sonrasında devletten aldığı iki bin beş yüz kuruşluk yardım neticesinde de adeta yarı resmi bir yayın organı durumuna gelmiştir. Kırım Savaşı'nın patlak vermesiyle, Churchill'in bir takım İngiliz gazeteleri tarafından savaş muhabiri olarak gönderilmesi, *Ceride-i Havadis* için de olumlu sonuçlar doğurmuştur. Churchill'in İngiliz gazeteleri için derlediği savaş haberlerinin *Ruzname-i Ceride-i Havadis* adında tek yapraklık ekler halinde yayınlanmasıyla gazetenin tirajında hatırı sayılır bir artış görülmüş ancak savaşın sona ermesiyle beraber rutinine dönmüş, yayın politikası da aynı şekilde devam etmiştir.

Osmanlı ülkesinde başlayan gazetecilik faaliyetleri basının görevlerini yerine getiriyor olması durumundan çok uzaktır. Zira görevi halkı aydınlatmak, bilgi vermek, uyarmak olan gazetenin Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet eliyle yayınlanmakta olması nedeniyle bilgi ve fikir zenginliği sunarak bağımsız bir kamuoyu yaratmak gibi bir şansı çok yazık ki yoktur. Osmanlı okuru bu imkanı ancak gazetecilik faaliyetlerinin başlamasından yirmi dokuz yıl sonra bulacaktır. 1860 yılına gelindiğinde, her ikisi de devlet memuru olan Şinasi ve Agah Efendi, bir gazete çıkarmak için başvuruda bulunmuş, yaptıkları başvurunun kabulü sonucunda da ilk fikir gazetesi olarak bilinen *Tercüman-ı Ahval*'in yayın hayatı başlamıştır. Halk için gazetecilik yapmak şiarını benimsemiş bu iki aydın tarafından yayınlanan *Tercüman-ı Ahval*'in Şinasi tarafından kaleme alınan önsözünde imparatorluk dahlinde yaşamakta olan pek çok milletten şahsın, dilediklerince pek çok dilde gazete çıkarma imkanına sahipken bu toprakların asıl hakimi olanların aynı özgürlüklere sahip olmadıklarına dikkat çekilmiştir.[132]

Dilinin sadeliği ve içeriğinin zenginliğiyle *Tercüman-ı Ahval*, kısa sürede geniş kitlelere ulaşmayı başarmıştır. Matbuat tarihimizde yer alan pek çok ilk de bu gazeteyle birlikte

[132] Nalcıoğlu, **a.g.e.**, s.95

yaşanmıştır. Özel teşebbüs tarafından yayımlanmaya başlanan ilk gazete olan *Tercüman-ı Ahval*'de ilk kez başyazı yazılmaya başlanmış, ilk olarak tefrika yayınlanmış, eleştiri yapılmıştır. Ve tabiidir ki yayınlanmaya başlandıktan yaklaşık sekiz ay sonra hükümetten ilk uyarı ve ilk kapatma cezasını almıştır.

Tercüman-ı Ahval'i yayımlamaya başladıktan bir süre sonra Şinasi, takvimler 27 Mayıs 1862'yi gösterdiğinde *Tasvir-i Efkar* gazetesini yayımlamaya başlamıştır.[133] Osmanlı'nın özel teşebbüse ait bu ikinci gazetesi de ilkiyle aynı amacı paylaşmakta, halkın aydınlanması ve bilinçlenmesi için özgürce fikirlerin paylaşıldığı gazetelerin sayılarının artmasının önemine vurgu yaparak, yayınlarını bu doğrultuda gerçekleştirmektedir.

Matbuat faaliyetlerinin başlamasıyla bilgi ve fikirlerin geniş kitlelere daha kolay bir şekilde yayılmaya başlaması bu alanda bir düzenleme ve kontrol mekanizması gerekliliğini ortaya koymuştur. Henüz ikisi devletin kontrolünde dört gazetenin yayınlandığı Osmanlı ülkesinde bu alandaki ilk yasal düzenleme Fransızların 1852 tarihli kararnamelerinden esinlenerek hazırlanan 1864 Matbuat Nizamnamesi olmuştur. Bu nizamnameye göre genel ahlak ve adaba aykırı yazıların yayınlanması; Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenliğini tehdit edebilecek her hangi bir fiili gerçekleştirmek için kışkırtıcı nitelikte yayın yapmak; padişah, divan üyeleri, dost ülke hükümdarları, yabancı diplomatlar veya devlet memurlarının onurlarını zedeleyici, aşağılayıcı nitelikte yazılar yazmak gibi eylemler ceza gerektiren suçlar olarak belirlenmiştir.

Takip eden yıllarda matbuat faaliyetleri hızlanmış ve yayılmıştır. Türk basın tarihinde önemli yeri olan *Muhbir, Basiret* ve *İbret* bu yıllara damgasını vuran önemli gazeteler olmuştur. İlerleyen zamanla birlikte, gazete sayısının artması ve nizamnamenin yetersiz kaldığı düşüncesinden hareket edilerek 1867 yılında bir kararname yayınlanmış ve böylelikle yönetim, matbuat üzerinde her türlü yaptırımı uygulama gücünü elde etmiştir. Yayınlanmasına sebep olan koşullar ortadan kalkınca yürürlükten kaldırılacağı ifadesiyle, geçici kaydıyla çıkarılan Alî Kararname, 1909 yılında yürürlüğe giren ilk basın kanununa kadar yürürlükte kalmıştır. Kararnamenin yürürlükte kaldığı süre zarfında pek çok gazete ve dergi bu kararnamenin maddeleri dayanak gösterilerek yasaklanmış, tatil edilmiş veya kapatılmıştır. 1876 yılına gelindiğinde matbuat üzerindeki baskılar iyice arttırılmış, yine "geçici" kaydıyla çıkarılan bir

[133] Nalcıoğlu, **a.g.e.**, s.110

kararnameyle gazetelerin baskıdan önce denetlemeye tabi tutulacağı duyurulmuştur. Kararname şöyledir: [134] *"Osmanlı basınında çıkan yazılara hükümet gerekli dikkati göstermiş ve çoğu zaman gazeteleri süreli ya da süresiz olarak kapatmışsa da basın inzibat altına alınamamıştır. Bunun için gazetelerin baskıdan önce denetimine karar verilmiştir. Bu karar da geçicidir…"*

Gazetecilik faaliyetlerinin olabildiğince kısıtlandığı, gazetecilerin tutuklandığı, sürgüne gönderildiği bu dönemi takiben, 1876 yılı Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biri olma özelliğini taşır. Çalkantılar yaşanan imparatorlukta mayıs ayının sonunda Sultan Abdülaziz'in bir darbeyle tahttan indirilmesini, Sultan V. Murat'ın tahta çıkarılması izlemiştir. Bu dönem özellikle sürgünde olan gazetecilerin dönüşüyle ülkedeki matbuat ortamının yeniden canlanmasına sahne olmuştur. Ancak V. Murat tahtta çok kısa bir süre kalabilmiş, Kanun-i Esasi'yi ilan edeceği vaadinde bulunan sessiz sedasız kendi halindeki veliaht şehzade Abdülhamit, büyük beklentilere karşılık vermek üzere Osmanlı tahtına oturmuştur. Nitekim 1876 ağustosunda tahta çıkan Sultan II. Abdülhamit vaat etmiş olduğu gibi, 23 Aralık 1876'de Kanun-i Esasi'yi ilan etmiştir. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesini takiben 1878'de Kanun-i Esasi'nin askıya alındığı zaman dilimi, basının nispeten özgür olabildiği bir dönem olmuştur. Yurt dışında ya da sürgünde bulunan gazetecilerin ve fikir adamlarının memlekete döndüğü, böylelikle de gazete sütunlarını pek çok ayrı sesi, düşünceyi temsil eden yazıların doldurduğu ılıman bir dönem yaşanmıştır.

Ne var ki takip eden süreç, anayasal düzene geçilmesine rağmen beklentilerin karşılık bulamayacağını, tarihin akışının farklı bir rota izleyeceğini göstermiştir. 1877 yılında patlak veren Osmanlı Rus Savaşı'nda alınan yenilginin ardından yayınlanan sıkıyönetim kararnamesi Osmanlı'da rejimin yeniden değişeceğinin habercisi olmuştur. Padişaha tıpkı geçmişte olduğu gibi olağanüstü yetkiler veren bu kararname neticesinde 13 Şubat 1878 tarihinde Sultan II. Abdülhamit Meclis-i Mebusan'ı tatil etmiştir. Ve tarih gösterecektir ki -belki de savaşın ağır bir yenilgiyle sonuçlanması; bu yenilgi neticesinde Osmanlı'nın büyük toprak kayıplarına uğraması ve yönetimindeki topraklarda güç kaybı yaşaması sebepleriyle- bu tatil otuz yıl sürecektir.

[134] Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, 2003, s.47

Otuz yıl boyunca süren bu yönetim dönemi, özellikle gazete ve gazeteciler için büyük sıkıntılarla doludur. II. Abdülhamit'in mutlak iktidarı, basın üzerinde sansürün en yoğun olarak hissedildiği ve uygulandığı dönem olmuştur. Eleştirel üslup kullanıp, muhalif yazılar yazmak bir yana, pek çok kelimeyi kullanmanın yasak olduğu, gazetelerin boş sütunlarla baskıya girdiği, kitapların toplatıldığı, gazete ve dergilerin kapanma tehdidiyle yayın yapmaya çalıştığı, sansürün Demokles'in kılıcı gibi matbuatın üzerinde sallana geldiği bir süreç yaşanmaktadır. İmparatorluğun içte ve dışta yaşadığı siyasal ve sosyal problemlerin sebep olduğu uygulamalar bir yana, Sultan II. Abdülhamit'in karakteristik özellikleri de bu sansür uygulaması üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Çocukluktan beri ürkek, ketum, hayalperest ve sonraki zamanlarda artarak çoğalan şüpheci bir karaktere sahip olan padişah, pek çok kelimeyi kendiyle bağdaştırarak kullanılmasına yasak getirmiştir. Öyle ki devrik padişah V. Murat'ı kastetmeksizin de, adını anmak mümkün değildir. Örneğin, Bursa'daki II. Murat Camii'nin restorasyon haberi "Fatih Sultan Mehmet Han Hazretlerinin cennet-mekan babasının camisi" şeklinde verilmiştir.[135] Bu dönemde yine sürgün edilen, hapis cezaları alan pek çok yazarın mevcut olduğu görülmektedir. Gazete ve dergilerle fikirlerini halka yayarak faydalı olmaya çalışan pek çok Osmanlı aydını, kendilerini de bekleyen bu sondan kurtulabilmek ve faaliyetlerini sürdürüp fikirleriyle yol gösterebilmek için yurt dışına kaçmak mecburiyetinde kalmıştır. Özellikle Sultan II. Abdülhamit'in son zamanlarında sansür uygulaması öyle bir boyuta gelmiştir ki, devletin ve hafiye teşkilatının sahip olduğu tüm imkanlarla yazıların içeriklerinin kontrol edilmesiyle de yetinilmemiş, dizgi harflerinin dökümcülerden alınabilmesi için de izin belgesi zorunluluğu getirilmiştir. O dönem gazetecilik yapan pek çok kişi gibi sansür uygulamasından muzdarip olan Ahmed İhsan Tokgöz de anılarında, Doktor Besim Ömer Paşa'nın *Servet-i Fünun*'da Hamidiye sularıyla alakalı yazdığı bir makaleyle birlikte çeşme başında dua eden yaşlı bir adam tasvirinin bulunduğu bir resmi basmak istediğini, ancak sansürün bunu kabul etmediğini aktarmıştır. Gerekçe olarak da başsansör Kara Kemal Bey'den gelen yazıda bu resmin "içinde bulunulan şartlar nedeniyle işimiz duaya kaldı" şeklinde anlaşılabileceği açıklaması yapılmış, klişesi yapılmış bu resmin kendileri tarafından bildirilecek ileri bir tarihte yayınlanabileceğini söylemiştir.[136]

[135] Lewis, **a.g.e.**, s.255

[136] Ahmed İhsan Tokgöz, **Matbuat Hatıralarım (1888-1914)**, Haz.Alpay Kabacalı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2012, s.174-175

Öte taraftan da uygulanan bu sıkı sansür uygulaması, neşriyat sahiplerinin gazete ve dergi sayfalarını doldurabilmek için belki de farkında olmadan halkın yararına olan yeni bir uygulamaya başvurmasına sebep olmuştur. Siyasi ve sosyal içerikli yazılar yayınlayamayan gazete ve mecmua sahipleri, sayfalarını suya sabuna dokunmayacak, yanlış anlaşılma ihtimaline yol vermeyecek ilmi ve edebi yazılarla doldurmaya başlamıştır. 1860'lı yıllardan itibaren yeni yeni okuma alışkanlığı kazanan Osmanlı toplumu sansürün sebep olduğu bu yeni uygulama sayesinde tarih, coğrafya, edebiyat, sanat, bilim ve teknik gibi pek çok alanda bilgi sahibi olmuştur.

Sultan II. Abdülhamit'in istibdat yönetimi, çalışmamızın birinci bölümünde de aktardığımız gibi dönem içerisinde yaşananlar ve neticeleriyle değerlendirildiğinde farklı yorumlanabilecek, kendi içerisinde tezatlar taşıyan özelliklere sahiptir. Matbuat alanında bir değerlendirme yapıldığında, II. Abdülhamit tahta çıktıktan birkaç yıl sonra resmi yıllıklarda 1883'te matbaa sayısı İstanbul için elli dört olarak verilirken, 1908 yılına gelindiğinde bu sayının en az doksan dokuz olduğu bilgisi verilmektedir.[137] Matbuat alanındaki sansür, gazete ve mecmua sahiplerini neleri yayınlayıp neleri yayınlayamayacakları noktasında sıkıntıya düşürse de gazete satışlarıyla alakalı bir problem yaşanmıyordu. O dönemde İstanbul'da neşredilen belli başlı gazetelerin tirajlarının on iki bin ile on beş bin arasında değiştiği ve zaman zaman bu rakamın otuz bine ulaştığı bilinmektedir. Kıraathane kültürünün yaygınlaşması ve buralarda müşterilerin okumaları için gazete bulundurulması da gerçek okuyucu sayısının bu rakamların çok üzerinde olduğunu göstermektedir.[138] Bu veriler de bize, okuyucunun neyi okuyacağı konusunda problem yaşatan sistemin, okumasını da teşvik ettiğini işaret etmektedir. Tüm bunları gazetecilik temelinde değerlendirilecek olursak, gazetenin öğretici ve aydınlatıcı olması özelliklerinin yanında, günümüzde dördüncü güç olarak nitelenmesini sağlayan, eleştiri ve denetleme misyonlarını yerine getirememesini de göz önünde bulundurduğumuzda Osmanlı İmparatorluğu'nda gazetecilik faaliyetlerinin II. Abdülhamit dönemi süresince gazete satışları haricinde güdük kaldığını göstermektedir. Fransız bir gazeteci olan Paul Fesch, Osmanlı ülkesindeki matbuatla alakalı şu ifadeleri kullanmıştır:[139] *"Türkiye'de matbuat otuz yıl boyunca var olmadı. Aslında gazete vardı, hem de pek çok. Ama sansürün makası onları öylesine hadım edercesine kesip biçmiştir ki, hiçbir kuvvetleri kalmamıştır. Tabiri caizse onlara 'hadım' gazete*

[137] Lewis, **a.g.e.**, s.256
[138] Zürcher, **a.g.e.**, s.125
[139] Lewis, **a.g.e.**, s.255

*derim. Veya yerel renkleri korumak adına, hadımağası. Herkesten önce bizzat onları dertlendiren ve hiçbir çaresini bulamadıkları bir rahatsızlığı alaya almaktan çekinirim. Acınası bir durumdalar. Onlara bu ızdırabı yaşatanların ortadan kaybolduğu gün, erkekliklerinin kendiliğinden filizleneceğini ve bunu kanıtlamak içinse sadece o günü bekledikleri*ne *dair çok daha teslimiyetçi bir sabırla bu ezik hayatı toptan ölüme tercih etmelerini anlıyorum, ben de aynısını yapardım."*

Meşrutiyetin ilanının arifesinde yayınlanan bu kitapta belirtildiği gibi gazeteler ve gazeteciler büyük bir sabırla Abdülhamit'in tahttan ineceği ve özgürce düşünce ve fikirlerini yazabilecekleri günü beklemektedirler ve bekledikleri gün tahmin ettiklerinden çok daha yakındır.

2.2. Hürriyetin İlanının Ardından

Meşrutiyetin ilan edildiği haberi duyulur duyulmaz Sirkeci'de bir araya gelen gazeteciler Osmanlı Matbuat Cemiyeti adlı derneğin temellerini atmışlardır. Meşrutiyetin ilanıyla uzun süren bir baskı döneminden çıkan Türk basınında adeta bir patlama olmuş, bir anda yüzlerce gazete neşredilmeye başlanmıştır. Süleyman Tevfik, meşrutiyetin ilan edildiği gün İstanbul'da neşredilen Türkçe üç gazete olduğunu aktarır: *Sabah, İkdam* ve *Tercüman-ı Hakikat*. Topuz ise bu gazetelere *Saadet*'i de ekleyerek sayıyı dört olarak vermektedir.[140] Ertesi gün haftalık olarak neşredilen *Servet-i Fünun* mecmuası günlük ve siyasi bir gazete haline gelmiş; izleyen günlerde Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım Beyler *Tanin*'i; *Sabah*'tan ayrılan Abdullah Zühdü Bey *Yeni Gazete*'yi neşretmeye başlamıştır. [141] Öte yandan diğer kaynaklardan da anladığımız gibi Süleyman Tevfik'in zikrettiği gazeteler İstanbul'da neşredilen günlük gazetelerdir. Meşrutiyetin ilanına kadar geçen sürede imparatorluk dahilinde aralarında Ömer Seyfettin'den Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'ye pek çok kişinin bulunduğu yazar ve aydın grupları irili ufaklı haftalık, iki haftalık ya da aylık neşriyatlarla matbuat dünyasında varlık göstermişlerdir.

Meşrutiyetin ilan edilmesiyle Avrupa'dan da önemli yazarlar, gazeteciler İstanbul'a gelmiş, süreci yakından takip etmişlerdir. Bir yandan gerçekleşen inkılabı hayranlıkla

[140] Topuz, **a.g.e.**, s.82
[141] Süleyman Tevfik, **a.g.e.**, s.252

değerlendirmekte, diğer yandan da mürtecilerin bu demokratikleşme sürecini sessiz sedasız kabul etmeyecekleri düşüncesiyle irticai eylemler beklemekteydiler.

Meşrutiyetin ilanını izleyen ilk zamanlar gazeteciler için düşüncelerini yazıyla ifade edebilme özgürlüklüğünü getirdiği gibi, yıllardır fikir ve bilgi paylaşımından mahrum kalmış halkın bitmek tükenmek bilmeyen talebini karşılayabilmek için durup dinlenmeksizin yazdığı, ürettiği; bir yandan da saraydan gelebilecek ani bir geri adıma karşı tetikte olduğu halde geçmiştir. Bir taraftan da hüküm süren özgürlük ortamı, sadece gerçek anlamda gazetecilik yapan fikir adamlarını değil, kısa yoldan ün ve para sahibi olmak isteyenleri de cezbetmekteydi. Tabiri caizse, eli kalem tutan, iki satır yazı okuyan, cebinde üç beş kuruşu olan herkes bir anda gazete çıkarma hevesine düşmüş, parası olmayanlar evini barkını satıp matbaa kurarak zengin olma hayallerine kapılmıştı.

Meşrutiyetin ilanını izleyen ilk on günde neşredilen gazete sayısı elliyi geçmiş, bir o kadar da mecmua matbuat dünyasında yerini almıştı. Ama pek tabii pek çoğu geçici heveslerle, para kazanma hayalleriyle kurulan bu gazete ve mecmuaların büyük kısmı çok kısa bir müddet hayatta kalabilmiş, kimi sadece tek bir sayıyla matbuat dünyasına merhaba ve elveda demiş ve sonrasında da matbuat tarihinde iz bile bırakamadan, silinip gitmiştir. Şapolyo, yaşanan bu matbuat patlamasından bahsederken, meşrutiyetin ilanını takip eden bir yıl içinde yalnızca İstanbul'da üç yüz elli gazete neşredildiğini aktarmıştır.[142] Bu rakamı destekler bir diğer bilgi de Kabacalı tarafından verilmiş, meşrutiyetin ilk bir buçuk ayında iki yüzün üzerinde, 31 Mart Vakası'na kadarsa üç yüz elli civarında yeni yayının matbuat dünyasında yerini aldığı belirtilmiştir.[143]

Meşrutiyetin yani anayasal düzenin ilanı, altı yüz yıllık monarşi ve biat kültüründen gelen Osmanlı toplumu için demokratikleşmeyi, meclis aracılığıyla temsil edilebilmeyi değil, kayıtsız şartsız özgürlüğü ifade etmektedir. Yeni rejimde vatandaşın söz hakkının bulunması, vatandaşın istediğini söyleyebileceği, yazıp çizebileceği şeklinde algılanmıştır. Yüzyıllarca süren Osmanlı geleneğinde padişahın kulu olan tebaa iken bir anda halk olan bir topluluk için bu durumu, hele ki kısa bir süre içerisinde idrak edebilmek tabii olarak pek de mümkün değildir. Bu yeni hürriyet ortamı içerisinde üç beş kuruşu bir araya getirip gazete ya da mecmua çıkaran herkes otuz sene süren baskı rejiminin birikimini tabiri caizse bir anda kusmaya başlamış,

[142] Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın**, Ankara, Güven Matbaası, 1971, s.173
[143] Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999, s.55

istibdat dönemi yöneticilerine ve tabii ki Sultan II. Abdülhamit'e de ağır eleştirilerde bulunmuştur.

Meşrutiyetin getirdiği özgürlükçü bahar esintilerinin ilk belirtisi II. Abdülhamit döneminin sansür sorumlusu Ebülmukbil Kemal'in (Kara Kemal) görevden ayrılması ve matbuat müdürü olarak Mehmet Tevfik Bey'in atanması olmuştur.[144] Hürriyetin ilan edilmesinin ardından faaliyetlerini yurt dışında sürdüren pek çok Osmanlı aydını gibi Ali Kemal ve Prens Sabahattin gibi isimler de İstanbul'a dönmüş, ancak bu kişiler muhalif çizgilerinden vazgeçmemiş, sadece muhalefet oklarının yönünü değiştirmiş, bu kez de inkılabın öncüsü ve sahibi konumundaki İttihad ve Terakki Cemiyeti karşıtı söylemlerde bulunmaya başlamıştır. Temmuz 1908'e değin aynı ideali paylaşan, Abdülhamit rejimine karşı tavır alan pek çok aydın, meşrutiyetin ilanınından bir süre sonra yeni rejimin mimarı olan İttihad ve Terakki'ye muhalif duruş sergilemiştir.

Jön Türkler'in önemli isimlerinden Murat Bey, *Mizan* gazetesini yeniden yayımlamaya başlamış, İttihad ve Terakki tarafından dışlanması neticesinde muhafazakar bir çizgi izleyerek muhalefet yapmaya başlamıştır. Ali Kemal ise, başyazarlığını üstlendiği *İkdam* gazetesinde sert bir üslup kullanarak muhalefetini sürdürmüştür.

Meşrutiyetin ilanını takip eden süreçte, herkesin aklına geleni yazıp çizdiği, birbirinden çok farklı düşünceleri yansıtan pek çok gazetenin arasına bir müddet sonra dönemin siyasi gelişmelerinin de etkisiyle ortaya çıkan siyasi oluşumları destekleyen ya da bu fırka ve cemiyetlerin sözcülüğünü yapan gazeteler de katılmıştır. İkinci meşrutiyet dönemi, pek çok ilke sahne olduğu gibi, gazetelerin ilk kez siyasi anlamda taraf oldukları ve siyasi oluşumların sözcülüğünü yaptıkları bir dönem olma özelliğini de taşımaktadır. İttihad ve Terakki Cemiyeti, *Tanin* ve *Şurayı Ümmet* gazeteleri aracılığıyla kitlelere seslenirken, ikinci meşrutiyetin ilk siyasi oluşumu Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'ni kuranlar, seslerini duyurabilmek için *Hukuku Umumiye* gazetesini neşretmeye başlamışlardır. Fedakaran-ı Millet Cemiyeti'nin ardından kurulan Ahrar Fırkası, muhalefete siyasi arenadan önce, sözcülüğünü yapan *Osmanlı* gazetesiyle matbuat üzerinden başlamıştır. Meşrutiyet ilan edileli bir yıl bile geçmeden yaşanan ve karşı devrim olarak adlandırılan 31 Mart Vakası'nın destekleyicilerinden sayılan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin sözcülüğünü de meşrutiyetin ilk günlerinde ılımlı bir tavır takınan

[144] Şapolyo, **a.g.e.**, s.171

Volkan gazetesi yapmaktadır. Yine bu dönemde gazetelerin dikkat çeken ortak özelliklerine bakıldığında, siyasette yaşanan hareketliliğin de etkisiyle içeriklerinin ağırlıklı olarak siyasi olduğu ve haberciliğin ikinci plana atıldığı görülmektedir. Türk matbuatı, hürriyetin ilanının ardından fikrî kutuplaşmaların hakim olduğu bir ortamda eleştiri ve muhalefetin dozunu ayarlayamayarak sınırları aşmasından ötürü siyasi yaşamın da gerilmesine neden olmuştur.

Meşrutiyetin ilan edilmesiyle diledikleri şekilde ifade özgürlüğüne kavuşan gazeteler, bir süre yeni kavuştukları özgürlüğe methiyeler düzdükten sonra birbirlerine tavır almaya başlamıştır. İttihatçı gazeteler karşıt fikirli olanlara, karşıt fikirliler İttihatçılara ve Karal'a göre, belli bir fikri olmayanlar her türlü düşünceye muhalefet etmeye başlamış, gazetecilik faaliyeti de en azından belli bir süre muhaliflik ekseninde dönen, isteyenin istediğini dilediğince yazıp söyleyebildiği bir hal almıştır.[145] Fütursuzluğu iyiden iyiye ele alan basın, meşrutiyet öncesi dönemde sansürün izin verdiği ölçüde Abdülhamit rejimi karşıtı yayın yapmaya çalışırken, üzerindeki baskıdan kurtulur kurtulmaz kendisini baskı mercii olarak görerek, işine gelmeyen herkes ya da her şeye saldırmaya başlamıştır. Halide Edip bu duruma dikkat çeken şu sözleri sarf etmiştir:[146]

> *"Dün her memur istibdat idaresinin esiri idi. Bugün ise gazetecilerin hizmetkarı. Bugün her gazete yazarı karşısına bir başkan, bir nazır çekmiş. 'Bak Paşa Efendi', 'Bak Nazır Bey' diye meşrutiyet idaresinin şartlarını, belki zavallı nazırın muharrirden, yazardan iyi bileceği vazifesini anlatmaya kalkıyor."*

Ancak pek tabiidir ki bu kadar fazla ve aynı zamanda başıboş gazetenin bir nizamnameyle düzenlemeye tabi tutulması gerekmektedir. Meşrutiyetin ilanının ardından yaşanan 31 Mart Vakası sürecinde kimi gazetelerin bu ayaklanmaya destek verdiği de görülmüştür. Olayın bastırılmasının ardından bir matbuat yasa tasarısı gündeme getirilmiş ve bu tasarı şiddetli tartışmalara neden olmuştur. Çok uzun süre bekleyip nihayet kavuştukları özgürlüğün ellerinden gideceğinden korkan neşriyat sahipleri yeni bir yasa çıkarılmasına karşı çıkmış ve tepkilerini Sultanahmed Meydanı'nda düzenlemeyi planladıkları ortak bir mitingle ortaya koymaya karar vermişlerdir.[147] Tepkilere ve mecliste yaşanan uzun tartışmalara rağmen bu

---

[145] Karal, **a.g.e.**, s.80

[146] **ae,** s.80

[147] M. Zeki Ekici, **II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi Hayatı ve Eserleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1997, s.46

tasarı 18 Temmuz 1909 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türk matbuatının bu ikinci yasası yapılan değişikliklerle 1931 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. İçinde bulunulan dönemin koşullarına göre hayli liberal sayılabilecek bu yasa neredeyse hiç kullanılmamasıyla da matbuat tarihimizdeki yerini almıştır.

Meşrutiyet dönemi, gazetelerin sadece niceliksel olarak arttığı, her isteyenin istediği gibi yazıp çizebildiği bir dönem değildir. Aynı zamanda Türk gazeteciliği için önemli bir dönüm noktası olma özelliğini de taşır. Bir süre ağırlıklı siyasi haber yapan gazeteler daha sonra hem şeklen hem de içeriksel anlamda değişmiş ve gelişmiştir. Boyutları büyüyen gazetelerin sayfalarında yer alan dahili ve harici olaylar, siyasi makaleler, roman tefrikaları, ilmî yazılar ve karikatürler gazetelerin içeriklerinin ne denli geliştiğinin göstergesi olmuştur.

İkinci meşrutiyet dönemi basın alanında pek çok ilklere sahne olduğu gibi, aynı zamanda ilk gazeteci cinayetinin de işlendiği dönem olmuştur. Yazılarında gerek İttihad ve Terakki'yi, gerek Sultan II. Abdülhamit'i ve gerekse dönemin sadrazamını eleştirmekten çekinmeyen *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey bir cinayete kurban gitmiş, İttihad ve Terakki'nin müdahil olduğu düşünülen bu cinayetin failleri ise bulunamamıştır. Hasan Fehmi Bey'in ardından gazeteci cinayetleri devam etmiş, *Sada-yı Millet* gazetesi başyazarı Ahmed Samim ve *Şahrah* gazetesi başyazarı Zeki Bey de kimliği belirsiz kişilerce katledilmişlerdir.

Sultan II. Abdülhamit'in otuz üç yıllık yönetiminin son bulmasının ardından kısa bir rahatlama devri yaşandıktan sonra bu kez İttihad ve Terakki yönetiminde yeni bir baskı rejimi başlamıştır. 31 Mart Vakası'nın ardından ilan edilen örfi idare, belki de içinde bulunulan iç ve dış şartlar yüzünden bir türlü son bulmamıştır. İstanbul'da örfi idareyi ilan eden ve İttihad ve Terakki içinde önemli bir isim olan Mahmut Şevket Paşa, günlüğünde gazetecileri makamında ne şekilde bilgilendirdiğini ve böylelikle de verilen talimatlara göre hareket edeceklerinden emin olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir:[148] *"Tasvir-i Efkar muharriri Yunus Nadi Bey'le görüştüm. Bundan sonra gazetesinde ne suretle hareket edeceğine dair talimat verdim. Yunus Nadi Bey'le ilk defa görüşüyordum. Bana aklı başında bir zat gibi göründü."*

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin meşrutiyetin ilanının ardından iktidarı etkiler durumda olup da tam olarak iktidarın sahibi olamadığı herkesçe malumdur. Ta ki 1913 yılına kadar. Bir

[148] Uygur Kocabaşoğlu, **Hürriyeti Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2010, s.10

yandan Balkan savaşlarında alınan yenilgiler, diğer yandan büyük devletlerin Berlin Antlaşması'nın ilgili maddelerini ileri sürerek Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaya devam etmesi hükümeti bir çıkmaza sokmuştur. İngiltere ile iyi ilişkilerinden ötürü 1912'de Balkan Savaşı'nın başlamasıyla göreve getirilen Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa hükümeti kendisinden beklenen başarıyı gösterememiştir. İttihad ve Terakki, meşrutiyetin ilan edildiği ilk dönemde de sadarette olan ve o zamandan da husumet beslediği Mehmet Kamil Paşa'yı tüm bu başarısızlıkları ve Edirne'yi Bulgarlara vereceği yönünde propaganda yapmak suretiyle halkı da galeyana getirip tarihte Bab-ı Ali Baskını olarak bilinen darbeyi gerçekleştirerek Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine kadar sürecek olan mutlak iktidarını başlatmıştır. Aradan çok da fazla bir süre geçmeden cemiyet için bir denge unsuru olan Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikasta kurban gitmesi, İttihad ve Terakki'ye dilediğince hareket edebilme özgürlüğünü tanımıştır. Cemiyet böylelikle hem 31 Mart Vakası, hem kendi gerçekleştirdiği Bab-ı Ali Baskını ve hem de Mahmut Şevket Paşa suikastı gibi olayların da etkisiyle kendi baskı rejimini kurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen yıkılacağı güne kadar Türk matbuatı bir gerileme içerisine girmiş ve adeta meşrutiyetin ilanından önceki durumuna dönmüştür.

2.3. Yayınlandığı Ortam İçerisinde Hikmet Gazetesi

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin gazetecilik faaliyetlerine başlaması ve tezimizin konusunu oluşturan *Hikmet* gazetesini neşretmeye başlaması İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrası bahsettiğimiz basın ortamı içerisinde vuku bulmuştur. Ahmed Hilmi'nin matbuat hayatının, Beyrut'ta sürdürdüğü memuriyet yıllarında zimmetine para geçirdiği iddiasıyla hakkında verilen üç aylık hapis cezası sonucu kaçtığı Mısır'da başladığı bilinmektedir. Burada bir araya geldiği Jön Türklerin de etkisiyle gazetecilik faaliyetlerine başlamıştır. Bir süre sonra İstanbul'a dönen Ahmed Hilmi, bu defa da Sultan II. Abdülhamit yönetimi karşıtı siyasi faaliyetlerinden dolayı sürgün cezası alarak Fizan'a gönderilmiştir. Sürgünde geçirdiği uzun yıllar boyunca dini, tasavvufi, felsefi, sosyal ve siyasi konularda çalışmalar yaparak kendini geliştirmiştir.

Meşrutiyetin ilan edilmesinin ardından o zamana kadar istibdat rejimine karşı olup, hürriyet için düzene birlikte başkaldıranlar bu defa birbirlerine karşı tavır alır olmuş, birliğin yerini ayrılık, düşmanlık almıştır. Bu konuyla alakalı çalışmalar yapan pek çok araştırmacı bu ayrılığın merkezinde İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni görmektedir. Müstebit yönetimin ardından nihayet meşruti hükümet kurulmuş, ancak güç bu kez de hükümeti kuran İttihad ve Terakki

Cemiyeti'ne geçmiş, yaşananlar iktidarın yeni sahipleri tarafından kolayca unutulup, daha kısa bir müddet evvel kendi maruz kaldıkları uygulamalar, karşıt fikirlilere layık görülmüş; hürriyet savunuculuğu yapanlar iktidara kavuşunca hürriyeti kısıtlamaya, sürgün ve hapis cezaları uygulamaya başlamışlardır. Bu iddialar, meşrutiyetin ilanı sonrası husule gelen sık hükümet değişiklikleri döneminde İttihad ve Terakki muhalifi basında dile getirilen görüşlerdir.

Her ne kadar Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin sürgün edilmesinin sebebi ile alakalı kesin bir bilgiye rastlanmasa da genel itibarla, yazı ve hitabetinde kullandığı muhalif, sert ve eleştirel üslubun buna neden olabileceği fikri ağırlık kazanmaktadır. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda Ahmed Hilmi'nin ilerleyen zaman içerisinde de sürgün edildiği görülmüş, sürgün ediliş sebepleriyle alakalı her zaman çok net bilgiler olmasa da sürgün edilmeden önce neşrettiği yayınların mütemadiyen kapatılması göz önünde bulundurulduğunda sürgün sebebinin neşir faaliyetleri olduğunu görmek ve anlamak hiç de zor olmamıştır. Örnek vermek gerekirse, Ahmed Hilmi'yle alakalı bahsi geçen çalışmalardan biri olan Ahmed Koçak'ın "Hikmet Yazıları" adlı eserinde sürgün nedeni olarak Ahmed Hilmi'nin padişaha hitaben yazdığı "Açık Arzuhal" başlıklı mektubu gösterilmektedir. Bu mektubun gazetenin yetmiş dördüncü sayısında yayınlanmasının ardından, *Hikmet* gazetesi 21 Eylül 1911 tarihinde kapatılmış ve bunu takiben Ahmed Hilmi, Kastamonu'ya sürgün edilmiştir.[149]

Yakın tarihimizde, bir imparatorluğun sonu ve yeni cumhuriyetin habercisi olması hasebiyle en önemli dönemlerden biri olan ikinci meşrutiyet devri, büyük beklentilerin, coşkulu kutlamaların ve ne yazık ki kısa süren bir bahar havasının ardından, monarşik yönetimden muzdarip olan halkı bir araya getireceğine, ayrışmaların artmasına sebep olmuş, kutuplaşmalar meydana gelmiş, iktidar ve muhalefetin inkar edilemeyecek çabalarıyla kitleler birbirlerinin can düşmanı haline gelmiştir. Gerginliğin böylesi arttığı bu ortamda *Hikmet* gazetesi, okuyucu nezdinde büyük alaka görmüş, siyasetten ekonomiye, felsefeden dine, tasavvuftan edebiyata kadar pek çok konudaki makalelerin yanı sıra tefrikalar da yayınlanmış; bunların da ötesinde toplumsal hayatı ilgilendiren konular dile getirilerek çözüm bulunmaya çalışılmış ve sunulan bu zengin içerik de okur tarafından dikkat ve ilgiyle takip edilmiştir. *Hikmet* gazetesinin bir diğer hizmeti de açtığı makale yarışmalarıyla genç fikirlere imkan tanımak olmuştur. Yarışmanın galiplerinin eserleri gazete sayfalarında yayınlanarak okuyucuya ulaştırılmıştır.

[149] Filibeli Ahmed Hilmi, **Hikmet Yazıları**, Haz. Ahmed Koçak, İstanbul, 2. Baskı, İnsan Yayınları, 2009, s.66

2.3.1. Hikmet Gazetesinin Yayın Politikası

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumun düzelmesinin ancak ve ancak İslam birliğinin sağlanmasıyla mümkün olacağı fikrini savunmaktadır. Ahmed Hilmi'nin diğer tüm neşriyat faaliyetlerinde olduğu gibi *Hikmet* gazetesini neşretmesinin asıl nedeni de bu birliğin kurulmasına hizmet etmektir. Ahmed Hilmi, Batılı felsefi akımlar hakkında bilgi sahibi olmasına ve batılı sosyologlarla temas ediyor olmasına rağmen tasavvuf ve vahdet-i vücut düşüncesinden vazgeçmemiştir.[150] Bu doğrultuda "intibah-ı islam"a katkıda bulunmak ve bu ülküyü gerçekleştirebilmek için neşriyat faaliyetlerini de bu minvalde uygularken; eleştirel ve sorgulayan üslubundan da vazgeçmemiş, eleştirilerini sadece Batı medeniyeti üzerinden yapmayıp kendi toplumsal yapımız ve geleneklerimizi de sorgulayarak şu ifadeyi kullanmıştır:[151] *"Ne din-i mübini terke ve ne de kurun-i vustaya mahsus bir hayat-ı bedeviyeye mahkum olmaya razıyız."*

Ahmed Hilmi, *Hikmet* gazetesini neşrettiği dönemde fikri dünyaya hakim olan Türkçülük, Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık gibi akımlarla ilgili düşüncelerini aktarırken; kendini Osmanlı Türkü olarak tanımlamış ve bu tanımın altında yatan birleştirici unsurun İslamcılık olduğunu belirtmiştir. Ahmed Hilmi, gerek bir gazeteci ve gerekse bir düşün adamı olarak faaliyetlerini Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasının ve geri kalmışlığının sebeplerini tespit ederek, bu sebeplerin ortadan kaldırılması için yapılacaklar konusunda fikir ve çözüm üretmek ekseninde gerçekleştirmiştir. "Allah'ı İnkar Mümkün müdür?" adlı eserinde kullanmış olduğu şu ifadeler Ahmed Hilmi'nin bakış açısını net bir şekilde ortaya koymaktadır:[152] *"Bu milleti Avrupa'dan körü körüne ve iğreti alınan beş on felsefi düsturla başka bir kalıba dökmeye çalışmak son derece gülünç bir haldir. Kuru bir taklitle ciddi ilerleyemeyiz. Sahte bilgi yolu ile yalnız kıyafetimizi ve şekilleri medenileştirebiliriz ki, bu bir evrim olmadıktan başka zaten züğürt olan bizleri pahalı bir geçim tarzına sürükleyerek tam iflasa götürür. İlerlemek istiyorsak, bir yandan çöküntümüzün sebeplerini, öte yandan içtimai bünyemizin unsurlarının ne olduğunu tetkik etmeliyiz. Biz milliyetimizi meydana getiren temelleri düzeltecek ve kuvvetlendirecek yerde, bu temelleri harap halde bırakıp yeni temeller yapmaya kalkışırsak,*

[150] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası** …, s.11
[151] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Yirminci Asırda Alem-i İslam ve Avrupa Siyaseti**, Haz. Bedri Mermutlu, İstanbul, Büyüyen Ay Yayınları, 2014, s.14
[152] Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, II. Basım, 2014, s.419

intihara teşebbüs etmiş oluruz. Fakat ilerleme ve yenileşme anlamına yabancı kalır da, geri görüşler içine saplanırsak, içtimai varlığımız kansızlıktan mahvolur."

Ekici tarafından İttihad ve Terakki taraftarı olarak değerlendirilen Ahmed Hilmi'nin İttihad ve Terakki'nin ideallerini benimsediği, ancak cemiyetin eylemlerine ve emirlerine karşı duruş sergilediği belirtilmektedir.[153] Mermutlu ise Filibeli Ahmed Hilmi'nin sıkı bir meşrutiyetçi olmasına rağmen hem muhalefeti hem de iktidarı yanlış tutum ve davranışları nedeniyle eleştirmekten kaçınmadığını ifade etmiştir.[154] Ahmed Hilmi'nin, kendisini kamuoyunu aydınlatmaya, halka faydalı olmaya adamış bir fikir adamı olarak gördüğü ve halkın yararına olmayan her türlü icraata karşı tavır aldığı bilinmektedir. Gazetesinde neşrettiği yazılarında da bu tavrını açıkça görmek mümkündür. Bu durumu "Muhalefetin İflası Hürriyet ve İtilaf Fırkası" adlı eserinin hatırlatma bölümünde Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi kendi sözleriyle şöyle ifade etmiştir:[155] *"Şu esercikte hakikate aykırı bir tek kelime yoktur. Olayları aynen anlatan bir tarihçedir. Eseri yazarken milleti ikazdan ve zavallı vatana naçiz bir hizmet ifasından başka bir şey düşünmedik."*

O dönemin diğer pek çok fikir adamı ve aydınının da yaptığı gibi Ahmed Hilmi de bazı yazı ve eserlerinde takma isimler kullanmıştır. Milliyetçilik ve kahramanlık eksenindeki yazılarında Özdemir, mizahi yazılarda Coşkun Kalender ve Kalender Geda, dini ve tasavvufi yazılarında ise bağlı olduğu Arusi tarikatının de etkisiyle Şeyh Mihriddin Arusi isimlerini kullanmıştır.

2.3.2. Gazetenin Yazarları

1910 ve 1912 yılları arasında ilk olarak haftalık daha sonra günlük olarak çeşitli aralıklarla neşredilen *Hikmet* gazetesi incelendiği zaman, gazetede yer alan yazıların büyük çoğunluğunun farklı mahlaslarıyla Ahmed Hilmi'ye ait olduğu görülmektedir. *Hikmet* gazetesinin haftalık nüshasında Yunus Nadi, Ahmed Ağaoğlu, Bursalı Mehmed Tahir gibi dönemin bazı mütefekkir ve yazarlarının makalelerine rastlanmaktadır. Tezimizin konusu olan günlük *Hikmet* gazetesinde yazıları yayımlanan yazarlardan bu bölümde bahsedilecektir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi yazıların geneli Ahmed Hilmi tarafından kaleme alınmış, yine devrin fikir adamlarının yazılarının yanı sıra neşredilen makaleler arasında memleketin çeşitli

[153] M. Zeki Ekici, **a.g.t.**, s.58
[154] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Yirminci Asırda**…**,** s.11
[155] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası**, s.15

yerlerinden söyleyecek sözü, eleştirisi olan kişilerin yazılarına da yer verilmiştir. *Hikmet* gazetesinde ayrıca imzasız da pek çok yazıya yer verildiği gibi özellikle "imzası mahfuzdur" ibareli yazılara da rastlanmaktadır.

Gazetede makaleleri neşredilen, yahutda eleştiri, soru, cevap, savunma gibi içeriklerle yazıları yayımlanan kişilere bakıldığında Mevlanzade Rıfat'tan Tevfik Fikret'e, Abdullah Cevdet'ten Resneli Niyazi'ye hatta Reşad Nuri'ye kadar Türk matbuatına, edebiyatına ve tarihine damgasını vurmuş isimler karşımıza çıkmaktadır. Bu kişiler gazetenin yazı kadrosunda yer almamakla beraber fikir ve bilgilerini dönem dönem *Hikmet* gazetesi sütunlarında paylaşmıştır. Bu isimlerden arasında, milli mücadele döneminde aylık *Muallim*[156] ve günlük *İfham*[157] gazetelerinin mesul müdürlüğünü, cumhuriyet sonrası *Hakimiyet-i Milliye*'nin[158] sermuharrirliğini yapan Türkçü çizgisiyle bilinen Hüseyin Ragıp; Selanik'te yetmiş yedinci sayıdan sonra ismi *Zaman* olan *Rumeli* adlı günlük; İstanbul'da *Ruj-i Kürd* adlı Türkçe-Kürtçe aylık bir gazetenin imtiyaz sahibi Abdülkerim[159]; İstanbul'da neşrolunan *Tenvir-i Fikr*[160] gazetesinin sermuharriri ve aylık *Türk Genci*[161] mecmuasının imtiyaz sahibi Ahmed Esad; günlük *Türkçe İstanbul*[162] ve *Yeni İstanbul*[163] gazetelerinin mesul müdürü Mehmed Rüşdü; İzmir'de neşrolunan haftalık *Feryad*[164] ve *Musavver Emel*[165] gazetelerinin imtiyaz sahibi ve sermuharriri Hamid Suphi; *Mikyas-ı Şeriat*[166] adlı siyasi, şer'i, edebi, fenni haftalık gazetenin imtiyaz sahibi ve sermuharriri Hüseyin Remzi; Perşembe, cumartesi ve pazartesi günleri neşrolunan *Kadıköyü*[167] ve sermuharrirliğini Şehbenderzade Ahmed Hilmi'nin yaptığı günlük *Necat*[168] gazetelerinin imtiyaz sahibi Nebil Ziya; haftalık olarak pazartesi günleri neşrolunan ve ilk on yedi nüshası *Piyano* ismiyle çıkarılan *Düşünüyorum*[169] isimli ciddi ve mizahi tenkit gazetesinin imtiyaz sahibi Bekir Fahri gibi dönemin önemli fikir adamlarının mevcut olduğu

[156] Hasan Duman, **Osmanlı – Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri 1828-1928**, Ankara, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2000, c.1, s.591
[157] Duman, **a.g.e.**, c.1, s.403
[158] **ae**, c.1, s.349
[159] **ae**, c.2, s.707
[160] **ae**, c.2, s.830
[161] **ae**, c.2, s.871
[162] **ae**, c.2, s.885
[163] **ae**, c.2, s.939
[164] **ae**, c.1, s.299
[165] **ae**, c.1, s.609
[166] **ae**, c.1, s.569
[167] **ae**, c.1, s.456-457
[168] **ae**, c.1, s.644
[169] **ae**, c.1, s.273

görülmektedir. Bu isimler haricinde gerek devlet hizmetinde bulunan, gerekse sade vatandaş sıfatıyla taşradan yazan pek çok kişinin yazılarına da gazete sayfalarında rastlamak mümkündür.

2.4. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi (1862-1914)

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan Filibe'de dünyaya gelmiştir. Babası Şehbender Süleyman Bey Hazar Denizi Türkmenlerinin Akşit boyundan, annesi Şevkiye Hanım ise Kafkasyalı'dır.[170] Doğum tarihi pek çok kaynakta 1865 olarak bildirilse de Mehmet Zeki Ekici tarafından yapılan doktora tez çalışmasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki kayıtlar esas alınarak Hicri 1279 (1862-1863) olarak ortaya konmuştur. Şehbender* lakabı babası Süleyman Bey'in mesleğinden gelmektedir. Ahmed Hilmi'nin Filibe'de sıbyan mektebinde başlayan eğitim hayatının devamına dair net bilgi bulunmamaktadır. Yine çeşitli kaynakların benzer kaynakları referans göstererek Ahmed Hilmi'nin Galatasaray Lisesi'nde okuduğuna dair bilgi mevcut olsa da, bu iddiayı destekleyecek bir kayıt, sicil kaydında bulunmamaktadır.[171]

Sıbyan mektebinin ardından rüşdiyeye devam etmiş ve buradan da mezun olmuştur. Rüşdiyenin ardından eğitimine devam edip etmediğine dair farklı görüşler ve iddialar olsa da kesinlik arz eden bir bilgi bulunmamaktadır. Bu duruma o yıllarda çıkan 93 Harbi'nin neden olduğu söylenebilir. Savaşın getirdiği zor şartlar ve sonrasında Balkanlar'da Müslüman ahaliye yönelik oluşan vahşet ve katliam ortamından kaçan, sayıları milyonu bulan pek çok Müslüman ailesi gibi, Ahmed Hilmi ve ailesi de zorunlu olarak memleketlerinden göç etmek durumunda kalmışlardır. Binlerce insanın kış şartlarında donarak hayatını kaybettiği bu zorlu göçün nihayetinde Ahmed Hilmi'nin ailesi Edirne'ye varmış ve orada ikamet etmişlerdir. 1878 ve 1888 arasında geçen on yıl zarfında Ahmed Hilmi'nin ne yaptığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Bu on yıllık sürenin sonrasında rastlanan bilgiye göre, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan resmi sicilde Ahmed Hilmi'nin Sirkeci İskelesi'ndeki Şube Posta Memuriyetine tayin edildiği görülmektedir.[172] Ahmed Eryüksel, Ahmed Hilmi'nin Posta

[170] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası** …, s.9

* Şehbender: Ticaret Nezareti'nin teşekkülünden evvel ticaret işlerine bakmak ve tüccarlar arasındaki ihtilafları halletmekle vazifelendirilen memur. Bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lügat

[171] Ekici, **a.g.t.**, s.30

[172] Ekici, **a.g.t.**, s.33

İdaresi'nden önce Düyun-u Umumiye İdaresi'nde görev yaptığını belirtmiş, ancak bununla alakalı herhangi bir kaynak göstermemiştir.[173]

Ahmed Hilmi, İstanbul'da bir yıl süren memuriyetinin ardından İzmir'e tayin olmuş, oradan da Posta İdaresi'ndeki son görev yeri olan Beyrut'a gitmiştir. Memuriyetinin sona ermesiyle alakalı da birbirinden farklı görüşler ortaya konmuştur. Pek çok kaynakta Beyrut'taki memuriyeti esnasında Jön Türklerle irtibata geçtiği ve onların fikirlerinden etkilendiği ve fikir özgürlüğü hayaliyle Mısır'a kaçtığı ifadelerine yer verilmektedir. Ekici ise, Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin zimmetine para geçirdiği gerekçesiyle görevden azledildiğini aktarmıştır. Bu suçlamalar doğrultusunda yapılan mahkeme sonucunda söz konusu meblağın tahsil edilmesine ve memuriyetten çıkarılarak üç ay hapsine karar verilmesi neticesinde Ahmed Hilmi'nin Mısır'a kaçtığını yazmıştır.[174]

Ahmed Hilmi'nin Mısır'a kaçışından sonraki hayatı farklı bir şekil alacaktır. Hayatının bu döneminde Jön Türklerle temasa geçen Ahmed Hilmi gazetecilik faaliyetlerine başlayarak mizah içerikli bir gazete olan *Çaylak*'ı neşretmeye başlamıştır. Haftalık bir yayın olan bu gazete bir süre sonra kapanmış, Ahmed Hilmi, yazılarına *Yeni Tasvir-i Efkar* gazetesinde devam etmiştir.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, Mısır'da bulunduğu süreçte Terakki-i Osmani Cemiyeti'ne girmiş, 1901 yılında da İstanbul'a dönmüştür. Ancak İstanbul'da uzun süre kalamamış ve siyasi olduğu tahmin edilen bir nedenden ötürü Fizan'a sürgün edilmiştir. Ahmed Hilmi, meşrutiyetin ilanından sonra *İkdam* gazetesinde yayınlanan bir yazısında Fizan'a sürülmesinin öncesinde İstanbul'da yedi-sekiz aylık bir hapis cezası çektiğini de ifade etmiştir.[175] Onu jurnalleyense Sadık Civani adlı bir arkadaşı olmuştur.[176] Ahmed Hilmi'nin sürgün olarak gönderildiği Fizan, o dönemde siyasi ve sosyal olarak sıkıntılı bölgelerden biri olarak bilinmektedir. Buraya sürgün edilen kişilerin de genel itibarla "siyasi suçlu" tabir edilen Jön Türkler ve onlar gibi özgürlük ve eşitlik ideali çerçevesinde bir araya gelmiş vatanperver aydınlardan oluştuğu bilinmektedir ve sürgün edilen bu aydınlar gittikleri yerlerde de halka yararlı faaliyetlerde bulunmayı görev addetmektedirler. Öyle ki sürgün edilen bu kişiler,

[173] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası** …, s.9
[174] Ekici, **a.g.t.**, s.36
[175] Ekici, **a.g.t.**, s.37
[176] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası** …, s.9

bulundukları bölgede görev yapan memurlarla işbirliği yapmak suretiyle söz konusu vilayetin kalkınması için eğitimden sağlığa pek çok alanda hizmetlerde bulunmuşlardır.

Sürgünde bulundukları sürece tıpkı Osmanlı'nın Afrika'daki varlığını sürdürebilmesi için pek çok hizmette bulunan diğer menfiler gibi Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi de geçim konusunda sıkıntılara maruz kalmıştır. Hatta dönem dönem geçim sıkıntısı öyle boyutlara gelmiştir ki, hiç istemediği halde geçimini sağlayabilmek için para karşılığında muska yazmak mecburiyetinde bile kalmıştır. Öte yandan sürgün edilmiş olmak, devlet işlerini yapmaktan alıkonmak anlamına da gelmemektedir. Fizan'da sürgün olan diğer pek çok kişi gibi Ahmed Hilmi'ye de özel görev verilmiştir. Aynı dönemde Fizan'a mutasarrıf olarak tayin edilen Alusizade Arif Hikmet Bey, Ahmed Hilmi'yi Tahrirat Müdüriyeti'ne atamıştır.[177]

Fizan'daki sürgün hayatı devam ederken Ahmed Hilmi bir yandan tasavvufla, bir yandan da on dokuzuncu yüzyılda Kuzey Afrika'da görülen dinî ve siyasi bir hareket olan senusilikle* ilgilenmeye başlamıştır. Tarikatın kurucusu Şeyh Muhammed Senusi için kullandığı bir tanımlama bu tarikatın öğretilerini benimsemesinin temel nedenini açıklar niteliktedir:[178] *"İslam'da nadir zuhur eden insanlık dehalarından biri ve belki de vüs'at-i kariha ve azamet-i emel itibarıyla en büyüğü."* Ardından o dönemde Trablusgarp civarında yaygın olan Arusi** tarikatına katılmış, sürgün cezasının bitiminde İstanbul'a bir fikir adamı olmasının yanı sıra aynı zamanda bir Arusi şeyhi olarak dönmüştür. Dahil olduğu bu tarikatın öğretileri, Ahmed Hilmi'nin fikrî dünyasında etkili olmuş, daha sonraki düşün ve yazın hayatı boyunca izleyeceği çizginin de belirleyicilerinden biri olmuştur. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin pek çok açıdan zorluklar içerisinde geçirdiği sürgün hayatı, diğer bir açıdan bakıldığında ise adeta kendini yetiştirmek, düşünce manasında olgunluğa erişebilmek için bir fırsat haline

[177] Ekici, **a.g.t.**, s.41-42

* Seyyid Muhammed Senusi (Muhammed Mehdi Senusi) tarafından Fransız ve İtalyan sömürgecilerin tahakkümü altında bulunan Kuzey Afrika'da kurulan bir tarikat. Senusi tarikatı dini temelli bir örgütlenme olmakla birlikte dönemin ve bölgenin şartlarına son derece duyarlı siyasi ve hatta silahlı bir savunma örgütü olarak ortaya çıkmıştır. Sömürgeciliğin Hıristiyanlaştırıcı boyutunu gören Senusiler, bir seferberlik haliyle Afrikalıların dini hayatlarını sağlamlaştırmak, diğer Afrikalıları da Müslümanlaştırmak üzere uzun soluklu ve teşkilatlı bir faaliyete başlamışlardır. Senusilerin nüfuzu Afrikayla sınırlı olmayıp dünyanın farklı yerlerindeki Müslümanlar arasında da taraftar ve sempatizanları mevcuttur. (Bkz. Yirminci Asırda Alem-i İslam ve Avrupa Siyaseti, Haz. Bedri Mermutlu)

[178] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Yirminci** …, s.29

** Senusi tarikatının bir kolu. (Bkz. Yirminci Asırda Alem-i İslam ve Avrupa Siyaseti, Haz. Bedri Mermutlu)

dönüşmüştür. Ahmed Hilmi'nin edindiği birikim İstanbul'a döndükten sonra ortaya koyduğu çalışmalarda kendini göstermiştir.

1908 yılında Sultan II. Abdülhamit'in meşrutiyeti ilan etmesiyle birlikte sürgünde olan pek çok aydın gibi, Ahmed Hilmi'nin sürgün hayatı da bitmiş ve İstanbul'a geri dönmüştür. Arapça, Farsça ve Fransızca dillerine hakimiyetinin yanı sıra, şahsına münhasır bir düşünce yapısına ve bilgi birikimine sahip olan Ahmed Hilmi, İstanbul'a dönüşünün ardından Darülfünun'da felsefe dersleri vermeye başlamış, diğer yandan da haftalık bir gazete olan *İttihad-ı İslam*'ı neşretmeye başlamıştır. Açık, sade ve akıcı üslubu ve isabetli yorumları sayesinde kısa zamanda oldukça yüksek bir okur sayısına ulaşmış olsa da bu gazete on sekiz sayı çıkabilmiştir.[179] *İttihad-ı İslam*'ın ardından farklı gazete ve dergilerde yazılarına devam etmiştir. Ahmed Hilmi'nin İstanbul'a döndükten sonra neşrettiği ve yazarlık yaptığı gazeteler sırasıyla şöyledir:[180]

17 Aralık 1908 – 23 Nisan 1909 tarihleri arasında yayımlanan *İttihad-ı İslam*, Ahmed Hilmi'nin kendi neşrettiği ilk gazetedir. Siyasi, milli ve dinî konuların işlendiği bu gazete on sekiz sayı neşredildikten sonra kapatılmıştır. Ahmed Hilmi bu gazetede İslam birliği siyasetini pek çok açıdan ele almıştır.[181]

İttihad-ı İslam'ı neşredildiği dönemde yayımlanan *Tonguç*, günlük bir gazete olarak 24 Şubat – 1 Nisan 1909 tarihleri arasında varlığını sürdürebilmiş, siyasi ve kültürel yazılar gazetenin iskeletini oluşturmuştur. Gazetenin dikkat çekici bir özelliği ise Türkçe'nin doğru kullanımına çektiği dikkat ve buna gösterdiği özen olmuştur. Ahmed Hilmi bu gazetede genel olarak Özdemir mahlasını kullanarak yazmıştır.

Dört sayfalık bir resimli mizah gazetesi olan *Coşkun Kalender*, Ahmed Hilmi tarafından 15 Nisan – 3 Haziran 1909 ve 9 – 18 Ocak 1913 tarihleri arasında yayımlanmıştır. Aynı isimle farklı zamanlarda neşredilen bu gazete haftada bir gün ve sonrasında günlük olarak matbuat hayatında yer almıştır. Gazetenin başyazarı Kalender Geda imzasını kullanan Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'dir.

[179] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Üniversiteli Gençlerle Bir Konuşma**, İstanbul, Bedir Yayınevi, 1963, s.5
[180] Filibeli Ahmed Hilmi, **Hikmet Yazıları**, s.50-61
[181] **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi**, haz.İsmail Kara, İstanbul, Risale Yayınları, 1986, s.5

1909 yılının haziran ayında Ahmed Saib'in sahibi ve mesul müdürü olduğu *Sancak* gazetesinde yazılarını yayımlamıştır. Günlük olarak yayımlanan ve yayın hayatı sadece dört gün süren bu gazetedeki yazıların imzasız olarak basılması, yazılardan hangisinin Ahmed Hilmi'ye ait olduğunun kesin bir şekilde tespitine imkan tanımamaktadır. Sadece tahmin yürütülerek basın ve dönemin siyasi olayları ile alakalı yazıların Ahmed Hilmi tarafından yazılmış olabileceği yargısına varılmıştır.

Ahmed Hilmi, siyasi ve sosyal olayların yanı sıra tefrikalara da yer veren *Necat* gazetesinde başyazar olarak yer almıştır. 24 – 31 Temmuz 1909 tarihlerinde günlük olarak neşredilen bu gazetede Ahmed Hilmi'nin "A'mak-ı Hayal" adlı romanı yayınlanmaya başlanmıştır. Dönemin pek çok gazetesi gibi *Necat* da uzun ömürlü olamamış, sekizinci sayısıyla yayın hayatına veda etmiştir.

Matbuat tarihimizin uzun ömürlü gazeteleri arasında sayılan ve Osmanlı döneminde başladığı yayın hayatına (1894) cumhuriyet döneminde de devam eden bir gazete olan *İkdam* da Ahmed Hilmi'nin yazılarını neşrettiği gazetelerden biridir. Meşrutiyetin ilanının ardından İttihad ve Terakki'ye muhalif bir tavır benimseyen gazetede 2 – 22 Ekim 1909 tarihleri arasında Ahmed Hilmi'nin felsefi, siyasi ve kültürel içerikli yazıları yayımlanmıştır.

Ahmed Hilmi'nin en uzun süre yazdığı gazetelerden biri *Yeni Tasvir-i Efkar*'dır. 9 Kasım 1909 – 11 Şubat 1911 tarihleri arasında, *Yeni Tasvir-i Efkar* gazetesinde genel olarak siyaset, eğitim ve medeniyetle alakalı yazıları neşredilmiştir. Ahmed Hilmi, *Hikmet* gazetesini neşretmeye başladıktan sonra da *Tasvir-i Efkar*'daki yazılarına devam etmiştir.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin Mart 1910'da *Sırat-ı Müstakim*'de neşredilen iki yazısında Kuzey Afrika'daki İslami gelişmeler ve misyonerlik faaliyetleriyle alakalı bilgiler verilmiştir.

Meşrutiyet basınının her gün bir gazete ya da derginin doğup, ertesi gün battığı ortamında 1909 yılında yayın hayatına başlayarak 1914'e kadar ayakta kalabilme başarısını gösteren ve magazin dergilerinin ilk örneklerinden sayılan *Şehbal* mecmuasında 1910 – 1911 yılları arasında Ahmed Hilmi'nin "Eski Fikirler Yeni Şekiller" başlıklı köşesinde ruh, spritualizm ve manevi konularla alakalı yazıları neşredilmiştir.

Ahmed Hilmi, 25 Ağustos – 9 Eylül 1911 tarihleri arasında *Millet ile Musahabe* adlı günlük bir gazete yayımlamıştır. *Hikmet* gazetesini yayımladığı dönemde yeni bir gazetenin yayınlanacağını *Hikmet* gazetesinin sayfalarından duyuran Ahmed Hilmi, *"Aklımızın erdiği, dilimizin döndüğü kadar doğru söylemek, hakikati hiçbir fikir ve maksada feda etmemek, elimizden geldiği kadar din, vatan ve millete hizmet eylemektir."* diyerek bu gazeteyi neşretme amacını açıklamıştır. Sekiz ya da on beş sayı yayımlandığına dair farklı bilgilere rastlanan başyazarlığını Ahmed Hilmi'nin yaptığı *Millet ile Musahabe* gazetesinde, siyasi haberler ve İslam alemiyle alakalı haberler ve Ahmed Hilmi'nin Cüneyt mahlasıyla yazdığı musahabeler yer almaktadır.

Çalışmamızın son bölümünde Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin İttihad ve Terakki'ye muhalefeti ekseninde inceleyeceğimiz *Hikmet* gazetesi Ahmed Hilmi tarafından neşrine haftalık olarak başlanıp daha sonra günlük olarak yayımlanmaya devam etmiştir. *Hikmet* gazetesi, 9 -23 Eylül 1911 ve 1 Ağustos 1912 – 23 Ocak 1913 tarihleri arasında Osmanlı matbuat dünyasında varlığını sürdürmüştür. Pek çok kaynakta günlük ve haftalık *Hikmet* gazetesi karıştırılmıştır. Yukarıda bahsi geçen ve ilerleyen sayfalarda bahsedeceğimiz "*Millet ile Musahabe*, *Coşkun Kalender*, *Münakaşa*, *Nimet* ve *Kanat*" isimli yayınların *Hikmet* gazetesi kapatıldıkça Ahmed Hilmi'nin gazetesinin neşrine devam edebilmek için bulduğu farklı isimler olduğunu anlayacağız. Gazete başlangıçta farklı farklı matbaalarda basılmış, sonrasında Ahmed Hilmi, Hikmet Matbaa-yı İslamiyyesi'ni kurarak gazetesini kendi basmaya başlamıştır.

Coşkun Kalender'in devamı niteliğinde de sayılabilecek günlük *Münakaşa* gazetesi 28 – 30 Eylül 1911 arasında üç gün yayınlanmış, sayfalarında birlik, beraberlik, vatan savunması gibi konulara yer vermiştir.

Ahmed Hilmi, *Münakaşa*'nın ardından 2 – 7 Ekim 1911 arasında altı sayı yayın hayatında kalan günlük *Kanat* gazetesini neşretmiştir. *Kanat* gazetesi de kapatılınca 8 – 10 Ekim 1911'de üç sayı sürecek olan *Nimet* gazetesi bu kez basın camiasında yerini alır. Birbiri ardına, isim değişiklikleriyle devam eden bu yayın macerası Ahmed Hilmi'nin önce Kastamonu, ardından da Bursa'ya sürülmesiyle bir duraklama sürecine girer. Sürgün hayatının bitmesiyle İstanbul'a dönen Ahmed Hilmi neşir faaliyetlerine günlük *Hikmet* gazetesiyle devam eder.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin en önemli özelliklerinden bir tanesi düşünce ve mücadele anlayışının o devrin aydınlarının, yazarlarının, gazetecilerinin pek çoğundan farklı

olmasıdır. Dönemin siyasi hayatını çok iyi takip eden Ahmed Hilmi, Sultan II. Abdülhamit'in yanı sıra, bir dönem taraftarı olduğu İttihad ve Terakki Cemiyetine de karşıdır ki, tezimizin konusu da budur. Muhalif kişiliğiyle dikkat çeken Ahmed Hilmi, İttihad ve Terakki'ye muhalif olduğu gibi Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na da taraftar değildir. Bu konudaki fikrini "Muhalefetin İflası" adlı kitabındaki şu sözlerden net bir şekilde görebilmek mümkündür:[182] *"Maksadımız İttihat Fırkası'nı temize çıkarmak veyahut bu fırkanın apaçık olan hatalarını örtmek değildir. Yalnız bir fırkanın hataları diğer bir fırkanın daha büyük hatalarını mazur tutturamayacağı gibi mesuliyeti de üzerinden alamaz."*

Ahmed Hilmi, İttihatçılar aleyhine yazdığı zaman İtilafçılar tarafından beğeni ve takdirle karşılanırken, gazetenin sütunlarında İtilafçıların aleyhine yazılar yer aldığı zaman, bu gruptan gelen tepkilere maruz kalmaktaydı. Keskin hatlarla bölünmüş, kutuplaştırılmış, neredeyse birbirine düşman hale getirilmiş bir toplumu aydınlatma mücadelesi veren Ahmed Hilmi, bu mücadeleyi gerçekleştirirken bir yandan İttihad ve Terakki'nin güdümündeki hükümetin gazetesini kapatma tehdidiyle, öte yandan da aleyhlerinde yazılan yazılardan hoşlanmayan Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının gazetesini boykot etmesi neticesinde karşı karşıya kaldığı okuyucu kaybetme riskiyle baş etmek durumunda kalmıştır. Bu duruma rağmen fikrî mücadelesinden vazgeçmeyen Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi farklı isimlerde neşriyatlar yaparak ya da makalelerini başka yayın organlarında yayınlatarak bir şekilde okuyucuya ulaşmaya çalışmış, bu sayede de inandığı doğruları aktarmaya devam etmiştir.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Osmanlı Devleti'nin siyasetine hakim olan İslamcılık düşüncesi, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra bir fikir hareketi olarak siyaset, ahlak, felsefe ve eğitim gibi konularda İslamı hakim kılma amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde dile getirilmeye başlanan İslam birliği düşüncesi de gerek Osmanlı ülkesinde ve gerekse İslam dünyasının genelindeki aydınlar arasında hakim durumdadır. Ahmed Hilmi, tez konumuz olan *Hikmet* gazetesini de bu gaye doğrultusunda yayınlamıştır. Gazetenin abone sayısının üç bine kadar ulaştığı ve başka İslam ülkelerinde de aboneliklerinin olduğu bilgisi de bu maksadının gerçekleştiğini düşündürmektedir. Fahri Celal'in Ahmed Hilmi'yle alakalı yazdığı bir makalede yaptığı tasvir de bu görüşü destekler niteliktedir. Fahri Celal makalesinde, gazete idarehanesinin İslam dünyasından gelen hatıralarla dolu olduğunu, duvarların Çin, İran ve Afgan'dan gelen halılar, Türkistan ve Kırım'dan gelen kamalar ve hediyelerle bezendiğini,

[182] Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası**…, s.10

alem-i İslam'ın çeşitli ülkelerinden gelen şeyhler, hacılar ve tüccarların burayı sık sık ziyaret ettiklerini ifade etmektedir.[183]

Döneme hakim olan akımlar içerisinden İslamcılığı benimsemiş de olsa Ahmed Hilmi'nin İslam dünyası genelinde tenkit ettiği ve üzerinde önemle durduğu bazı hususlar vardır. Darülfünun öğrencileri için hazırlanan konferans metninde bu hususlardan bahsederken öncelikli olarak sağlam bir metodun gerekliliğini vurgulamış, diğer gerekli unsurların bunu takiben geleceğini aktarmıştır. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi bu eserde: [184] *"En iyi, en sağlam ve en bilimsel metot tahlil metodudur. Dikkat edilirse tecrübenin mahiyetinin tahlilden ibaret olduğu görülür. ... İslam dünyasına ve hatta bütünüyle doğuya keskin bir tenkit ve inceleme gözüyle bakacak olursak, en büyük eksiğin metotsuzluk olduğunu görürüz. Bizde değil tahlil metodu, hatta iyi kötü hiçbir metot yoktur."* diyerek saptamasını belirttikten sonra yaşadığı bir örnekten yola çıkarak da bunun ispatını sağlamıştır. Ahmed Hilmi, sürgünde bulunduğu yıllarda tanıştığı bir İngiliz valisiyle tanışıklığı ve ahbaplığı esnasında bir Doğulu ve bir Batılı arasındaki farkları tahlil etme imkanı bulmuş ve bu tahlilden elde ettiği sonuç; Batılı kişinin bir makine kadar düzenli ve metotlu hareket ettiği, aksilikler ve zorluklar karşısında başlangıçta belirlediği metodundan sapmamasının da nihayetinde başarıyı elde ettiği; Doğulu olanının ise içgüdüsel denilebilecek şekilde hiçbir metot ya da düzen içermeyen davranışlarla sonuca ulaşmaya çalıştığı olmuştur.[185]

Ahmed Hilmi, hayatının son döneminde Darülfünun'da görev yapan müderrislerin önderliğinde kurulan Darüşşafaka Cemiyyet-i Tedrisiyye-i İlmiyye azalığı görevinde bulunmuştur.[186]

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'yi değerlendirirken sadece "İkinci Meşrutiyet Dönemi fikir ve yazın adamlarından biridir." demek, onu tarifte eksik kalacaktır. Ekici, çalışmasında Ahmed Hilmi'yi:[187] *"Ahmed Hilmi, sadece neşriyatçı, Darülfünun-u Osmani'de felsefe derslerini okutan, köşesine çekilen bir muallim değildir. O, enerji dolu, büyük bir bilgi birikimine sahip, fikir üreten, ürettiklerini uygulayan, Darülfünun'da söylediklerini halkın*

[183] Ziya Nur, **Darülfünun Felsefe Müderrislerinden Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, 1982, s.XXI
[184] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Düşüncesinde Arayışlar**, haz.Musa Kazım, İstanbul, Rağbet Yayınları, 1999, s.4-5
[185] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e** …, s.5
[186] Ekici, **a.g.t.**, s.44
[187] Ekici, **a.g.t.**, s.46

anlayabileceği hale getiren, milletin birlik ve bütünlüğü için halkın arasına karışan, sosyal, siyasi ve ilmi toplantılarda konferanslar veren aktif bir mütefekkirdir." sözleriyle tanımlamıştır. Kısa denilebilecek ömrü boyunca Osmanlı düşün hayatına katkıda bulunmayı bir görev ve hayat tarzı olarak benimseyen Filibeli Ahmed Hilmi hiç evlenmemiş, yaşamını bu şekilde sürmüş ve nihayetlenmiştir.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin ölümüyle alakalı olarak da bir şaibeden bahsedilmektedir. Yaygın kanı bakır zehirlenmesinden öldüğü yönünde olsa da masonlar tarafından zehirlendiğine dair bir rivayet de kanıtlanamayan bir iddia olarak ortada dolaşmaktadır. Zira Ahmed Hilmi'nin siyonizm ve masonlukla alakalı bir çok makale yazarak dikkatleri üzerine çekmiş olabileceği de düşünülmektedir. Ahmed Hilmi'nin ölüm tarihiyle alakalı da farklı bilgilere rastlanmaktadır. Bu konuda çalışma yapan pek çok kişinin Alaaddin Gövsa'nın Meşhur İnsanlar Ansiklopedisi'ni kaynak olarak kullanmasından ötürü, Ahmed Hilmi'yle alakalı eserlerde ölüm yılı 1913 olarak zikredilmektedir. Ancak daha sonra yapılan çalışmalarda bu konuda en sahih kaynağın gazeteler olduğu düşünülmüş ve dönemin gazetelerinin incelenmesi sonucu Şehbenderzade Ahmed Hilmi'nin 16 Ekim 1914 tarihinde vefat ettiği ve cenazesinin ertesi gün Hikmet Matbaası'ndan alınarak Fatih Camii'nde defnedildiği bilgisine ulaşılmıştır.[188]

[188] Ekici, **a.g.t.**, s.50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İTTİHAT VE TERAKKİYE MUHALİF BİR YAZAR

3. 1. Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi ve Muhalefet

Çalışmamızın bu son bölümü, tez başlığımızdan da anlaşılacağı üzere, Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin meşrutiyetin ilanının ardından neşretmeye başladığı *Hikmet* gazetesinde yayınlanan İttihat ve Terakki'ye muhalif yazılarının yorumlanmasından oluşacaktır. Yalnız Ahmed Hilmi'nin muhalefetinin boyutlarının kavranabilmesi, bakış açısının daha doğru anlaşılabilmesi bakımından sadece olumsuz eleştirilere değil, yeri geldiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni taltif eden yazılarına ve hatta gazetenin neşredildiği dönemde iktidarda olan diğer siyasi oluşumların icraatlarına yapmış olduğu muhalefeti de gözler önüne seren metinlere de yer verilecektir.

Meşrutiyetin ilanı öncesinde sürgün edildiği Mısır'da Jön Türklerle tanışan ve ardından Abdülhamit düzenine muhalif olarak neşriyat faaliyetlerine başlayan Ahmed Hilmi, halka gerçekleri anlatmayı görev addeden ve yeri geldiğinde kendi özeleştirisini yapacak olgunluğa erişmiş bir gazeteci idi.

Jön Türklerin de etkisiyle Sultan II. Abdülhamit'e muhalif ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne taraftar olarak başladığı neşriyat hayatında, olayların kontrol edilemeyen gerçekleşme şekilleri ve Filibeli Ahmed Hilmi'nin bu olayları muhakemesi neticesinde, dönem içerisinde İttihat ve Terakki muhalifi bir çizgiye kaymıştır. Olayları sağduyu süzgecinden geçirip objektif bir değerlendirme yapabilmesi hasebiyle, tenkitlerinde, olup biten her türlü yanlışa, yolsuzluğa, haksızlığa karşı dik bir duruş sergileme imkanı olmuştur.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, tenkitlerini dile getirirken kullandığı üslubuyla da dikkat çekmiştir. Gerek gazetelerde neşrettiği yazılarında ve gerekse de yayınladığı eserlerde gerçeği dile getirmekten asla kaçınmamış ve bu uğurda kendi hatasını, eksiğini de ifade etmiştir. "Muhalefetin İflası" [189] adlı eserinin giriş bölümünde sarf ettiği cümleler bu durumun ispatı

[189] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Muhalefetin İflası (Hürriyet ve İtilaf Fırkası)**, sad. Ahmet Eryüksel, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991, s.17-18

niteliğindedir: *"...Biz de hükümettekilere aşırı tenkitler yöneltenlerden ve hatta siyasetin takatsiz cereyanlarına kapılarak en ileri gidenlerden biri idik. ...Hükümettekiler görevini yapamıyor dedik ve bağırdık. Maksadımız onları daha iyi çalışmağa veyahut daha iyi çalışabileceklere yerlerini bırakmaya mecbur etmekti. ...Lakin muhalifler içinde memleketi daha iyi idare edebilecek eski ve yeni kişilerin varlığına inanıyorduk. ...Olaylar ve tecrübeler bütün bu ümitlerin hayalden ibaret olduğunu ispat etti."*

Tespitleri hem siyasi hem de sosyolojik olarak okunabilen Ahmed Hilmi'nin "Osmanlı'da Olan ve Olmayan Özellikler"[190] başlığı altında aktardığı sözler günümüz dünyasında bile geçerliliğini kaybetmemekle beraber, günün siyasi tablosunu da çok net bir şekilde çizmiştir: *"İtimat, kudret, irade, toplumculuk, pratik düşünce; işte bizde olmayan şeyler. Bencillik, kendini beğenme, karışık ve hileli nazariyeler ve safdillik; işte bizde kuvvetle mevcut olan şeyler."*

Bizde olmayanları bir yana koyup olanları masaya yatırdığımız zaman Osmanlı meşrutiyetinde ortaya çıkan iktidar ve muhalefeti de bir nebze daha kolay okumamız mümkün olacaktır. İttihat ve Terakki'nin meşrutiyetin ilanından sonra kurulan yeni düzenin mimarı olarak halkın kendisine paye vermesinin ardından bu başarıyı bencilce sahiplenişi, iktidarın kendi hakkı olduğu düşüncesiyle siyaset ahlakına uymayan eylem ve söylemlerde bulunması, bu davranışlar karşısında sahip olunan gücü kaybetmemek adına yetkinliği tartışılacak kişilerin belli makamlara getirilmesi gibi pek çok olumsuzluk, sahip olamadığımız bu niteliklerden kaynaklanıyor olsa gerektir.

Nitekim Hikmet gazetesi, İttihat ve Terakki yönetimince "sakıncalı" içeriği dolayısıyla kapatılıp, on ay gibi bir süre sonra yeniden, bu sefer günlük olarak neşre başlayabildiğinde Filibeli Ahmed Hilmi, bu yayın durdurma cezasını hiç de yadırgamadığını dile getirmiştir: Günlük Hikmet'in 1 Ağustos 1911 tarihli ilk sayısındaki "Kariin-i Kiramımıza"[191] başlıklı yazısındaki: *"Ezileceğimizi, süründürüleceğimizi, artık herkesin ma'lumu olan usul ile propagandalar yapılarak ma'nen ve maddeten mahva çalışılacağımızı hem de hakkıyla ve etrafıyla bildiğimiz hâlde ...İttihâd ve Terakki erkânına, yürüdükleri yolun, hem milleti, hem cemiyeti ve hem de kendilerini uçuruma götürdüğünü söyledik."* cümleleri buna ispattır. Ancak,

[190] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Düşüncesinde Arayışlar,** haz. Musa Kazım, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1999, s.8

[191] Heyet-i Hikmet, "Kariin-i Kiramımıza", **Hikmet**, No.1, 29 Temmuz 1328 (Rumi) 1 Ağustos 1912, s.1

vatanını seven her gazeteci gibi yine karşılarına çıkarılması muhtemel tüm zorluklara rağmen köşelerine çekilmek yerine, gayretle çalışacaklarını ifade etmiştir: *" Eğer iş yalnız rahat-ı şahsiyyetten ibâret olsaydı, biz dermeyân edecek hiçbir şikâyet bulamazdık. ... Lakin vatan ve millet zararına olan rahat ve saadet bizim vicdanımızda yer bulmuyor."*

Her şeye, *"Temennilerimize, istirhamlarımıza karşı vesileler icâd edilerek matba'amızı basmak, gazetelerimizi kapamak, ser muharririmizi nefy etmek gibi şiddetli muamelelere"* rağmen kendilerine bu zulmü, bu fena muameleyi reva görenlere karşı kalplerinde en ufak bir kırgınlık ya da gücenme olmadığını belirten, sürgünden yeni dönmüş olan Ahmed Hilmi, okurlarından ve tüm milletten garez ve düşmanlık hisleriyle hareket etmemelerin salık verir. Çünkü siyasi arenadaki tüm faaliyetler sonuç itibarıyla Osmanlı Devleti'nin bekası ve faydası içindir ya da öyle olmalıdır.

Ahmed Hilmi, Oğuz Bey isimli bir şahıs tarafından kendisine gönderilen ve şahsına yönelik bazı ithamların yer aldığı bir mektuba verdiği cevabı[192] gazetenin Beyan-ı Ayan köşesinde yayınlamıştır. Bu cevap Ahmed Hilmi'nin muhalefetinin anlaşılması için açıklayıcı olacaktır. Ahmed Hilmi, mektupta karşılaştığı bir takım yanlış muhakeme ve kullanılan bazı taşkın kelimelerin, mektubun tamamına bakınca kendisi için anlamını yitirdiğini ve mektubun iyi ve samimi hislerle yazıldığına kani olduğunu ifade ederek başlamıştır. Vereceği cevabın da aynı şekilde hakiki düşüncelerini yansıtacağına dair teminat vererek tüm mücadelesinin şahsi istekleri uğruna değil, mesleğinin vermiş olduğu sorumluluktan ileri geldiğini şöyle dile getirmiştir. *"Azizim, şu satırların ihtisasat-ı kalbiyem olduğuna ve hissimle sözlerim arasında zerre kadar mugayeret (aykırılık) bulunmadığına sizi temin ederim. Buna hayatım ve Rabbim şahittir. Evvela şurasını söyleyeyim ki, eğer beni biraz yakından tanıyorsanız, bütün şu mücadelatta zevkim ve şahsım namına kerhen ve ancak la yetezelzel (sarsılmaz) mesleğim saikasıyla (sebebiyle) çırpındığımı teslim etmeniz icab eder. Bu bir hakikattır. Ve her hakikat gibi bu da bir gün yar ve ağyar nazarında tahakkuk edecektir."* Devamında, geçmişte milletin aziz yol göstericileri olarak kabul ederek büyük sevgi ve hürmet beslediği zevata, gittikleri yolun nasıl korkunç bir sona varacağını anlatabilmek adına büyük uğraşlar verdiğini söyledikten sonra, tüm bunları açıklamak istediğini ancak bazı şeyleri ifşa etmekten sakındığı için kısaca anlatılabilmek mümkünken zor olanı yapıp uzun bir açıklama yapacağını ifade etmiştir. *"Şurasını da şimdiden söyleyeyim ki ben, benim namus ve insanlığıma tevdi' edilen*

[192] Ahmed Hilmi, "Azizim Oğuz Bey..", **Hikmet**, No.12, 30 Temmuz 1328 (Rumi) 12 Ağustos 1912, s.1-2

(bırakılan) vedi'aları velev ki iyi bir maksad içün olsun, ifşayı tamamen mekruh (nahoş) ve merdud (kabul edilmemiş) bilenlerdenim. Bu sebeple ne kadar uğraşsam, iki sözle size anlatabileceğim hadisat içün, çok müşkilat çekecek ve uzun yazacağım."

Ahmed Hilmi kendisi için gazetecilik mesleğinin zaman içerisinde değişebilecek bir meşguliyet olmadığını, adeta bir mezhep, bir inanç ve bütün bir hayat olduğunu ve tüm uğraşının da bu ulvi mesleği saldırı ve mahvdan korumak olduğunu belirttikten sonra açıklama kısmına geçmiştir.

Oğuz Bey'in mektubun bir yerinde *"İttihad ve Terakki hata etmiş olabilir"* dediğini aktaran Ahmed Hilmi, bu cümleden kasıtla ne anlatılmak istendiğini tahlil etmiştir. İttihad ve Terakki ile kastedilenin meşrutiyetin mimarı olan yapı olması durumunda bu fikre katılmayacağını, kastedilenin cemiyetin içerisindeki herkesçe bilinen birkaç kişi olması halinde ise bunu kabul dahi edemeyeceğini şu sözlerle aktarmıştır: *"Eğer İttihad ve Terakki'den maksadınız programıyla ve ilk aldığı ahidlerin şekliyle müteayyin (meydanda olan) bir şahs-ı maneviye, İttihad ve Terakki ise, derim ki: Hayır, Oğuz Bey, İttihad ve Terakki hata etmedi! Ve ben hiçbir vakit bu şahsiyetin en samimi bir hadimi ve müdafi'i olmaktan vazgeçmedim. İttihad ve Terakki'ye müzaheret (korumak) ve muavenet ettiğimi itiraf ediyorsunuz. Bugün de bütün kuvvetimle, bütün ihvan-ı (dostluk, kardeşlik) içtihadımla (gayret etmek), yine o mübeccel (yüceltilen) şahsiyet-i ma'neviyyeye hizmetkar olmak isterim. Lakin Oğuz Bey, kardaşım: İttihad ve Terakki nerede? Lütfen bunu bana söyleyiniz! Eğer İttihad ve Terakki, yalnız ma'lumu'l-esami üç beş kişiden, İtihad ve Terakki gayesi, yalnız onlara itaatten, İttihad ve Terakki programı, yalnız onların sanihat-ı (akla gelen) mütezaddesinden, İttihad ve Terakki akıl ve vazifeden isti'fa ise, reca ederim, beni ma'zur görünüz. Yok İttihad ve Terakki bu değil, bir fikr-i selimdir ki, eşhas-ı sakim (yanlış) yüzünden şaibedar olmaz, derseniz, bu da'vayı bir hakikat-ı esasiye gibi telakki ile beraber, o fikir meydana çıkıncaya kadar, ben yine şu suali iradda (söylemek) haklıyım: İttihad ve Terakki nerede? O fikr-i selim nerede?"*

Kuruluş programı ve kararlarıyla İttihad ve Terakki'nin her daim arkasında ve yanında olduğunu yukarıdaki cümlelerinde net bir şekilde ortaya koyan Ahmed Hilmi mektubunun devamında İttihad ve Terakki'nin yanlış uygulamalarından muzdarip olunması karşısında el birliğiyle çalışarak cemiyeti içinde bulunduğu kötü durumdan kurtamak gerektiğini; kendisinin zaten hiç kimsenin konuşmaya bile cesaret edemediği zamanlarda İttihad ve Terakki'yi kurtarabilmek için adeta çırpındığını, yazık ki bunca çabasının karşılığında yalandan merhamet

ve daha kötüsü alay, tehdit ve hainlik suçlamasıyla karşılaştığını yazmıştır. *"İşte ben, Oğuz Bey, hiç kimsenin şakk-ı şefe (ağzını açıp konuşmak) etmeye muktedir olmadığı bir zamanda, İttihad ve Terakki'yi bu fiçıdan kurtarmak için bağırdım, çağırdım, yazdım, ağladım lakin efsus (yazık) ki, gizli terahhumlardan (acıma, merhamet) başka, hiçbir muavenet görmedim. Yalvarışlarım istihza ve lakaydi ile telakki olundu ve belki de benim bir 'fikr-i sabit budalası', olduğuma hükmettiler. Bağırışlarım, belki hiç kimsenin görmediği hakâretler, tezliller (aşağılama), tehdidler ve her türlü gadrlerle(hainlik, vefasızlık) mukabele gördü."*

Ahmed Hilmi, bu sözlerin ardından Oğuz Bey'e kendisinin sadece hürriyet aşkı uğruna bunca ezaya katlanırken, kalemlerini satılığa çıkarmış, belki de Türklükle alakası bile olmayan bir takım kişilerin onu işaret ederek "yarının Derviş Vahdetisi" diye ithamda bulunurken neden itiraz edilmediğini sormuştur. *"Ah azizim, ferişte-i (günahsız, masum) i'tisamımı (günahlardan sakınmak), şeref ve kuvvetine tevdi' ettiğim İttihad ve Terakki'den yani heyet-i mecmuanızdan, cümlenizden ahvali sormak beni bağırtan esbabı anlamak, haklı isem artık birkaç kimsenin baziçesi (oyuncak) olmamak bekliyorken eninlerim (inleyiş) bir aks-i sada hasıl edebildi mi?"*

Tüm bunların yaşandığı süreçte Jön Türklerle alakası olmayanların Jön Türk ilan edilirken pek çok Jön Türk'ün mürtecilikle suçlandığını, İttihad ve Terakki namına icra-yı saltanat azmine düşenler ve onlara tabi olanların haricinde İttihad ve Terakki'nin manevi şahsiyetine dair hiçbir işaret göremediğini; yazık ki bugün de durumun farklı olmadığını şu sözlerle aktarmıştır: *"Ben bugün de o şahsiyet-i maneviyeyi, İttihad ve Terakki'yi görmüyorum, hala onun namına hareket eden eski üç beş kişi ile onları makam-ı amiriyyet ve rehberide bırakarak mesuliyet-i imallerine (idare) iştirak eden ve yine sükutlarıyla cemiyeti ve fırkayı onların keyfi iradesine bırakan bir kitle-i hayretzede görüyorum."* Ahmed Hilmi bu düşüncesinde haksız ise İttihad ve Terakki'nin kendisinden beklenen tekamülü göstererek bir kongre düzenlemesini ve bu kongre ile "İttihad'a ittihad için" hizmet edebilecek, geçen dört yıllık süreç zarfında herhangi bir kifayetsizlik ya da mesuliyeti olmayan İttihadçılardan teşkil olunan bir merkez-i umumi ve heyet-i idare meydana getirilmesini tavsiye etmiştir. Bu halde bile İttihad ve Terakki'ye söz söyleyenler olursa haksızlık etmiş olacaklarını söyledikten sonra *"Lakin görüyorsunuz ki böyle bir tekamül, böyle bir teşebbüs, ekseriyet itibarıyla kimsenin aklına gelmiyor, gelenler varsa da artık onlar kendilerinde böyle bir selahiyet-i teşebbüs bulmuyor. Zira, umum İttihatçıların ittifak ve ittihadlarıyla yapılmazsa, böyle bir teşebbüs yeni bir amil-i (sebep) ihtilaf meydana getirmekten başka ne yapmış olur? Ve yine mevki'lerini*

bırakmamak isteyenler, bunu da yeni bir darbe, yeni bir hile gibi telakki etmez mi?" tespitinde bulunmuştur.

1327 senesi nisanında yaşananların, İttihad ve Terakki'nin teslim olduğu heyet-i inhisariyenin kaderini paylaşarak sukut edeceğini gözler önüne serdiğini söyleyen Ahmed Hilmi, iktidardan düşmenin bir ehemmiyeti olmadığını, meşruti memleketlerde bunun gayet tabii olduğunu, ancak temsilcilerin tahribatının giderilmemesi halinde bu düşüşün geçici olmayacağını dile getirmiştir. Ahmed Hilmi, kurtuluşun ise ittifakla mümkün olacağını *"Çalışılan gayede, ittifak var. Şu halde haydi çalışınız, uğraşınız, didininiz ıstıfayı meydana koyunuz. Lakin şimdi kimseyi ittihama isti'cal (acele etmek) göstermeyiniz."* sözleriyle vurguladıktan sonra şimdiye kadar kıymetli ve aziz bilinen emelin memleketi içinden çıkılması son derece güç, korkunç bir duruma sürüklediğini ve bunu yapan kişilerin de kimler olduğunun bilindiğini söylemiştir. Memleketi bu duruma getiren kişilerin onu bu durumdan kurtaramayacağının malum olduğunu ve bu şekilde düşünenlerin gaflet içinde bulunduklarını; galeyanla bir yere varılamayacağını, kurtuluş için gerekli olanın cesaret değil maharet olduğunu ifade etmiştir.

Ahmed Hilmi, kendisine Oğuz Bey tarafından gönderilen mektuba verdiği yanıta[193] *"Bana diyorsunuz ki: Arnavud isyanını alkışladınız, meclisin feshini de alkışladınız. Sizi, bu mevkide mi görmeyi arzu ederdik? Kardaş! Kelimelerin ma'nası iyice ta'yin edilmezse, fikirler ve maksadlar yanlış telakkiye uğrar. Ben sizi temin ederim ki Arnavud isyanını alkışlamadım ve size yemin ederim ki meşruti ve meşru' bir hükümete karşı edilecek isyanı, isyan eden her kim olursa olsun, tel'in ederim."* diyerek başlamış, ardından Arnavudların kalkıştığı olayın meşrutiyete son verecek bir isyan olup olmadığını sorgulamıştır. Arnavudların bir ihtilale kalkıştığını ve isyanla ihtilalin, birbirinden çok farklı, birbirine karıştırılmaması gereken kavramlar olduğunu söylemiştir. Ahmed Hilmi'ye göre Arnavudlar 1908 ihtilalinde ne şekilde davranmışlarsa, yine aynı şekilde davranmaktadır. İlk ihtilalde Arnavudların alkışlanırken bu kez niçin isyanla suçlandıklarını sorgulayarak *"Şurasını kat'iyyen unutmayınız ki inkılab-ı ahiri yalnız Arnavudların taleb-i hukuk ma'ruzunda pişva-yı ihtilal olmaları yapmamıştır, bu babda Osmanlılığın zübdesi hükmünde olan ve bir unsur namına hareket etmesi hatıra bile gelmeyen kuvve-i milliyeyi unuttunuz mu?"* diye sormuştur. Sözlerine dayanak olarak da bu kuvve-i milliyenin Arnavudları haklı görmeyerek asi addetmesi halinde bu şekilde

[193] Ahmed Hilmi, "Azizim Oğuz Bey..", Hikmet, No.13, 31 Temmuz 1328 (Rumi) 13 Ağustos 1912, s.1-2

nihayetlenmeyeceğini göstermiş; bir mücadele meydana geleceğini, bunun da düşmanlarımızın ekmeğine yağ süreceği ve Osmanlı'ya karşı bir müdahalata zemin hazırlayacağı anlamlarına geleceğini bu durumda da istenmeyen sonuçlarla karşılaşılabileceğini söylemiştir.

"Kat'iyyen mevsuk olarak sizi te'min ederim ki eğer sabık kabine sukut etmeseydi, İstanbul surları önünde her unsurdan evvel, Konya, Bursa ve mütecavir vilayetlerdeki sabrı tükenmiş Türkleri görecek idik. Sanıyor musunuz ki sırf nazariyeden ibaret kalan lafzi Türk muhibliği dermeyanıyla Türkleri, ilâ-nihaye mahrum-u hukuk yaşayacak surette uyuşturulabilirdi. Bizim alkışladığımız 'Osmanlı İhtilali' idi. Vakı'a böyle bir ihtilalin, ilk hürriyetperverlerin düştüğü bir suret-i istibdada karşı vuku'u şayan-ı tesir idi." Cümleleriyle bu halin devamı durumunda sadece Osmanlı'yı oluşturan sair unsurların değil, asli unsuru olan Türklerin de itiraz edeceğini aktardıktan sonra bu hale gelinmesinde kabahatin kimde olduğu sorusunu yöneltmiştir.

Ahmed Hilmi erbab-ı vicdana, meşrutiyeti geçici kanunlarla lağv ederek bir idare-i örfiye haline getiren bir topluluğun hakimiyetine imparatorluğu oluşturan unsurların itaatinin hangi gerekçeyle istenebileceğini, hukuk-u beşere uygun bir sebep ortaya konulup konulamayacağını sual ettikten sonra *"Zannetmem olabilir ki: vesâyete muhtâcız, henüz büyük bir hürriyete müstehakk değiliz, diyorsunuz."* diyerek bunun herkes tarafından kabul edilemeyecek bir hal olduğunu ihtilaf ve tartışmalara sebep verdiğini söylemiştir. Çekişme ve ihtilalleri gerekli kılanın ise vesayet davasında olan kişilerin yetersizlik ve tecrübesizliği olduğu değerlendirmesini yapan Ahmed Hilmi, tarafsız bir şekilde düşünüldüğünde böyle bir gruba adeta mutlakiyete yakın bir vesayetin verilemeyeceğini vurgulamıştır.

Fesh olunan meclisin nasıl bir meclis olduğunun da tartışılması gerektiğini söyleyen Ahmed Hilmi, bu mecliste hakkıyla seçilmiş kişiler olduğu kadar iktidar sahiplerinin de olduğunu bu nedenle de bahsedilen meclisin milleti temsil etmediğini de *"Cay-ı bahs olan meclis, nasıl bir meclistir? İnkar edilemez ki azası arasında hakkıyla intihab edilmiş zevat olduğu gibi iktidar sahipleri de var idi. Lakin ortada kat'i ve yüzlerle delil varken, meclisin heyet-i mecmu'asına 'milletin intihabkerdesi' demek mümkün mü idi? Evet derseniz, hakikati bir inad uğurunda feda etmiş olursunuz, ma'lum ya, inadla tağyir-i (değiştirme, bozma) hakikat ve mahiyet mümkün olamaz."* Sözleriyle açıklamıştır. Cebir (zor kullanmak), tazyik ve tenkil (sindirmek; rezil etmek) ile gerçekleştirilen bir seçim neticesinde meydana çıkan meclisin bekasının sadece heyet-i inhisariye tarafından istendiğini ve herkesin de bu hale katlanmasının

beklendiğini dile getiren Ahmed Hilmi, böyle bir sebebin hangi nokta-i nazarla bakılırsa bakılsın kabul edilemez olduğunu da sözlerine eklemiştir. Ahmed Hilmi, kendisinin de Burusa'da aday olduğunu ve işlerin nasıl yürüdüğünden haberdar olduğunu belirterek makalesinin bu bölümünü sonlandırmıştır: *"Vakı'a bunca kifayetsizlikler, muhterem bir takım hissiyatla setr (gizleme) edilmek emeli gösteriliyorsa da hiç kuru sözle müsellemat (doğruluğundan şüphe edilmeyen kaideler) reddedilebilir mi? Belki de meclis hakkındaki fikirleri mübalağalı görüyorsunuz. Unutmayınız ki ben, Burusada namzedliğimi vaz' (bırakmak, terk etmek) etmiş olduğumdan intihabların nasıl yapıldığını, başkasının şehadetine muhtaç olmayacak surette biliyorum. Binaberin şu iki noktada beni haksız görüşünüz kat'iyyen doğru değildir. Yarın cevaplarımı bitireceğim ve size namuslu bir Türk'ün intihab hakkındaki bir mektubunu da okutacağım."*

Ahmed Hilmi, Oğuz Bey tarafından gönderilen mektuba verdiği yanıtın son bölümünde[194] kendisine yöneltilen ithamları cevaplamaya devam etmiştir. Mektupta Ahmed Hilmi'nin vatanın içinde bulunduğu bu zor zamanda gazetenin ilk sayılarında Mihriddin Arusi mahlasıyla geçmiş geçmişte kalmalı, önemli olan bundan sonra ne yapılması gerektiği düşüncesiyle verdiği nasihatlerin tam aksi istikamette fikirler beyan ettiği şu cümlelerle tenkit edilmiştir: *"Zavallı vatanımızda bin türlü fırıldaklar çevrildiği, inim inim inlediği, her tarafta ihtirasatla bulunan binlerin tahribat-ı müdhişesine göğüs gerdiği şu zamanlarda, Hilmi Bey, lazım mı idi ki siz, ilk nüshalarınızda Mihriddin Arusi'nin: 'Geçmişlere dokunmayalım, ilerisine bakalım' yollu nesayih-i (nasihatler) hikmet-amizine kat'iyyen muhalefet ederek vatanın şu mühim zamanlarında neler yapılmaması lazım geldiğini gösterecek o mütefekkir dimağa sahip böyle bir vücuddan sudur (ortaya çıkma) etsin? Hikmet galiziyattan (çirkinlik) farkı olmayan sütunlarla imla edilsin? Eğer bunlar hakikatsa bile evvela başımızdaki şeamet (uğursuzluk, kötülük) girdaplarını temizledikten sonra maziden bol bol bahsedebilirdiniz."* Ahmed Hilmi, kendisine yöneltilen bu ithama cevap olarak bir hadisenin gerçekleşmesinin onu ortaya çıkaran asıl sebebin ortaya çıkmasına ve devamının da bu sebebin tesirli bir şekilde sürmesine bağlı olduğunu belirterek şöyle devam etmiştir: *"Şimdi sizin temiz vicdanınıza sorarım: Vatanın inlemesini, her tarafta binlerin ihtirasla dolmasını, vatanın bu kadar hücum ve ihtirasla kalmasını bir hadise farz edelim. Bu hadisenin yapayalnız illet-i vücudu değilse bile şikayet ettiğiniz şekilde illet-i devamı kimlerdir? Ve bu illet, bütün kuvvetiyle hala meydanda kaldıkça,*

[194] Ahmed Hilmi, "Azizim Oğuz Bey..", **Hikmet**, No.14, 1 Ağustos 1328 (Rumi) 14 Ağustos 1912, s.1-2

hala bir çok kuvva-yı müteferrikanın yardımına mazhar bulundukça, hadiseyi ref' (hükümsüz bırakmak) etmek mümkün müdür? İttihad ve Terakki namına hareket edenlerin, daha bir takım hissiyat-ı kerimeye (iyi, faydalı) süluk (bir yola girme) da'vasında olanların hala saf efradın fedakarlığına güvenerek yapmağa çalıştıkları, yapmak istedikleri ne olduğunu görmediniz mi? Silah gazetesinin son nüshasını okumadınız mı? Niçin takdir etmiyorsunuz ki, vatanın, milletin, ey saf ve temiz kardaşlar, sizin selamet ve şerefiniz nâmına sarf ettiğim kuvve-i ma'neviyye ve fikriyye, bu yorgun ve zavallı dimağdan her gün bir aylık sermaye-i hayat çalıyor!?"

Devamında, öncesinde de İttihad ve Terakki'den ayrı tuttuğunu üzerine basarak tekrarladığı heyet-i inhisariyenin bir süre daha iktidarda kalması halinde yahutta inkılap zamanlarında yaşanan bir takım öngörülemeyen gelişmeler sonucu tekrar iktidara gelmesi halinde vatan ve milletin ne hale geleceği sorusunu yöneltmiştir. Böyle bir durumda Arnavudların isyanlarında ısrar edecekleri, ordu içerisinde husumetin ortaya çıkacağı, Anadolu ve Rumeli'de yaşayan Türklerin de düşman iki fırkaya ayrılmış olmasından ötürü memleket dahilindeki tüm unsurların bir diğerine saldıracağını belirttikten sonra bu durumun düşmanlar için bulunmaz nimet olacağını dile getirmiştir: *"Zaten memleketimizde ecanib (yabancılar) ve anasır-ı Muhammediye'nin zarar-dide (zarar gören) olmasını dört gözle bekleyenler, bir külah kapmak için intizarda (ümit ederek beklemek) kalanlar için bundan ala vesile-i müdahale olamazdı. Şurasını da unutmayalım ki, burada tafsili (açıklama) gayr-i mümkin esbabdan naşi (ötürü) Türklerden ma'adâ (başka) her unsur-i Osmani'nin her tarafta muhibbi (dost) çok! İş Osmanlılık zemininden çıkarıldığı gibi, mahza (ancak) vahdet-i mevcudiyetimizi parçalamak için bizi haklı da olsak haksız çıkaracak kuvvetler yok değil. O halde bir tufan ve hun (kan), zavallı vatanın üzerinden geçecek, bu kanlı faci'anın kurbanı olmayacak bakaya, hazin ve cesim (büyük) bir harabe, elim ve kasvet-i efzun (fazla) bir makbere görecek idi. Ya Rabbi! Bilir misiniz bunlar ne içün olacaktı? Sırf on beş kişi mevki'i iktidarda kalsın, üç beş kişinin izzet-i nefsi kırılmasın diye!"* Bu üç beş kişinin tüm memleketi karmaşaya götürecek gücü milletten aldığını ama artık bu gücü onların elinden almak gerektiğini, bunun yolunun da zor kullanmak değil, hak ve hakikatin millete anlatılmasından geçtiğini söylemiştir. Şayet bu kuvvet onların elinden cebir ve şiddetle alınırsa bu kişilerle beraber İttihad ve Terakki'nin de sonsuza dek kaybolacağını ifade eden Ahmed Hilmi, hangi fırkaya mensup olursa olsun hiçbir meşrutiyetperverin bir fırkanın yok olmasını arzu etmeyeceğini de aktarmıştır. Ahmed Hilmi, Oğuz Bey'in *Hikmet* gazetesinin üslubunda galiziyat olarak nitelediği şeyin bulundukları mevkiden ayrılmama hususunda inad eden zevatın davranışlarının zaruri bir karşılığı olduğunu,

İttihad ve Terakki içerisindeki malum kişilerin iktidara gelmek ve onu elinde tutabilmek sevdasıyla çabalarken milletinde sırf fırkacılık adına destek olmaya devam etmesi halinde de felaket ve kötülüklerden kurtulmanın mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Ahmed Hilmi, bahsi geçen bu kişilerin fırka ya da memleketin selametine dair bir gayeleri olmadığını *"Eğer erkan-ı İttihad, cemiyet ve fırkanın zerre kadar menfaatini düşünebilmiş olsalar idi, mağlubiyet ve hezimeti ve bunları meydana getiren hatia (kabahat) ve mesuliyeti üzerlerine alırlar, cemiyet ve fırkayı mesuliyet ve izmihlalden (yok olmak, perişan olmak) kurtarırlardı. Lakin onlar, öyle bir vadi-i (saha, alan) aceb (tuhaflık) ve gurura düşmüşler ki cemiyetin de fırkanın, milletin de, vatanın da bekasını kendi vücudlarına müftekir (muhtaç) ve muhtaç sandılar. Ve bu itikad (inanç) uğrunda cümlesini kendileri için feda ettiler."* cümleleriyle dile getirmiştir.

Makalenin sonuna gelindiğinde Oğuz Bey'in Mihriddin Arusi'nin üslubunu takdir ve kendi üslubunu tenkid etmesine yeniden değinen Ahmed Hilmi, *"Şeyhimizin hitabesi, aldananlara, fenalıktan vazgeçenlere karşı dirig-i (korumak) uhuvvet (kardeşlik) etmemeyi mütemenni (temenni eden) idi. Bu temenni benim de reca-yı kalbimdir. Lakin buna mugayir (aykırı) ne yaptım? Aldananlara karşı da nefret besleyin, intikam alın mı dedim? Dader (kardeş, birader)! Size yazdığım şu cevaplar sebebiyle evvelki gün ve dün siyonistler hakkındaki makalatımı ta'vik (geciktirmek) etmiştim. Bu nüshada ifsad (bozmak, karıştırmak) ve iğfal (kandırmak) siyaseti hakkında bir makalem bulunacak. Mektubunuzda bahsettiğiniz ve memleketimizi kemiren ihtirasatın nasıl olup da bugünkü dereceyi bulduğu orada okur ve cevap almış olursunuz."* Diyerek üslubunun gerekçelerinin anlaşılmasını istemiştir. Oğuz bey tarafından yazılan mektupta defaatle herhangi bir tehdide yer verilmediği halde tehdid olarak algılanan bazı kısımlar ile alakalı olarak da *"Bunu teessürden neş'et etme (ileri gelme) görerek sizi asıl kızılacak yerleri ve tehdid edilecek kimseleri güzelce teşhise da'vet ederim."* Dedikten sonra olan biteni açıklamak ve halkı aydınlatmanın eli kalem tutanların görevi olduğu gibi gizlemenin de vazifelerine ihanet olacağını söyleyerek makaleyi sonlandırmıştır.

Ahmed Hilmi, muhalefetini vatan ve milletin selameti ve bekası ve halka doğruları aktarabilmek olarak açıklarken, fırkacılık meselelerine de bu açıdan yaklaşır.

3.2 Ahmed Hilmi'nin Genel Olarak Fırkacılığa Bakışı

Ahmed Hilmi, çok zor şartlar dâhilinde yürütülen hürriyet mücadelesi sonrası kazanılan Meşrutiyet ortamının da bu ana maksadın bir an dahi akıldan çıkarılmadan sürdürülmesi

gerektiğini ifade eder. Bu ortamın tüm şartlarıyla, doğru olarak yaşanması gereğini ve siyasi hayatta karşı karşıya gelen fırka ve kişilerin, her şeyden evvel vatanın ve Osmanlı milletinin, eşit ve adil bir şekilde yönetimi hususunda mesai sarf etmeleri gerektiğini yazılarında dile getirir.

Meşrutiyetin ilanından sonra yaşanan sıkıntıların sebeplerinin anlatıldığı *"Enzâr-ı Millete: Hitâbe-i İ'tisâm"* başlıklı makalede[195] millete birlik, beraberlik ve yanlış işlerden sakınma tavsiyesinde bulunulur. Fırkacılık, tarafgirlik gibi nedenlerle geçen dört sene zarfında yaşananların üzerinin çizilerek yeni baştan birliğin tesis edilmesi gereğine vurgu yapılan yazıda: *"Üç beş günlük ızdırâb ve dalâlette (şaşkınlık, yoldan sapmak) kardaş olduğumuzu unutmuş olmamız ilelebed bu unutkanlıkta kalmamızı icâb etmez. Zararın neresinden dönülse kârdır. Fenâlık ne vakit kalksa hayırdır. İhtilâf-ı ictihâddan (anlayış, kanaat), tagayyür-i (değişmek, bozulmak) ârâdan (fikirler) hiçbir şey ile yıkılmamak lâzım gelen fikr-i uhuvvetin (kardeşlik) mutazarrır (zarar gören) olmasını mümkün görmemeliyiz. Bir vatan üzerinde yaşayan insanlar, o vatanın saadeti içün muhtelif yollar düşünürler, lakin yolların ihtilâfı maksadın birliğini mahv etmez."* denilir. Yaşanan geçiş döneminde milletin gördüğü umumi zararın yanı sıra toplumun pek çok ferdinin özel olarak da zarar gördüğü, işlerinin bozulduğu, hapis ya da sürgün cezaları aldığını dile getirdikten sonra ancak bu durumun sürekli hatırlanmasının yarardan çok zarar getireceğini şu sözlerle ifade etmiştir: *"...lakin kardaşlarım, ortada izhâr-ı (ortaya çıkarma) mevcudiyet ederse, bir fenalığa hücum etmek pek meşrû' ve pek merdâne bir hareket ve hatta bir vazife iken, o fenalık def' olduktan sonra onun meraretli (acılı) hâtırasını hiç durma tezkâr (hatırlatma) ve tekrâr, safvet-i (temizlik, saflık) uhuvveti şâibedâr eder."* Toplumu oluşturan ferdlerin hepsinin her durumu hakkıyla muhakeme edebilecek bilgi, tecrübe ve anlayışa sahip olmadığını, yazık ki pek çoğunun hak ile batılı ayırd etmekten uzak olduğunu herkesi kendileri gibi bildikleri için yanıldıklarını *"Sanır mısınız ki size zahmet verenlere zahîr (görünen, aşikar) olanların cümlesi, bu fenalığı bilerek yaptılar? Hayır, bin kere hayır! Nice zavallılar biliyoruz ki ismet kadar temiz gönüllerini, arslan gibi kuvvetli pazularını bir gün nefretle yâd etmek isteyecekleri âdemlerin hadim-i (hizmetkar) vefâkârı ettiler, zirâ onlar aldatıldılar. Erbâb-ı safvet kendine hitâb edeni de saf sanır, onun parlak sözlerine, hilelerine kanar, kapılır."* diyerek açıklamıştır. Meşrutiyetin ilan edildiği dönemde İttihad ve Terakki'yi hadim-i hamiyyet (gayret) gören ancak sonrasında meydana gelen

[195] "Enzar-ı Millete: Hitabe-i i'tisam", **Hikmet**, No.1, 29 Temmuz 1328 (Rumi) 1 Ağustos 1912, s.1

değişimin farkına varamayan, bu nedenle de bazı kişilerin elinde oyuncak olan vatandaşların da bu suretle aldandıklarını; şimdi artık hakikati gören bu kişilere kucak açma zamanı olduğunu ihtiyaç duyulanın birlik ve beraberlik olduğunu şöyle dile getirmiştir: *"Kardaşlarım! Şimdi biz artık dîde-i intibâhı (uyanış, uyanma) açtığına şüphe edilemeyen bu sevgili kardaşlarımıza dest-i muhâdenet (dostluk eli) ve meveddeti (dostluk, sevgi) uzatmayacak mıyız? Ya Rabbi binlerle çeşid düşmanlarla muhât (kuşatılmış) olduğumuz, yaşamak içün âb u hayât-ı uhuvvete müftekir (muhtaç) kaldığımız şu zamanlarda bile kardâş kardâşa aguş-i (kucak) meveddeti açmayacak mı? Bu nasıl olur? Yazık o ele ki vatandaşının elini sıktığı vakit zevk-i teveddüdle (kendini sevdirmek) titremez, yazık o aguşa ki kendisine ilticâ (sığınmak) eden kardaşa küşada (açık) bulunamaz."* Dört yıllık bir ızdırap ve tecrübe devri geçirildiğini ama bu devrin geçmişte kaldığını artık o zamanki felaketlere sebep olan fikirlerin hüküm sürmediğini; tüm bu sıkıntılara ve halkın bölünmesine İttihad ve Terakki Fırkası'nın değil, fırka namına yapılan işler ve bu işleri yapan kişilerin neden olduğuna değindikten sonra bu hallerin tekrarlanmamasına dair dileğini tekrarlamıştır. Tüm bunların ardından yapılması gerekenin yaşananlardan ibret alınması gerektiğine dikkat çekerek bir tavsiyeyle yazısını sonlandırmıştır: *"İmdi bu felaketten hiç olmazsa ibret almak gibi bir eser-i intibah gösterelim. Alacağımız ibret şu ki: Meşrutiyet ve hürriyetin icabı olan ihtilaf-ı ara (fikri anlaşmazlık) ve efkar münasebetiyle bize kardaşlığımızı unutturacak surette edilen her teklif merdud (reddedilmiş) ve böyle bir teklifi eden her fert mekruhdur. Bizi tefrikalara (ayrılık), nifaklara (iki yüzlülük) sevk eden rehberlere artık peyrev (izleyen, ardısıra giden) olmayalım. ...Lakin cümlemiz artık yalnız nefsini düşünenlere aldanmayalım."*

Fırkacılık konusundaki eleştirilerine sadece siyasiler değil, düşünüp tartmadan, anlamadan, sadece bir güruha ait olma refleksiyle fırkaların peşinden giden ahali üzerinden de devam eden Ahmed Hilmi, bir sonraki makalesinde abartılı ve yalan vaadlerle halkı saflarına katmaya çalışan fırkacılar ve bu vaadlere gözü kapalı kanan ahaliyi eleştirmiştir.

Ahmed Hilmi'nin Mihriddin Arusi imzasıyla kaleme aldığı bu makale[196] özellikle Osmanlı'nın en önemli unsurları olan Müslümanlara ve hatta bilhassa Türklere bir tenkit, bir ikaz niteliği taşımaktadır. Bahsi geçen unsurların yalana, hatta hatta inanılması en güç olan

[196] Mihriddin Arusi, "İnanırsınız… Çünkü yalandır!", **Hikmet**, No.26, 13 Ağustos 1328 (Rumi) 26 Ağustos 1912, s.1

yalanlara bile inanmasını abartılı ve esprili bir örnekle makalenin girişinde şöyle dile getirmiştir:

"Sevgili kardaşlar… 'Bakınız deve uçuyor, kanatlarını ne kadar da zarif ve cazibeli bir suretle sallıyor ya! Uçuyor, uçuyor, semaları dolaşıyor… Deve!... Aman şu leyleğe bakınız, mini mini boynuzlarıyla yeşil otları kesişi ve hele dört ayağını yere uruşu ne hoş manzara!' Desem size, inanırsınız, çünkü yalandır!"

Doğru sözlerin kulaklarımıza giremeden adeta bir gaflet örtüsüne çarparak hiçbir tesirde bulunamadan yok olup gitmesine, doğru söyleyene takındığımız olumsuz tavra rağmen, söylenen yalanlara inanma hususunda son derece istekli, bizi aldatıp kandırmak isteyenlere karşı bir o kadar meyilli olduğumuz görülmektedir. Ahmed Hilmi, Osmanlı'nın her bir ferdinin kim olduğunu, ne yapmak istediğini, nereye götürdüğünü bilmeden birilerinin peşine takılıp gittiğini dile getirirken şu ifadeleri kullanmıştır: *"Nereye gidiyoruz? Ve niçün? Bu suale hangimiz cevab verecek? Halbuki her birimiz birer kafileye katılmışız, gidiyoruz. Gidiyoruz ama karbanı (kervan) toplayanı, karbanı sevk edeni bilmiyoruz. Boynumuza astığımız azık torbasında çakıl taşı dolu. Silah-ı müdafaamız bir kaşık, kalkanımız içi boş bir tabak! Bir katre su içmek içün baran düşmesine muntazırız (bekleyen)."*

Ahmed Hilmi eleştirilerini sürdürürken Osmanlı'nın olayların gerçek mahiyeti dışında her şeyi gördüğünü; girdiği çorak, dikenli ve meşakkatli yolu adeta bir sarhoşluk haliyle yürürken yaralandığını farketmeksizin, kendilerini kişisel ve siyasi hırslarına kurban edenlerin peşinden gitmeye devam ettiğini dile getirmiştir. *"Bir musibet bin nasihatten yeğdir"* sözüne rağmen halkın yırtıcı ve yakıcı çığlıklarla dolu bir mezara benzetilen memleketin halini derin bir sükut içinde lakayd bir şekilde karşıladığını söyledikten sonra ikazlarına farklı bir benzetmeyle devam etmiştir. *"Ortada bir hasta inliyor, etrafını çok, pek çok hekimler almış… Hasta sefil ve muhtaç… Hekimler ise bütün ihtiras-ı dünyalarla dolmaz bir suri (surette) aç… Hastaya: Ver, ver, bana para ver, ta ki sana bakayım. Ver, bana para ver ki sıhhatini sana satayım diyor. Hasta yalvarıcı gözlerini hekimlere dikmiş, hekimler keyf-i tammalarını hastaya açmış… Hastanın her nalişi (inleme): 'Bana tedavi ettir, bana ver, para ver' cevabıyla karşılanıyor. Artık hakikati duyalım, ölmeden malı satılan, diriyken mezarı kazılan biz olduğumuzu anlayalım. Bu malı satan, bu mezarı kazan, bizim gafletimizden istifade edenler, lakaydlığımızı sermaye edinenlerdir."*

Ahalinin durumunu koyun sürüsüne, farklı fırkalara mensup, iktidar hırsında olan zevatı ise kurtlara benzeten Ahmed Hilmi, sürüye giren üç-beş kurdun sürüyü perişan ettiğini söyleyerek, halkın artık gözünü açmasının ve dostunun düşmanının farkına varmasının bir zorunluluk olduğunu belirtmiş; bunun içinde yapılması gerekenin öncelikle düşünüp taşınarak karar verilmesi ve bu kararın uygulanması olduğunu belirtmiştir: *"Bir köyün sürüsüne üç-beş kurt girer, zavallıları birkaç perişan parçalara ayırır. Birkaç boynu canlı keçi, koyun sürülerini istediği yere götürür… Bu koyun sürüsü biziz, kurtlarımızı görelim. Ve artık her delil-i muğfilin (aldatıcı) peyrev-i gafili olub gitmeyelim. Ne yapacaksak evvela düşünelim, taşınalım, kararlarımızı tartalım ve sonra yapalım."*

Ahalinin doğru ve yanlışı birbirinden ayırmaktan aciz olup olmadığını da sorgulayan Ahmed Hilmi, *"Acaba hayır ve şerri tefrikten (ayırmak) aciz miyiz? Haydi tutalım ki şetm (azarlamak, sövmek) ile iltifatı, istihza ile ciddiyeti birbirinden ayıramıyoruz, haydi tutalım ki efkar ve mücerredatın (soyut kavramlar) karasından agunu (uğursuz) seçemiyoruz. Lakin yüzümüze vurulan sille-i tahkiri (hakaret tokatı) de mi duymuyoruz? Sinemize batırılan hançer-i gadri (hainlik) de mi hissetmiyoruz?"* dedikten sonra saptamalarına devam ederken *"Ah bu vatan azim ve hazin bir makber, biz ise kitle-i emvat (mevtalar) mıyız?"* sorusunu sormuş cevabını da yine kendisi vermiştir. *"Böyle de değil… Çünkü biz istirahatgah-ı ebedisine çekilmiş asudelere değil, cehennemlere atılmış azabzedelere benziyoruz. Şu kadar ki bizi yakan ateşi, kendi enfas-ı (nefesler) ihtirasımızla diri tutuyoruz."*

Osmanlı halkının içinde bulunduğu durumu ve siyasetçilerin şahsi hırslarının memleketi düşürdüğü hazin durumu bu sözlerle özetleyen Ahmed Hilmi, artık uyanmak gerektiğini, halkın vatan ve milleti ilgilendiren meselelerde cesaret, akıl ve izan içerisinde hareket etmesi gerektiğini vurgulayarak; kendi menfaatleri için halkın iyi niyetini sui-istimal eden kişilerin bertaraf edilmesinin elzem olduğunu söyledikten sonra sözlerinin çok da tesirli olmayacağını ifade eden şu serzenişle makalesini noktalamıştır: *"Bu sözlerimde biliyorum ki, hoşa giden bir çocuk ağlamasından fazla bir tesir yapmayacak. Dinlenmeyecek, zira siz hakikati dinlemeyi sevmezsiniz, siz sizin için ağlayanları görmezsiniz. Siz yalnız yalanı, sizi aldatan sözleri, sizin sem' gafletinizi okşayan cümleleri dinlersiniz. Size "deve uçuyor" desem işte buna inanırsınız, çünkü yalandır."*

Gazetenin otuz yedinci sayısında yer alan *"Fırka fikri millet fikrini unutturdu"* başlıklı makale[197] adından da anlaşılacağı üzere Ahmed Hilmi'nin fırkacılık üzerine eleştirilerini dile getirdiği yazılarından biri olmuştur. Yazısına *"Bu alemde münferid (tek başına) hadise yoktur, müteselsil (zincirleme) bir manzume-i hadisat (bir düzen içindeki hadiseler) var. Her hadise diğer bir hadisenin mevlüdü (doğan) ve bir başkasının valididir (doğurtan)."* cümleleriyle hiçbir şeyin kendiliğinden olmadığını, zincirleme bir tepkime şeklinde olayların birbirinin nedeni ve sonucu olduğuna dikkat çekerek başlamıştır.

Ahmed Hilmi, bu makalede geçmişten bugüne devreden meseleler yetmezmiş gibi yeni ve rahatsız edici, bıktırıcı meselelerin icad olunmasına dikkat çektikten sonra, uzaklaştırma, düzene koyma, seçim ve tasfiye gibi çeşitli unsurlar neticesinde bugünkü halini alan memurin meselesiyle alakalı fikirlerini ortaya koymuştur. Memurin meselesinin inkılabın başlangıcında halledilebilecekken yapılan üstünkörü ve haksız düzenlemeyle hem hükümeti, hem milleti ve hem de bu durumdan alakadar olan herkesi zarara uğratacak karmakarışık bir hale girdiğini vurguladıktan sonra, meselenin artık yakın gelecekte çözüme ulaştırılabilecek bir halden uzaklaştığını belirtmiştir. Ahmed Hilmi'ye göre bu meselenin halli zamana ve zaruret-i hale kalmıştır ancak meselenin bir safhasının acilen halli gereklilik derecesindedir. Ve bu meselenin halli noktasında mağdur olacaklar var ise de bunun mesuliyetinin tamamen eski yönetime rücu etmesi gerekmektedir. Meselenin ne olduğuna ilerleyen satırlarda açıklık getiren Ahmed Hilmi şu cümleleri kullanmıştır: *"Memurlar, umumiyeti itibarıyla her memlekette 'vatan ve millet' hademesi addedilmiş ve bir fırka gözdeleri sayılmamıştır. Lakin bazı memleketlerde idare memurlarının yüksek sınıfı birer fırkaya mensup olduklarından, fırkalarla beraber mevkilerini terke mecbur oldukları görülmektedir. Filvaki' (vuku bulan hale göre) said (yükselen) bir fırka, sakıt (düşük) bir fırkanın mensub-u sadıkı mevkiinde tutamaz, şayet tutsa bütün manasıyla bir garibe göstermiş olur."* Bu örneği verdikten sonra İttihad ve Terakki erkanının görevde olan yüksek mevkideki memurları ellerinde bulundurabilmek için fırka ve cemiyete mensup olmalarını sağladığını söyleyen Ahmed Hilmi, böylelikle bu kişilerin refah ve kaderinin fırkanın refah ve kaderine bağlandığını dile getirmiştir. Böyle bir uygulamanın sonucu ortaya çıkan ahvalini ise şu sözlerle aktarmıştır: *"Bu rüesa-i memurin, mademki bir fırkayı ihtiyar (istemek) ile kitle-i milliyeden temyiz (ayırmak) ettiler, artık onlara bilakayd-u şart (kayıtsız şartsız) millet ve vatan denilemez. Vakıa her fırka binnetice (netice olarak) vatan ve millet*

[197] F.A.H., "Fırka fikri, millet fikrini unutturdu", **Hikmet**, No.37, 24 Ağustos 1328 (Rumi) 6 Eylül 1912, s.1

fikirlerinde müstehlik (tüketici) olursa her fırkanın kendine mahsus bir siyasi, bir şekli ve binaberin (bundan dolayı) bir hususiyet ve temyizi vardır." Hal böyle olunca da yüksek mevkideki memurların ekseriyet ileri gelenleri asli vazifelerini bir kenara koyup kendi fırkalarının galip gelmesi ve üstünlüğü uğruna hukuk-u milliyi ezmek ve çiğnemekten çekinmedikleri ortaya çıkmıştır. Ahmed Hilmi, kendi kanaat ya da menfaatleri uğrunda böyle bir hali tercih ederek ikbal ve istikballerini bir fırkaya bağlayanların, bağlandıkları fırkanın durumundan istifade ettikleri gibi ortaya çıkan olumsuz halden de hisse almalarının kaçınılmaz olacağının da altını çizmiştir. Her ne kadar memurların gayr-i faal bir surette farklı siyasi fırkalara meyilli olması, birini diğerine tercih etmesi men edilemese de, iş bir fırka namına yalan söylemek, kanunu önemsememe ve hukuk-u milliyeyi tanımama mertebesine geldiği anda mensubu olduğu fırkanın düşüşünün ardından eski mevkiinde kalması mümkün olmayacaktır. Bu açıklamaların ardından Manisa Mutasarrıfı Tevfik Bey örneğini veren Ahmed Hilmi yazık ki böyle örneklere bahis olacak kişilerin azlığından serzenişte bulunmuştur: *"Hatta diyebiliriz ki heyet-i zatiyeye bir mana verebilen rüesa-i memurin, bu meselede Manisa mutasarrıfı Tevfik Bey biraderimizin yaptığı gibi yapmalı idi. Tevfik Bey yalandan bitaraf kalmayı ve yalanla maaş almayı kabul etmeyerek menfaatini kanaatine feda etmiştir. Lakin maatteessüf memleketimizde böyle Tevfikler pek azdır."* İttihad özelinde, vazifesi uğruna değil de mensubu bulunduğu fırkanın galip gelmesi adına çalışan bir memurun fırkanın düşüşünün ardından istifa etmek yerine vazifesinden atılmasının acı bir manzara olduğunu söyleyen Ahmed Hilmi, böyle bir durumda fırka namına değil vatan ve millet namına müteessir olunması gerektiğini vurguladıktan sonra; bu şekil hareket eden bir memurun bir kanaatin değil, bir menfaatin kölesi olduğunu isbat etmiş olacağını ve lisan-ı hal ile şunları söylediğini iddia etmiştir: *"Ben yaptıklarımı İttihadın veya programının hatırı için değil, mevkiimi muhafaza için yaptım. Siz de bana bu mevkii bahş ediniz, sizin için de intihabatta halkı kırar geçiririm!"*

Ahmed Hilmi, seçim öncesi bitaraf bir hükümetin, böyle memurları mevkilerinde bırakmasının mümkün olmayacağını, bıraktığı takdirde tüm taahhüdüne ve teşkiline ihanet etmiş sayılacağını söyledikten sonra, bu durum karşısında göreve getirilmesi gereken yüksek mevkideki memurların tedarik edilmesinin ve bu kişilerin ehliyetinin her yönüyle düşünülmesi gereken mühim bir mesele olduğunu ifade etmiştir. Bu sözlerinin ardından tüm bu muhakematın çaresiz bir şekilde teslim olan memurlar için olmadığını vurgulayan Ahmed Hilmi, *"Bizi düşündüren, ahaliyi sopaladığı için azledilen rüesa-i memurin veyahut bunların muhayyel (tahayyül edilmiş) hukuk-u mağsube (gasbedilmiş) veya müktesebeleri (kazanılmış)*

değildir. Hayır. Bizi düşündüren… zavallı milletin kendisini sopalayanlara da ma'zuliyet (azledilme hali, açıkta kalınış) maaşı namıyla bir para vermek mecburiyetinde bulunuşudur." demiş ve olayları bu cihetiyle kimsenin düşünmediğini, dile getirmediğini söylemiştir. Ahmed Hilmi, tüm bu olan biten karşısında vazifesini menfaatleri doğrultusunda kullanıp kanunsuz uygulamaları nedeniyle azledilen memurlara mersiyeler düzen kalemlerin halkın içinde bulunduğu zor şartlar karşısında sessiz kalmalarını eleştirerek makalesini sonlandırmıştır.

Ahmed Hilmi, intihab döneminde fırkacılığın geldiği ahvali gözler önüne seren bu makaleyi[198] kaleme alırken Kalender mahlasını kullanmıştır. Seçimlerin yapılacağı günlerde seçimin ne denli önemli olduğunun ve kendilerine ne denli önemli bir vazife düştüğünü idrak eden her vatandaşın kendine *"acaba kime rey vereyim?"* sualini yönelttiğini söyleyen Ahmed Hilmi, bu sualin cevabını arayan pek çok kişinin başkalarına sorma ihtiyacı duyduğunu; müşkülde kalarak sorduğu bu suale aldığı cevaplarla da ne düşüneceğini, ne yapacağını bilemez hale gelip şaşırıp kaldığını dile getirmiştir.

Kendisine Anadolu'dan gönderilen mektuplardan birinde müntehib-i sani (ikinci derece seçmen) seçilen bir vatandaşın yazdıklarını aktararak bu durumu açıklamaya çalışmıştır. Vatandaş üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yapabilmek için aklına fikrine önem verdiği kişilere akıl danışmak ister. Önce imama gider ve İttihadçı olan imamdan *"Bunu sormaya bile hacet yok. İttihad'a rey ver. Vermezsen fena. İ'tilafa rey verirsen patrikleri vali yaparlar, memleket yıkılır, yakılır, yok olur, alt üst olur, karışır, bozulur, fenalaşır."* cevabını alır ve paniğe kapılarak bir de muhtara sorar: *"Ne dedi, İttihad'a rey mi? Bu defa da Şam'ı, Bağdat'ı, Van'ı ve Erzurum'u, Makedonya ve Turan'ı elimizden kaçırırlar. Hahambaşıları vali yaparlar. Deli misin nesin? Memleket de verilir, yakılır, kavrulur, savrulur, hiç olur."* Muhtar ve imamdan birbirine tamamen zıt bu cevapları alan vatandaş bi-taraflara rey vereyim dediğinde her ikisinin birden hücumuna uğrar: *"Bi-taraf mı? Bu ne demek? Sen kuyruksuz koyun, kulaksız sığır, boynuzsuz camış, sakalsız keçi, memesiz inek gördün mü?"* kafası iyiden iyiye karışan vatandaş son çare Ahmed Hilmi'ye yazmıştır: *"Kime rey vereyim?"*

Memleketin dahilinde fırkacılığın aldığı şekli açık bir şekilde özetleyen bu mektupla ortaya çıkan neticeye bakıldığında her fırka mensubu ya da taraftarı için diğer fırkaların, şahısların, nazırların, bi-tarafların, sabık hükümetlerin, halihazırdaki hükümetin, göreve

[198] Kalender, "Kime rey vereyim?", **Hikmet**, No.59, 17 Eylül 1328 (Rumi) 30 Eylül 1912, s.1

geleceklerin velhasıl herkesin fena olduğu bir ortamda rey verecek olan vatandaşın ve memleketin halini bir kıssayla aktarır: *"Vaktiyle köylü amcalardan birisi, oğlunu uzak şehirlerden birisine, biraz akrabalığı olan bir adamın yanına göndermiş. Çocuk medreseye konulmuş, aradan seneler geçmiş, çocuk büyümüş, hocamsı bir şey olmuş ve günün birinde babasını görmek için köye gelmiş. Amca, oğlunu izaz (ağırlama) ve ikramla beraber, bahçelere gezmeye götürmüş. İhtiyar amcanın, yol yürümek neticesi abdest bozacağı tutmuş. Bir tarafa çekilmiş ve def'i hacete kasd etmiş ise de, oğlu: 'Aman baba! Ne yapıyorsun? Hiç kıbleye karşı olur mu?' deyince, zavallı adam, cahilliğine yüzü kızarmış ve bu defa şarka dönmüş. 'Ne? Şarka doğru ha? Matla-i (doğuş yeri) şemse? Aman baba!' Amca bu defa şimale dönmüş. 'Galiba demir kazık, Kervankıran, kutup yıldızlarının şimalde olduğunu unuttun?' İhtiyar bu kere de garbe teveccüh etmiş. 'Vay, vay, vay! ……..! Nasıl olur?' Zavallı amca şeş cihatı (yön) şaşırmış. Çaresizlikten fıskiyevari abdest bozmaya başlamış. 'Baba! Ne yapıyorsun? Bu ne hal? Amca fıskiyesine devamla beraber: 'Oğlunu bu derece alim eden babanın hali budur.' demiş."*

Bu trajikomik kıssayı aktaran Ahmed Hilmi, milleti babaya, alim ve aydınları da o babanın evladına benzetmiştir. "Hocamsı" olarak tabir edilen çocuk babasına ne etmiş ise, memleketin aydın ve düşünürleri de millete aynısını yapmakta, kafa karışıklığı yaratmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Ahmed Hilmi sonuç olarak şu tavsiyede bulunarak makalesini sonlandırmıştır: *"Dört senelik vukuatı göz önüne getir. Elini iman tahtana koy. Vicdanına danış, ne derse öyle yap. Lakin böyle yapmaz da işi bize soracaksan, fıskiye oyununa hazırlan! Hani şu şadırvan hikayesi."*

Sabah gazetesinin bir gün önceki nüshasında neşredilen baş makaleye istinaden kaleme alınan bu makalede[199] ayyuka çıkan fırkacılığın Osmanlı matbuatında yarattığı tahammülsüzlük masaya yatırılmıştır. Osmanlı matbuatında gelinen durumda hiçbir meselenin münakaşa edilemediğini, bunun sebeplerinin aslında kimsenin bir meseleyi hatt-ı zatında tahlil ve tenkit olmaması, her meselenin bir takım esaslara hizmet eder hale getirilmek istenmesi ve hak ve batıl için herkesin kabul ettiği bir ölçü olmaması olarak değerlendirilmiştir. Ortaya atılan bir fikrin tartılabileceği bir mizanın olmaması, bir konu hakkında konuşmaya başlayan iki kişiden birinin kendi söylediğini, yaptığını fazilet ve muhalifinin yaptığını cinayet addetmesi halinde

[199] F. A. H., "Münakaşa imkanı niçin yok", **Hikmet**, No.47, 5 Eylül 1328 (Rumi) 18 Eylül 1912, s.1-2

sağlıklı bir fikir alış verişi yapmanın mümkün olmayacağı ve tarafgirliği had safhaya getirenlerin herkesi tarafgirlikle itham etmesi neticesini doğurmaktadır.

Siyasette gelinen noktayı *"Fırka-i İttihadiye bir binbaşıyı vali yaptığı halde bir livanın vali vekaletini çok görüyor. Ömrünü vazife-i necibiyesini (asil) fedakarane ifa etmekle geçirmiş şerefli bir askerin merkez kumandanlığını Bağdad yaranlığı addedenlerle nasıl münakaşa mümkün olur?"* diyerek örnekleyen Ahmed Hilmi, bu örnekten yola çıkarak *"bana intisabı (bağlı olmak, katılmak) olmayan her ne yaparsa fena, bana intisabı olan her ne yaparsa iyi"* düsturunun toplumun en üst kesiminden başlayarak fırkacılık başlığı altında toplumdaki yozlaşmanın, bozulmanın ulaştığı boyutları gözler önüne sermiş; tarafgirliğin bayraktarları ve sözcüsü olan düşünür ve aydınların elinde bulunan bir matbuat ortamında tartışma ve tetkik imkanının tabii olarak yok olacağını dile getirmiştir. Karşıt fikirlerin kabul görmek yahutta tartışılması şöyle dursun kınama, ayıplama, başa kakma, iftira, küçük düşürme, istihza ve hatta zaman zaman kaba kuvvete başvurma bu dönemde sıklıkla karşılaşılan uygulamalar haline gelmiştir.

İnkılabın üzerinden geçen dört sene zarfında aynı şahısların belirli aralıklarla iyiler veya kötüler sınıfına dahil edilmesi rüzgarın ne sıklıkla yön değiştirdiğine kanıt olurken; bir mevkii işgal için gerekli beceriye haiz oluşlarından değil, İttihad ve Terakki tarafından o surette değerlendirilmelerinden kaynaklanmaktadır. Cemiyet tarafından desteklenen bir zat aleyhine bir fikir dermeyan etmek saldırılara maruz kalmak anlamına gelirken, rüzgarın yönü değişip de aynı zatın bu desteği kaybetmesi halinde lehinde fikir beyan etmek itham edilmek için sebep olmaktadır. Verilen bu örneklerin ardından kendini beğenmişliği bu dereceye getiren kişilerle fenni münakaşaların mümkün olamayacağını tekrar vurgulayan Ahmed Hilmi, tıpkı dostluk ve sevgi gibi kin ve düşmanlığın da sari bir şey olduğunu; matbuatın doğru yolu gösteren faydalı makalelerle dolacağı yerde, atışmalar, ithamlar, iftiralar ve istihzalarla dolup taştığını, daha da beteri artık ahalinin de bu hale alışarak tercihini bu yönde kullandığını ifade etmiştir. Gazetelerin sert ve yavaş olarak değerlendirildiği matbuat dünyasında yavaş gazeteler olarak değerlendirilen yani saldırı veyahut karşılık ile sütunlarını doldurmayan gazeteler okur bulamazken, üslubuyla dikkat çeken *"amma da yapmış, yazmış ha!"* dedirten gazeteler talep görmektedir. Gelinen son noktanın gazeteciler açısından son derece nahoş olduğunu söyleyen Ahmed Hilmi, toplumda fırkacılık namına oluşturulan kutuplaşmanın matbuat üzerindeki etkilerini böylece yorumlamış ve şu sözlerle sonlandırmıştır: *"Gazeteciler için bu vaz'iyet pek*

de şanlı değil. Halk gazeteciler münakaşasını horoz dövüşü kabilinden telakkiye başladı. Birbirine sövmek değil, hatta gözlerini çıkarsalar, ne yapıyorsunuz diyecek yok. Artık şu şerait dahilinde mübahase (konuşup tartışmak) nasıl mümkün olur."

Ahmed Hilmi, bu makalede[200] alttan alta meşrutiyetin ilanından itibaren kurulan hükümetlerin ve de siyaset sahnesinde yer alan İttihatçı ve İtilafçı fırkaların mensuplarının vatan ve millete zarar veren teşebbüslerini alttan alta eleştirmektedir. "Bitaraflık" vurgusunun, tanımının ve tavsiyesinin yer aldığı yazının girişinde, kullanılan kelimelerin anlamlarının bilinmediği ya da daha kötüsü tahrif edilerek istenilen şekle sokulabildiğine dair bir serzenişin ardından siyasi alanda bitaraflığın manasını şu şekilde açıklamıştır: *"Meydân-ı siyâsette şimdi bizim isti'mâl (kullanmak) ettiğimiz lafza şöyle bir ma'nâ verilebilir: Re'sen (doğrudan doğruya) teşkil edeceği veyahut teşkiline hizmet ettiği ekseriyete istinâden bir milleti idâreye med'uv (davet edilmiş) fırkaların birisini, böyle fırkalara mebde (başlangıç, esas) olan fikirlerin bir manzumesini (sıra, sistem) kabul ve diğerlerini reddecek yerde bunları tevhide çalışan veyahud bunlardan hiçbirisini kabul etmeyerek cümlesinin hâricinde diğer bir fırka meydana getiren âdem bîtarafdır."* Bu tanımlamanın ardından bizde vücut bulan şekliyle bitaraflıktan bahseder *"...tarafını itilaf ettirmek emeli besleyen adem"* diyerek… Ardından da şimdiye kadar memlekette vücut bulan iki fırkadan birinin diğerini, kuvvetçe üstün olmasını kullanarak uzaklaştırıp sindirmek suretiyle ortadan kalkmasına çalıştığı, bunu da meşruti hükümetlerde görülmeyecek surette, gizli cemiyetlere yakışır bir şekilde uyguladığından ötürü artık tüm muhalif ve muvafıklarla beraber heyet-i vükelanın bi-taraf kişilerden olmasının vatanın menfaat ve selameti için elzem olduğunu söylemektedir. Zira diğer türlü olduğunda başta mağdur olan fırka olmak üzere sırasıyla halkın büyük çoğunluğu ve en nihayetinde de ordu şikayetçi olmuştur.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda ikinci bir inkılabın gerçekleşmek üzere olduğunu dile getiren Ahmed Hilmi, ordunun yalnızca milletin geneli namına hareket ederek meşrutiyetin kuvvetlendirilmesi, adaletin tesisi ve hürriyet kaidelerinin görünür hale gelmesini arzu ettiğini de vurguladıktan sonra sözlerine *"Demek bir ikinci inkılâb devresinde bulunmaktayız. Bu ikinci inkılâbın da âmil-i (sebep) fa'âli olan ordu, yalnız milletin hey'et-i mecmu'ası nâmına hareket etmekte olub sırf zahmdâr (yaralı) olan meşrutiyetin takviyesini ve*

[200] Ahmed Hilmi, "Bitaraflık ne demektir? Hak, ihkak ve istirdad edilmedikçe bitaraflık mümkün mü?", **Hikmet,** No.2, 20 Temmuz 1328 (Rumi) 2 Ağustos 1912, s.1

adâletin tesisini, hürriyet kavâidinin (kaideler) incilâsını (ortaya çıkma) taleb ve arzu etmekte ve şu temenniyât dahi istihsân-ı pâdişâhî (padişah tarafından beğenilme, güzel bulunma) ve millî ile bir emr-i vâki' ve hakk-ı mükteseb (elde edilmiş hak) bulunmaktadır. Şu hâlde henüz ortada adl ve kanun dâiresinde intihâb edilmiş bir meclis, bu meclisde bir ekseriyet teşkili ile bir hükümet meydâna getirecek fırka bulunmadığından kabinenin, hutût-i (hatlar, yollar) umûmiyye-i meşrûtiyet ve Kanûn-i Esâsî ahkâm-ı asliyyesine (asli hükümler) riâyet şartıyla ve fırka programlarındaki teferru'atı esas tutamamak üzere bir hatt-ı hareket ta'kib etmesi zaruridir. İşte şimdiki kabine, böyle bir kabinedir. Demek ki ne İttihâd ve ne de İtilâf kabinesi değil, ma'nâ-yı siyasette bir "bîtaraf" kabinedir."* diyerek devam etmiştir. Ahmed Hilmi, kabinenin en büyük sıkıntısını memleketin içinde bulunduğu ahval olarak değerlendirmiş, bu duruma bağlı olarak en önemli vazifesinin de ülkenin normal gidişatını ihtilalle sevk eden sebeplerin araştırılıp hal-i tabinin iade edilmesi olacağını söylemiştir.

"Heyecân ve galeyânı, pek çirkin ve zâlimâne intihâblar ve idâreler ve tamamen Meşrutiyete muğâyir (aykırı) muvakkat (geçici) kanunlar meydana getirdi." O zamana kadar yaşanan olayların değerlendirmesini bu sözlerle açıklayan Ahmed Hilmi, bundan sonra mevcut kabinenin milletin hukukunu iade etmez başka bir tabirle meclisi fesh ederek seçimlere gitmez ise bitaraflığını kaybederek eski kabinenin bir uzantısı olarak tarafgir bir kabine halini alacağını ifade etmiştir. Devamında da zaten bitaraf olan bir kabine için hala 'bitaraf' olsun diye feryat eden muhaliflerin aslında tarafgir bir kabine istediklerini dile getirmektedir.

Makalenin devamında ülkenin büyük sıkıntılar içinde bulunduğu, Anadolu ve Rumeli ahalilerinin beklenti içerisinde olduğu şu sözlerle aktarılmaktadır: *"Unutuyoruz ki memleketimiz, azim bir buhrân içindedir. Rumeli ahâlisi kabinenin iâde-i adl ve meşrutiyet etmesine intizâr (beklemek) ettiği gibi Anadolu ahâlisi ve cümlesi nâmına ordu kemâl-i sükünutle fermân-ı şâhâne mucebince tesviye-i (neticeye bağlamak) müşkilâtı deruhde (üstüne almak) eden kabinenin icrââtına muntazır (bekleyen) bulunuyor."* Bu beklentileri gerçekleştirebilmek için yapılması gerekenin meclisin feshedilerek seçimlerin yeniden

* O dönem Sadaret makamında İbrahim Hakkı Paşa bulunmaktadır. 1910 Ocağında göreve gelen İbrahim Hakkı Paşa, otuz dörde karşı yüz seksen yedi oyla güvenoyu almış; selefi Hüseyin Hilmi Paşa'nın kabinesinde yer alan bir çok nazırla çalışmayı tercih etmiştir. Programında adl-ü ihsandan bahseden İbrahim Hakkı Paşa parlamentoya karşı açık ve tartışmacı tavrıyla dikkat çekmiştir. Dış politikada karşılaştığı açmazlar nedeniyle istifa eden İbrahim Hakkı Paşa, kendisi ve yönetimiyle alakalı iddiaların araştırılabilmesi için Yüce Divan'a sevkini isteyebilecek kadar şeffaf, isterseniz boynumu vurdurun diyebilecek kadar Osmanlı olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Akın, age, s.39

yapılması gereğine değinilmektedir. Böylelikle darbe hükümeti hükümsüz bırakılmış olacaktır. Kabinenin sıkıyönetimi kaldırmak, geçici kanunları geri almak, bazı memurları değişirmek ve özellikle de matbuat üzerindeki baskıyı yok etmek gibi pek çok icraatıyla meşrutiyete vurulan darbeyi hükümsüz bırakmaya gayret ettiyse de bu çabaların inkılabın tamamlanmasına yeterli olmayacağı ifade edildikten sonra muhalefette bulunanların anlaması gerekenin mevzu bahis olanın vatanın bekası olduğu, tarafgirlik ısrarının umumiyet itibarıyla herkese ve vatana, hususiyet itibarıyla da kendi fırkalarının geleceğine zarar vermekten başka bir işe yaramayacağını söylemiş ve yazısını şöyle sonlandırmıştır: *"Velhâsıl, heyet-i vükelâ, bîtaraflık izhârına (göstermek) mecburdur. Bîtaraflık ise buhrânın izâlesine (ortadan kaldırmak) mütevakkıf (bağlı) esbâbı icrâ, fırka menâfi'ine (fayda) vatan ve millet menfa'ati, kavâid-i (kaideler) meşrutiyet icâbını tercihiyle mümkün olur."*

Vatan ve millete hizmet etmek, yararlı işler yapabilmek gayesi bir yana; gücü elde edebilmek, elde tutabilmek ve güce yakın olup çarklarını döndürebilmek derdinde olanlar üzerinden fırkacılığa tenkitlerde bulunan Ahmed Hilmi; tenkitlerine bu gücü ellerinde bulunduranların, hırslarını dizginleyemeyen ve iktidar mevkiini hazmedemeyen zevatla devam etmiştir.

3. 3 Ahmed Hilmi'nin Devlet Ricaline Hazm-ı İkbal ve İhtiras Eleştirisi

İttihad ve Terakki özelinde gibi görünse de genel olarak bir şekilde siyasi kimliklerinden ötürü güce sahip olan zevatın eleştirildiği bu bölümde ilk olarak gazetenin dördüncü sayısının *"İctimaiyyat"* köşesinde M. S. imzalı olarak yayınlanan ve İttihat ve Terakki'ye ağır eleştiriler içeren makale[201], devlet adamlarının yüksek mevkiye gelmeleriyle ortaya çıkan "hazm-ı ikbal" meselesine Osmanlı İmparatorluğu'nda yedi yüz senedir gerekli önemin verilmediğine vurgu yapılarak başlamıştır. Makbul olanın bir felaket ya da talihsizlik söz konusu olduğunda bunu kabullenmek ve hazmetmek değil, aksine yükselme ve başarıyı hazmetmek olduğuna değinilmiştir. Ancak tarihin akışı içerisinde görülmektedir ki geçmişte sahip olduğu yetkiyi şahsi kin ve hırsları doğrultusunda kullanarak pek çok önemli kişinin katline sebebiyet veren devlet adamlarının bu davranışları yüzünden memlekette sayısız olumsuzluklar yaşanmıştır. Genel bir ifade kullanan yazar bunun için tek tek örnek vermenin gereksiz olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: *"Tarih-i Osmânî'nin bunu müebbed (daimi) olan beliğ (kafi derecede olan)*

[201] M.S., "İctimaiyyat: Hazm-ı ikbal ve İttihat ve Terakki", **Hikmet**, No.4, 22 Temmuz 1328 (Rumi) 4 Ağustos 1912, s.3-4

misallerini birer birer irâda (söylemek) lüzum yoktur. Zira yakın zamanda memleketimizde tahaddüs-ü (ortaya çıkan) ahvâl, bu gibi misallerle bizi isbât-ı müdde'a (iddia olunan) külfetinden müstagni (ihtiyacı olmayan) bırakıyor. Bâhusus tarihde vüzerâ (vezirler), vülât (valiler) arasında tekevvün (şekillenmek) eden bu hazımsızlık zamanımızda daha vâsi' (geniş) mikyâsda (ölçek) rûnümâ (yüzünü gösteren) olduğundan tarihden ya'ni mâzi-i ba'idden (uzak) ziyâde mâzi-i karîbden (yakın) mütenassıh (nasihat dinleyip uslanan) olmak lâzım gelir. ...Bir rical-i devletin hazm-i ikbâli, kendisine tevdi' (emanet bırakılan) olunan bu kuvveti hüsn-i tedvir (idare etmek) eylemekte kâbil olabilir." Bu sözleri sarf ettikten sonra yakın zamanda yaşananlara değinen yazar, İttihat ve Terakki'nin kendisine verilen payeyi hazmedememesinden bahisle *"...besledikleri âteş-i intikâmı teskîn edemeyerek kendilerine muhâlefet edenleri hapis ve nefy (sürgün) etmek ve öldürtmek gibi zilletleri irtikâb (ümit etmek) eylemesi yüzünden memleketin bir şurezâra (verimsiz arazi) döndüğünü ve nihâyet ellerindeki kuvveti su-i isti'mâl eyleyerek Trablusgarb'daki zâbitânın beşte üçüne mezuniyet veren ve oradaki istihkâmâtı nazar-ı ehemmiyete almayan bir kabineyi türlü entrikalarla sıyânet (muhafaza) ettiğinden sonra güya bu su-i istimâlâtının telâfisine çalıştıklarını halka inandırabilmek üzere, vaziyyet-i hazıralarını 93'deki mâsebıkıyla (geçmiş) hem derece buldukları eski ve küçük bir veziri kendilerine zahîr (yardımcı) edinip bu bağiz (düşmanlık yapılan) ve küçük âdem-i merdumun (zor bir işi yapmaya memur edilen) çeşm-i millet olan eâzıma (ileri gelenler) şetm u ta'rîz (üstü kapalı hakaret etmek) ettiremekle vakit geçirdiklerini görürüz."* demiştir.

Yazıda İttihad ve Terakki döneminde aralıklarla üç kez sadaret görevinde bulunmuş, bir dönem mabeyn başkatipliği yapmış olan "Küçük" lakaplı Mehmed Said Paşa'ya göndermede bulunulmuştur. *"İşte İttihâd ve Terakki'nin zahîri olan küçük vezîrde aynı suretle ma'lûl olduğundan zâhirde Mâbeyn-i Hümâyûn Başkâtibi ve hakikatte müdir-i umûr-i devlet olduğu sırada Bosna ve Hersekle, son dakikaya kadar bilfiil tasarruf eylediğimiz Trablusgarb'ı aynı seviyede göstererek bundan sonra bir kelimesine kimsenin inanmayacağı yalancı ve musanna' (yapmacık) hâtırâtı ile âlemi te'min edeceğini zann ve efkâr-ı umûmiyeyi iğfâl ve tahkire cür'et etti. Fakat netice ne oldu? Trablusgarb'da muhâfaza-i mevki' edelim derken Adalar da elimizden gitmişti. Evet! Makâm-ı iktidâra geldikçe bu milletin bir felâkete intizâr etmesi lüzumunu vukû'ât te'yid edilmiş ve ihtâr eden o küçük vezirin zamân-ı sadâretinde Trablsugarb'ı düşmanlarımızdan tathîr (temizlemek) edecek iken Adalarımızı da düşmana çiğnettik."* Denilen yazıda sahip oldukları makamın kendilerine bahşetmiş olduğu güçten dolayı bu hazımsızlığa

yakalanmış olanların bir yandan tarihin lanetinden ve olaylara vakıf olanların nefretinden korkarken bir yandan da halkı kandırmayı başardıklarına inandıklarından bahsedilmiştir. Tüm bu halin iktidar hırsından gözü kararan, bulunduğu mevkiyi ve eline geçirdiği gücü hazmedemeyen kişiler yüzünden kaynaklandığından yakınır ve İttihat ve Terakki'nin de bu duruma sessiz kaldığını ifade eder.

Ahmed Hilmi, gazetenin on beşinci sayısının İctimaiyyat köşesinde yer alan *"Medeniyet-i hazırada avamil-i cidalden ihtiras"* başlıklı makalesinde[202] ihtiras terimi üzerinden üstü kapalı bir şekilde İttihad ve Terakki eleştirisinde bulunmuştur. İnkılapla birlikte çok fazla zikredilmeye başlanan 'ihtiras' kelimesi ile alakalı pek çok mektup aldığını belirterek bu mektupların hepsinin *"ihtirastan kurtulduk, tekrar ihtirasa düşmeyelim*" fikrinde birleştiğini dile getirmiştir. "*İhtiras kelimesi Fransızca 'passion' kelimesinin mukabili diye kabul edilirse, evvela bunu 'makbul, merdud' gibi iki şekle ayırmak icab eder."* Diyerek bu kavramın her iki şekilde de değerlendirilmesi ve doğru kullanılması gerektiğini aktarmıştır. *"Bir insanı, bir meslekte terakki ve tekamül ederek kendince tasavvur ettiği gayeye îsal (ulaştırmak) içün teşvik eden ihtirastır."* diyen Ahmed Hilmi, ihtirasdan azade bir kişinin kanaatkar olup asude bir hayat süreceğini; ikbal ve servet, riyaset, kabullenilmek ve sevilmek peşinde olan kişilerin, bu emellerine ulaşabilmek için büyük fedakarlıklara katlanmaya ve büyük bir yükün altına girmeye mahkum olduklarını, onlara bu yükü taşıtan unsurun ihtiras olduğunu söylemiştir. Bu düşünceler doğrultusunda ihtirasın sözlü mücadelenin sebebi ve ilerlemenin vasıtalarından biri olduğunu vurgulayarak ihtirasın makbul ve faydalı yönlerini açıklamıştır. Aksi halde merdud yani reddedilen, kabul edilemeyecek olarak tanımlanan ihtirasın ise memlekete devlet adamı değil bela yetiştireceğini söyleyerek makbul kabul edilen ihtirasa sahip olan kişilerin gayelerine ulaşabilmek için meşru araçları kullanıp her söylediğini ve yaptığını vesikalandırarak rakiplerine karşı meziyet ve üstünlüğünü göstermeye uğraştığını; istediği mevki ve makbuliyeti edeceği hizmetle kazanmak istediğini söylemiştir. Merdud olan ihtirasın ise hakkı olmadığı halde bir takım hileler, gayr-i meşru vasıtalar, hukuka aykırı işler ve de cebir kullanılarak memnun edilen ihtiras olduğunu belirten Ahmed Hilmi, Osmanlı ülkesinde son dönemde karşılaşılan ve siyasete hakim olan ihtirasın bu türden bir ihtiras olduğunu şu cümlelerle aktararak makalesini bitirmiştir: *"Hepimizin şikayet ettiği ve henüz kurtulamadığımız ihtiras, işte böyle olan bir ihtirastır. Bir milletin bütün işlerinin berbad olması içün mevaki' (mevkiler)*

[202] Ahmed Hilmi, "Medeniyet-i hazırada avamil-i cidalden ihtiras", **Hikmet**, No.15, 2 Ağustos 1328 (Rumi) 15 Ağustos 1912, s.1

ve hidemat-ı mühimme-i milliyesine bu kabil (gibi) muhterislerin geçmesi kafidir. Geçen iki meclis içinde, 150 kuruşla bir mahalle imamlığı edenlerin de mebus olduğunu gördük. Mecliste bir tufeyli gibi oturmaktan başka bir şey yapmağa muktedir olmayan bir ademi oraya sevk eden fena bir ihtirastır. Lakin bu şekl-i ihtiraslara meydan vermemek bir dereceye kadar amme-i ümmetin elindedir. 150 kuruşluk bir taşra bir mahalle imamını mebusluğa layık görecek kadar gafil bir millet, elbette fena muhterislerin elinde kalır. Demek ki ihtiraslara âlet olmak kabahati nihayet yine millete raci' olur. Şu halde ihtirastan şikayet değil, ihtiras erbabına reylerimizle imkan-ı kudret vermeyelim.

Osmanlı siyasetçilerini pençesine alan ihtirasın doğurduğu sonuçları aktarmaya devam eden Ahmed Hilmi, bir sene evvelki bir nüshada neşredilecekken gazetenin bir gece ansızın kapatılması neticesinde okuyucuya o dönem ulaşamayan bir makalenin sernamesinin aradan geçen zamanın ardından gazetenin otuz sekizinci nüshasında neşredilen bu makaleye[203] unvan olmasından dolayı hissettiği çaresizlik ve mahcubiyeti dile getirerek yazısına başlamıştır. Dün şikayette bulunulan pek çok şeyin bugün de değişmemesi ya da şikayet ediyor olmanın çaresizliğini siyasetteki ihtiras üzerinden örnekleyerek makalesinde aktarmıştır.

"İhtirasat-ı siyasiye her memlekette hükümfermadır" diyen Ahmed Hilmi, bu halin sadece bize has olmadığını, Bulgaristan, Yunanistan gibi bazı ülkelerde de türlü çirkin uygulamalarla görüldüğünü söylemiş ancak ne yazık ki bizde yaşanan durumun bu ülkelerin çok ötesinde olduğunu, hatta ülkemizle mukayese edildiğinde diğer ülkelerdeki uygulamaların ehven-i şer olarak görüldüğünü sözlerine eklemiştir. Diğer memleketlerde fırkaların gereklilikleri ve özellikleri fırkaların programlarının ve temsilcilerinin icraatlarıyla değerlendirilirken bizim memleketimizde yapılan işlerin hiçbir şekilde ehemmiyeti olmadığı gibi fırkaların değerlendirilmeleri de bir takım şüpheli yollarla yapıldığı aleni bir şekilde görülmektedir.

Osmanlı siyasetçilerinden bir kısmının hırs ve ihtiraslarının ulaştığı boyutu anlatırken farklı farklı örnekler kullanan Ahmed Hilmi, siyasetçileri, uyguladığı her tedaviyle hastalarının ölümüne neden olduğu halde hala *"eğer hastalarınızı bana tedavi ettirmezseniz sizin için ölüm muhakkaktır"* diyebilecek kadar umarsız bir hekime; inşasına her başladığı bina daha yapılırken çöktüğü halde, başka mimarlara müracaat eden kimselere serzenişte bulunan mimara;

[203] Mihriddin Arusi, "Kime feryad edelim, merci-i istimdad kim?", **Hikmet**, No. 38, 25 Ağustos 1328 (Rumi) 7 Eylül 1912, s.1-2

öldürdüğü insanların kanı hala üzerinde olduğu halde insan hayatına hürmetin bir fazilet olduğundan bahseden bir katile ve her önüne gelenden bir şey çaldığı halde harama göz dikmenin yanlış olduğuna dair nutuklar atan bir hırsıza benzetmiştir. Hiçbir memlekette görülmesi mümkün olmayan bu garip manzaraların memleketimizde görüldüğünü ve daha da enteresanı bu sözleri söyleyen kişilerin milyonlarla ifade edilen kitleler tarafından takip edildiğini hayretle gördüğünü söylemiştir.

Ahmed Hilmi, memlekette dönüşümlü olarak üç tür rüzgarın estiğini bu rüzgarların etkisinde kalanların ise kitle-i milliyeyi kandırmak için her tür yola başvurduğunu şu sözlerle açıklamıştır: *"Sarsar-ı (fırtına) ihtiras, milletin eninini tatlı bir ahenk gibi dinleyerek, balin-i (başucu) sefahatte yan gelmekten başka bir şey düşünmeyenleri kudurtur. Bad-ı sumum-u (zehir) gaflet, zaten acınacak bir galat-ı (yanlış) his ve muhakeme ile malul olan kitle-i milliyeyi daha derin uykulara atıyor. Her dokunduğuna bir hisse-i cinnet veren bir rüzgar ise, memleketi umumi bir şifahaneye benzetiyor. Herkes bir şey diyor, lakin kelamı: Izmar-ı (kalpte gizlemek, belli etmemek) efkar ve iğfal-i ezhan (zihinler) için bir alet bildiğinden, düşündüğünü söylemiyor, söylediklerinin aks-i tammını yapabilecek bir menzileye gelebilmek için, yalan söylüyor, zira karşısında kanlı faciadan bile ibret almayacak kadar masum bir kitle-i milliye görüyor."*

Siyasetçilerde aldatmak, millette de aldanmak ihtiyacının tüm şiddetiyle hüküm sürdüğü saptamasında bulunan Ahmed Hilmi, bu ahvalin neticesinde bir de söylenen sözlerin ve yapılan işlerin yarım yamalak bir surette tahlil edilmesiyle de yapılanların neredeyse ahalinin faydasına olduğu sonucunu veren bir düşüncenin hakim olduğunu ifade eden şu cümleye yer vermiştir: *"Münimm (insanlar arasında fitne yapan) diğer (hiç; asla; bundan böyle) nist (yok, yokluk)!"*

Memlekette esen ihtiras rüzgarlarının sadece yönetenleri değil, ahaliyi aydınlatmak ve bilgilendirmek vazifesinde olan mütefekkirleri de etkisi altına aldığını, sükuneti ve safiyetiyle bir koyun sürüsüne benzeyen milletin kurt kucağını sığınak zannedecek hale gelmesine ve kurda benzetilen heyet-i mütefekkirenin bitmez tükenmez iştahına mı daha fazla şaşmak gerektiği de makalede sorgulanmıştır. Vatan millet nidalarıyla ahaliyi uyutanların tek derdinin zevk ve rahatını muhafaza edebilmek için daha fazla para kazanmak olduğunu da şu paragrafla ifade etmiştir. *"Vatan diyoruz, millet diyoruz, yalan, çok hüda yalan! Biz hepimiz bir kemingah-ı (pusu) münasibde mevki' almış, sürüye hücum için kanlı dişlerini gıcırdatarak müterakkıb-ı (gözleyen, bekleyen) fırsat kalmış bir kurt sürüsüyüz. Bütün feryatlarımız, bütün vaveylalarımız,*

o tatlı ve güzel sözlerimiz, o mukni (ikna edici) ve cazibedar beyanlarımız, halis Türkçe'ye tercüme edilirse, bir tek kelimenin esas olduğu bir cümleciğe munkalib (dönüşen) olur: "Para! Zevk ve rahatımız için para!"

Ahmed Hilmi, makalenin devamında memleketin içinde bulunduğu durumu tüm açıklığıyla gözler önüne sermeye çalışmıştır. Öyle ki, Trablus'ta savaş devam ederken Ege adalarının elimizden gitmesi ihtimalinin ortaya çıkması, Rumeli'nde devam eden galeyanın Balkan hükümetlerinin Rumeli'ye dair iştahını arttırması gibi durumlar mevzu bahisken maddi ve manevi olarak yokluk ve sıkıntı içinde olan bir Osmanlı'nın ahvalini tam manasıyla anlatmak için söylenebilecek tek bir şey vardır: *"Vatan ve millet tehlikede!"* Lakin milletin kandırılarak uyutulduğu, gaflet içinde olduğu bu durumun bir ehemmiyet arz etmediği, bu duruma çare bulmak yerine gerek mütefekkirlerce ve gerekse siyasetçilerce kendi işlerine hizmet eden birer kandırma aracı olarak kullanıldığı Ahmed Hilmi tarafından dile getirilmiştir.

Milletin aldığı darbeler ve gördüğü zarar neticesinde gaflet uykusundan uyandığı nadir zamanlarda medet umarak mütefekkirlere sığındığını ancak karşılaştığı hal karşısında feryad ettiğini *"Zavallı millet, sademat-ı (darbeler) dehr (devir) ile hab-ı (uyku; rüya) gafletten göz açabildiği nadir anlarda, uyun-u tazarruunu (yalvarıp yakarma), rehber ve mütefekkir namını alan efradına çeviriyor, yalvarıyor, bir kelime-i teselli bekliyor. Lakin öyle bir silsile-i müşatebe (atışma, birbirine sövme) ve levsiyat (pislik) işitiyor ki ne düşüneceğini şaşırarak, kendi eliyle kendi kulağını tıkamak ıztırarında kalıyor ve sanki şu enini, hepimizin samia-i (duyma) terahhüm (acıma) isal (ulaştırma) ediyor: "Kime feryad edelim, merci'i istimdad kim?"* cümleleriyle aktaran Ahmed Hilmi, bu feryat neticesinde aç kurtlar gibi bekleşen zevatın her birinin *"ben, ben, ben"* diyerek ortaya atıldığını ve bu durumdan menfaat sağlamaya çalıştığını sözlerine eklemiştir.

Bir vakitler hürriyet, kardeşlik, eşitlik, adalet diye bağırarak meşrutiyeti ilan edenlerin güç ve iktidarı kaybetmemek adına gözlerini ihtiras bürümesiyle vatan ve milletin faydasına bakmaksızın şahsi menfaatleri doğrultusunda icraatlarda bulunması da elbette ki kaçınılmaz olacaktır.

3.4. Ahmed Hilmi'nin "Kırtasiye Usulü" Üzerinden İttihad ve Terakki Eleştirisi

Meşrutiyetin mimarı İttihad ve Terakki'nin iktidarı ele almasının ardından uyguladığı yanlış politikalara, baskıcı uygulamalar da pek tabii olarak Ahmed Hilmi'nin kaleminden

nasibini almıştır. İttihad ve Terakki erkanına ve politikalarına tenkitlerin yapıldığı bu yazı[204] Ahmed Hilmi tarafından Mihriddin Arusi mahlasıyla kaleme alınmıştır. İttihad ve Terakki'nin takip ettiği yanlış ve uğursuz yolda ilerlemeye devam ettikçe halk tarafından "hata" olarak addedilen ve hakir görülen hareketlerinin artık hata olarak nitelendirilmekten çıkacağı ve bu ithamın İttihadçıların belli bir kesimini değil, genelini kapsayacağı yönünde bir değerlendirmeyle makaleye giriş yapılmıştır. İttihadçıların genelinin böyle bir durumu makbul kabul etmeyecekleri saptamasının ardından *"...ve eminiz ki ekseriyet-i milliye kitlesi bir kısım vatandaşlarının öyle bir ittihâm altında kaldığını nazar-ı memnuniyetle görmez. Dört senelik idâre-i meş'ume (kötü idare), erkân-ı İttihâd'ın (diğer hafi sâikler (sebepler) tarafından icâle olunduğu) bir mecmû'a-yı hatası mıdır? Yoksa kasden ve taammüden tatbik edilmiş (ve hâlâ mümkün olsa tatbik edecekleri) bir manzûme-i fikriye (fikir sistemi) midir? Bu sualin cevabını geçen günkü konferansında Câvid Bey verdi."* dedikten sonra Cavid Bey'in *"İttihâd ve Terakki yalnız mazide yaptıkları ile değil şu dört sene zarfında bu memlekette yaptığı bütün icrââtıyla müftehirdir (iftihar eden)."* sözlerine yer vermiştir. Ahmed Hilmi, Cavid Bey'in gerçekleştirilen icraatların doğruluğunu savunan bu sözleri üzerine, millet adına İttihad ve Terakki mensuplarına bir takım sorular sormak mecburiyetinde olduklarını dile getirerek İttihad ve Terakki ile kast edilenin cemiyetin genelini mi yoksa gerek ittihad ve gerekse meşrutiyet prensiplerini aşağılayarak dört senelik su'i idarenin müsebbibi olan ve "Şirket-i İnhisariye" olarak adlandırılan bir grubu mu ifade ettiği sorusunu yöneltmiştir. Bu sorunun ardından *"Siz, ey masum vatandaşlar, cinâyetler, ihtirâslar, hatalar ile dolu olan bu dört senelik mesâvi-i idâre (kötü idare) ile İttihâd ve Terakki'nin şanlı mâzisini yeksân (beraber, bir) mı görüyorsunuz ve şu dört senelik idâre-i meş'ume (kötü idare) ile iftihâr eyliyor musunuz?"* diyerek vatandaşa seslenen Ahmed Hilmi bu sorulara cevap verilmeden evvel biraz düşünülmesi gerektiğinin altını çizmiş geçen dört senenin, tüm bu bahsedilen mevzuların gözönünde bulundurulmak suretiyle bitaraf bir şekilde gözden geçirilerek cevap verilmesini istemiştir. *"Acaba bu dört senelik tarz-ı idâreyi teşkîl eden hutût-i (yol, hat) esâsiye nedir? Maateessüf biz bunu yine tekrar ıztırarındayız (çaresizlik, mecburiyet). Zira bu hutût-i esâsiyeyi İttihâd ve Terakki'nin medâr-ı iftihârı addetmek, onu öldürmek demektir. Nasıl olur ki her ferd-i zi-iz'ânın (anlayış sahibi) kabul etmemek mecburiyeti hissedeceği bir mecmû'a-yı hatiât (hatalar serisi), memleketi idâreye med'uv (davetli) bir programa mâlik bir fırkanın medâr-ı iftihârı olsun?"* Yine Cavid Bey'in sözlerine yönelik gönderme ve tenkit içeren bu cümlelerle

[204] Mihriddin Arusi, "Kat'i bir itiraf", **Hikmet**, No.7, 25 Temmuz 1328 (Rumi) 7 Ağustos 1912, s.1-2

bir grubun şahsi menfaatleri, yanlış uygulamalarının hakim olduğu kötü bir idareyle iftihar edilmesine tepki gösterilmiş, akıl ve anlayış sahibi her insanın reddedeceği esasların, memleketin idaresine talip bir fırka mensupları tarafından kabul görmesini eleştirmiştir.

Fırkanın arkasına sığınılarak yapılan yanlışları maddeler halinde dile getiren Ahmed Hilmi ilk olarak *"Tarafgirliği bir meslek hâline getirip bilcümle memuriyetleri ehliyet kaydı hâricinde tevzi (dağıtmak, paylaştırmak)"* diyerek ehil olmayan kişilerin makam ve mevki sahibi yapılmasını; *"Birbirine zıd fikirlerle idâre-i siyâsete kalkışıp bir taraftan anâsır-ı müslime arasını, diğer taraftan müslime ile gayrimüslime arasını açmaktan mütehassıl (hasıl olan) ahvâl-i feci'a"* değerlendirmesiyle uygulanılan yanlış politikalar nedeniyle Osmanlı'yı oluşturan unsurların arasına nifak sokularak toplumda huzursuzluk yaratılmasını eleştirmiştir. Üçüncü maddede *"Cemiyeti, bütün meşrûti fırkaların hüküm ve merci'i, meşrutiyetin nigehbanı (bekçi) edecek yerde fırkayı ve hükümeti gayr-i mes'ul bir âlet şeklinde bırakacak suretle her işe müdâhale ve mesuliyet-i resmiyeyi imhâ etme."* ifadesiyle meşrutiyetin bekçiliğini yapması gereken cemiyetin fırkayı ve hükümeti safdışı bırakacak şekilde her alana müdahale etmesini; *"Cemiyetin idâresini bir heyet-i mahdudeye (sınırlandırılmış) tevdi' (bırakmak) ve cemiyette mutlakiyet idâre ve istibdâd ile mensûbin-i bendegân-ı mutiye (hizmetçi gibi itaat eden) mertebesine getirme ve tabir-i âherle (diğer bir tabirle) Devr-i Hâmidî'deki "Mabeyn" yerine aynı mâhiyet ve emelde bir "Merkez" vücuda getirilmesi*" ifadesiyle de Abdülhamid devrindeki mutlaki düzenin bir benzerinin teşkil edildiğini dile getirerek eleştirilerine devam etmiştir. *"İsrâfât ve bezl-i emvâl (mallarını esirgemeden vermek) ile celb-i eşhâs (kişileri çekmek) ve ifsâd-ı ahlâk (ahlakı bozmak) usûlünün düstûr-i hükümet hâline getirilmesi"*; *"bütün icrââtta 'göz boyama' ve taklid usullerinin tervici (kabul ettirme)"* ve son olarak da *"ifrâttan (aşırılık) tefrite (normalin altı), tefritten ifrata intikâl ederek meşrutiyete gâh müfrit (aşırıya kaçan) bir parlamentarizm rengi ve gâh mebâdi-i meşrutiyet (meşrutiyet ilkeleri) şeklini vermek gibi memleketin levâzım-ı muhîtiyye vâriyesini anlamamaktan mütevellid bukalemun fikirlerin tatbiki"* ifadeleriyle devam eden saptamalarıyla, yaptıkları her icraatın göz boyamadan ibaret olduğu, insanları taraflarına çekebilmek için maddi vaadlerde bulunmak, fitne sokmak gibi usullerin hükümet düsturu haline gelmesi ve meşrutiyete duruma göre farklı boyutlar kazandıran, bir dayanağı olmayan ve her an değişebilen fikirlerin tatbik edilmesi sonucunda memleketin içine düştüğü duruma değinmiştir. Ortaya çıkan netice Osmanlı'yı oluşturan unsurların birlik duygusundan ve meşrutiyet fikrinden uzaklaşması, yaşanan Arap ve Arnavud ihtilalleri, sui idare yüzünden başlayan savaşlar sonucu uğranılan zararlar, Trablus'ta yaşanan

facia ve milletin sefaleti olmuştur. Devamında *"Netâic bu kadarla kalmaz. Şu kadar ki bu usûlün bıraktığı eserleri itilâf ve vifâkın (anlaşmak) lüzumu hissedilen şu sıralarda tavzihinden (açıklamak) tevakki (çekinme) ediyoruz. Müstağni-i arzdır (arz etmeye gerek yoktur) ki bütün bu mesâvinin (kötülükler) İttihâd ve Terakki'nin programıyla bir münasebeti olmayıp sırf erkân-ı İttihâdın telkinât-ı hâriciyeye mağlub ve idârece İstibdâd ve keyfi harekete meclûb (tutkun) olmalarından ileri gelmiştir."* diyen Ahmed Hilmi, bu satırlarda zikredilen olaylara sebep olan icraatların nasıl olup da bir fırkanın iftihar vesilesi olabileceği sorusunu da yöneltmiştir. Bu duruma çözüm olarak da İttihad ve Terakki yönetiminin değişmesi ve yeni isimlerin yönetime getirilmesi gereğinin altını çizerek sözlerine devam eder: *"Zira şirket-i inhisâriyenin ısrarları devâm ettikçe ve mensûbîn-i İttihâd onları öne sürmekte ve tutmakta devâm eyledikçe milletin birbirine düşmüş iki kısma ayrılmış kalmasının men'i mümkün olmadığı gibi ağrâz (kötü maksatlar) ve hatta tesvilâtın (kötü bir şeyi güzel gösterip aldatma), intikâm sevdasında bulunabileceklerin men'-i âmâlinin men'i de pek güçleşecektir. Bu cidâlde (mücadele) hangi taraf mağlub olsa, neticenin şeâmetini (uğursuzluk, kötülük) tehvîn (küçük, basit gösterme) edemez. Bu millet, bir vücuddur. Bu vücudun sağ kolu kopmasıyla sol kolu kopması arasında hiçbir fark yoktur. Neticede zayıf düşecek olan vücud, yani millettir."* Ahmed Hilmi, böyle bir tabloyla karşı karşıya kalındığı şu günlerde bu hesabın yapılması gereğine değinmiş, kirli oyunlar peşinde olanlara ön vermemek adına birlik olunması mesajı vermiştir. Toplumdaki ikilik ve bölünmenin önüne geçebilmek için de İttihad ve Terakki'nin dört yıllık icraatlarında payı ve mesuliyeti olmayan kişilere idarenin emanet edilmesi gereğinin altını bir kez daha çizdikten sonra ancak böylelikle fırkaların ihtilaflarının makul bir seviyeye geleceği ve milletin de esasta kardeş, siyasi anlamda da hür ve yekvücut bir hal halini alabileceğini ifade etmiştir.

Ahmed Hilmi, gazetenin otuz dördüncü sayısında neşredilen "Herkes korkuyor, herkes haklıdır" başlıklı makaleye[205] ortada hiçbir tehlike yahut da tehdit olmadığı halde halkın korku içinde bulunduğunu söyleyerek başlamıştır. Ahmed Hilmi, halkı korkularında haklı bulurken, halkın korkularından sıyrılabilmesi için gerekli şartları sağlayamayan hükümetin haksız olduğunu; geçmiş dört seneyi bir tarafa bırakıp sadece son günlerde yaşananlara bile bakıldığı zaman karşılaşılan manzaranın bu durumun ispatı niteliği taşıdığını dile getirmiştir. Muhalefetin İttihad ve Terakki'ye karşı giderek artan şiddeti karşısında hükümeti tekelinde

[205] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, "Herkes korkuyor, herkes haklıdır", **Hikmet**, No.34, 21 Ağustos 1328 (Rumi) 3 Eylül 1912, s.1

bulunduranlardan milleti kurtarmak üzere göreve getirilen Gazi Ahmed Muhtar Paşa başkanlığındaki "büyük kabine"de düne kadar Hüseyin Hilmi Paşa'yı gören halkın son dönemde aynı şahsı İttihad riyaset namzedi olarak görmesinin de halkın korkularını perçinlediği inkar edilemez bir gerçektir.

Meşrutiyetin ilanından bu yana geçen dört senelik zaman zarfında memleketin idaresi hususunda doğru düzgün bir varlık gösterememiş ve yazık ki hükümeti yönetmeye malik olmadığını ispatlamış olan kişilerin komitacılık konusunda son derece başarılı olduğunu dile getiren Ahmed Hilmi bahsi geçen kişilerin bu amaç doğrultusunda ne şekilde hareket ettiklerini şöyle aktarmıştır: *"...Bu babda daha tecrübekar ve pişkin muallimleri de yok değildi ve hala da yok değildir. Bir kere dikkat edilsin: Milletin ve devletin ne kadar mecami'i faaliyet ve kudreti varsa, hepsine kendilerine zaruri ve kati rabıtalarla merbut (bağlı) adamlar yerleştirdiler. Hiçbir daire, bir vilayet yoktur ki asdika (gerçek dostlar) ve taraftarane ruhlarla işgal ettirilememiş olsun."* Ahmed Hilmi, hiçbir mevki ve makamda muhalif kişilere rastlamanın mümkün olmadığını, seçim öncesi belki bitaraf ya da muhalif kişilere rastlanabilirken 1912 başında gerçekleştirilen "sopalı" seçimler neticesinde son bir eleme yapılarak bu kişilerin makamlarından uzaklaştırıldığını da sözlerine eklemiştir.

Gelinen noktada iktidar makamının bahsi geçen kişilerce zapt edildiğinin herkesin malumu olduğunu, *"Bugün hala ekseri mevakı' (mevkiler), dediğimiz adamlar tarafından işgal edilmekte ve burası herkes tarafından tamamıyla his olunmaktadır."* sözleriyle ifade eden Ahmed Hilmi devamında *"Bir lokomotifi, herhangi makinist olsa kullanabilir. Mesele makine kullanmasını bilmekten ibarettir. Lakin insanlar birer vicdansız ve hissiz makine midirler? Elbette hayır. O halde dün inhisar namına adl ve hakkaniyeti ayakları altına atanların bugün bitaraf bir kabine namına icra-i adalet edebileceklerine nasıl inanılabilir?"* diye sormuş ve hükümetin yalnızca adil ve bitaraf olmasının yeterli olmayacağı saptamasında bulunduktan sonra, sorunların iyi emir vermekle çözülmekten uzak olduğunu, sadece emir vererek yönetmek mümkün olsaydı *"hükümet-i mutlak-ı Hamidiye"*nin en iyi hükümet olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Meselenin emir vermek değil verilen emri icra etmek olduğunu tekrarlayan Ahmed Hilmi, verilen pek çok iyi emirin icraasında yaşanan değişikliklerle bir ihanet ve hatta cinayete dönüşebildiğini sözlerine eklemiştir. Bu sözlerine ispat niteliğinde Fizan'a sürgün edilişini örnek veren Ahmed Hilmi, *"...bilcümle havayic-i (ihtiyaçlar) sefer yemek tedarikiyle müreffehen teb'idime (uzaklaştırma) irade çıkmıştı. Bu irade İstanbul ile*

Trablus arasındaki istihalesinde (değişiklik) sıcak sıcak bir çuvala doldurularak yenmez bir hale gelmiş kuru ekmek oldu. Trablus vilayetinde ise kırk okka kurtlu peksimat, üç okka soğan, bir okka zeytin, bir kırba ve yarım! deve şekline girdi." diyerek verilen emrin ve icraatın birbirinden ne denli farklı olduğunu göstermiştir.

Hükümetin verilen emirleri iyi ve doğru anlayıp uygun şekilde uygulayacak kişilere ihtiyaç duyduğunu ancak yazık ki bundan mahrum olduğunu, bunun yerine emirlerini hala inhisarın gerçek dostlarına verdiğini ve bu emirlerin icra edileceğini umduğunu vurgulayan Ahmed Hilmi, bu durumun farkında olan halkın da görünürde bir şey olmamasına rağmen korkmasının doğal olduğunu şu cümlelerle aktarmıştır: *"Uzun müddet huysuz bir vasinin elinde sefil ve muhtaç bırakılan bir masum tasavvur ediniz. Masum, vasi-i zalimin elinden kurtarıldıktan sonra da onu, yine harim-i ismetinde (kutsal saha) görürse, korkmaz olur mu? İşte millet de bu haldedir. Zannetmemelidir ki millet, İttihad ve Terakki programından veyahut istiklal-i vicdaniyesini şirketin elinden alabilecek bir İttihad hükümetinden korkuyor. Hayır. Lakin en acı ve en kanlı tecrübelerle İttihad ve Terakki demek onu gasp ile şahsiyetlerinde istihale ve temsil ettiren şirket-i inhisariye demek olduğunu bilen millet, yine eski çetenin ya doğrudan doğruya veyahut nam-ı müstearla (takma isim) eline düşer diye korkuyor."*

Ahmed Hilmi, bu hal karşısında hükümete düşen vazifenin milletin hayatını sekteye uğratan ve seçim yaklaştıkça daha da görünür hale gelen bu korkuları bertaraf etmek, bu minvalde milleti tatmin ve temin etmek olacağını söyleyerek makalesini sonlandırmıştır.

Dahiliye Nazırı Danış Bey'e hitaben yazılan bir açık mektup olan bu makalenin[206] genelinde Ahmed Hilmi, gidişattan şikayetçi olunmasına rağmen gidişatın ıslahı için hiçbir şey yapılmamasına eleştiri getirmiştir. Memleketin içinde bulunduğu durumda tüm Osmanlı ahalisinin şikayetleri arşa ulaşmışken, tıpkı eski idareler döneminde olduğu gibi inkılabın gerçekleşmesinin ardından da gece gündüz bitip tükenmezken, hasılı memnuniyetsizlik had safhaya varmışken; Osmanlı ülkesinde hala muntazam ve medeni bir hükümet işleyişinin sağlanamamasından mütevellit Avrupalılarca tenkit edildiğinde peyda olan dargınlık ve gücenme hali *"garip bir halet-i ruhiye"* sözleriyle nitelenmiş ve Ahmed Hilmi tarafından şu sualler sorulmuştur: *"Biz Osmanlılar, kendi memleketimizin suret-i idaresinden mütemadiyen şikayet etmek mecburiyetinde kalırsak, başkalarından nasıl takdir ve tahsin bekleriz? Biz*

[206] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, "Dahilde ve hariçte herkes ıslahata muntazır", **Hikmet**, No.44, 31 Ağustos 1328 (Rumi) 13 Eylül 1912, s.1

Osmanlılar kendi idaremizle hukuk-u insaniye ve ictimaiyyemizin taht-ı teminde olmadığını görürsek, başkalarını nasıl temin edebiliriz?"

Gazetenin kırk ikinci nüshasında neşredilen *"Hükümetin tehir götürmez bir vazifesi"* başlıklı makalenin devamı niteliğinde de sayılabilecek bu makalede gidişatın düzelebilmesi için bir milli bir ıslahat yapılmasının ne denli elzem olacağına farklı açılardan vurgu yapılmıştır. Örneğin dış siyaset ve toprak bütünlüğüyle alakalı olarak Rumeli'de yaşanan ayaklanmalar ima edilerek İngiltere tarafından bu bölgede gerçek anlamda bir ıslahat yapılması halinde Avrupalıların Balkan hükümetlerinin sükûnetini sağlamak için gerekli adımların atılacağının açık bir şekilde beyan edildiği ifade edilmiştir. *"Islahat-ı ciddiye"* olarak isimlendirilen bu beklenti dost ve düşmanın neredeyse bir asırdır hükümete gelen Osmanlı kabinelerinden talep ettiği; iktidara gelen kabinelerin durmaksızın vaad ettiği ancak bir türlü yerine getiremediği bir sözden ibaret kalmıştır. Bunun tabii neticesi olarak da artık dahil ve hariçte kimsenin böyle bir ümidi kalmamıştır. Ahmed Hilmi, bu vaadlerin yerine getirilmemesinin kişilerle değil, sistemle alakalı olduğunu şu sözlerle aktarmıştır: *"Bir makalemizde izaha çalıştığımız üzere bu halet-i meş'ume-i tevakkufun (duraklama) sebeplerini tevali (devam) eden kabinelerdeki zevatın alelıtlak (genellikle; rastgele) fıkdan-ı hamiyyet ve hüsn-ü niyetlerine atfetmek doğru değildir. Lakin ortada, alat ve edevatı zenberekleri kırık bir makine var: İdare makinası."*

Ancak makalenin devamında sistemdeki aksaklıkları gidermek, ıslah etmek gibi kalıcı çözümlerdense göz boyayıcı birkaç ufak dokunuşla süsleyerek ahalinin gözünün boyandığını söyleyerek, idareye talip olan kişilerin bu şekilde davranmaması gerektiğini vurgulamıştır. Ahmed Hilmi, inkılabın ardından geçen dört sene zarfında tüm dünyayı hayretler içerisinde bırakacak bir idare şekli uygulandıktan sonra nihayet iktidara muktedir olmayan kişilerin çekildiğini, ancak bu kez de yeni gelen kabinenin sadece geçen dört yıla değil; geçen üç asra damgasını vuran kötü idarenin esef verici neticelerini tamir etmek gibi ağır bir vazifeyi ifayla mükellef olduğunu hatırlattıktan sonra dahiliye nazırına hitaben, geçmişte Talat Bey Dahiliye Nezareti'ne geçtiğinde kendisine vermiş olduğu bir tavsiyeyi tekrarlamıştır. *"Dikkat ediniz eslafkar (selefler) ne yapmış ise, siz onun tamamen aksini yapınız. Emin olunuz ki yüzde yüz muvaffakiyet kazanırsınız."* Bu tavsiyeye devamla *"Eslafkarın yaptığı suretle idareye kalkışırsanız, muvaffakiyet mümkün değildir. Muvaffakiyet için kırtasiye havaleleri, içinden çıkılmaz nazariyat yerine, bir fikr-i ameli ikamesi lazımdır."* diyen Ahmed Hilmi aksi halde geçmişteki fena idarenin tekrarını yaşamanın kaçınılmaz olacağını dile getirmiştir. İşleyişin

düzelmesi için idare-i vilayet ve emsali kanunların tatbik edilmesi ve memuriyette düzenleme yapılmasının zamana muhtaç olduğu cümlenin malumu olmasına rağmen artık insanların beklemeye tahammülünün kalmadığını, önceki makalede olduğu gibi bir kez daha vurgulayarak çarenin de yine bu makalede tavsiye ettiği üzere bir teftiş heyetiyle mümkün olacağını, acil çarenin bu yöntem olduğunu söylemiştir. Hatta bu teftiş heyetindeki kişilerden birinin Avrupa mütehassıslarından olması halinde olumlu tesir yapacağını ve her vilayetin teftiş heyetinin mütemadiyen devrederek memurların vazifelerini ifa edişlerine nezaret etmelerinin ve ahalinin şikayetlerini dinlemeleri halinde daimi bir teftiş altında bulunduklarını idrak eden valilerin, mutasarrıfların ve diğer memurların şimdikinden başka türlü çalışacaklarını da sözlerine eklemiştir. Ahmed Hilmi, böyle bir halle karşılaşan ahalinin hangi anasıra mensup olursa olsun hükümete sonuna kadar destek olacağını şu sözlerle aktarmıştır: *"Efrad-ı millet her vilayette bu heyet-i teftişiyeler gibi birer merci' feryad ve istimdad (yardım istemek) görülürse, hükümetten emin, adaletten ümitvar olur. Bütün ahali, hangi anasıra mensub olursa olsun, artık bisud (yararsız) cidallerden tamamen usanmıştır. Eğer icraat-ı hükümette adalet ve namus görürse, bütün kuvvetiyle alkışlayacak ve zahir olacaktır."*

Ahmed Hilmi, saadet ve refah için çalışılacak bir sükun ve çalışma devresinin ancak bu suretle açılabileceğini ve böyle bir dönemde kanunların doğru bir şekilde tatbik edilebileceğini söyledikten sonra dahiliye nazırından tavsiyelerini dikkate almasını rica etmiştir. Tavsiye edilen bu düzenin temini halinde milli tarihimizde unutulmaz bir iz bırakılacağını, zaten bu düzeni teminden başkaca da bir çare kalmadığını söyleyen Ahmed Hilmi, süregelen idare usulü ile bir yere varmanın mümkün olmadığını tekrarlamış ve bazı örneklerle bu düşüncesini ispata çalışmıştır.

Makalenin sonunda uyarılarının şiddetini bir miktar daha arttıran Ahmed Hilmi, *"Nazır beyefendi hazretleri! Bu çare-i acile derhal müracaat buyurunuz. Geçirdiğimiz buhran-ı azimde her gün, bizi senelerce uğraştıracak mehalik (tehlikeler) doğuracak kadar mühimdir. Bir gün gayb etmek, belki de senelerle temadi (devam etmek) edecek mesaiyi akim bırakacak bir keyfiyettir."* dedikten sonra, önceki hükümetin hatalarına düşmeden, icraat yapmak için bir ihtilal ya da kargaşa zuhurunu beklememesi gerektiğini sözlerine eklemiş ve milletin beklentisinin de bu yönde olup hükümetten dertlerine çare bulması olduğunu söylemiştir. Başarılı olmak için tüm imkanlara sahipken eski usulde ısrarcı olup da milletin derdine derman olunamaması halinde de kimseye kabahat bulunmaması gerektiğini söylemiş ve bütün milletin

bu tecrübeli erkandan müteşekkil kabineden ümitvar olduğunu, bu kez de beklentileri boşa çıkarsa artık "hükümet" kelimesine bir mana veremeyeceğini vurgulamıştır.

Ahmed Hilmi gazetenin kırk beşinci sayısının *"İntikad"* köşesinde neşrettiği *"Gafil seyyahlar, münzeviler, yani valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar"* başlıklı bu makalede[207] memurinin lakaydlığı, gafleti ve ahali gözündeki halini tenkit etmiştir. *"Öyle valiler, mutasarrıflar görüldü ki bunların gittikleri yerde gösterdikleri "meraksızlık" bir memleketi şöylece ziyaret eden seyyahlarda bile görülemez."* sözleriyle memurların umursamazlığını bir cümleyle özetleyen Ahmed Hilmi, söz konusu memurları kerhen tahsilata çıkan tahsildarlara benzetmiştir. Görünen manzara odur ki bu vazifelerdeki kişilerin asıl gayeleri alacakları maaşken, yapmakla mükellef oldukları işler onlar için ikinci ya da üçüncü derecede öneme haizdir. Bir vilayete, bir livaya tayini çıkan bir vali ya da mutasarrıfın görevinden beklentisi şu cümleyle ifade edilmiştir: *"Mehma-emken (mümkün mertebe) sızıltısız ve rahatça oturmak, tasdi' (rahatsız etme) etmek ve edilmemek, hoş geçinmek ve idare-i maslahat."* Görünürde zararsız addolunan bu düşünce, üzerinde az bir düşünüldüğü vakit görev yapılan yerdeki ahalinin saadet ve refahı için hiçbir şey yapmamak; kendisine müracaat halinde "hiç idare yolunu bilmiyor" dedirtmemek için eğlenceli hikayelerle oyalamak ve bu şekil bir idareye mecbur olmak; birbirinden farklı, zıt fikirdeki unsurları gücendirmemek için iltifat ve vaadlerde bulunarak her işi öylesine yapmak anlamına gelmektedir. Ekseri vali ve mutasarrıfların gittikleri yerde gözlerine birer gözlük takarak olaylara o gözlüğün gösterdiği şekilde baktığını söyleyen Ahmed Hilmi, bu gözlüklerin de umumiyetle bir tahrirat müdürü ya da vicdanları ele geçirmeyi iyi bilen bir yerliye ait olduğu; bulunduğu yerin hakiki ihtiyaçlarına hakim olmuş ve ahalinin durumunu bilen vali ve mutasarrıfların son yarım asırda ender olarak görüldüğü saptamasında bulunmuştur.

Ahmed Hilmi'ye göre, vali ve mutasarrıflar, son zamanlarda konferanslara katılıp, çok konuşan, çok söyleyen kişiler olarak görülseler de ahali ile samimi bir bağ kuramadıkları için gafil birer seyyah ya da münzevi hükmündedirler. Her ne kadar hükümetin ismi değişmiş olsa da, kanun-i esasiye, meclise ve matbuata rağmen bahsi geçen memurların düşüncelerinde bir değişiklik olmadığını *"Ömründe iki saatten fazla seyahat yapmamış olan zevat bile, en heyecanlı ve valisinin yılın on bir ayını mülhakatı dolaşmakla emrare (geçirmek) mecbur*

[207] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, "Gafil seyyahlar, münzeviler, yani valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar", **Hikmet**, No. 45, 3 Eylül 1328 (Rumi) 16 Eylül 1912, s.1-2

olduğu vilayetleri kabul ediyor oluşu bu halet-i ruhiyenin en büyük delili değil midir? sözleriyle aktarmıştır. Bu düşüncelere sahip bir vali gittiği yerde başka bir olay cereyan etmediği müddetçe en fazla beş altı ay kalabileceğini elbette ki bilmektedir. Ancak onun için mühim olan gittiği yerde uzun kalmak değildir. *"Evvela vali sınıfına geçmiş, rical-i devletten ma'dud (sayılan) olur, saniyen dört beş bin kuruş ma'zuliyet (azledilme) maaşı alır. Bundan a'la ne olabilir?"* Bu düşünce ile devletten aldığı maaş karşılığı millete hizmet vermek yükümlülüğünde olduğu halde kendi menfaatini kollayan memurlar sayesinde memleket bir miskinler tekkesine ve hazine de bir nev'i imarete dönmüştür. Ahali ise uzun zamandır maruz kaldığı bu muamele neticesinde memurlar hakkındaki düşünceleri son derece olumsuz bir hal almıştır. Amirler kanunun temsilcisi olduğu halde bu durumu halka ispat edemedikleri için nüfuz ve haysiyetleri, işleri ya da icraatları şahsi olmaktan öteye gidememektedir. Hal böyle olunca da ahali nazarında "valilik" değil, "vali" kavramı şekillenmektedir.

Ahmed Hilmi, ahalinin üst düzey memurlara karşı olan halet-i ruhiyesini değerlendirirken: *"Ahali bunlara: "Memleketin hizmetçileri, milletin iş adamları" nazarıyla bakmıyor, milletten ayrı addedilen "bir kuvvetin, bir hükümetin oralara musallat bir adamı" nazarıyla bakıyor. Binaberin memleketin dilencisinden bankerine kadar, her ferdi, valiyi, mutasarrıfı tenkid ile fenalıklarını ta'dad (sayma) ile geçiriyor. Gittiği yerde umumun i'timad ve ihtiramını kazanmış valilerimiz görülemediği gibi bu gayeye doğru gidenleri de enderdir."* cümlelerini kullanmıştır. Üst kademedeki memurların bu aymaz tavrının memleketin her köşesinde, her vilayetinde fena olduğunu söylerek devam eden Ahmed Hilmi'ye göre anasır-ı muhtelifenin rekabetgahı olan yerlerde bu fenalığın oraları cinayet ve şikayet ocağı yapabileceği saptamasında bulunmuş, sözlerine dayanak olaraksa bayram münasebetiyle İstanbul'a gelen bazı taşralılarla yapmış olduğu sohbetleri göstermiştir. Gayr-i müslim ahalinin bu konudaki düşüncelerini ise yine İstanbul'u ziyarete gelen bir Bulgar'ın söylediklerini aktararak nazar-ı ibrete sunmuştur. *"Meşrutiyete, bu kadar cazibeli sözlere rağmen hala bir vali, bizim için ihtisasatımıza, ihtiyacatımıza tamamen yabancı bir adamdır. Bizim cemaatimizin onunla olan münasebeti konsoloslarla olan münasebetinden daha soğuk, daha ihtiyatlı, daha ihtirazlıdır. Velhasıl biz daima raiyye (saklı, mahfuz) hükmünde bulunuyoruz, valiye: bizim valimiz! diyemiyoruz."* Gayr-i müslim Bulgarın sözlerinin devamında valinin tek vazifesinin vergi toplamak ve kendi rahatını teminden ibaretmişçesine davrandığı; kanun ve adalet kılıcına sahip olmayan bu zevatın Müslüman ve gayri müslimlerin bir arada yaşadıkları bir ortamda Müslümanlara: *"Aman Hıristiyanların i'tirazatı yükselmesin!"*; Hıristiyanlara

"Müslümanların şikayeti mucib olur!" diyerek iki tarafı da yüz üstü bıraktıkları anlaşılmaktadır. Böyle bir genel durumdan bahsedilirken, bir de unsurların kendi aralarındaki mücadelesinin son derece çirkin ve faal bir devreye girdiği bu zamanda vilayetlerin nasıl bir durumda olduğunu anlamanın çok da zor olmayacağını söyleyen bu kişi, bu durumun neticesi olarak valilik yapan zatın her unsurun yardakçılıkla işlerini gördürebileceği bir adam olarak görüldüğünü sözlerine eklemiştir. Dört yıldır Hükümet-i İttihadiye'nin vazifelendirdiği bu gibi memurların hürriyet kisvesi altında son derece tarafgirane ve tutucu bir şekilde hareket etmiş olmaları neticesinde insanların artık sözle ikna edilmesi ya da kandırılmasının mümkün olmayacağı vurgulandıktan sonra adalet ve kanunun herkese aynı şekilde uygulanması gerektiği dile getirilmiştir. Ahmed Hilmi, makalenin sonunda bu sözleri sarfeden Bulgar vatandaş tarafından söylenen *"Güneş herkes içindir!"* sözünün altını çizmiş ve bu sözün iç işlerimiz için altın harflerle yazılıp tabi olunacak bir hükümet düsturu olması gerektiğini söylemiştir.

Ahmed Hilmi, uygulanmakta olan fena idarenin ardından ilan edilen meşrutiyetin, idare şeklinin ismi haricinde hiçbir fark yaratmadığını, sadece ve sadece gücün merkezinin saraydan İttihad ve Terakki Fırkası'na kaydığını, baskının pek çok alanda devam ettiğini dile getirmiş ve bu babdaki eleştirilerini sürdürmüştür.

3. 5. Ahmed Hilmi'nin İstibdad Düzeni Üzerinden İttihad ve Terakki'ye Eleştirisi

Ahmed Hilmi, Rumeli'de İttihad ve Terakki hükümetinin iyi yönetim sergileyememiş olmasının dış ilişkilere de olumsuz etkilerde bulunduğundan bahisle, Balkan hükümetlerinin bu olumsuz yönetimi kendi lehlerine kullanmakta gecikmeyecekleri düşüncesindedir. Ahmed Hilmi, Balkanlar'daki durum üzerine kaleme aldığı bu makalede[208] Rusya ve İngiltere'den gönderilen telgraflarda aktarılan bilgilere dayanarak Balkanlar'da bir muharebe ihtimalinin kuvvetlendiği, muharebeden kaçışın artık gayrı mümkün olduğu dile getirmektedir. Zaten Balkan hükümetlerinin Osmanlı'nın Rumeli'deki toprakları üzerinde öteden beri süregelen emelleri ve Osmanlı'nın hali hazırdaki göz önünde bulundurulduğunda bu muharebenin nasıl olup da hala patlak vermemiş olmasının da şaşırtıcı olduğu Ahmed Hilmi tarafından ifade edilmiştir.

[208] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, "Muharebe ihtimalleri ve muharebe-i umumiye", **Hikmet**, No. 39, 26 Ağustos 1328 (rumi) 8 Eylül 1912, s.1

Osmanlı'nın bu duruma sürüklenmesinin ardında yatan sebepleri açıklayan Ahmed Hilmi, meşrutiyetin mimarı olan İttihad ve Terakki'nin geçen dört yıllık süre zarfında yaptığı icraatlar ve bilhassa da son yapılan seçim ve geçici kanunlarla ilan edilen meşrutiyetin sadece lafta kaldığını, inkılabın sarayın güç ve iktidarının yerine yeni bir kuvvet koymaktan başka bir anlam ifade etmediğini tüm dünyaya ispat etmiş olduğunu aktardıktan sonra meşrutiyetin olmazsa olmaz unsurları olan hukukun muhafazası, asayişin temini ve refahın tesisinin kağıt üzerinde kalan süslü laflardan ibaret olduğunu herkesin idrak etmiş olduğunu dile getirmiştir. Meşrutiyetin ve inkılapların gereği gibi uygulanması halinde Rumeli'deki anasır-ı gayr-i müslime, anavatanlarına katılmak yahut muhtariyet gibi emellerden men edilmiş olacaktır. Ancak Ahmed Hilmi'ye göre İttihad ve Terakki'nin uygulamış olduğu yanlış yönetim Rumeli'deki anasır-ı gayr-i müslimede isyan ve ayaklanma hakkına haiz oldukları fikrini uyandırmıştır. Bu düşüncelerini *"Halbuki dört senelik mülevves (kirli) bir idare, onlara yaygara hakkını verdi. Şimdi o mülevves idarenin neticesi olan İtalya muharebesiyle meşgul bulunmamızdan müzayaka-yı (sıkıntı) milliyemizden, hala dahilen keşmekeşin devam etmesinden, Avrupa siyasetinin ahiren aldığı temayülattan (meyil, eğilim) istifade etmek istiyorlar. Filvaki, iyi ve adil bir idareye malik olduğumuz gün, ne Rumeli'deki anasır-ı gayr-i müslimenin, ne de Balkan hükümetlerinin haklı bir söz dermeyan etmelerine imkan kalmaz. Bu ise onların tatlı hayatlarından vaz geçmeleri demektir."* ifadeleriyle aktaran Ahmed Hilmi, bu sebepten ötürü Balkan hükümetlerinin bu halden istifade etmek istediklerini, bu isteklerinde harbe girme durumlarında herhangi bir toprak kaybına uğramayacak olmalarının da etkili olduğunu söylemiştir. Osmanlı'yla girecekleri bir harb onlar için biraz para ve can kaybı anlamına gelmektedir. Ahmed Hilmi'nin önemle hatırlattığı bir diğer nokta ise Balkan devletlerinin Osmanlı'ya harb ilan etmek için başka bir kuvvetin sevk ve teşvikine muhtaç olmasıdır. Zira hariçten herhangi bir destek görmemeleri durumunda böyle bir savaşa cesaret etmeleri çok mümkün olamayacaktır. Makalenin ilerleyen bölümlerinde Balkan ülkelerinin muhtaç oldukları bu teşviki nereden bulabilecekleri sorusunu yönelten Ahmed Hilmi her ne kadar muharebeyi istemez gibi görünseler de Avusturya hariciye nazırı Kont Berthold'un teklifini hatırlatarak bu olayın Rusya tarafından tertib edilmiş olabileceğine dikkat çekmiştir. Bahsi geçen ülkelerin bu bölgede bir ıslahatın lüzumu üzerinde ısrarcı olmasının Makedonya'yı muhtariyete doğru götüreceğinin de altını çizmiştir. İçinde bulunulan durumu bu sözlerle aktaran Ahmed Hilmi, son sözün Avrupa devletlerinde olduğunu, onların bu durum karşısındaki tavrının muharebenin belirleyicisi olacağını şu sözlerle aktarmıştır: *"Şu halde eğer Avrupa*

devletleri, Balkan hükümetlerindeki cereyanı tevkif etmezlerse muharebeye filvaki' muhakkak nazarıyla bakmak lazımdır. Acaba böyle bir muharebe Balkanlar'a münhasır kalabilir mi? Yoksa bir takım ihtilatatla (karışıklık; karışma, görüşme) bir harb-i umumiyi intaç (neticelenme) eder mi?" Ahmed Hilmi, bu sorulara kesin bir cevap vermek mümkün değilse de umumi bir harb tehlikesinin daima mevcut olduğunu ve Balkanlarda yaşanan olayların da böyle bir savaşı ateşleyecek unsurların en kuvvetlilerinden olduğunu söyledikten sonra Osmanlı'nın düştüğü bu durumun müsebbibinin meşrutiyet kabineleri olduğuna dikkat çekmiş, bu hakikatin herkesin malumu olmasına rağmen bu kişilerin hala vatanın selameti için reiskara avdet edilmelerini beklemelerinin artık millet tarafından enine boyuna düşünülerek kesin hükmün verilmesi gerektiğini söyleyerek makalesini sonlandırmıştır. Görüldüğü üzere çok kısa bir süre sonra fitili Balkanlar'da ateşlenecek olan Birinci Dünya Savaşı'nı da öngörmüştür.

Ahmed Hilmi, bir gün evvelki *Sabah* gazetesinde neşredilen başmakalede yer alan *"ıslahat-ı dahiliyenin vaziyet-i siyasiyemiz üzerine te'siratı mühimmesi ve icraatte fevkalade ibraz-ı sürate lüzum bulunduğu"* ifadelerine yer vermiş ve bu mühim mesele üzerine birkaç söz söylemek gereği üzerine bu makaleyi[209] kaleme almıştır.

Yapılması lazım görülen ıslahatların birçoğunun hala gerçekleştirilememiş olmasından ötürü, hali hazırda devam eden bir takım fena usullerin genelinin *"kırtasiye tarz-ı idaresi"* adıyla anıldığını belirten Ahmed Hilmi, bu usulün devam etmesi halinde çağa uygun ve vatanın ihtiyaçlarını karşılayacak bir idare tarzının mümkün olamayacağını; iyi niyetle yapılmaya çalışılan tüm icraatların verilen tüm gayretlerin kırtasiye usulünün kaçınılmaz sonucu olan tembellik ve lakaytlığa çarparak kırıldığını ifade etmiştir. İyi bir idarenin iyi bir tatbikat olmadan mümkün olamayacağını *"Hükümet-i merkeziye, istediği kadar güzel emirler verebilir. Lakin bunlar saha-i tatbike konulmayarak huruf-u meyte (leş, hayvan ölüsü) şeklinde kaldıkça ne faideleri olabilir?"* sözleriyle dile getiren Ahmed Hilmi, iyi bir hükümetin iyi emirler vermekten ibaret olması halinde Abdülhamit döneminin gelmiş geçmiş en iyi hükümet olması gerektiğini de sözlerine eklemiştir. Bu duruma açıklık getirmek için bir örnek veren Ahmed Hilmi, II. Abdülhamid devrinde lazım gelen meblağ tahsis edilerek bir mektep inşaasını ve icab eden maaşlarla bu mektebe muallimler tayinini irade ettiğini; ancak bu işi yapmakla görevlendirilenlerin inşa için tahsis edilen paranın sadece az bir kısmını bu iş için harcayarak

[209] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, "Hükümetin te'hir götürmez bir vazifesi", **Hikmet**, No.42, 29 Ağustos 1328 (rumi) 11 Eylül 1912, s.1

geri kalanını kendi hesaplarına kullandıklarını; yetkin muallimler yerine de yetersiz taraftarlarının tayin olunduğunu; böylelikle de son derece muvafık olan bir iradenin uygulamaya konuluncaya kadar icra edenler tarafından yapılan yanlış ve çirkin uygulamalarla faydasız ve hatta neredeyse zararlı bir hale getirildiğini aktarmıştır. Bu örnekten sonra, ilan edilen meşrutiyete, değişen yönetim şekline rağmen bahsi geçen hoş olmayan halin asla değişmediğine vurgu yapmış hangi mevki ve dairede olursa olsun kötü yönetimin önünün alınamadığına dikkat çekerek taşradan gelen bir mektupla durumu örneklendirmiştir. Bir taşra hapishanesindeki durumu gözler önüne seren mektupta en fazla yüz kişinin yaşayabileceği şekilde tasarlanan hapishanede dört yüz kişinin kaldığı, bu kişilerin silahlı canilerin ve katillerin tasarrufunda olduğu, çıkan çatışmaların hafif suçlardan hüküm giyen birkaç zavallı mahkumun ölümüyle neticelendiği; mahalli yönetimin bu cinayetlere engel olabilmek için bulduğu çözümünse bu cinayetlere sebep olan canileri diğerlerinden ayırarak fenalık yapamayacak şekilde hapsetmek yerine, tüm mahkumları ziyaretten men etmek olduğu yazmaktadır. Bu insanlık dışı uygulamayla dışarıyla tüm irtibatı kesilen mahkumlar bu kez de mektubu yazanın iddiasına göre gardiyan ve zabitlerin akıl almaz zulüm ve işkencelerine maruz kalmıştır. Hapishanelerin usulüne uygun bir şekilde idare edilebilmesi için merkezi hükümet tarafından verilen binlerce talimata rağmen işleyişin idarenin iyi emirleriyle değil, bu emirlerin layıkıyla uygulanmasını teminle mümkün olacağını kanıtladığını ifade eder Ahmed Hilmi. Devam eden düzeni *"İsterse bir milyon emir versin, taşralarda bu emirlerin bir sinek vızıltısı kadar ehemmiyeti yoktur. Her memleket kendisine mahsus bir sima ve teamül (usul) ile idare edilip gidiyor."* sözleriyle açıklayan Ahmed Hilmi, bu durumu nihayete erdirmek için kırtasiye usulünün bir an evvel terk edilmesi gerektiğini söylemiş, ancak bunun kolayca gerçekleştirilebilir bir durum olmadığını ifade eden şu sözlerle devam etmiştir*: "Kırtasiye usulünün indifai (püskürme), bu hallerin de indifa-ı (def olma) mucibdir. Lakin kırtasiye usulü öyle üç beş senede lağv edilebilir belalardan değildir. Bu pek derin kökler salmış bir şecere-i mel'unedir (lanet edilmiş ağaç). Onu kal' (koparma, sökme) için cari olan bir çok nizamat ve usulün ta'dili ve haklı bir tensikat (düzen ve nizama koyma) icrası lazımdır. Bu ise senelerle mücahede ve gayrete bakar."* Yazının devamında bu hal karşısında umutsuzluğa kapılıp düzelmesini beklemektense bir takım geçici çarelerle bu ve benzeri idari yolsuzluklara karşı önlem almak gerekliliğini vurguladıktan sonra bir de öneride bulunmuştur: *"Her vilayet için birisi mülkiyeden, diğeri adliyeden, üçüncüsü de ziraat veya nafiadan olmak üzere üçer kişilik birer heyet-i teftişiye yapılır ve bunların muamelatı doğrudan doğruya sadaret maiyetinde*

bulunacak bir müfettiş-i umumiye rabt edilirse pek çok fenalığın önü alınır." Tayin edilen bu müfettişlerin sürekli olarak görev yerleri olan vilayetleri dolaşıp teftişte bulunarak verilen emirlerin tatbik edilip edilmediğinin takibini yapabileceğini söyleyen Ahmed Hilmi, içinde bulunulan şartlarda başka çare bulunmadığını, hükümetin böyle bir tedbire başvurmadığı sürece bu usulün devam edeceğini, memurların keyfi usullerle idareye devam edeceğini de sözlerine eklemiştir.

Sabah gazetesi yazarlarından D. K. Efendi (Diran Kelekyan) tarafından ortaya atılan "hükümet partisi" fikri üzerine kaleme aldığı yazısında[210] Ahmed Hilmi, bu fikrin bitaraf bir hükümet istermiş gibi görünerek perde arkasında bir hükümet partisi idealinin gizlendiğini iddia etmektedir. Hali hazırdaki kabine erkanından kimsenin böyle bir fikre sahip olmadığı halde bu düşüncenin nereden çıktığını sorgulayan Ahmed Hilmi, *"Kabine erkan-ı kiramından herhangisi istimzaç (fikrini sormak) edilmiş ise, hiçbirisi bir hükümet partisi yapmak fikrine düşülmediğini te'min etmiş. Şu halde bu fikir nereden ve nasıl çıktı? Daha doğrusu, bu fikrin altında gizlenen fikirler, bu fikri öne attıran endişeler nedir? Sabah muharriri, D. K. Efendi kadar dur-endiş (tedbirli, ilerisini düşünen) ve hassas bir muharrir, bu kadar sade bir işte bu derece muğlakiyet nasıl gösterebildi de öyle agreb (tuhaf) bir fikri ortaya attı?"* diye sormuştur. Ahmed Hilmi, kamu oyunun bu suallerin cevabını alarak aydınlanmak istediğini, kendisinin de bu suale muhatap olan her mütefekkir gibi kendi muhakemeleri doğrultusunda cevap vereceğini ifade ettikten sonra bu meseleyle alakalı olarak zihinleri kurcalayan konuları bir silsile halinde sıralamıştır:

"- Hey'et-i inhisariye, muhteris ve acemi zevattan ibaret idi. Onlara halef olacakların da acemi ve muhteris olmadığı ne ma'lûm? Ve şu halde memleket yeni yeni tecrübelere ma'ruz kalırsa ne olacaktır?

- İttihad fırkası, görünüşe bakılınca üç beş mebus ancak çıkaracak. Şu halde İtilaf ve Hürriyet Fırkası, ezici bir ekseriyet-i azimeye malik olacağından meclis yine muvazenesiz kalacak ve murakabe (inceleme, denetleme) mümkün olmayacak. İtilaf fırkasının, kendi programına mensub olmayan bitaraf bir kabineyi te'yid edeceği meşkuk (şüpheli). Halbuki bu def'a galebe-i kamile ile başlayacak İ'tilaf fırkasının bir dereceye kadar İttihad'ın düştüğü

[210] Ahmed Hilmi, "Söylemek istenilmeyen fikirler ve herkesin endişesi", **Hikmet**, N.16, 3 Ağustos 1328 (Rumi) 16 Ağustos 1912, s.1

vartalara düşmesi mümkün olduğu gibi umuru kendi içindeki genç erkana tevdi' etmesi muhtemel.

- İki fırka arasındaki adavet (düşmanlık) derecesini bulan mübaadeti (nefret) meşrutiyete yakışır bir ihtilaf-ı ictihat derecesine getirebilmek için bitaraf bir kabinenin iş başında kalması lâzım.

- Binâberin her iki fırka haricinde ve sırf hükümet (ya'ni şimdiki ve böyle bitaraf bir kabineyi) te'yid edecek bir üçüncü fırka lâzım.

Bu sözleri daha açık Türkçeye tercüme edersek şu maksad meydana gelir: İtilaf fırkası mevki'-i iktidara gelmemelidir!"

Bir çok kişinin düşündüğü halde dile getiremediği fikirleri bu şekilde sıralayan Ahmed Hilmi, değerlendirmelerine İtilaf Fırkası'nın ekseriyeti kazanması halinde kendi programını tatbik etmeyecek bir hükümeti onaylamayacağını ve onaylamasının da makul olmayacağını söyleyerek başlamıştır: *"Bir program ile ortaya çıkmış olan İtilaf fırkası, bu program sebebiyle ekseriyet kazanırsa, bu programı asla tatbik etmeyecek bitaraf bir hükümeti ne gibi bir sebeple te'yid etsin? Ve etmesi ma'kul mudur? İhtimal ki programın heyet-i mecmu'ası itibarıyla İtilafa meyyal sayılan bir kabineyi tutabilir, lakin o halde intihabata bu yeni şerita ve kaydı koyarak girişmesi lâzımdır. İtilaf Fırkası'nın bu hususları nazara alması ve efkar-ı umumiyeyi bir beyanname ile tatmin etmesi icab ediyor, zannındayız."* Ahmed Hilmi, halkın, itimadına layık gördüğü kişileri en azından bir süre daha iktidarda görmek istediğini, İtilaf programının da böyle kişiler tarafından uygulanması halinde endişeye mahal olmayacağı; bu talebin her ne kadar İtilaf Fırkası'ndan olan gençlere bir nevi itimatsızlık olarak görülse bile aslında geçmişte İttihad ve Terakki'ye gösterilen itimat neticesinde edinilen olumsuz tecrübelerin halkı bu şekilde davranmak zorunda bıraktığını da açıklamıştır.

Konuyu biraz daha açmak istediğini belirten Ahmed Hilmi, vaktiyle İttihad ve Terakki'nin de bu usulü tatbik etmek istediğini, esasen kendileri hükümeti idare ettikleri halde kendilerine vekalet edecek önemli isimleri nezaretlere getirip adeta kukla imişcesine istediklerini yaptırdıklarını, bunu kabul etmeyenleri ise iktidardan uzaklaştırdıklarını yazmıştır. İtilaf'tan da benzer bir hareketin beklenip beklenmediği sorusuna *"Hayır! Evvela yalnız bir fırka-i siyasiye olan İtilafla, milletin bütün mecami'-i fa'aliyetini elinde bulunduran bir cemiyet, aynı halde olmadığı gibi aynı hareketi yapacak vaziyette dahi değildir. Saniyen, İtilafın*

müraca'at edeceği zevat, ne eski ve ne yeni devirde kuklalık etmemiş ve bunu isbat eylemiş ademlerdir. Kamil Paşa'yı, Nazım Paşa'yı kukla zannedecek kadar abdal adam yoktur sanırız." diyerek yine kendisi yanıt vermiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere hükümet fırkası yapmanın, 'bitaraf bir hükümet lüzumunu iddia etmenin arkasında saklanmış bir fikir olduğunu vurgulayan Ahmed Hilmi, sözlerine *"İttihad düştü, İtilaf da çıkmasın? Ya ne olsun? Hükümet bir müddet daha tecrübe-dide rical elinde kalsın. Sebebi ise, ne yapacağı ma'lûm olan simalar yerinde ne yapacağı meçhûl yeni simalar görülmesin arzusu. Lakin bütün bu mantıklar, basit bir muadele karşısında ufûl (kaybolmak, batmak) eder."* diyerek devam etmiş; nasıl ki vaktiyle İttihadçıların programı kabul edilip iktidara getirildilerse İtilaf'ın programının da kabul ve tatbik edilebileceğini belirtmiştir. Ancak halkın iktidarda tecrübeli simaları görmek istemesinin ötesinde İttihadçıların da rakip fırkayı galip görmek istemediklerini sözlerine eklemiştir. Kendi arzularının ise hükümet fırkası adıyla bir muhafazakar fırka meydana getirmek olduğunu ve sebeblerini ise şu sözlerle aktarmıştır: *"Bizim murad ettiğimiz şey, şimdiki vükelanın da ma'lumat ve arzusu haricinde olarak kendini hissettiren bir emeldir. Bu, hükümet fırkası nam-ı müste'arıyla bir 'muhafazakar' fırkası meydana getirmek arzusudur. Böyle bir arzu meşru'dur. Kanun ve meşrutiyet dâiresinde çalıştıktan sonra, meydan efkar ve intihab, her türlü fırkalara açıktır. Böyle bir fırka lüzumunu hissettiren ise, şirket-i ma'lumenin gençlik namına yaptığı hatalar sebebiyle gençlikten tehaşi (çekinme, sakınma) eden vatandaşların çoğalmasıdır."* Makalesine ertesi günkü nüshada devam edeceğini söyleyen Ahmed Hilmi, umumun gençlik ile alakalı düşünceleri noktasında ise birkaç kişinin gösterdiği yanlış davranışın tüm gençliğe maledilemeyeceğini, böyle bir düşüncenin toplumdaki düşmanlığın yenilenmesinden başka bir işe yaramayacağını ve böyle bir halin de memlekete zarardan başka bir şey getirmeyeceğini söyleyerek makalesini sonlandırmıştır.

Ahmed Hilmi'nin Mihriddin Arusi mahlasıyla kaleme aldığı bir başka makale[211] İttihad ve Terakki'nin meşrutiyetin ilanıyla beraber hükümete gelip icraatlarını gerçekleştirdiği dört senenin bir eleştirisi olarak dikkat çekmektedir. Makaleye, *"İttihad ve Terakki'nin dört senelik hükümeti, "kavaid-i meşrutiyet ve desatir-i makbule-i hükümet" haricinde olduğu gibi, sükutu netayici de emsal-i tarihiyesinde görülmeyen bir şekilde devam edip gidiyor."* diyerek başlayan

[211] Mihriddin Arusi, "Esaslı düşüncelere sıra geldi: zira memleket çirkin bir anarşiye sevk ediliyor.", **Hikmet**, No. 45, 3 Eylül 1328 (Rumi) 16 Eylül 1912, s.1

Ahmed Hilmi, İttihad ve Terakki'nin bir meşrutiyet fırkası haline dönüşmeyeceğini, istiklalini eline alamayacağını ve şirket-i inhisariyenin bir silahı olarak kalacağını iddia edenlerin haklılığının ispatlandığını söylemiştir.

Ahmed Hilmi'ye göre toplanan İttihad ve Terakki kongresinde "cemiyet" namını bırakmayarak "fırka" haline dönüşmesinin cemiyetin kutsal kabul edilen aslını ümmetin hatırasında bakir bir surette saklamak arzusunda olanların son ümitlerini de boşa çıkardığı; bu haliyle de İttihad ve Terakki Fırkası namına teşekkül eden idare heyetinin eski şirket-i inhisariyeden bir farkının kalmadığı anlaşılmıştır. Geçen dört senenin sonunda o zamana dek İttihad ve Terakki'yi memleketin ve milletin başına gelen olumsuzlukların mesuliyetinden ayrı tutanların artık böyle bir şey söyleme hakkına malik olmadığını söz konusu makalesinde dile getirmiştir. Yeni idare heyetiyle İttihad ve Terakki'nin ve şirket-i inhisariyenin aynı şey olduğunun alenen ispatlandığını ve İttihad ve Terakki namına yapılan propagandalarda eski komite ruhunun da tamamıyla korunduğunu makalesinde dile getiren Ahmed Hilmi bu propagandalarda sarfedilen sözleri mealen şöyle özetlemiştir: *"İttihad ve Terakki düşmedi, lütfen çekildi, lakin pek kızdırırsanız, toplar patlar, asar, keser, dünyayı alt üst eder. Hükümet bu kadar, İttihad ve Terakki on bir aydır Trablus'u müdafaa ediyordu, bu kabine Trablus'u verecek. İttihad ve Terakki kapitülasyonları kaldırmak üzere idi, bu kabine ise Osmanlı unsurlarına bile yeni kapitülasyonlar veriyor. Türklük, Müslümanlık mahvediliyor. Hala sabrediyoruz, ama yakında…"* Amaç, yaratmaya çalıştıkları korku atmosferiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm idare mevkilerini ele geçirip şirket-i inhisariyenin devamını sağlamak, kendi hırs ve istekleri doğrultusunda diledikleri gibi hareket etmek, kukla bir sadrazam bularak, ordunun siyasete yeniden müdahil olmasını sağlamaktır. Böylelikle Türklük azameti ve şerefi namına bütün Türkleri silah altına alarak bulundukları yerden başka yerlere sevk edecek, Anadolu ve Rumeli ihtilaller içine düşünce bu durumu fırsat bilen Balkan Hükümetleri ilan-ı harb edecek ve Osmanlı ülkesinde meşru bir hükümet teşkilinin mümkün olmadığını gören Avrupa'nın da müdahalesiyle memleket bölünmeye uğrayacaktır. Ahmed Hilmi'ye göre hareket düsturu *"benden sonra tufan"* veya *"ya benim olur, ya mahvolur"*dan ibaret olan ve bir ihtilal komitesi gibi amel eden bir kitle için bunun hiçbir ehemmiyeti olmayacaktır. Zira bir ihtilal komitesi için bu şekil propaganda ve hareketler meşru ve makbul tutulmaktadır.

Ahmed Hilmi bu saptamaların üzerine halihazırdaki hükümete kamu oyunun tercümanı olabilmek adına birkaç sual sormak lüzumunu hissetmiş ve memlekette ahalinin haklarını

muhafaza edebilecek bir hükümet olup olmadığını; milletin daimi bir şekilde bir komitenin tehditleri altında yaşamaya çalıştığı bir memlekette hükümetin ne manaya geldiğini sormuştur. İttihad ve Terakki'ye yöneltilen eleştirilerin altında bir yandan da halihazırdaki hükümete tenkitlerde bulunan Ahmed Hilmi, *"Hükümetin vazifesi ahaliyi birbirine boğazlatacak, iğtişaş (karışıklık) ve ihtilallerin tertip ve tanzimine karşı lakayd ve aciz oturup da bu kanlı faciaların vukuundan sonra intibah ve faaliyete gelmek midir?"* sualini yöneltmiş ve son ihtilalin yeni kabinenin göreve gelmesiyle neticelendiğini hatırlatarak hükümetin eski idarenin mesullerine meşru bir fırka nazarıyla bakarak milleti üzüntü, korku ve endişe içinde bırakıp bırakmayacağının da cevabını istemiştir. Böyle bir durumun ortaya çıkması halinde tehdit, iftira ve arabozuculuğun diğer fırkalar tarafından da taklit edilmeye başlanabileceğinin bunu kendilerinde hak görebileceklerinin de altını çizmiştir. Yukarıda bahis olunduğu gibi İttihad ve Terakki'nin istese istediği anda her şeyi yapabileceğini ifade eden telkinatının hükümet tarafından muvafık bulunup bulunmadığını da sorguladıktan sonra, muvafık bulunduğu takdirde milletin kendi mücadelesini kendisinin vermek durumunda kalacağını ve bu durumda da hükümetin bir lüzum ve mana taşımayacağını dile getirmiştir. *"Siyasi fırkalar, vesait-i meşrua ile her türlü rekabet ve cidal (mücadele) hakkına maliktirler. Lakin haydutlar gibi yekdiğerini top ve tüfek ile, kılınç ve hançer ile tehdit etmek ve ahaliyi yekdiğerinin kanına susamış iki düşman ordusuna benzetmek hakkına malik midirler?"* sorusunu da yönelten Ahmed Hilmi, bu meseleler hususunda biraz daha derin bir ciddiyetle düşünmek ve memleketin sevk edilmek istenildiği anarşiye meydan verilmemesi gerektiğini vurguladıktan sonra makalede ısrarla cevap almaya uğraştığı *"hükümet var mıdır? Yok mudur?"* sualini herhangi bir fırka namına değil, bu vatanın bir naçiz bir ferdi sıfatıyla sorduğunu; bununla beraber bu sualin gerek İttihadçılar tarafından "her istediklerini yaptıkları halde, ne yapıyorsun diyen olmadığı için" İtilafçılar tarafından da tehdit altında bulundukları için mütemadiyen sorulduğunu aktarmıştır. Bu suale aranan cevabın altında hal ve istikbal endişesinin yattığını söyleyen Ahmed Hilmi *"Bu endişeler baki kaldıkça memleketimizde ihtilal devresinin hitam (nihayet) bulduğunu ve bir devr-i kanuni açıldığını dermeyan (ortaya koymak) etmek, hiçbir te'sir gösteremez vaz'iyet-i millimiz ise, birkaç muhterisin keyfi için mütemadi bir devre-i ihtilal içinde yuvarlanmamıza müsait değildir."* dedikten sonra kabinenin bu hakikati bildiğini; lakin bilmekle yapmak arasında çok büyük farklar olduğunu dile getirmiş, samimi uyarılarının dikkate alınacağı temennisiyle makalesini sonlandırmıştır.

"Bir millet nasıl mahvolur?" adıyla tefrika olarak yayınlanan serinin ilk yazısı[212] adeta bir manifesto olarak değerlendirilebilecek bir içeriğe sahiptir. Küçük Said Paşa'nın yeniden pek muteber bir şekilde sadarete getirilmesini eleştirel bir şekilde değerlendiren yazar, tarihin tekerrür ettiğini şu sözlerle dile getirmiştir: *"…93 faciası, pek ehemmiyetsiz bir fark ile, tekrar edilmek yolu tutuldu. Bu ehemmiyetsiz fark ise, evvelce meclis dağıtılıp açılmamış iken bu def'a dağıtılıp yerine hükümetin her emrine 'lebbeykzen-i itaat' (buyurun emrinizdeyim) olacak bir meclisin getirilmesinden ibâret oldu."* Meşruti bir hükümet kisvesi altında bazı konularda o devrin en şiddetli zamanlarından bile daha ileri gidildiğinden bahsederken matbuat örneğini vermiştir. Meclisin dağıtılıp meşruti idarenin ortadan kaldırıldığı dönemde önceleri birini suçlamak, mahkum edebilmek, bu suçlamaya meşru bir zemin hazırlayabilmek için günlerce uğraşılırken sonrasında bir rivayet, iftira ya da zan doğrultusunda bunu yapabilmenin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun amacını da *"Bütün makâsıd üç-beş kişinin idâme-i şevket ve serveti maksadında temerküz (odaklaşmak, toplanmak) ettirildiği içün bu maksadla müsademeden (çatışma), hak, hakikat, vatan ve millet gibi kelimelerin hiçbir ma'nâsı kalmadı. 'Rakîb olsun da ne yüzden olursa olsun' düstûr-i mekrûhu, yegâne düstûr-i hükümet oldu. Devr-i zâilde (son bulan devir), defter-i ubudiyete (kulluk, itaat) ismini kaydettirebilen 'her türlü noksânlardan âri ve her çeşit faziletlerle mütehallık (huy edinen)' sayılırdı."* sözleriyle açıklamıştır. Yazara göre, tüm bunlarla erişilmek istenen gaye padişaha kayıtsız şartsız kulluk edilmesini sağlamaktır. Kullar defterine ismini yazdıramayan ve gerekli vasıflara sahip olmayanlarsa zararlı ve cezalandırılmayı hak etmiş kabul edilmektedir.

Yazının ilerleyen bölümlerinde ikinci meşrutiyetin ilanıyla başlayan yeni dönemde ise değişen tek şeyin padişaha itaatin yerini üç beş kişinin menfaatine olarak cemiyetin alması olduğu ifade edilmiş, meşrutiyet ve hürriyetperverliğin en temel taşı olan fikirlere karşı fikirlerle karşılık verme idealinden fikirlerin yok edilmesi noktasına gelindiği dile getirilmiştir. Matbuatın geldiği son durum *"Bir fikr u ictihâdı yaşatmak içün, 'hak ve hakikat'e istinâdın fâide vermediğini ve yalnız satvet-i kâhirenin (yok edici ezici kuvvet) herkes anlamak ıztırarında (zorunda kalmak) kaldı. Ve en sonu bu tarz-ı idâre kavânin ile teşri' edildi. Hürriyet-i ictimâi, hürriyet-i tecemmu' (toplanma), hürriyeti kelâm ve tahrîr (yazmak), yakın bir mazinin birer tatlı hatırası hükmüne girdi. İntişâr (dağılmak) etmekte olan, yarısı ilanlarla dolu, bir kaç gazeteden sütûnlarını takdirât ile doldurmayanları intikâd-ı (tenkit) hakguyâneden (haklı yere söylemek)*

[212] "Bir millet nasıl mahvolur?", **Hikmet**, No.2, 20 Temmuz 1328 (Rumi) 2 Ağustos 1912, s.2-3

ziyâde istirhâmımız telmihlere (açıkça söylemeyip ima etmek) benzeyen mesrûdâttan (söylenenler) ilerisine geçmez oldular. Matbûâtın aldığı şekilden memlekette cereyân eden vukûâtı bilmek, anlamak mümkün olmuyor ve bu sebeple herkes, havâdis-i muhteri' (uydurma şeyler ortaya atan) kesiliyor, herkes zanniyâtını vukû'ât gibi ortaya atıyor ve bi'n-netice gönüller zulumât-ı (karanlıklar) ye's (ümitsizlik) ve nevmîdi (ümitsizlik) içinde kalıyordu." sözleriyle açıklandıktan sonra asıl üzücü olanın içte bir çok musibet dışta ise aleyhimize ilan edilmiş bir muharebe varken ve bu durumun herkesin malumu olduğu halde hiç kimsenin, siyasi iktidarın tüm bunların müsebbibi olduğunu itiraf edememesi olduğu söylenmiştir. 31 Mart Vak'ası'ndan bu yana süregelen yönetim şeklinin muhalif gruplar tarafından 'çete hükümeti' ya da 'oligarşi' olarak tanımlandığına değinen yazar, gerçeği ifade etmede bu tanımlamaların kifayetsiz kalacağını söyleyerek meşruti yönetimin sahip olması gereken hasletleri sıralamıştır: *"Yalnız herkesin ister istemez itirâfa mecbur olacağı şurasıdır ki bu bir hükümet-i meşrûtanın alâim-i fârikası 'hürriyet-i kelâm, hürriyet-i vicdân, hürriyet-i ictimâ'i, masûniyet-i şahsiyye (dokunulmazlık) ve hürmet-i kavânin'dir. Bunun mevcudiyeti murâkabe ve meşveret ile murâkebe ve meşveret ise ârâ-yı mütehâlife (birbirinden farklı fikirler) ve muhâlefetle mümkündür."* Yazar, meşruti yönetimin olmazsa olmazlarını sıraladıktan sonra Osmanlı meşrutiyetine döner tekrar; iki yüz yetmiş kişilik bir meclisin içerisindeki iki muhalif ve üç bitarafla bir danışma ve teftiş meclisi olarak değerlendirilmesinin ancak gülünç olarak nitelenebileceğini söyler ve yazısına şöyle devam eder: *"Anâsır-ı mürekkebe-i meşrutiyet bi'l-kuvve (düşünce olarak) kavânin ile bi'l-fiil icrâât ve intihâbâttaki icrââtla lağv edildi. Acaba şu ahvâl meydanda dururken, merkez-i umûminin nasb (atama, tayin) ve tensîb (uygun görme) ve hükümetin kahren ve cebren nasblarını icrâ edildiği 200 kişilik yalancı bir meclis-i mebûsânın vücudu, bir hükümet-i meşrûtanın 'vücuduna delâlet eder mi?' Asla. İşte biz, şu esef-engîz (esef verici) hâlâtı nazar-ı teemmüle (etraflıca düşünmek) alıyor da kendi kendimize suâl soruyoruz: Acaba bu tarz idârede, artık kimsenin inkârına cesâret edemediği buhrânı izâleye (gidermek) ve bundan sonrası içün bir hâl-i tabi' hükümetin te'sisine imkân gösteriyor mu idi?"* Yazar, pek çok noktadan cevap verilebilecek bu suale aranan cevabın siyasi olmadığını söyleyerek sözlerine devam etmiştir. Bu durumu daha umumi bir bakış açısıyla değerlendirerek milletlerin ilerleme ve gerilemesi; yükselme ya da yok olup gitmelerinin ne olduğu anlaşıldığı takdirde bahsedilen tüm endişelerin cevabının bulunacağını dile getirmiştir.

Serinin ilk yazısının son bölümünde eserin ortaya konma nedenine şu cümlelerle açıklama getirilmiştir: *"Biz Osmanlılar, sath-ı arzda yaşayan milletlerden bir 'millet'iz. Bu itibârla biz*

de, milel (milletler) ve akvâmı (kavimler) tedbîr eden kavâid ve desâtirin dâire-i te'sir ve ihtivâsındayız. Fünûn-ı mevcude-i beşeriyyenin bir nevzâdı var ki onların neticesi hükmündedir. Bu nevzâda ilm-i ictimâ'inin her ilimde olduğu gibi sâbit ve gayri sâbit faraziyeleri (varsayım), nazariyeleri (teori) var. Biz bunlar içinde, tedkikât-ı tarihiyyeden ve emsâl-i âdideden (çok sayıda) istinbât edilenlerine (gizli manayı ortaya çıkarmak) mürâca'atla şu eserciği meydana getirdik. Ma'a-mâfîh, mukâyese ve muhâkemeye fâidesi olduğu içün, müsellem (doğruluğu kabul edilen) ve sâbit olmayan efkâr ve esbâbı teşrîhden (açıklamak) de çekinmedik." Ahmed Hilmi, hadiselerin devamının, sebeplerinin ortaya çıkışına bağlı olduğunu ve ancak bu sebeplerin anlaşılması halinde haklı ve doğru bir fikir ortaya konabileceğini ifade etmiştir.

Tefrikanın *Hikmet* gazetesinin üçüncü sayısında yayınlanan ikinci bölümü[213]: *"Ümid edelim şu esercik, her Osmanlıya ve bilhassa siyâsetle alakası olanlara vesile-i tefekkür ve tetebbu' (tetkik etme) olur."* sözleriyle başlamaktadır. Tefrikada bahsedilen meselelerin millet için hayati öneme sahip olduğu, dünyada varolan her türlü canlı varlığın hangi şartlar altında hayatını sürdürebileceğini bildiği gibi milletleri idareyle görevli kişilerin de milletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için ne yapılması lazım geldiğini bilmeleri ve bildiklerini de icraatlarıyla ortaya koymalarını gerekliliği *"Müstağni-i (ihtiyaç duymayan, gerek olmayan) beyândır ki bu mes'ele hayat-ı milliyemize âiddir. Her ferd-i zihayâtın (canlı varlık) nasıl şerait tahtında (altında) muhâfaza-i sıhhat ve hayât edilebileceğini bilmesi ne derece lâzımsa, bir milletin ve milleti idâreye med'uv (davetli) zevâtın da milletlerin nasıl yaşayabileceğini bilmeleri ve hele bildiklerini fiiliyâtla göstermeleri öylece lâzım değil midir?"* sözleriyle dile getirildikten sonra *"Kavânin-i tabi'iyye (tabiat kanunları) kimsenin keyfi ve arzusuna tâbi' olmaz, bu kanunların kudret-i kahhârânesi karşısında insanların zann ve emeli, kuvvet ve satveti (zorluk) 'ihtilâl' nâmı verdiğimiz âmil-i ictimâ'i bu kanunların bir neticesidir."* sözleriyle devam edilmiş ve yaşanan ihtilalin doğal bir sürecin sonunda ortaya çıkan sonuç olduğu ifade edilmiştir. İhtilal, hükümetin baskı ve zorlamayla milletin hukukunu gasp etmesi ve hakkını aramak isteyenin başvurabileceği tüm yolları kapatması halinde hukukun korunabilmesi için son çare olarak başvurulabilecek bir vasıta olarak tanımlanmış, Osmanlı'da yaşananların benzer sebeplerden kaynaklandığı aktarılmıştır. *"İhtilâl! İşte iş, bizde dahi buna yakın bir suretle cereyan etti. Milletin intihâb-kerdesi olmayan bir meclisin vereceği itimâd*

[213] "Bir millet nasıl mahvolur?" **Hikmet**, No.3, 21 Temmuz 1328 (Rumi) 3 Ağustos 1912, s.2

kararının bir hükümeti pâyidâr edemeyeceği tahakkuk etmekle hiçbir fırkanın misli olmayan ve milletin iktidâr ve rüyeti (fikir, düşünce) mücerreb (tecrübe edilmiş, makbul) ricâlinden mürekkeb bulunan bir kabine meydâna geldi." İçinde bulunulan zor zamanda bu kabinenin muvaffak olmasının herkesin ortak temennisi olduğundan bahsedildikten sonra *"Lakin Meşrutiyet demek muhtelif fırkaların yekdiğerini murâkabesiyle (kontrol teftiş) ve usûl-i meşveretin inhilâli (dağılma) nâmıyla idâre-i millet demek olduğuna nazaran bu kabineye bakmak zaruridir. Ve demekdir ki böyle bir kabinenin lüzumu derkâr (malum, aşikar) olmakla beraber emrâz-ı ictimâiyyemiz (sosyal hastalıklar) tedâvi edilmiş olmadı."* diye devam edilmiş, sadece iktidarın değil milletin de kendi noksan ve yanlışlarını görerek ona göre hareket etmesinin meşrutiyetin gereği olduğu ancak böylelikle hürriyete layık bir millet olunacağının dosta düşmana ilan edilebileceği dile getirilmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için yapılması gerekenler de sıralanmıştır. Yazar, milletlerin yok olma sebeplerinin açık bir şekilde ortaya konulup üzerinde düşünülüp taşınılması gerektiğini, böylelikle de bu sebeplerden herhangi birinin bizde olup olmadığını görebilmenin mümkün olacağından bahsederek böylelikle de bu sebeplerden kaçınma imkanı bulunabileceğini dile getirdikten sonra şöyle devam etmiştir: *"Ve şurasını da anlarız ki: esbâb-ı itilâ (yükselmek) ve salah (iyileşme, düzelme), fırka isimlerinin tebdili, bazı eşhâsa diğer bazı eşhâsın tercihi, Zeyd yerine Hâlid'in ikâmesi, gayr-i kabil-i tatbik bir efkâr-ı mücerrede vazı' (tek bir fikir koymak) gibi sathi (üstünkörü) devamsız çareler, tesirsiz ilaçlardan ibaret değildir."* İkinci bölümün girişinde kişileri düşünmeye ve araştırmaya teşvik etmesini arzuladığını ifade ettiği bu eserin aslında siyasi değil fenni bir çalışma olduğunu, ortaya çıkışında ne bir fırkanın gayretinin ve ne de şahsi bir emelin olmadığını ifade etmiş; fırkalarınsa Osmanlı'daki haliyle mahiyet efkarı geliştirmek gibi bir emelinin olduğundan bahsetmiştir.

Bir sonraki sayıda kaldığı yerden devam eden yazıya[214] bu emelin ne denli boş olduğunu söyleyerek başlamıştır. Fırkaların bu türden anlayışlarının bilimsel düşünce karşısında hiçbir kıymetinin olmadığını, *"taşa cevher demekle taş cevher olmaz, cevhere taş demekle cevher taş olmaz"* örneğini vererek fırkaların bu gerçeğin farkına varmadıkça doğru yola girip doğru işler yapamayacaklarını ve böylesi bir durumda da onlardan ciddi bir hizmet beklemenin mümkün olmayacağını işaret etmiş, fırka mensubu olmanın ötesinde bir meziyete sahip olunmamasına değinerek: *"Makâmât-ı mühimme-i milliye, yalnız fırka itibarıyla bir meziyeti ve demek ki bir*

[214] "Bir millet nasıl mahvolur?" **Hikmet**, No.4, 22 Temmuz 1328 (Rumi) 4 Ağustos 1912, s.2-3

meziyet-i mefrûzası (varsayılan) olanların şikârı (ganimet) oldukça mevki'-i iktidâra hâ filan fırkanın filan beyi, hâ falan fırkanın falan beyi getirilmiş, bundan vatan ve millete hiçbir fâide gelemez." dedikten sonra bir Rumeli hikayesiyle durumu izah etmiştir. *"Her vardığı kocayı biraz sonra defin-i hâk etmek bedbahtlığına mâlik bir kadının 'Hebib' (Habîb'in köylücesi) nâmındaki kocası vefât eder. Diğer bir tâlibi çıkar. Artık 'koca' nâmını taşıyan her erkeğe uzun uzadıya düşünmeden varan kadın, cevab-ı muvâfakat verir. Leyle-i zifâfda, evvelce ismini öğrenmeye lüzum görmediği kocasının adını sorar 'Hebib' cevâbını alır ve kahkahayı koparıp der: - 'Hebib gitti, Hebib geldi, Azrail ettiğiyle kalsın!'"* Kıssadan hisse fikriyle anlatılan bu hikayeyle ortaya konan nihai fikri de her nerede olursa olsun millete hizmet yerine keyfi tercihler ve sınırlamalarla akraba ve tarafgirleri kayırmak fikri kabul gördüğü takdirde veyahutta diğer bir tabirle fırkacılık fikri vatan ve millet fikrine üstün gelmesi halinde bu halin ne o muhite ve ne de o fırkalara fayda etmesinin mümkün olmayacağı, bu durumun bir milletin gerilemesine, yok olup gitmesine neden olacak en büyük etken olduğunu söylemiştir.

"Milletler nasıl müzmahil (perişan, dağılmış) olurlar?" sorusuyla devam eden tefrikada sosyal bilimlerle uğraşan ulemanın milletlerin çöküş sebeplerinin beş ayrı hususta kaynaklanabileceğine dair görüşlerine yer verilmiştir. Düşünürlerin nesillerden, hayattan, iktisadiyattan, haleti ruhiyeden ve bizzat cemiyetin kendisinden olarak belirledikleri bu sebepleri tetkik ederken manevi ve ahlaki sebepleri ayrıyeten tetkik etmemelerine değinilmiş, bunun sebebi olarak da bahsi geçen bu etkenlerin diğer sebeplerin etkisinde ve beraberce değerlendirilebilecek nitelikte olması gösterilmiştir. Ancak şark dünyası için bu anlayışın doğru sayılamayacağını, her ne kadar ahlaki sebeplerin diğer sebeplere bağlı olsalar da şarktaki tesirleri çok önemli olduğundan ayrıca tetkik etme gereğine değinilmiştir. Genel kabul gören düşüncelerden birini örnek olarak gösteren Ahmed Hilmi, *"Bir millette ekseriyetin şiddetle fakir, mümtâz bir ekalliyetin vefretle (bolluk) zengin olmasından husule gelen netâic-i mühlikeyi (helak edici) bize fizyoloji ve psikoloji fenleri bildirmektedir. Servetin müfrit (abartılı) bir suretle gayri müsâvi inkısama (parçalanma, bölünme) uğramasından mutazarrır (zarar gören) olan bir cemaatte ekseriyetin fart-ı fakrden (aşırı fakirlikten) ve ekalliyetin fart-ı gınadan (aşırı zenginlik) düçâr olduğu inhitâtı (çöküş) bu fenler bize pek güzel izah ediyorlar."* dedikten sonra toplumu oluşturan katmanlarda hasıl olan bu aşırılığın bir taraftan sefahat yüzünden, diğer taraftan da mahrumiyet yüzünden ahlaksız bir sınıfın ortaya çıkmasına neden olduğunu vurgulamıştır.

Ahmed Hilmi, istibdad uygulamalarının devletin her kademesinde olduğu gibi toplumsal yaşamda da nizamın bozulmasına kadar pek çok sahada menfi neticeler verdiğine dair gözlem ve değerlendirmelerini aktardıktan sonra, seçim dönemlerinde İttihad ve Terakki'nin kendi düzenini devam ettirebilmek için başvurduğu çareler ve hem İttihad ve Terakki'nin hem de Hürriyet ve İtilaf'ın mebus seçimi için uyguladıkları yöntemlere de eleştirilerini yöneltmiştir.

3. 6. Ahmed Hilmi'nin İttihad ve Terakki'nin Seçim Dönemindeki Uygulamalarına Eleştirisi

Ahmed Hilmi, Mihriddin Arusi imzasıyla kaleme aldığı "İntihabat hazırlıkları ve millete düşen vazife" adlı makalede[215] seçim hazırlığında olan İttihad ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkalarının mebusluk gibi önemli bir mevkiye getirilecek olan kişileri seçme yöntemlerinin tenkid edildiği görülmektedir. Ahmed Hilmi, hükümetin yeni meclisin seçimi için seçim icrasına emir vermesinin ardından hazırlıkların başladığını ancak bu hazırlıkların fırkalar ve mebusluk için aday olmak isteyen kişilerle sınırlı kaldığını, seçimlerde etkili olacak ve seçim sonuçlarından doğrudan etkilenecek olan milletin bu meseleyle ne kadar alakadar olduğunun sorulması gereken asıl soru ve işin önemli kısmı olduğunu makalesinin başında dile getirdikten sonra İttihad ve İtilaf Fırkaları nezdinde mebus seçim süreçlerine değinmiştir.

İttihad ve Terakki tarafından aday gösterilen kişilerin cemiyetin merkezi umumisi tarafından uygun görülen ve seçilmeleri için merkeze bağlı yerlere emirler verildiği, adı seçim olan bu işin seçimle uzaktan yakından alakasının olmadığı şu sözlerle aktarılmıştır. *"İttihad ve Terakki fırkası namzedleri, cemiyetin merkez-i umumisi tarafından tensib (uygun görmek) ediliyor, intihabları içün mülhakata (merkeze bağlı yerler) emir veriliyor ve mebuslar işte böyle bir tensib ve ta'yin-i mukaddem mucebince intihab olunuyordu ki şu muamelede intihaba benzer bir cihet olmadığı gibi ahali-i mahalliye içün de beyan-ı arzı kadar bile bir hakk-ı hürriyet bırakılmamış idi."* Geçmişteki tecrübelerin bu minval üzere olduğu, ancak bu kez nasıl bir yol izleneceğinin meçhul olduğu söylenmiş ve böyle bir durumda da seçim meydanına çıkıldığında diğer seçmenler bir yana, İttihadçı seçmenden bile oy almanın mümkün olamayacağı dile getirilmiştir.

[215] Mihriddin Arusi, "İntihabat hazırlıkları ve millete düşen vazife", **Hikmet**, No.17, 4 Ağustos 1328 (Rumi) 17 Ağustos 1912, s.1

Hürriyet ve İtilaf Fırkası'yla alakalı olarak yapılan tespitte ise fırkanın bir siyasi oluşum olarak olması gereken hareket kabiliyetine sahip olmasa da kendi ölçütlerince uygun ve kabul görülen kişileri aday olarak tavsiye ettiğini ve seçim sorumluluğunu millete verdiğini ifade etmiştir: *"Bu fırkanın merkez-i umumisi bir siyasi fırkaya layık olan şekl-i hareket fevkine çıkmıyor ve mülhakata kendince memduh ve makbul namzedler tavsiye etmek suretiyle hakk-ı ikaz ve irşadını (doğru yolu göstermek) isti'mal (kullanmak, faydalanmak) ile kana'at eyliyor. Demek ki intihabatın bütün sıkleti (sıkıntı), taşra kulüpleriyle bizzat hakk-ı intihabı olan efrad-ı millete teveccüh (bir tarafa dönme) ediyor."*

Mebusluğun sadece mebus seçilecek kişinin sahip olacağı maddi imkanlarla değerlendirildiği, ifa edeceği vazifenin öneminin göz ardı edildiğini söyleyen Ahmed Hilmi, bu durumun ipe sapa gelmez pek çok kişinin mebusluğa talip olmasına neden olduğunu, ancak hem siyasi fırkaların ve hem de seçmenin öncelikli olarak göz önünde bulundurması gereken hususun mebusların yerine getirmeleri gereken vazifeleri olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir: *"Mebusluk gibi bizde sırf ehemmiyet-i iktisadiyesi cihetiyle mühim tutulan bir vazife-i milliyeye ne kadar işsiz, güçsüz, cerbezeli (kurnazlık eden), şarlatan, cer'i (gözüpek) ve cesur adamların talib çıkacağı edna (pek az) mülahaza ile ve emsali delaletiyle anlaşılır. Halbuki mebusluğun ehemmiyeti, mebus efendinin alacağı tahsisat cihetiyle değil, meclisde görmeye med'uv bulunduğu vazife itibarıyladır. İşte gerek kulüplerin ve gerek efrad-ı milletin her şeyden akdem (daha önce, daha mühim) düşünecekleri cihet burasıdır. Böyle yapmazlarsa erbab-ı ilm u ihtisasa bir takım siyaset serserilerini tercih ederlerse hem vazife-i vataniyelerine, hem de mensub oldukları fırkaya fenalık etmiş olurlar. İttihad Fırkası ihtirasla ittiham ediliyordu. Emin olmalı ki aynı hatiat-ı intihabiyeye düşen her fırka, aynı suretle ittiham olunur."*

Böyle bir neticeye mahal vermemek, mebus seçiminin ne olduğunu, nasıl bir öneme haiz olduğunu anlayabilmek için mebus seçilecek kişinin mecliste ne gibi işlerle iştigal ettiğinin bilinmesi gerektiğini söyleyen Ahmed Hilmi, vatanın ihtiyaçları, iç ve dış siyaset, iktisat, maarif, sanayi, ticaret ve ziraat gibi konularda bilgi ve tecrübe sahibi olunması gerektiğini söylemiş ve şöyle devam etmiştir: *"İşte bir mebus, bu gibi hayat-ı milliyeye aid mühim şeyleri düşünecek bunlara dair icraat ve tasavvurat hakkında iyi ve kötü diyebilecek, onlara dair kanun layihaları yapılacak. Bütçe namı verdiğimiz irad ve masraf defterini tedkike muktedir olacak, istikrazlar (borçlanmak) hakkında söz söyleyebilecek. Velhasıl mebus demek, bütün milli dertlerimizi anlayacak bir tabib demektir. Bununla beraber bir mebusluk, fa'al, mütefekkir,*

gayur (çalışkan, gayretli) ve kana'at-ı vicdaniye sahibi olması da lazımdır. İtiraf edilmeli ki her memlekette bu evsafı cami' 300 kişi bulmak pek zor bir iş iken henüz hayat-ı siyasiyesi inkişaf (ilerleme) etmeyen ve siyaset bir nev'i eğlence ve ale'l-ade vesile-i ma'işet bilinen memleketimizde böyle 300 kişi bulmak son derece zordur. Lakin mebusluk için evsaf-ı lazımeyi mümkün mertebe haiz olan zevatı tercih, bu babdaki gayeye takarrub (yaklaşmak) demektir."

Ahmed Hilmi, bu anlamda değerlendirildiğinde İtilafçıların İttihadçıların düştüğü hatalardan ders alarak daha dikkatli davranması gerektiğini, aksi halde fırkanın göreceği zararın tüm millete sirayet edeceğini, bunun önüne geçmek için yapılması gerekenin mebus seçimlerinin layığıyla yapılmasından geçtiğini şu sözlerle aktararak makalesini sonlandırmıştır. *"Müstebid ve kahir bir el altında baskıya konulmuş olmasına rağmen İttihad Fırkası'nın düçar olduğu inşikaklar (ikiye ayrılma) ve ihtilaflar, yalnız siyasi bir fırka olan İtilaf'da daha kolaylıkla ve ilk hatvede (adım) hasıl olabilir. Halbuki zannımıza göre bir ekseriyet teşkiline med'uv olan İtilaf Fırkası, ihtilafa düşer de parçalanırsa, fırkaya terettüb edecek zarardan sarf-ı nazar, bundan vatan ve millet mutazarrır olur. Kuvvetli bir hükümet, fa'al, muktedir ve cemiyetperver mebuslardan müteşekkil bir fırkaya istinad etmekle mümkün olur. Biz ise bu ma'nada kuvvetli bir hükümete muhtacız."*

Yapılan seçimleri Kütahya örneği üzerinden tenkit eden bir başka yazısında[216] Ahmed Hilmi *"Haya insaniyetin zineti ve her ferdin kerametidir."* sözleriyle başlamış, hayanın ne denli önemli olduğunu *"haya imandandır"* hadis-i şerifiyle destekleyerek hayanın Hakk'a duyulan sevgi ve bağlılığın alameti olduğunun altını çizmiştir. Hal böyleyken hayanın kat'i surette yokluğunun bu büyük vasfın olmadığına yahutta noksan olduğunun emaresi olduğuna işaret ettiği saptamasında bulunduktan sonra sözü seçimlere getiren Ahmed Hilmi şu soruyla devam etmiştir: *"Şimdi, intihâbâtın adl ve nâmus dâiresinde yapıldığını, haksızlık olmadığını, kendilerinin bihakkın (hakkıyla) ve serbesti dairesinde ekseriyet-i ârâ ile intihâb edildiklerini, kürsi-i meşrutiyet üzerinde bağıranlara sorarız: "ala-melein nâs (herkesin önünde, halkın huzurunda) yapılan ve sizce meçhul olmayan bunca gaddârlıklara rağmen bu da'vâyı etmek için Hâlık'tan, halktan, vicdânınızdan hayâ etmediniz mi?"*

Bu soruya açıklık getirmek için matbaayı ziyarete gelen ve Anadolu'nun pek çok yerinde İttihad ve Terakki kulüplerini tesis eden emekli kaymakam Ahmed Hamdi Bey'in

[216] Mihriddin Arusi, "Mebahis-i Müfide: Nasıl bir idare altında idik? İntihabat facialarından (Kütahya intihabatı)", **Hikmet**, No.9, 27 Temmuz 1328 (Rumi) 9 Ağustos 1912, s.2

yaşadıklarından örnek vermiştir. Ahmed Hilmi, Ahmed Hamdi Bey'le üç ay önce Bursa'da görüştüğünü, üç ay sonra yeniden karşılaştıklarında bu denli kısa zaman içerisinde uğradığı değişimden ötürü hayretler içinde kaldığını belirterek; her ne kadar bu değişimin sebebini biliyor olsa da sormaktan kendini alamadığını söylemiştir. Aldığı cevabı ise ibret için makalesinde yayınlamıştır: *"Ahmed Hamdi Bey, İ'tilâf Fırkası nâmına intihâbâta nezâret için Kütahya'ya gitmiş. Ekseriyet-i ârâ ile intihâb olunacağı anlaşılmakla, emsâli gibi, taht-ı tevkife (tutuklanmak) alınmış, hastalanmış, Belediye tabibi tarafından tedâvi ediliyorken bilâ sebep (sebebsiz) bu doktor onu tedaviden men' edilmiş. Diğer bir tabib tayin olunmuş, lakin Ahmed Hamdi Bey bu tabib değiştirmeden tevahhuş (korkmak) ederek verdiği ilâçları alamamış. Hamdi Bey, kışla bodrumunda mevkûf iken oradan alınıp cânilerle beraber haps edilmiş ve birçok ezâ ve işkencelere ma'rûz kalmış."* Ahmed Hilmi, Ahmed Hamdi Bey'in maruz kaldığı tüm bu kötü muameleyi uygulanabilir ve kabul edilir hale getirenin kim olduğunu sorduğunda Kanun-i Esasi'yi korumaya yemin ve hukuk-i ibadı temine vazifeli olan mutasarrıf olduğu yanıtını almıştır. *"Hamdi Bey'e revâ görülen ezaların mutasarrıfın gözü önünde cereyân etmiş bir sürü zeyli (ek, devam) varsa da yalnız nefs-i Kütahya'da birinin tehdidle tecennün (cinnet getirme) etmesine ve bir kadının vefatına sebebiyet verildiğini ve bir takım âdemleri yalan şehâdete icbâr (zorlamak) için haps edilip aç bırakıldığını, müntehib-i sânilerin darb olunduğunu söylemekle iktifâ edeceğiz."* cümleleriyle Ahmed Hamdi Bey'in çektiği ezanın tek örnek olmadığına, göz yumulan haksızlıkların, yapılan yolsuzlukların vardığı noktaya da dikkat çekmiştir.

Ahmed Hamdi Bey bu yaşadıklarından sonra hakkını aramak için Bursa'da adliyeye, İstanbul'da ise Sadaret'e ve Şura-yı Devlet'e müracaat etmiştir. Tıpkı onun gibi hakkını arayıp adaletin tesis edilmesini isteyen İstanbul'da tahsil eden bir grup Kütahyalı genç de vatanları ve vatandaşları adına Sadaret makamına müracaat ederek bir tasarı takdim etmişlerdir.

Seçimler esnasında hasıl olan bu olayları satırlarında aktaran Ahmed Hilmi yaptığı değerlendirmede şunları söylemiştir: *"Şimdi insan intihabatın heyet-i mecmu'asında irtikab (bir makamı alet ederek hakkı olmayanı almak) edilen halleri işitiyor ve görüyor da, kendi kendine: 'acaba kurun-i vustada mı idik? Muta'assıb ve mütehevvir (kızgınlıkla neticeyi düşünmeden saldırmak) İspanyollar eline düşmüş mezalim Museviler veya Müslümanlar mı idik? Bu ne haldir, bu ne sükut-i (düşmek, alçalmak) elim-i ahlakidir, bu ne vahşettir?' demektire muztar (mecbur, çaresiz) kalıyor. İşte heyet-i inhisariyyenin mahza (ancak, yalnız)*

kendilerini mevki-i ikbalde bırakmak emeliyle her türlü hissiyat-i kerimeyi, vicdanı, Kanun-i Esasi'yi ayaklar altına alarak irtikab ettikleri kerih (çirkin, fena) istibdad ve itisafdan (haksızlık, yolsuzluk) bir zerre. Bu kadar azim cinayetleri biperva (korkusuz, çekinmeden) yapabilmek için, bu ademlerin hodperestiden (mağrur, kendini beğenen) ma'ada (başka) her hisden tecerrüd (sıyrılma, soyutlanma) etmiş olmaları lazım gelir. Lakin işte bir kerre daha gördük ki: Hodperestlerin bir düşmanı, zalimlerin bir kahiri, ma'sumların bir sahibi var: Teâla şânühü!"

Seçimlerde yapılan yolsuzluklara dair kaleme alınan "Yarı yolda tevkif, yolda eşkıya var" başlıklı bir başka makalede[217] Ahmed Hilmi, Bursa'da seçimler zamanında cereyan eden olayları değerlendirmiştir. İntihabat için Bursa'da bulunulan dönemde Kirmasti ve Mihaliç ahalisinin talebi üzerine bu iki kasabayı ziyaret etmeye karar veren Ahmed Hilmi, Bursa'da ikamet etmekte oldukları ev polis tarafından gözetlenmekte olduğu için gece yarısı yola çıktıklarını, Bursa ile telefon bağlantısına sahip olan bir jandarma karakolunun bulunduğu Sülüklü denilen mevkiye geldiklerinde jandarma tarafından durdurulduklarını aktarmıştır. Arabalarını durduran jandarmanın asker kaçakları ve eşkıyalar sebebiyle yol üzerinde pusu kurulduğu, bu nedenle de yolun gece geçilemeyeceğini söylediğini belirten Ahmed Hilmi, kafilenin işlerinin acil olduğunu söylemeleri üzerine aldıkları cevabın *"Hayatınız tehlikede. Hükümeti mes'ul tutmayacağınıza dair söz verirseniz geçebilirsiniz."* olduğunu aktarmıştır. Olayları izleyen bir kişinin yanlarına gelerek *"Siz Kirmasti intihabatı için gidiyorsunuz. İntihablar yarın. Eğer şimdi geçseydiniz yarın Kirmasti'de intihabata yetişebilirdiniz. Yarın sabah hareket ederseniz, intihablar bittikten sonra yetişeceksiniz. Maksad bu. Demin telefonla karakola bu yolda emir verildi. Sizden bir saat evvel mektupçu Rauf Efendi geçti. Maarif müdürü de gelecekmiş. Eğer geçmek isterseniz sizi behemehal (her halükarda) men' edecekler. Belki de…"* dediğini de aktaran Ahmed Hilmi, bunun üzerine ancak ertesi gün yola çıkabildiklerini söylemiştir.

Kafilenin seçimden önce menzile varmasına engel olmaya çalışan yetkililer geç kalmaları için yapılan uygulamayla başarılı olsalar da olayların farkında olan Kirmasti ve Mihaliç ahalisinden seçmenler bu gecikme üzerine küçük oyunlarla seçimin üç gün sonraya

[217] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, "Yarı yolda tevkif, yolda eşkıya var!", **Hikmet**, No.49, 7 Eylül 1328 (Rumi) 20 Eylül 1912, s.1-2

ertelenmesini sağlamışlardır. Hürriyetin ne anlama geldiğini idrak eden ve uyanan halk hukukunu korumak için çaba göstermektedir.

Adet olduğu üzere belediyede yapılması gereken oy kullanma işleminin, hükümetin belediyenin darlığını bahane etmesi üzerine hükümet dairesinde yapılmasına karar verilmiş, hükümet konağı asker ve jandarma ile korumaya alınmıştır. Ahmed Hilmi *"Şu tertibat-ı bi-mana (manasız) bile hukuk-u ahaliye tecavüz edildiğini gösteriyordu."* diyerek anayasal düzenin İttihad ve Terakki tarafından nasıl ihanete uğradığını vurgulamıştır. Bütün memurların, mektupçu, jandarma binbaşısı, jandarma zabitleri ve iki asker zabitinin içtima' ettiği hükümet konağına oy kullanmak üzere alınan ikinci derece seçmenler, kaidelere göre heyet-i teftişiye ile aynı odada olmaları gerekirken ayrı yerlere alınmıştır. Heyet-i teftişiye huzuruna gidip oy kullanmazdan evvel her seçmen hükümet konağındaki memurlardan birinin *"İttihad, padişahımızın fırkasıdır, her kim İ'tilaf'a rey verirse İslamiyete ihanet etmiş olur"* mesajını içeren heyecanlı sözlerini dinlemek mecburiyetinde bırakılıyordu. İttihad namzedlerinin aksine İtilaf namzetlerinin isimleri seçmenlere verilmemiş, çoğu okumak bilmeyen bu kişiler hangi ismi verirse versin İttihadçı bir katip İttihad namzedinin adını yazıyordu. Seçmenlerden birinin bu hileyi anlayarak arkadaşlarını ikaz etmesi üzerine işleri bozulsa da neticeyi Ahmed Hilmi şöyle anlatır: *"... İşte o vakit hukukunu muhafazayı bilen ahalinin ne demek olduğunu onlar da biz de anladık. Bu kadar tazyik ve tehdide rağmen altmış reyden elli ikisi bize verilmişti. Mektupçu o gece savuştu. Lakin ertesi günü hükümet, netice-i intihabı ilan etti. Mektupçu bey evrak-ı intihabiyeyi götürmüş deniliyordu. Hasılı nizam ve kanun yoktu. Her nereye gitti isek hep şifrelerle türlü emirler veriliyordu."*

İttihadçı gazeteler, daha birkaç ay evvelsine kadar "fazl-ı şehr-i İslami, mücahid-i İslam, cevher-i hamiyyet" gibi unvanlarla yücelttiği bir adamı akla hayale gelmez iftiralar ve tahrifatla teşhir eder olmuştur. Hatta vilayet teftiş heyeti tarafından bu kişilerin zimmetdar olarak firar ettikleri, nereye gittiklerinin belli olmadığının yazdırıldığı görülmüştür. İstibdadı yıkmak üzere inkılap yaparak gelen bir fırkanın yeni bir baskı yönetiminin mimarı ve uygulayıcısı olarak kendine muhalif gördüğü kişileri lekelemek için eski baskıcı yönetimin hükmünü uyguladığı görülürken Ahmed Hilmi vatan ve millet için istibdada rağmen vazifelerini yapmakla iftihar ettiğini söylemiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: *"Eğer biz, mazimizde bir hataya malik isek bu hatayı (hatta mensuplarının cinayatını bile) fazilet yapan İttihad ve Terakki, mütegalibesinden (sıra ile birbirine galip gelen) ayrılmayarak rahat ve zevkimizi, ikbal ve*

istikbalimizi muhafaza edecek yerde, vatan ve millet için kendimizi feda etmek cesaretini göstermemiş olur. Eğer mazimizde hatamız yok ise, iftiralara hedef olmuş isek, bu da vatan ve millet için ihtiyar (istek) edildiğinden yine vazife-i vataniyemizi yapmış oluyoruz."

Ahmed Hilmi, Mizancı Murad Bey'in bir gün evvel neşredilen *Tanzimat* gazetesinde yayımlanan ve bir takım sualler içeren başmakalesine istinaden birkaç fikir ortaya koymak üzere kaleme aldığı "Üstadım muhterem Murad beyefendiye" başlıklı makalede[218] içinde bulunulan şartlar altında seçimin ne şekilde gerçekleştirilebileceği hususundaki fikirlerini ortaya koymuştur.

Murad Bey'in *"Cemiyet-i İttihadiye bu intihabatta galebe ederse (galip gelirse) Arnavudlar ve onlarla hem-efkar olanlar bunu kabul mü, yoksa red mi edecek?"* sualine cevaben *"Bu sualinizin mevzuu, her mütefekkiri el'an (halihazırda) İttihadçılar meyanında (arasında) bulunan erbab-ı insafı pek çok düşündürmüştür."* dedikten sonra mütefekkirler ile adalet ve hakkaniyet sahibi kişilerin bu mevzudaki düşüncelerinin sebebinin sualin cevabının kestirilemeyişinden değil, İttihad ve Terakki'nin galip gelmesi durumunda Hakkı veyahut Said Paşa kabineleri gibi bir kabinenin başa gelerek yeni bir ihtilal doğuracak bir ahvale meydan verilmesinden duyulan endişe olduğunu belirtmiştir. Hatta bu durumun Arnavudlarla sınırlandırılamayacağını, İttihad ve Terakki tarafından ortaya sürülecek şahısların bilinen simalardan başkaları olması halinde bile ekseriyet-i milliyenin yine dört senedir memleketi idare eden aynı kişilerin eline düştüğünü anlayacağını ve böyle bir durumda da sadece Arnavudluk yahut Rumeli'de değil, Anadolu'da da karışıklıklar baş göstereceğinden kimsenin şüphe duymadığını söylemiştir.

İkinci olarak Arnavudluk ayaklanmasının yatıştırılmasıyla alakalı yöneltmiş olduğu suale karşılık *"İkinci sualinizi sormak lüzumunu neden hissettiğinize akıl erdiremiyorum."* diyen Ahmed Hilmi, devamında şimdiye dek Arnavudluk ayaklanmasını yatıştırmak için kahr ve şiddete müracaat edilmemesini açık bir şekilde "vatana ihanet" olarak telakki edenlerin yeniden iktidara geldiklerinde farklı bir muamele yapmasının mümkün olamayacağını dile getirdikten sonra, Murad Bey'in İttihad ve Terakki'nin memleketin durumuna dair bir sonraki sualine dair şu saptamada bulunur: *"Onlarca bütün tehlike, kendilerinin mevki'i iktidarda kalmamasındadır. Onlara göre kendileri iktidara gelirse her şey kurtulacak, gelmezlerse her*

[218] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, "Üstadım muhterem Murad beyefendiye", **Hikmet**, No.38, 25 Ağustos 1328 (Rumi) 7 Eylül 1912, s.3

taraf gidecek." Ahmed Hilmi, Murad Bey'in son sualine cevaben de İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin yapılacak olan seçimde bir takım yalanlarla galip gelmek gibi bir emeli olması ve bu emele ulaşmak için bu yollara başvurması halinde böyle bir galibiyetin vatanın selametine suikast ve ihanet olduğunu bilmiyor olacağı manasının çıkarılabileceğini; biliyorsa da kendi galebesini vatanın perişan olmasına tercih ettiği neticesinin hasıl olacağını söylemiştir. Diğer türlü İttihad ve Terakki'nin Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na minnet ederek cemiyet erkanından beş on seçilmiş kişiyi intihab ettirmekle yetinmeyeceğinin aşikar olduğu değerlendirmesini de yaptıktan sonra Murad Bey'in makalesinden çıkardığı neticeyi dile getirmiştir. *"Demek ki zat-ı alinizin makalenizden şu kaziyyeler (mesele) ve şu neticeler çıkıyor: 1. İttihad ve Terakki galebe ederse memleketin elden gitmesi melhuz (olabilir) 2. Galebe etmemesi için serian memurların tebdilleri lazım."*

Makalesini bu iki çıkarım üzerine yaptığı yorumlarla sonlandıran Ahmed Hilmi, bu iki neticeden ilkini hiç kimsenin arzu etmeyeceğini ifade ettikten sonra duruma müdahale edebilmek için tek bir çarenin kaldığını, bu çarenin de İttihad ve Terakki'nin haksız yere galip gelebilmesi için çalışacak memurların süratle değiştirilmesi olduğunu söylemiştir. Ancak Ahmed Hilmi'ye göre hükümet bu hususta geç kalmıştır, bu iş aceleye getirilip savsaklanacak mahiyette değildir: *"Angarya için adam toplar gibi, üç beş gün içerisinde sürülerle rüesa-i memurin bulmak hem mümkün değil ve hem de iyi bir şey değildir. Memurinin tebdiline yerlerine daha iyileri bulunmak şartıyla tedricen (yavaş yavaş, azar azar) devam edilmek üzere acaba intihabatı adalet dairesinde icra için hiçbir çare yok mudur?"* İttihad ve Terakki'nin de kendisini zararlı addederek rekabetten çekilmesi gibi bir hal de tasavvur edilemeyeceğine göre Ahmed Hilmi bu duruma şöyle bir çözüm önerisi getirir: *"Hükümet her vilayetin intihabiyesini adalet dairesinde tedvir (idare etmek) etmek ve heyet-i teftişiye ve hükümat-ı mahalliyeyi mütemadiyyen nazar-ı tetkik altında bulundurmak üzere muvakkat (geçici) bir kanun ile her vilayete on, on beş muktedir, bi-taraf ve faal kimselerden müteşekkil birer "tetkik-i intihabat" komisyonu göndermelidir."*

Muhalefetini yaparken tarafsız kalmaya azami dikkat gösteren ve fırkacılık ve tarafgirlik hususlarını sert şekilde eleştiren Ahmed Hilmi'nin Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı aleni bir şekilde desteklediği yukarıdaki makalelerde görülmektedir. 1911 Kasımında kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşundan çok kısa bir süre sonra İstanbul'da yapılan ara seçimlerde bir oy farkla kazanması, İttihad ve Terakki'nin yapılacak genel seçimlere kadar yeni fırkanın örgütlenerek

güçlenmesinin önüne geçmek amacıyla meclisin feshedilmesini sağlamış ve seçimlerin erkene alınmasına neden olmuştur. Sopalı Seçimler olarak bilinen 1912 Ocağında başlayıp bazı yerlerde Mayıs ayına kadar süren seçimlerde İttihad ve Terakki'nin iktidarı kaybetmemek uğruna seçime gidiş şekline ve verdiği kanunsuz mücadeleye tepki olarak yanında yer almıştır.

Ahmed Hilmi, bu gidişat üzerine Hürriyet ve İtilaf'ı destekleyen Halaskar Zabitan'ın gayrimeşru olarak gördüğü bu hükümeti ve meclisi dağıtarak anayasal meşrutiyeti yeniden inşa etmek üzere seçim yapılması için uğraş verdiği bir dönemde kaleme aldığı makalelerde geçmişte seçimlerdeki kanunsuzluk ve yolsuzluklar karşısında takınmak durumunda kaldığı tavrı ifade etmiştir. Sopalı seçimlerin ardından İttihad ve Terakki'nin aldığı tepkiler neticesinde Mehmed Said Paşa hükümeti istifa etmiş, İtilafçıların desteklediği Ahmed Muhtar Paşa sadrazamlığındaki Büyük Kabine iş başına getirilmiştir. Ahmed Hilmi'nin bu değişikliğin ardından da muhalefetini alışık olduğumuz üzere yanlış gördüğü her hususta taraf gözetmeksizin yaptığını görmekteyiz. Adaletli bir düzen kurup nizamı sağlamak adına seçimlerin uygulanmasında yol gösterici olabilecek fikirlerini makalelerinde dile getiren Ahmed Hilmi'nin elbette ki idarecilerin askerler arasından seçilmesi ve askerin siyasete dahil edilmesi hususlarında da söyleyecek sözü vardır.

3. 7. Ahmed Hilmi'nin Ordu-Siyaset İlişkisi Üzerinden İttihad ve Terakki'ye Eleştirisi

Gazetenin üçüncü ve dördüncü sayılarının *"İcmal-i Siyasi"* köşesi Ahmed Hilmi tarafından "ahvale vakıf bir inkılapçı" olarak tanımlanan ancak ismi verilmeyen bir kişinin ordu-siyaset ilişkisine dair eleştirel görüşlerine ayrılmıştır.[219] *"Ordunun bu def'aki tezahüratı fırka fikirlerinin kat'an fevkindedir."* diyerek sözlerine başlayan bu inkılapçı, bu durumda bazı siyasi kişilere duyulan kin ya da garezin hiçbir şekilde etkisi olmadığından bahsederek devamında ordu kelimesiyle subayların ve yüksek rütbelilerin genelini kastettiğini belirtmiştir. Ordu, askerin siyasetle uğraşmasını istememekte, ordu mensubu olan bazı subayların mülkiye memurluklarına tayin edilmesi ya da mebus seçilmelerinin ordunun geleceği için doğuracağı olumsuz sonuçları görmekte ve fakat fırkanın bu durumu düzeltmesini bekleyerek müdahale etmemektedir. Bu olumsuz sonuçlar: *"... Mülkiye memuriyetlerinde maaşların dolgunluğu, mebuslukların cazibesi, nihayet yavaş yavaş orduda bir umumi hastalık halini alabilirdi. Bu ise*

[219] Ahmed Hilmi, "Meclisin feshi hakkında ordunun halet-i ruhiyesi ve saik vicdanisi", **Hikmet,** No.3, 21 Temmuz 1328 (Rumi) 3 Ağustos 1912, s.1

şimdikinden daha çok fazla miktarda zabite muhtaç olan ordu kadrolarını boşaltabilecek bir tehlike idi." sözleriyle dile getirildikten sonra yapılan seçimlerden bahsedilir: *"... Zabitan bu endişelerle müteessir bulunmakta iken intihabat yapıldı. Bunda kullanılan vesait, bitaraf bir askerin ikrahını celb edecek şekilde idi. Ordu zabitanının ise bir kısm-ı ekallinden ma'adası tamamen bitaraf idi. [ve hala bitaraftır] Milletin hukuku su'i istimale uğruyordu. Millet ise orduyu su'i istimalcilerin kuvve-i bazusu (güç, kuvvet) ve tarafgiri bildiğinden hukuku muhafazaya teşebbüs edemiyordu. Milletin bu zannı pek de boş değildi."* Zira bir vazifesi de hükümetin emirlerini yerine getirmek olan ordunun Eskişehir ve Langaza gibi vukuat ve seçimlerde yapılan propaganda çalışmalarıyla hükümete ve onun keyfi emirlerine itaatkar bir tavır sergilediği düşüncesi etkili olmaya başlamıştır. Nitekim seçimler sonucu meydana çıkan meclis, kabinenin tüm emirlerini sorgusuz sualsiz yerine getirmeye başlayınca meşrutiyetin tüm esasları da birer birer yok edilmeye başlanmıştır. Ortaya çıkan manzara şu şekilde ifade edilmiştir: *"... Devr-i zailden (geçmiş) daha şedid (şiddetli) bir idare-i müstebidane temelini, Meclis-i Mebusan kendi eliyle atmıştı. Milletvekili olmak da'vasında bulunan eşhasın millete bu derecelerde suikastı ordunun ruhunu titretti! Artık iş bir taraftan patlak verecekti. Manastır vak'ası bir mukaddime oldu. 'Bir mukaddime ki orduya, önüne kadar deverân eden idâre-i askeriyedeki yolsuzlukları da hatırlattı. Mahmud Şevket Paşa'nın diktatörcesine muâmelâtı bir sinematograf manzarası gibi ordunun dide-i te'essüfü önünde bir anda geçti!' Bu husus fevkalade mühimdir. Reca ederim, bu hususa fevkalhad (sınırsız) ehemmiyet veriniz, zirâ bu, herkesin nazar-ı dikkatinden kaçıyor. Harbiye nâzır-ı sâbıkının verdiği emirleri, yaptığı işleri hariçten kimse bilemezse de bunlar, zâbitâna meçhul kalamazdı."* Yazının devamında eski Harbiye nazırının Divan-ı Harb azası üzerinde baskı kurduğu söylendikten sonra, İstanbul Divan-ı Harbi Örfisi'nin çoğu kez haksız yere itham edildiğinden oysa ki onların kendi iradeleri dışında özellikle de Mahmut Şevket Paşa'nın iradesi doğrultusunda davranmaya mecbur kaldıklarından bahsedilmiştir. Taşrada da durumun farklı olmadığı, tüm bu iddiaların belgelerle ispatlanabileceğini ve ordunun artık askerin siyasetle uğraşmasına tahammülünün kalmadığı şu sözlerle dile getirilmiştir: *"Taşra divân-ı harpleri hakkında iş bu merkezde idi. Burada Hicâz'dan gelen ve zorla Divân-ı Harb'e verilen ceza emirlerini la-yuhsa (pek çok) misallerden birkaçı olmak üzere irâd ederim. Bu hakikatleri inkâr eden varsa vesâikini irâe (göstermek) zor bir şey değildir. Şu hâller neticesinde artık tahammül kuvvetini kaybeden ordu, siyâsetle iştigâlden men'-i kanunu karşısında bulundu. Bu kanunun sevâiki (sebep) size meçhûl kaldı. Mebusluk da'vâsındaki zevât da bu sevâiki görmediler. Ve zâhirdeki ismine rağmen bîtaraf*

zâbitânı ve şu hâlde orduyu bir kitle-i bîruh şekline sokmak azmiyle yapılan bu kanunu el kaldırarak tasdik ettiler. Bu gâfilâne el kaldırış, ordu için 'kalk' işâreti hükmünde oldu."

Halaskaran-ı Zabitan•'dan ya da grubun bir sempatizanı olduğu tahmin edilen bir asker tarafından kaleme alındığı anlaşılan yazı[220] aynı isimli köşede ertesi gün kaldığı yerden devam eder. Zaten keyfi bir şekilde idare edilirken, bahsi geçen kanunla bir de eski harbiye nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın elinde kuvvetli bir silah olarak bulunduğu bunun da özellikle küçük rütbeli subayların geleceği için olumsuz sonuçlar doğuracağından bahseder. Hoşa gitmeyen durumlarda bir takım suçlar isnat edilmesi çok da zor değildir: *"Dün bahseylediğim vechile zâbitân hakkında reva görülen muâmelât idâreye zâten hadd-i gâye-i keyfiyi bulmuşken bu kanunun bir silâh olarak nâzır-ı sâbıkın elinde bulunması artık bilhassa küçük zâbitlerin istikbâlini pek karanlık etmişti. Evvela cemiyyet-i hafiyye gelmesi son derece vâsi' el-tatbikdir. Yukarıda bahs ettiğim Hicaz'dan gelen 13 efendi bir aralık bir cemiyyet-i hafiyyeye intisâbla da ittihâm olunmuştu. Pek güzel anlaşılır ki istiklâl-i vicdânisini ve bîtaraflığını muhâfaza eden ve hoşa gitmeyen zâbitân, edna (pek az, küçük) vesile ile ittihâm olunabilirdi."* Durum öyle bir hal almıştır ki üç beş asker sohbet etmek için bile olsa bir araya gelirken enine boyuna düşünmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar itham edildikleri suçlarla alakaları olmadığı takdirde yapılacak tahkikat sonucu beraat edecekleri düşünülse bile Harbiye Nezaretinin askeriyeyi fırka fikrine feda edip etmeyeceğinin bir güvencesi yoktur. *"Eğer Harbiye Nezâreti intizâm-ı askerîyi de fırka fikrine feda etmeyecek surette bîtaraf olsaydı, bu mütâla'a doğru sayılırdı. Lakin zâbitânı kendi keyfine göre düşündürmek ve idâre etmek sevdasında bulunan nâzır-ı sâbıktan zâbitân, böyle bir bîtaraflık bekleyebilir mi idi? Zannetmem."* Bahsi geçen kanuna göre siyasetle iştigal eden ya da ettiği düşünülen bir zabit, açıklar nitelikteki kanunda bahsi geçen "bir senelik tahsisat ve maaş ödemeleri" uydurma bir sebeple asli kanuna dahil edilmeksizin ordudan atılabilecektir. *"Eğer böyle bir tazminât itâsı karargîr olursa hiç kimse korkmaz, siyasetle iştigâl eder ve binâberin ordu kumanda kadroları boşalır deniliyordu. Böyle*

• Halaskaran-ı Zabitan: 1912 yılında yapılan "sopalı seçimler"in ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın destekleyicisi askeri grup. Manastır'da dağa çıkan bir grup askerin başlattığı bu hareket Selanik ve İzmir'den de katılım istekleriyle büyümüş, İstanbul'da gizli bir grup kurulmuştur. 1912 Haziranında kurulan bu grubun kurucuları Erkanıharb Binbaşısı Gelibolulu Kemal, Erkanıharb Kolağası Hilmi, Süvari Kaymakamı Receb, Bahriye Binbaşısı İbrahim Aşki, Yüzbaşı Kudret, Rozinyol Hüsnü, Hasan Ali ve Tevfik Beylerdir. Prens Sabahaddin'in manevi olarak grubu desteklediği bilinirken; Burunsuz Tevfik, Dr. Rıza Nur, Mahir Said, Kemal Mithat, Mülazım Boşnak Salih ve Erkanıharb Kaymakamı Yusuf Rasif Bey gibi isimler bu grupta faal rol oynamışlardır. (Bkz. Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda.., s.565-566)

[220] Ahmed Hilmi, "Meclisin feshi hakkında Arnavudun halet-i ruhiyesi ve saik vicdanisi", **Hikmet**, No.4, 22 Temmuz 1328 (Rumi) 4 Ağustos 1912, s.1

bir korku, ümerâyı küçük zâbitâna karşı adâletle muâmeleye sevk edebileceği içün muzırr değil, müfid idi." Devamında ise bu düşüncenin akla aykırılığından bahsedilmektedir. *"Hiç hatıra sığar mı ki bir zâbıta bir senelik tazminat alacağım diye bütün istikbâlini ve mesleğini fedâ etsin yalnız şu tazminât sevdâsıyla siyâsetle iştigâl eylesin? Geçen seneler zâbitânda, orduyu terk ve isti'fâ fikirlerinin çokça görülmesi ve tazminâtsız olarak orduyu terke meyil etmeleri isbât eder ki zâbitânı sevdikleri meslek-i mukaddesten teb'ide sevk eden şey ancak adl ve kanun hâricinde muâmeledir."* Meclis-i Mebusan'ın bu kanunu böylesine gafilane bir şekilde kabul etmesiyle meşrutiyetin temel esaslarını yok edecek diğer kanunların da meclisten geçerek tasdik edilmesine öncülük yaptığı dile getirildikten sonra ordunun bundan sonra millet ve meşrutiyet adına adaletten başka bir amacının olmadığı: *"Artık ordu bir taraftan hürriyet-i milliyeyi imhâ ve diğer taraftan ordunun hukukunu bir nâzırın idâre-i müstebidesi uğrunda ilgâ (kaldırmak, lağvetmek) etmekte çekinmeyen millete değil, bir fitne-i mahsusaya hizmet eyleyen menba'-ı adl ve hakk değil, menşei gadr ve tarafgiri olan kimselerden teşekkül eden ve suret-i intihâbı kendisinin meçhûl olmayan böyle bir meclise, meşru' bir meclis nazarıyla bakamazdı. Zâbitân, üç hâneden birini ihtiyâra icbâr edilmişti. Ya isti'fâ, ya şu hallere rıza veyâhud millet ve meşrutiyet nâmına taleb-i adâlet. İşte ordu bu üçüncü sureti ihtiyâr etti."* sözleriyle ifade edilmiş ve tüm bu haller ortada ve ordunun tavrı da net bir şekilde belli iken fırkanın fikir ve düşünceleri doğrultusunda ya da şahsi çıkarların bozulmasıyla orduyu itham etmenin ancak anlayış yoksunu kişilere has bir gafletten başka bir şeyle açıklanamayacağı değerlendirilmesi yapılmıştır.

Hikmet gazetesinin ellinci sayısının *"mebahis-i siyasiye"* köşesinde imzasız olarak neşredilen "Acaba çıldırdılar mı? Yoksa her cümleden bin tane mana mı çıkar?" başlıklı makale[221], ordu siyaset ilişkisini kendi istedikleri doğrultuda kullananların bunu bir suçlama olarak kullanıp muhalefeti itham etmelerini irdelemektedir. Makalede, *Tanin* gazetesi yazarı ve İttihad ve Terakki'nin yılmaz savunucularından Cahid Bey'in Lütfü Fikri Bey ile çatışmaları, bunu yaparken de Lütfü Fikri Bey'in fikirlerinin adeta Hürriyet ve İtilaf'ın fikirleriymişçesine empoze edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Cahid Bey'le Lütfü Fikri Bey arasında dört yıldır şiddetli bir çekişme ve kavganın süregeldiği, son dönemde bu çekişmenin Cahid Bey'in

[221] "Mebahis-i siyasiye: Acaba çıldırdılar mı? Yoksa her cümleden bin tane mana mı çıkar?", **Hikmet**, No.50, 8 Eylül 1328 (Rumi) 23 Eylül 1912, s.1

mağlubiyetiyle neticelenmesinden ötürü fazlaca kızgın ve her söyleneni ters anlamasının tabii olduğu saptaması yapılmıştır.

Cahid Bey'in her fırsatta *"Lütfü Fikri Bey böyle dedi"* diyerek İtilaf'ı itham etmesinin mantık dışı olduğuna değinildikten sonra bu ithamlar arasında en inanılması güç ve gülünç olanının Nazım Paşa ile Kamil Paşa'nın Gazi Paşa'yı evirip çevirip idare ettiğine ve kabinenin de bir İtilaf kabinesi olduğu vurgulanmıştır. Heyet-i vükelayı teşkil eden zevatın tarafsız bir gözle değerlendirildiğinde, böyle bir şikayetin *Tanin* ve perverlerinin değil, bi-taraflarla itilafçıların hakkı olduğu görülmektedir. Zira gerek Kamil Paşa ve gerekse Nazım Paşa'nın eski baskı rejiminde olduğu gibi inkılaptan sonra da kimseye baş eğmeyecek yaradılışta ve şirket-i inhisariye hizmetkarlarından başka herkesin hürmet ve saygısını kazanan kişiler olarak tanımlanmıştır. Dört yıldır söz sahibi olan fırkaya karşı istiklalini muhafaza eden bu gibi kişilerin diğer bir fırka mevzu bahis olduğunda bu istiklalden vazgeçecekleri zannı her iki kişinin de kim olduklarını unutturduğu, önemsenmediği anlamına gelmektedir. Bu iddiayı ortaya atanlara *"Halbuki Mahmud Muhtar Paşa ile adliye nazırı beyin ve hele İttihad Fırkası tarafından meclis reis-i sanilkane intihab edilmiş olan evkaf nazırı Mehmed Paşa'nın mezkur (bahsi geçen) fırka ile kat'i alaka edip etmedikleri meçhul olduğundan bu yolda şikayete hakkı olan varsa o da bi-taraflarla İ'tilafçılardır."* sözleriyle cevap verilmiş, bakanlar kurulunun teşkilinde padişahın huzurunda Kamil Paşa'ya iftiradan çekinmeyerek Hüseyin Hilmi Paşa'nın heyete alınmasında muvaffak oldukları hatırlatılmıştır. Bu gibi asılsız söylentilerle yapılmak istenenin sadrazam Gazi Muhtar Paşa'nın izzet-i nefsini yaralamak ve heyet azası arasındaki dostluğu ihlal etmek olduğu; ancak iyi niyet sahiplerini birbirine düşürmek için eskiden beri müracaat edilen bu usulün Gazi, Kamil ve Nazım paşalar gibi ömürlerini devlet işlerine ve millete adayan kişiler üzerinde hiçbir tesiri olamayacağı vurgulanmıştır. Ancak yapılan en büyük haksızlık, kendi kötü hareketlerinin neticesi olan durumu İtilaf'a atfedişleri olarak değerlendirilmiş, *"İ'tilaf henüz mevki-i iktidara geçmediği için ne kendilerinin ve ne de şimdiki heyet-i vükelanın harekatından nasıl mesul olur?"* diye sorulmuştur.

Dört senedir süren İttihad ve Terakki yönetiminde temsilciliklere varıncaya kadar ekseri vazifenin zabitlere verildiği hatırlatılan makalede orduyu istedikleri gibi siyasete alet eden bu kişilerin kendi yaptıklarını başkalarına atfetmelerinin herkesi hayrete düşürdüğü belirtilmiştir. Seçimleri bile askerlerle kontrol altında tuttuktan sonra nasıl olup da başkalarını orduyu siyasete alet etmekle suçladıkları akıl işi değildir. Yazara göre ordudaki kardeşlik ve dostluğu bozan da

bazı binbaşıları vali ve mutasarrıf yaparken diğerlerini yarı aç yarı tok bir savaşın pençesinde sahralara gönderen, kimi zabitana hususi memuriyetler vasıtasıyla geniş maişetler temin ederken emsallerinin maişetten mahrum kalmalarına sebep olanlar hep aynı idare değil midir? Yine *Tanin*'in iddiasına göre İtilaf ve Hürriyet erkanı içinde vatan endişesinden azade yalnız sandalye hırsıyla hareket edenler vardır ki, yazar gazetenin bu iddiasını ispatı halinde bu kişilere kendilerinin de lanete hazır olduğunu dile getirmiştir. Böyle ithamlar isbat edilmedikleri sürece alçaklık, isbat edildiği takdirde de büyük bir doğruyu gösteren bir vazife olacaktır. *"Vakıa hükümeti çiftlik, nezaretleri yemeklik addedenlerin sükutu arzu edildi. Lakin böyle bir arzu, vatanperverane bir fikirdir. İ'tilaf Fırkası, ekseriyeti kazanırsa, bittabi kendi mutemedleriyle idare-i hükümeti düşünecektir. Bu bir hakk-ı meşrutidir."* diyerek sözlerine devam eden yazar, böyle bir halin vuku bulması halinde *"Sen bunu hak rızası için kurtarmadın, maksadın şudur, budur"* demek yerine bu durumun ahlaklı bir hareket olarak değerlendirilmesi gerekeceğini de eklemiştir. Mesnetsiz bir takım iddialarla muhalefeti suçlayarak ahaliyi kandırmaya çalışanların kendilerinin aldanacağını söyleyerek sözlerini bitirmiştir.

Ordu ve siyasetin birbirinden bağımsız güçler olmasına rağmen, askerin siyasete bu denli dahil edilmesine eleştirilerini yönelten Ahmed Hilmi, siyaseten ve askeri olarak yapılan hataların neticelerinin ağır olduğunu Trablusgarb meselesi ve sonrasında savaşla kanıtlandığını gazete sütunlarında seslendirmiştir. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin gücünü ordudan ve askerden aldığı düşünüldüğünde özellikle cemiyet yoluyla İttihad ve Terakki Fırkası'nı iktidarda tutabilmek adına askerden ziyadesiyle istifade olunduğu bilinmektedir. Seçimler zamanında alenen bu yola tekrar başvurulmuş olması, meşrutiyet yönetiminin olması gereken şartlarla sürmesi gerektiğini, yargının adil, yürütmenin şeffaf ve kanunlar mucibince hareketini bekleyen kişiler için bardağı taşıran son damla olmuştur. Nitekim bu kişiler arasında yer alan Ahmed Hilmi, çok uzun zamandır bu durumdan yakınan muhalefetin sesini daha kuvvetle duyurmak yolunu tercih etmiştir. Bunu fırkacılık olarak yorumlamak mümkünse de yazının satır aralarında geçen ifadelerden Ahmed Hilmi'nin bir diğer yandan da yandaş görünen tutumunun "vatan endişesi"nden kaynaklandığı anlaşılır.

3. 8. Ahmed Hilmi'nin Trablusgarb Meselesi Hakkındaki Fikirleri

Ahmed Hilmi, Trablusgarb'ın kaybedilme nedenlerini masaya yatırdığı "Trablusgarb için ne düşünülüyordu?" başlıklı makalesinde[222] Osmanlı'nın bu bölgeyi hiçbir zaman tam olarak benimsemediği iddiasında bulunmuştur. Avrupa'nın güneye doğru yayılmasını bir fizik meselesine benzeten Ahmed Hilmi dolu bir kaba su konulduğu takdirde akıp giderek çukur ve boş yerleri dolduracağı örneğiyle de bu durumu açıklamıştır. Trablusgarb'ın Osmanlı idaresi altındaki durumunu ise *"Tarihte görüyoruz ki geçen zamanlarda Trablusgarb ve Bingazi kıt'asının Osmanlı İmparatorluğu'na mülkiyen ve siyâseten merbutiyyeti (bağlılık) ma'nâ-yı nâmıyla 'pamuk ipliğiyle bağlanmış olmak'dan ibâret idi. Bu hıtta (diyar, memleket), müddet-i medide (uzun zaman) Karamanoğulları'nın ve bir takım yerli yabancı mütegallibenin (zorba) semend-hars ve gâretin (yağmacılık) içinde oynatacağı sahibsiz bir yer gibi nazar-ı himmetten metrûk (terk edilmiş) bırakılmıştı. Rabıta-i mezhebiyeye gelince, bu esâsen ve her yerde olduğu gibi pek kuvvetli idi, lakin bu kuvvet bile bizim tasavvur ettiğimiz şekilde değildi. Gât civârındaki El-Berke kasabasında bile hutbenin Fas Şerifi nâmına okunduğu nazar-ı dikkate alınırsa bizim ne derecelerde gâfil ve hükümet işlerinde liyakatsiz olduğumuz meydana çıkar. Dünyanın cennetlerinden ma'dûd (sayılan) Cebel-i Ahdarî, bire yüz, yüz elli mahsul veren zemzem, bî vâdilerini ve afrika-yı vasatî ticâreti içün en kısa ve iyi yolları havi (içine alan, kapsayan) olan Trablus ve Bingazi hıttalarını biz, asla benimsememiştik."* cümleleriyle ifade etmiştir. Bu durum öyle bir hal almıştır ki pek çokları Osmanlı'nın bu bölgeyi niçin muhafaza gayretinde olduğunu sormaktadır. Ahmed Hilmi bu durumu da bir örnekle açıklama gereği hissetmiştir. Ona göre Osmanlı'nın Trablusgarb'a karşı vaziyeti işini bilmeyen, iflasa yüz tutmuş mirasyedi gibidir. İçinde oturmadığı, kiraya vermediği, hayrına kimseye bağışlamadığı bir konak sahibi olan mirasyedi, bu konak için her daim ihtiyacından kısarak harcama yapmaktadır. İşte Osmanlı tam olarak bu vaziyettedir: *"Oradan aldığımız vergi, idâre-i mülkiye ve askeriyesi içün kâfi değildi. Ma'amâfih bu vergi, ahâliyi inletecek kadar ağır ve zira halk pek sefil idi. Biz oranın idâresine kâfi gelen parayı belki de onlar kadar sefil ve fakat memleketleri daha fazla semere-bahş olan yerlerin havâyic-i zarûriye-i (zaruri ihtiyaçlar) ictimâ'iyyesinden kesib ekliyorduk. Memlekette bir günâ ıslâhât ve imârât ile ora halkını sefâletten, ve umûmi bütçeyi fazla bir yükten kurtarmak içün hiçbir şey yapmıyorduk."*

[222] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Trablusgarb içün ne düşünülüyordu?", **Hikmet**, No.24, 11 Ağustos 1328 (Rumi) 24 Ağustos 1912, s.1-2

Ahmed Hilmi'nin tanıştığı bir Senusi mütefekkiri, Osmanlı Devleti için Trablusgarb bölgesinin gelir kapısı olmanın haricinde bir önem arz etmediğini, vergi tahsil zamanı geldiğinde sevkiyat yapıldığı ve ufak da olsa çarpışmalar yaşandığını anlatmış, devamında *"Bizim de Osmanlı olduğumuzu, bize yalnız vergi için sırtımızdaki abaları satmak suretiyle hatırlatıyorsunuz! Hükümet, ticâret kâfilelerimizi, değil içerilerde, hatta Giryan'la Fizan arasında bile muhâfazadan âciz. Şu hâlde bizden neye vergi alıyorsunuz? Bu vergi, kullandığınız memurlara yetmiyor, kullandığınız memurlar ise bize hizmet etmiyor. Hâsılı bizim için şimdiye kadar birşey yapmadınız, bundan sonra da yapmayacağınıza biz eminiz... Böyle iken biz yine Osmanlı kalmak ve livâ-yı hilâfetin gölgesinde yaşamak istiyoruz. Lakin bizi muhâfaza edemeyeceğinizi düşünmüyoruz değil."* dedikten sonra, *"Şimdiye kadar burası nazarınızda yalnız menfâ olmaya layık, havası fenâ bir yer idi.... Bundan sonra ne olacak?"* diye sormuştur. Ahmed Hilmi bu soru karşısında mütefekkire, haklı olduğunu ancak artık hükümetin idare ediliş şeklinden sadece kendilerinin değil, tüm vatan gençlerinin rahatsızlık duyduğunu, bunun da yakın zamanda gerçekleşecek yeni bir yükseliş devrinin ve iyi bir idare şeklinin habercisi olduğunu söylemiştir. Mütefekkir de bu umut verici cümlelere cevaben manidar bir şekilde *"İnanmayız! Fakat inşallah siz haklı ve doğru çıkarsınız, biz de mahcûb olmak bahtiyarlığını görürüz. Mamafih bizim öteden beri tertibâtımız, bir gün kendi kendimize bırakılacağımızı hesâb üzerine müessesdir (tesis olunmuş). Bütün Senusiler, ellerinden geldiği kadar bu hıttada Hilalden başka bir bayrağın temevvüc (dalgalanmak) etmemesine çalışacaktır."* demiştir. Ahmed Hilmi, içinde bulunulan zamana bakıldığında Senusi mütefekkirin sözlerinin hakikat olduğunun görüldüğünü üzülerek onaylamıştır. İtalya'nın Trablusgarb üzerindeki emelleri içinse *"İtalya, Giryan dağlarına kadar olan kısm-i sâhiliyi belki birkaç sene uğraşarak istilâ eder lakin Giryân'dan içeri olan hıtta-i vâsi'ayı (geniş), sanırız ki hiçbir vakit elde edemeyecektir."* dedikten sonra Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'dan el çekmesiyle orada mahalli bir hükümet tesis edileceğini ve Afrika'nın kaderi için yeni bir dönemin başlayabileceğini belirtmiştir. Son olarak Osmanlı'nın bütün bunlardan ders ve ibret alıp almadığını sorgulayan Ahmed Hilmi, bunca emsale karşı ümitsiz ve karamsar olmamak için kör olmak gerektiğini söyleyerek makalesini bitirmiştir.

Ahmed Hilmi, Trablusgarb muharebesiyle alakalı düşüncelerini aktarmaya devam ettiği bir diğer makalede[223] muharebenin İtalya üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Barış

[223] Mihriddin Arusi, "Muharebe bize ne yaptı? İtalyanlara ne yapıyor?", **Hikmet**, No.31, 18 Ağustos 1328 (Rumi), 31 Ağustos 1912, s.1-2

müzakerelerinin sürdüğü ve sulh tesis edilebileceği ümidinin yeşermeye başladığı bir dönemde İtalya'nın durumunun irdelenmesi gerekliliği üzerinde durmuş, İtalya'nın özellikle ekonomik olarak böyle bir savaşın yükünü kaldıramayacak durumda olduğunu, *"Belki herkes bilir ki İtalya hükümeti iktisad nokta-i nazarıyla birinci sınıf hükümetler arasında değildir. İtalyan milleti de zengin milletler arasında sayılamadıktan maada nice binlerle efradı iki üç senede bir kere kahtlığa (kıtlık) duçar olan ve bu yüzden ihtilaller yapan bir millettir."* cümleleriyle aktarmıştır. Bir deniz ülkesi olmasına rağmen, düvel-i muazzama olarak adlandırılan İngiltere, Fransa ve Almanya gibi devletlerin yanında donanma gücünün kıyas kabul etmeyeceğini söyledikten sonra son bir yıl zarfında devam eden savaş neticesinde de bu zayıf donanmanın çürüğe çıkacak duruma geldiğini, bu durumda savaşa devam etmesi halinde bir zafere ulaşmasının mümkün olamayacağı görüşünü belirtmiştir.

Ahmed Hilmi'ye göre İtalya'nın muharebenin başlangıcından itibaren sarf ettiği para, zaten ekonomik anlamda çok da parlak durumda olmayan bu ülkenin kaldırabileceğinin çok üzerindedir ve bu açığı kapatmak uzun bir zamana ve sancılı bir sürece sebep olacaktır. Aynı zamanda ekonomik gücünü sanat ve ihracattan sağlayan bu ülkenin muharebe sebebiyle uğradığı milli zararın savaşın devam etmesi halinde öldürücü sonuçlar doğurması kaçınılmaz olacaktır. Makalesinde İtalyan gazetelerinin savaş süresindeki tavırlarına da değinen Ahmed Hilmi, bir süre öncesine kadar mangalda kül bırakmayan gazetelerin son dönemde değişen söylemlerini örneklemiştir: *"Vakıa İtalyan gazeteleri atıp tutmada dünyada birinciliği kazanmışlar ise de artık onlar da İtalyan milletinin sulhü arzu ettiklerini yazıyorlar. En kabadayı İtalyan gazetelerinden biri olan Curnale d'italya bile 'sulh evvela çıksa, safa geldi, hoş geldi, yalnız şerefli ve şanlı bir sulh olsun da…' diyor."* Tüm bunların ışığında İtalyanların artık yorgunluk ve bezginlik içerisinde olduğunun aşikar olduğunu, neredeyse bir yıldır devam eden savaş neticesinde Trablus'da elle tutulur hiçbir başarı elde edemediklerinden ötürü çaresizlik içinde son bir gayretle Balkanlarda başka bir harbin patlak vermesi için destek verdiği değerlendirmesini yaptıktan sonra bu başarısızlığa rağmen Trablus'u ilhak kararının ne denli gülünç olduğunu dile getirmiştir.

İtalyanlara bu denli zarar veren bir savaşın Osmanlı'yı da benzer zararlara uğrattığı ve Osmanlı'nın da tabii olarak sulh beklentisinde olduğunu, *"Bununla beraber bizim de muharebeden hiç mutazarrır olmadığımızı ve sulhu arzu etmediğimizi söylemek istemiyoruz. Hiç şüphe yok ki asudegi (huzur) içinde tekamül arzu ve ihtiyacında olan bir devlet kendisi için*

hiçbir gaye te'minine makrun (yakın) olmayan bir muharebenin devamını arzu etmez." sözleriyle dile getirdikten sonra muharebeyi başlatanın Osmanlı olmamasına rağmen milli menfaatlerin korunması şartıyla barış ve anlaşmadan kaçınmayacağını bu sebeple gereken fedakarlığın gösterileceğini, bunun da bugüne kadar yapılan hataların bedeli olarak kabul edileceğini ifade etmiştir.

Ahmed Hilmi makalesinin sonuna geldiğinde Trablus Savaşı'nın İtalya'nın bu savaşı sürdürmek için ısrarcı olmaları halinde taşıyamayacakları bir yük ve zararın altına gireceklerini tekrarlamış, *"Lakin İtalyanlar iyi bilmelidirler ki, öyle adi göz boyamalarına, adi patırtılara kulak verecek kadar ahvalden gafil değiliz. Bizi alelade ızrar (zarar vermek) eden muharebe, İtalya'yı mahvedebilir."* demiştir. Osmanlı'nın kaderinde ne varsa bunu görmeye ve yaşamaya hazır olduğunu da dile getirdikten sonra, İtalyan gazetesinde yer alan ve yukarıda yer vermiş olduğumuz sözü değiştirip onlara hitaben *"musalaha hoş geldi, safa geldi, yalnız hissiyat-ı millete ve menfaat-i esasiyemize mugayir olmasın da…"* sözleriyle makalesini sonlandırmıştır.

Ahmed Hilmi, "Trablus verilmiş mi idi?" isimli bir başka yazısında[224] Trablus meselesinin nasıl bu duruma geldiğini sorgular. Bu yazıya meşruti bir ülkede millet için hayati önem arz eden meseleler söz konusu olduğunda bu büyük meseleyi saklamanın hiç de kolay olmadığını, saklandığı takdirde de neticenin saklanan olaydan çok daha vahim olabileceğini ifade eden şu cümlelerle başlamıştır: *"Meşruti bir memlekette milletin hayat ve memat mesailinden ma'dud (sayılan) bir mesele üzerine perde-i hafa (gizlilik perdesi) çekmek kadar zor bir şey yoktur. Bundan hasıl olacak fenalık pek büyüktür. Evvela gizlenmek istenilen şey, gizlenemez. Saniyen belki de aslı olmayan ilavelerle belki de birçok mübalağalarla mahiyeti tagayyüre (değişmek, bozulmak) uğratılır."*

Bu girizgahın ardından Trablus meselesinin millet için bir muamma hükmünde olduğunu, savaş halinde bulunan bir vilayetin bir anda nasıl olup da korumasız, teçhizatsız ve başıboş kalmasına hiçbir şekilde anlam verilemeyeceğini söyledikten sonra böyle vahim bir duruma ancak cehalet, ya da gafletin, hatta daha da kötüsü kasti bir hareketin sebep olabileceği değerlendirmesini yapmıştır. Ahmed Hilmi, bu durumun gaflet olarak kabul edilmesinin mümkün olamayacağını şu sözlerle dile getirmiştir: *"Birinci ihtimal pek çirkin olmakla beraber kolaylıkla kabul edilemiyor, bu kadar ihtarat-ı taliyeden sarf-ı nazar, vali ve kumandan Müşir*

[224] Ahmed Hilmi, "Trablus verilmiş mi idi?", **Hikmet**, No.30, 17 Ağustos 1328 (Rumi) 30 Ağustos 1912, s.1

İbrahim Paşa'nın layiha ve muharreratı (yazılı şeyler), Roma sefirinin Hakkı Paşa'ya şifahi ihtaratı ortada dururken, gaflet kelimesini bir mazeret gibi kabul etmek mümkün değildir sanırız."

Her ne kadar ikinci ihtimalin, kabul edilmesi acı verici olsa da bugünkü vaziyete sebep olduğu, dış güçlerin bir takım oyunları, uygulanan yanlış ve hatta 'serseri' siyasetin, iktidarın Trablus'un müdafaasından ümidini kesmesi gibi birçok sebebin bir araya toplanması, Trablus vilayetinin bir takım muhakemeler neticesinde kendi haline bırakıldığının delili olarak kabul edilmiştir. Makalenin devamında bu delillere biraz daha ayrıntılı olarak değinen Ahmed Hilmi, ilk olarak Mahmud Şevket Paşa'nın askerlere hitaben yaptığı konuşmada Trablus'un müdafaasından ümid kesilmesine zaruret karşısında rıza gösterildiğini açık bir şekilde ifade ettiğini şu sözlerle aktarmıştır: *"Evvela: Mahmud Şevket Paşa'nın mekteb-i harbiye ve kışlalarda irad ettiği ma'hud (sözü geçen) nutuk, Trablus'un muhafaza ve müdafaasından kat'-ı ümid edildiğini ve buna bir nev'i zaruri rıza ve muvafakat gösterildiğini pek vazıh bir suretle isbat eyliyor.* Diğer delilleri de ardı ardına sıralayan Ahmed Hilmi, İtalya hükümetinin saldırı öncesi gerçekleştirmiş olduğu harekatı başka konuşulup başka hareket edilen danışıklı dövüşe benzetmiş; İtalyanların türlü bahanelerle vilayette dolaşmasına müsaade edilmesi karşısında bazı mebusların dahiliye nazırına danışılması neticesinde alınan cevabın vehametini satırlarında dile getirmiştir: *"Maden tahrisi ve tabakat-ı el-arz tetkikatı gibi bahaneler altında İtalya erkan-ı harb zabitanı ve mütefenninlerden mürekkeb bir heyetin istikşafat (araştırma, keşfetme) yapmak üzere Trablus'la Giryan arasında dolaşmasına müsaade edilmemek ciheti takarrür etmiş, ve İbrahim Paşa'nın işareti de bu merkezde bulunmuş iken birden bire heyete müsaade edildiği işitilmesiyle bazı mebuslar o vakitki dahiliye nazırı Halil Bey'e müracaat etmişler ve: "Ne yapalım, müsaade vermek icab etti." Kabilinden bir cevap almışlardı. Heyetin maksadı, harekat-ı askeriye için bir harita hazırlamak olduğu herkesçe muhakkak oluşuna göre hükümetçe meçhul olamayacağından nazırın cevabı da Trablus'a gitmiş nazarıyla bakıldığını gösteriyor."*

Tüm bunların da üstüne vali vekilinin İtalya asker çıkardığı halde ne şekilde muamele yapılacağını sorması üzerine nazırın alışılagelmiş merasimle karşılama emri vermesi ve vekilin böyle bir muamelenin gayri mümkün olduğunu bildirmesinin ardından yeniden gönderilen emirde ne yapılması gerektiğinin Harbiye Nezaretinden yazıyla bildirileceği anlaşılmıştır. Ahmed Hilmi, bahsi geçen bu deliller haricinde zamanın harbiye nazırı Mahmud Şevket

Paşa'nın Trablus kumandanı Neş'et Bey'e verdiği emir ile alakalı bir takım rivayetler hasıl olduğu ve bu hususta da kamuoyunu aydınlatmanın hükümetin vazifesi olduğunu söylemiş sözlerine şöyle devam etmiştir: *"Rivayet edildiğine göre harbiye nazır-ı sabıkı Mahmud Şevket Paşa, Trablus'un teslimi veyahut da müdafaa edilmeyerek içeriye çekilmesi hakkında kumandan Neş'et Bey'e emir vermiş. Küçük zabitan bu emirlerden pek münfail (alınmak, gücenmek) olmuş. Ve evvela Ali Efendi namında bir mülazım, memleketi işgal etmiş olan İtalyan pişdarlarına (kumandan, öncü) hücum ile nail-i rütbe-i şehadet olmuş ve müdafaa bu suretle başlamış. Baladaki deliller kat'idir. Lakin şu son emirler meselesi ne derecelere doğrudur? Burasını ancak bize hükümet bildirebilir."*

Harbin patlak vermesinin ardından Fethi ve Enver Beyler'in Trablus'a yetişmelerinin ister durumun vahametinin anlaşılması üzerine tedbiren verilen bir emre uymak, ister kendi istek ve gayretleri ile olsun onların ve daha pek çok zabitanın Trablus'u kurtarmak üzere çabalamalarının meselenin yeni bir safhasını teşkil ettiği dile getirilmiştir. Ancak halka *"Trablus'u vermeyiz, sonuna kadar müdafaa edeceğiz."* denilmesinin ve Said Paşa'nın "Biz memleketi satmayız" söylemlerinin ardından hususi bir barış müzakereleri başladığı söylentilerinin yayılmaya başladığı, ardından da gerçekleştiği görülmüştür. Ahmed Hilmi, müzakerelerle alakalı açıklanması gereken bir diğer söylenti olduğuna vurgu yapmış, maddeler arasında memleketin menfaat ve faydasıyla hiçbir alakası olmayan hususi şeraitin varlığından bahsetmiştir. Bu söylentinin yalansa tekzib edilmesinin, doğru ise de gerekçeleriyle açıklanmasının kamuoyuna karşı bir borç olduğunu söyledikten sonra Trablus'un bu müzakerelerle öylece verilip verilmeyeceğini sormuş ve bu kadar mühim bir meselede güvenilirlikleri hususunda şüphe edilmeyecek adamlar istihdam edilmesi gerektiğini, ancak müzakerata dahil olan kişilerin meçhul olmasının ancak ve ancak bu söylentilere yenilerini ekleyeceğini söyleyerek makalesini sonlandırmıştır.

Trablusgarb meselesiyle alakalı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun yıllardır süregelen politikalarının sonucu olarak dışlanmış ve yalnız kalan eyaletin en nihayetinde bu yanlışların neticesinde kaybedildiğini aktaran Ahmed Hilmi, ihmal edilen eyaletin kaybına dikkat çektikten sonra, Osmanlı'nın özellikle son dört yıldır en fazla ihmal edilen unsuru olan Türkleri kurtarmakla alakalı fikir ve görüşlerini dile getirmiştir. Dolayısıyla İtalyanlarla anlaşmanın imzalanması Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın sadareti döneminde gerçekleşmiş olsa

da, savaşın müsebbiblerinin ve yine yürütülmesi işinin büyük suretle İttihad ve Terakki Fırkası'nın iktidarı döneminde olduğuna vurgu yapılır.

3. 9. Ahmed Hilmi'nin Türkçülük Üzerine Düşünceleri

Hikmet gazetesinin İçtimaiyyat köşesinde iki bölüm halinde neşredilen "Türkleri kurtarmak için" başlıklı makalede[225] İttihad ve Terakki tarafından meşrutiyetin ilanından itibaren geçen dört sene zarfında Osmanlı'nın asli unsuru olan Türkler için yapılan ve yapılmayanlar Ahmed Hilmi'nin nazarında değerlendirilmiştir. Dönem itibarıyla sıklıkla telaffuz edilen "Türkleri kurtarmak" cümlesi üzerinden yola çıkılarak oluşturulan makaleye Ahmed Hilmi: *"Dört senedir herkes fikrini açıkça söyleyebildiği vakitler bu mühim mesele münakaşa edilir gibi oldu. Bugün de Osmanlı muvazenesinin en mühim esaslarından birini bu mesele teşkil ediyor. Türkleri kurtarmak: İşte bir cümle ki her Türkü şiddetle alakadar ve dikkatli bulunmaya davet ediyor. Lakin bu cümleden ne anlıyoruz? Ve hala ne yapmak isteniliyor? Zannederiz ki tetkike şayan olan cihetler bunlardır."* diyerek giriş yapmıştır. Türkleri kurtarmak cümlesinin gayet cazip bir anlam içermesine rağmen cümlenin cazibesinden ziyade, ne şekilde fiiliyata geçirilebileceği; bu cümleyi açıklayabilmek için *"Acaba dört senedir Türkler için ne yapıldı?"* sorusunun sorulmasının gerekli olduğu, bu sorunun cevabınınsa son dört yıl içerisinde gerçekleşen olayları gözden geçirmek ve neticelerini tetkik etmekle kolaylıkla bulunabileceği değerlendirmesinin ardından şöyle devam eder: *"İnkılap ve meşrutiyetle beraber, her fert ve her unsur, bilcümle hukukuyla mücehhez (donatılmış) ve bilcümle tedarikat cidaliyesi ile müsellah (silahlı) olarak meydan-ı cidalde çalışmak hakkını kazandı. Osmanlı unsurları içinde en az mücehhez (donatılmış), en az müsellah olanı, Türkler idi. Kabl-el inkılap millet-i hakime unvanını haiz binnefs olan Türkler, millet-i hakime olmak şöyle dursun, mahkumiyetin en çirkin şekillerine malik idi."*

Ahmed Hilmi, inkılap öncesi millet-i hakime olarak tanımlanan bir unsurun diğer unsurlar arasında bu denli geri bırakılmışlığının nedenlerini anlamak için daha eski geçmişe bakıldığında son birkaç yüz yıldır yönetim kademesinde olanlar hariç tutulacak olursa Türklerin iktidarı korumaktan başka hiçbir görevi, bundan gayri hiçbir beklenti ve gayesi olmayan bir unsur olarak kullanıldığını net bir şekilde ifade eden şu satırlarla devam etmiştir: *"Birkaç asırdan beri bazı Türk rüesa ve sanadidi (ileri gelenler) müstesna tutulursa, Türklerin ancak bir vazifesi*

[225] F.A.H. "Türkleri kurtarmak için", **Hikmet**, No.29, 16 Ağustos 1328 (Rumi), 29 Ağustos 1912, s.1

olduğu görülüyordu: Bütün kuvve-i namiyelerini tüketircesine uğraşarak ve kendi mevcudiyet-i unsuriyelerini tehlikeden tehlikeye atarak, rüesa ve sanadidin iktidar ve satvetini (kuvvet) devam ettirmek. Bir halde ki Türkler: 'Ücretle tutulmuş kurun-u vusta kondutiyarı' denilen köklü askerini hatıra getiriyordu. Türklerin hayat ve saadeti hiç kimsenin mizan muhakemesinde bir sıklet gösteremiyordu. Türk demek: Aç, çıplak, her istenilen yere sevk edilebilir, ekseriya nereye ve niçin gittiğini sormaz ve sormak lüzumunu da hissetmez, kör bir alet, çekilmiş bir kılınç idi."

Yönetimi elinde bulunduran tüm kişi ve grupların o günden bugüne dek Türkleri bu amaçla kullandığını ve bu kötü usulün Türkleri hızlı bir yok oluştan başka bir yere götürmeyeceğini vurgulayan satırların devamında, iktidarlardan hiçbir şekilde destek ve hizmet görmeyen bu unsurun nasıl olup da hala varlığını sürdürebildiğinin şayan-ı hayret olduğu dile getirildikten sonra tek bir basit örnekle bu hayret verici duruma açıklık getirilmiştir: *"Süveyş Kanalı'nın küşadından (açılış) bugüne kadar Yemen'e sevk edilen Türklerin adedi birkaç milyona baliğ oluyor, halbuki avdet edenlerin adedi yüzde yirmiyi geçmiyor. Kanal kumpanyasından alınacak a'dad-ı hakikiyeyi müş'ar (işaret olunan) bir istatistik en katı yüreklileri kan ağlatacak kadar müessir (tesirli) olduğuna şüphe edilemez."*

Ahmed Hilmi, bu elim örneği verdikten sonra, tüm bunların üstüne son asırda yaşanan muharebeler ve uygulanan siyaset sebebiyle Türk unsurunun tüm anasır-ı Osmaniye içerisinde en fazla yardıma, dinlenmeye ve gelişip ilerlemeye muhtaç kalanı olduğu vurgusunu yapmış ve millet-i hakime ünvanının Türkler için alaycı ve uydurma bir anlam ihtiva ettiğini şu sözlerle aktarmıştır: *"Millet-i hakime unvanı, zavallı unsur için yar ve ağyarın müttefikan irad ettikleri bir isnad-ı kazib (yalan), bir istihza-i elim idi."* Osmanlı'yı oluşturan tüm unsurların her ne kadar umum için geçerli olan yolsuzluk ve baskı siyasetine maruz kalmalarına rağmen, kendi cemaat teşkilatları ve yol göstericileri sayesinde bir şekilde saadet ve refaha kavuşma talihine mazhar olduğu, yüzde yetmişlere varan okuyup yazma oranlarına çıktığı, ne yazık ki Türkler'in neredeyse yüzde doksanının bu nimetlerden mahrum kaldığı dile getirildikten sonra devamında bu durumun sebebi açıklanmıştır. *"Her unsurun kendine göre hastahanesi, eytam melceleri (yetimhane), teavün (yardımlaşma) sandıkları, bir gaye-i hayaliyesi, bir tarz-ı hareketi var idi. Türkler ise, zimam-ı idarelerini şayan-ı hayret bir tevekkül ve mutavaatla (itaat etme) rüesa ve hükümetin eline teslim etmişler ve bunların hepsinden mahrum kalmışlardı."*

Bu sebeblerin neticesinde, hali hazırda var olan sefalete, salgın hastalıklar ve muharebeler de eklenince "millet-i hakime" nüfus olarak da azalmış ve kanla canla fethettikleri vatanlarında adeta yabancı ve muhtaç bir halde kalmış ve bu durum Ahmed Hilmi tarafından *"Türklerin vatanlarındaki vaziyeti evinde oturacak bir oda bulamayan ve herkesi iskan ettiği halde kendisi sokakta kalan bir ev sahibinin vaziyetini andırıyordu"* şeklinde tarif edilmiştir.

Türklerin içinde bulunduğu ahvali bu sözlerle aktaran Ahmed Hilmi, anasır-ı Osmani'nin her unsurunun haletini bilmek durumunda olan ve hatta bu ahvalden sorumlu olan zevatın Türklerin diğer unsurlardan daha geri olduğunu nasıl olup da anlamadıklarını sorgulamış, bu hale çare olarak ne yapacaklarını sormuştur. Bu suali yine kendi cevaplayan Ahmed Hilmi, *"Ah ne çare ki Türklüğün hayat ve saadeti yine ikinci derecede bırakıldı, yine evvel emirde düşünülen Türklük değil, tesis eden hükümet ve daha doğrusu mevki-i iktidara geçen şahsiyetlerin idame-i ikbali oldu. Bir haldeki eski bab-ı alinin, eski sadrazamların şekl-i tefekkürü ve hareketi ile yeni ricalin hareket ve tefekkürü arasında hiçbir fark yok idi. Yalnız atide bahsedeceğimiz bazı garip ve muzır fikirler de eskilere zamm edildi. Yeni devirde dahi, eski devirde olduğu gibi, Türkler, yanlış bir siyaseti te'yid için mevalarından ayrılarak, anasır-ı saire üzerine saldırıldılar."* dedikten sonra yine Yemen örneğine değinmiş, uygulanan siyaset yüzünden Anadolu'dan kalkıp Yemen'e gidenlerle, kendi memleketi için savaşanın zararının bir olamayacağı vurgusunu tekrarlamıştır. Türkler üzerinde uygulanan bu siyaseti hasta bir adamın rahat yatağında kalıp dinlenerek gücünü toplaması gerekirken zor ve meşakkatli hizmetlere sürüklemenin şefkat ya da sevgi göstergesi olamayacağının altını çizmiş ve böyle bir siyasetin Türkleri sevmek ya da onları düşünmekle bir alakasının olamayacağını belirtmiştir.

Ahmed Hilmi, bir hadisenin yok edilmesinin onu doğuran sebebin yok edilmesine bağlı olduğunu satırlarında dile getirmiş, Türklüğü kurtarmak için izlenmesi gereken yolun da bu olması gerektiğini, uygulama ancak yazık ki bunun tam tersi bir uygulama yapıldığını söylemiştir: *"Her hadisenin imhası, esbabının imhasına mütevakkıf olduğu düşünülürse, Türklüğü kurtarmak için de onu za'f ve izmihlale sevk eden esbabı ortadan kaldırmak icab ederdi. Maatteessüf dört senedir bunun zıdd-ı tamı yapıldı. Öteden beri Türkler hiss-i dini ve habb-ı (aldatıcı) makam-ı hilafet saikalarıyla sürükleniyordu, biz onlara bir de izzet-i nefs-i milli, şavk-ı tarihi ve yalan ümitler ilave ettik. Yani onları varta-i inkıraza mutı'ana götürebilmek için eski teşviklere bir takım yeni teşvikleri de zamm eyledik."* Elim neticeler doğuran bu siyasetin kasti bir düşmanlığa bağlı olarak icra edilmediğini; yazık ki iktidarda

olanların uyguladıkları bu siyasetin ne denli hatalı olduğunu idrak edemeyecek kadar cahil ya da Türklüğü bu şekilde kurtarabileceklerini düşünecek kadar hayalperest olmalarından kaynaklandığını da sözlerine eklemiştir.

Meşrutiyetin ilanının ardından unsurların hakiki durumlarının ortaya çıktığı ve bu halin yönetenlerce de görüldüğünü ancak bir takım eski alışkanlıklardan vazgeçilemediği için bu hali tamir için mantık dışı bir takım düşünceler içinde olduklarını da şu satırlarda dile getirmiştir: *"Meşrutiyet, Osmanlı memleketini örten perde-i ihfayı (gizlemek) yırttığı vakit, her unsurun halet-i hakikiyesi göründü. Dediğimiz gibi Türkler, her unsurdan daha yorgun, daha fakir ve daha muhtaç idi. Bunu zimamdaran (idareciler) da gördüler. Lakin eski siyaset-i sakimede (yanlış) devamdan ve hayalattan vaz geçmedikleri için Türklüğü hastalıklarından kurtarmak ve onu ilerletmek imkanını pek mantıksız bir hususta aradılar. Anasır-ı saire-i Osmaniye'ye lisan-ı hal ile 'Türklerin ilerleyebilmesi için biraz vakit lazım. Muvazene-i anasırda temel olması icab eden Türklerin sizden geri kalması muvafık değil. Hele siz de biraz durun. Türkler de sizin seviye-i iktisad ve mertebe-i servetinizi bulsun da ondan sonra beraberce yürürsünüz.' dediler."* Yapılması gerekenin sahip olunan kuvvet ve imkanla Türklerle diğer unsurlar arasındaki mesafeyi yok etmenin yolunu bulmak olduğunu söyleyen Ahmed Hilmi, başka bir nüshada devam edecek makalesini şu cümlelerle sonlandırmıştır: *"Türklerin bugünkü vaziyeti eğer biraz daha vahim değilse, herhalde devr-i istibdattan devraldığımız günkü vaziyetlerinin heman heman aynıdır. Bunu itiraf etmeliyiz. Ta ki tedavi imkanı hasıl olsun. Derdini saklayan derman bulamaz."*

Bir önceki makalede kaldığı yerden devam eden Ahmed Hilmi, son cümlelerini hatırlatmış ve makaleye[226] *"eğer daha fena değilse" kayd-ı ihtirazısını (koruyucu tedbirler) bize ilave ettiren esbabı tahlil etmek istiyoruz."* diyerek başlamıştır. *"En kuvvetli bir pehlivan firaş-ı elime yattığı ve fakrüddemle (kansızlık) bütün kuvvasını zayi' ettiği vakit, aciz ve zayıf bir çocuğa döner, bu hale gelmiş bir ademe karşı ne yapmak lazımdır? İşte bir sual ki ona makul bir cevabı, çocuklar bile vermeye muktedirdir: Onu tedavi etmek, onun eski kuvvetini iadeye çalışmak."* diyerek örnek üzerinden yapılması gerekeni basitçe anlatan Ahmed Hilmi, İttihad ve Terakki'nin son dört yılda izlediği yolun burada örneklenenin tam zıddı olduğunu ifade etmiştir. Hastanın tedavi olup sağlığına kavuşması gerekirken oradan oraya sürüklenerek

[226] Ahmed Hilmi, "Türkleri kurtarmak için şan siyaseti, can siyaseti", **Hikmet**, No.31, 18 Ağustos 1328 (Rumi), 31 Ağustos 1912, s.1

mücadelelerin içine atılmasının iyi olmak bir yana hayatını bile tehlikeye atabilecek neticeler doğuracağı halde, uygulanan Türk siyaseti bu minval üzere gerçekleşmektedir. Aynı örnek üzerinden devam eden Ahmed Hilmi, *"Vakıa ümid ve emeli haki (hikaye eden) tesellilerde bir nev'i tedavi olduğu için pehlivana eski güreşlerini, eski muvaffakiyetlerini ihtar etmek ve yine böyle muvaffakiyetlere nail olabileceğini söylemek muvafıktır. Lakin bu şekil teselliler ve teşviklerle hastayı hidemat-ı şakkaya (mahkumlara yaptırılan ağır hizmetler) koşmak arasında dağlar kadar fark vardır."* demiş ve *"Hastayı süratle hüsn-ü tedaviye 'can siyaseti' ve tedavi yerine onu iğfal ile onu meydan-ı musaraaya (güreş, pehlivanlık) götürmeye de 'şan siyaseti' namı vereceğiz."* diyerek makaleye ismini veren kavramların çıkış noktasını açıklamıştır.

Meşrutiyetin ilanını takip eden dört yıl süresinde Türkler için şan siyaseti takip edildiğini ifade eden Ahmed Hilmi, son birkaç yüzyıl boyunca önceki makalede de bahsedildiği gibi uygulanan yanlış siyasetin kurbanı olan Türkler'in durumlarını masaya yatırmıştır: *"Anadolu'nun yüz haneli birçok köyleri, bugün kırk elli haneye düşmüştür. Nice hanelerde ihtiyarların yerini dolduracak gençler mefkuddur. Genç kulların ya şahadet veyahut hidmetle gaybubet (kaybolma) suretiyle fıkdanından (yokluk) pek çok tarlaları ekmek ve işlemek imkanı bulunamıyor. Fakr-u zaruret izdivaca ve tenasüle (üremek) mani' oluyor. Yeis ve zucret (iç sıkıntısı), karib (yakın) bir lakaydıya mekruh bir fuhuş ve sefahat ve menfur (iğrenç) bir ayyaşlığa sebep oluyor. Bu kadar acınacak hale düşmüş kitle-i milliyenin imdadına koşan, kendisine yol gösteren ve hatta bir kelime-i teselli inayet eden yok."*

Ahmed Hilmi, Türk mütefekkirleri olarak yaşanan bu elim vaziyet karşısında söylenen sözlerin, heyecanla atılan nutukların Türklerin yaşadıklarına hiçbir şekilde fayda etmediğini, *"Onlara temas eden biz değiliz, en dehşetli bir sefalettir, onların sem'i mazlumuna giden bizim şarlatanlıklarımız, gülünecek şiirlerimiz değildir. Vergi memurunun ra'd-ı asa sadayı tahakkümüdür."* sözleriyle ifade ettikten sonra İttihad ve Terakki'nin uyguladığı şan siyaseti üzerinden hareketle *"Acaba yalnız Cengiz'i, Hülagü'yü, Timurlenk'i, İbn-i Sina'yı Türk ırkına mensup oldukları için medh etmekle bugün Osmanlı Türkleri'ni diriltmek mümkün müdür?"* sorusunu yöneltmiştir. Kahramanlık hikayeleriyle Osmanlı gençlerine hayali bir gaye sunulurken, aydın geçinenlerin ilerlemenin koşulu olan bilgilerin hiçbirine haiz olmadığı eleştirisini de şu sözleriyle aktarmıştır: *"Şan siyaseti"nden Osmanlı gençlerine verebildiğimiz gaye-i hayaliye bundan ibaret kalıyor. Tarih, zaman, muhit-i milli ve muhit-i umumi, fiziyoloji ve biyoloji düsturları, iktisad ve şerait-i hazıra-i tekamül kaideleri mütefennin ve mütefekkir*

geçinen bizler için tamamen mefkud (kaybolmuş). Biz aklını yitirmiş mecnunlar, muhakemesini kaçırmış sarhoşlar gibi muzlim (karanlık, meçhul) hayalat içinde yalnız bütün dünyaya değil, hatta akl-ı selime ve menfaat-i hakikiyeye karşı ilan-ı harb ederken, bizden hizmet ve himmet bekleyen Türkler, cidal-i hayatta vasıtasız ve rehbersiz izmihlal yolunu tuttular."

İdarecilerin yanlış siyasetleri sebebiyle zaten ziyadesiyle müşkül durumda olan Türklerin, mütefekkirlerden de bir destek görmemelerinin, mücadele ve muharebelerin nihayet bulmadığı bir ortamda onları yok olmaya sürüklediğinin gayet net bir şekilde görüldüğü, bu hale dur demenin vaktinin gelip geçmekte olduğu, bunun için de bu durumda dahli bulunan herkesin üzerine düşeni yapması gerektiğini belirterek seslenmiştir: *"Ey Türklerin aklıser dostları, ey Türklerin aldanmış evlatları, ve siz, ey Türkleri kendi emel ve menfaati uğrunda gladyatörler gibi istihdam etmek isteyenler! Artık insaf edin ve meydan-ı cidalden çekilin."*

Osmanlı'nın millet-i hakime sıfatını haiz, lakin fiiliyatta en müşkül durumda olan unsurunu yalancı bir şan siyasetiyle değil, bunca zamandır yaşadığı zulüm ve haksızlığı telafi ettirip, yaralarını sararak onu layık olduğu tekamüle eriştirebilmenin ve hayata döndürmenin ancak bir can siyasetiyle mümkün olacağını, *"Türklere böyle bir yalancı 'şan siyaseti' değil, asırların gadr ve zulmünü telafi ettirebilecek bir 'can siyaseti' lazımdır. Türkler fedakardır. Mihnete katlanır, merttir, canını esirgemez, lakin bundan sonra neye fedakarlık ettiğini, ne için mihnete katlandığını soracaktır. Bundan sonra mertliğini hayalat uğrunda isti'mal etmeyecek ve hayatını erbab-ı ihtirasın idame-i şehevat ve ezvakına feda eylemeyecektir."* sözleriyle ifade etmiştir. Tüm bu tecrübelerden sonra artık Türklerin beyhude laflara kulak asmamamalarını, dahil edilmeye çalışıldıkları yararsız çatışma ve münakaşalardan uzak durmalarının gerektiğini, kahramanlığın hikaye ve boş laflarla değil ilerleme ve çalışmayla mümkün olacağını vurgulayan sözlerle makaleyi sonlandırmıştır: *"Türkler bundan sonra, Siyonist mezamirini (Zebur sureleri) cevherfeşan (cevher saçan), şibh Musevilerin müşevveş (karmaşık) dimağı tuluatını (ilham) mukaddes bir ferman sanmayacaktır. Biz Türkler bundan sonra şan ve şerefi bi-sud (faydasız) bir cidal ve nimette değil, terakki, tekamül ve uhuvvette arayacağız."*

Bir önceki sayıda yayımlanan makalesinde siyasi hayata girmeye hazırlanan Milli Meşrutiyet Fırka'nın programında yer alan üç esastan biri olan "İslam" fikri üzerine düşüncelerini aktaran Ahmed Hilmi, "İkinci fikir, Türk ve Türklük" adlı makalesinin[227]

[227] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, "İkinci fikir, Türk ve Türklük", **Hikmet**, No.41, 28 Ağustos 1328 (Rumi) 10 Eylül 1912, s.1

girişinde kısa bir hatırlatma yaptıktan sonra, programda bahsi geçen ikinci fikir olan Türklük üzerine düşüncelerini aktarmıştır. Ahmed Hilmi'ye göre bir fırka şayet Türklük fikrine istinad ediyorsa milliyetperver bir fırka olarak değerlendirilmeli ve tüm mesaisini Türk anasırının gelişerek olgunlaşmasına harcamalıdır. Ahmed Hilmi'nin dikkat çektiği bir husus da Osmanlı topraklarında ne kadar unsur varsa bir o kadar da fırka olduğu gerçeğine rağmen Türklerin bundan mahrum olmasıdır. Bu bağlamda İttihad ve Terakki'nin bir Türk fırkası olarak addedilmesinin içinde olduğu birbirinden zıt fikirler sebebiyle mümkün olamayacağı onun ancak "manası meçhul ve hüviyeti tayin edilmemiş bir Osmanlı fırkası olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen Ahmed Hilmi İttihad ve Terakki'nin amacını şu sözlerle aktarmıştır: *"...fırkalarla unsurlar arasında "hakim" olmak ve Osmanlılık namına cümlesini bir nokta-i esasiyede tevhid ile hepsini idare etmek..."* Ahmed Hilmi'ye göre her ne kadar cemiyetin bazı harekatından ve son zamanlarda cemiyet namına yapılan neşriyatta İttihad ve Terakki'nin Türklükten ibaret olduğu zannı hasıl olmuş ise de fırka Osmanlılık ve İttihad-ı anasır gibi fikirlerinden de vazgeçmediği için manasız bir fırka olmaktan kurtulamamıştır.

Nüfusunun büyük bölümünü Türklerin oluşturduğu Osmanlı ülkesinde bir Türk fırkası olmamasının sebebini, *"Her unsurun cemaat teşkilatı varken, Türklerin böyle bir teşkilatı da yoktur. İşte Türkleri bu derecelerde hükümetin keyfî ve emrine tabi' bir alet-i bi-can menzilesine indiren esbabın biri "cemaat"e ve diğeri de fırkaya malik olmayışları idi."* sözleriyle açıklayan Ahmed Hilmi bu durumun müsebbibi olarak da İttihad ve Terakki'yi göstermektedir. Çünkü Türklüğü benimsediğini iddia eden fırka kimseye Türklük namına hareket imkanı vermediği gibi, Türklüğü anasır-ı sairenin kabul etmediği bir şekilde Osmanlılıkla eşanlamlı addettiği için Türklüğün bütün menfaatlerini mühim bir fikir uğruna feda etmiş ve aynı zamanda Türk ve Osmanlı fikirleriyle Müslüman fikrini bir araya getirip isim verilemez bir hale sokmak için bir de ittihad-ı anasır fikrini eklemiştir.

Yeni kurulan fırkanın da tamı tamına aynı hatalara düştüğünden bahseden Ahmed Hilmi, daha ilk adımda ortaya koyduğu birbirine zıt fikirlerle beyannamesinde yer verdiği şu ifadelere dikkat çekmiştir: *"İtilaf ve Hürriyet Fırkası, her unsuru ayrı bir millet ve her unsurdan nev'umma (bir derece, bir suretle) birer hükümet kabul ettiği için tahtie (hatalı bulma) ediyoruz. İttihad ve Terakki, Arnavudların an'anat ve adatine müdahale ettiği, Havran'da bir İttihad ve Terakki mektebi açarak ihtilale sebeb olduğu için onu da tahtie (hatalı görmek) ederiz."* söylemlerinde böylesine çelişen ifadeler kullanan bir fırkanın ne yapacağının merak

konusu olduğunu belirten Ahmed Hilmi, *"Anasırın an'anatına ve hukukuna riayet etmeyi mazur görmekle beraber, riayet lüzumunu serd etmek, kimsenin hazm edemeyeceği bir mantıksızlıktır."* dedikten sonra buradan çıkan neticeye göre fırkanın doğrudan doğruya Türk menfaatini müdafaaya memur bir Türk fırkası veyahut Müslümanların ittihadına adanmış bir fırka olmadığına göre bir Osmanlı fırkası olarak değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. İnkılapla beraber Osmanlı kelimesinin her unsuru ve her dini ihtiva edecek bir mana kazandığı dikkate alınacak olursa bunda şaşılacak bir hal yoktur. Ancak şimdiye dek vuku bulan karışıklıklar sebebiyle Osmanlı kelimesine nazariye halindeyken kimse itiraz etmezken iş ameliyata gelince iş değişmektedir. Bunun sebebini de İttihad ve Terakki tarafından ortaya konan "ittihad-ı anasır" terkibindeki hastalıklı ruha bağlayan Ahmed Hilmi, Osmanlılığın bir ittihad-ı anasırla sadece bir hayalden ibaret kalacağını, her unsurun menfaat ve hususatının mahfuz kalacağı bir Osmanlılık fikrinin ancak "itilaf-ı anasır" ile mümkün olabileceğini savunmuştur. Ona göre itilaf-ı anasırla ne Müslümanlık ve ne de Türklük bir hak ve menfaat kaybına uğramayacaktır, zira itilafa dahil olma menfaat ve hukukun muhafazasıyla mümkündür. Lakin İttihad ve Terakki'nin uyguladığı ittihad-ı anasır nağmeleriyle dört senedir Müslümanlık ve Türklük büyük zararlara uğradığı gibi, bu şekilde ne anasır-ı müslime ne de anasır-ı gayr-i müslime memnun edilememiştir. Bu değerlendirmelerin ardından yeni fırkanın ne milli bir Türk fırkası ve ne de milli müslim fırkaların itilafından hasıl olmuş bir müslim Osmanlı fırkası olmadığını vurgulayan Ahmed Hilmi, bu esas halledilmediği sürece fırka programında yer alan maddelerin havaya atılmış bir efkar-ı perişan olarak kalmaya mahkum olduğunu söyleyerek makalesini sonlandırmıştır.

Türk unsurunun diğer unsurlar arasında geri kalma nedenlerini, bu halden kurtularak selamete çıkmak için yapılması gerekenleri kendi fikrince ortaya koyan Ahmed Hilmi'nin Rumeli'nde gerçekleşen olaylara ve özellikle Arnavudluk'ta vuku bulan hadiselere bakışı bir sonraki bölümde irdelenmiştir.

3. 10. Ahmed Hilmi'nin Arnavudluk Meselesine Bakışı ve Arnavudluk Meselesi Üzerinden İttihad ve Terakki Eleştirisi

On altıncı yüzyılla beraber tamamen Osmanlı idaresine giren, o tarihten itibaren nüfusunun yarıdan fazlası islamiyeti benimsemiş olsa da kendi öz kültür ve ananelerini her daim yaşatan Arnavudlar merkezi yönetimin zayıflamasıyla birlikte yerel liderler etrafında toplanıp ayaklanmaya başlamıştır. Yapılan müdahale neticesinde direnişleri kırılan Arnavudlar

meşrutiyetin ilanı ve 31 Mart Vakası'nın yatıştırılmasında büyük yararlıklar göstermiştir. Balkanlar'daki yegane Müslüman gücü olan Arnavudlar İttihad ve Terakki'nin Balkan Savaşı öncesi uygulamaya koyduğu bazı tedbirlerle Arnavudluk meselesinin çözümü üzerinden memurların tarafgirliğine değinilen "Müşkilatın mebde-i iktihamı ve Arnavudluk meselesi" başlıklı makale[228] meclisin fesh edilmesinin ardından zorlukların halli için ilk adımın atıldığını belirterek başlamaktadır. Ancak atılan bu ilk adımda duracak yer konusunda tereddüt etmenin ve zaman kaybetmenin kabineye bir yarar sağlamayacağı uyarısı yapıldıktan sonra; Osmanlı'nın birliğine aykırı bir iddia dile getirmediği için tüm Osmanlılar'ın takdirine nail olan Arnavudları idare edenleri kandırmak, yoldan çıkarmak için uğraşan bunu hak ve muvafık gören kabine ve şahısların var olduğu dile getirilmiştir. Böyle bir endişenin Arnavudlara önderlik eden diğer kişilerin de ayaklanmayı idare eden Hasan Bey gibi duruma vakıf kişilerden ibaret olması halinde yersiz olacağı; ancak idareciler içerisinde yoldan çıkması ya da kandırılması kolay bir takım kişiler olabileceğinin de göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Arnavudların her ne kadar aklı selim davransalar bile hataya düşebilecekleri *"Şurası da var ki tab'ı beşer daima elde ettiğinden fazlasını ister. Arnavudlar, zaman-ı tesviye (neticeye bağlama) uzaya uzaya, şimdiye kadar serd ettikleri metalib-i (istekler) ma'kuleden ziyadesine ya'ni hem umum Osmanlılık ve hem kendi hususiyetleri içün muzırr neticeler verecek metalibede düşebilirler."* Sözleriyle ifade edilmiştir. Makalede *"muhakeme-i selimeye malik bir kavim"* olarak tanımlanan Arnavudların Osmanlılık haricinde müstakil bir Arnavudluk ihtimali olmadığının farkında olduklarına vurgu yapılıp anavatandan ayrılacak her unsurun ancak başka bir güç merkezinin uydusu olabileceği *"Osmanlılık haricinde bir müstakil Arnavudluk ihtimali olmadığını onlar biliyorlar. Bugün bedihiyyat-ı (delil ve isbata lüzum olmayan açık şeyler) fenniyedendir ki Osmanlı İmparatorluğu, daha fazla tecezzi (parçalara ayrılma) ile pek çok zayuf düşürülürken mutlaka diğer bir millet ve devlet tarafından istihâle (değişme) ettirilmeyerek mevcudiyetini bir suretle muhafaza edebilirse de mader-i vatandan (ana vatan) infikak (ayrı düşme) eden cüz'ü, her halde istihaleye ve diğer bir cesim merkezinin peyki (etrafında dönen, uydu)olmağa mahkumdur."* cümleleriyle aktarılmıştır.

Arnavudlar bu hakikate vakıf olduklarına göre onlarla konuşarak anlaşma imkanının olduğu, ancak bunun Arnavudluğa gönderilen heyetin (Talat ve Cavid Beyler) meseleleri halletmek yerine sadece şikayet konusu olan ahvalin bertaraf edildiği ve gerçekleştirilecek

[228] "Müşkilatın mebde-i iktihamı ve Arnavudluk meselesi", **Hikmet**, No.10, 28 Temmuz 1328 (Rumi) 10 Ağustos 1912, s.3

seçimlerin hak ve adalet çerçevesinde yapılacağı hususunda halka teminat vererek teskin edebilecekleri saptamasında bulunulmuştur. Meselenin çözümünün ise meclis-i millide saklı olduğu şu sözlerle belirtilmiştir: *"Meselenin mahall-i tesviye ve halli: meclis-i millidir. Arnavud vatandaşlarımız, sair anasıra mensub vatandaşlar gibi, vicdanlarının tercih ettiği zevatı millet meclisine vekil ve meb'us olarak intihab ve i'zam (göndermek) ederler. Onlar da müvekkilerinin metalibi ne ise, vahdet-i Osmaniye'nin mümessili olan meclis-i millide dermeyan ederler. Bunlar münâkaşa ederler, muvafık olanları kabul olur, kabul olunanlar ayanın takdiri ve irade-i hilafetpenahi (halife, padişah) ile müveşşeh olunca her Osmanlı'nın ita'ate mecbur olacağı kanunlar sırasına geçer ve işte böylece de müşkilat halledilir gider. Demek ki müşkilâtı halle başlamanın miftahı (anahtar) intihabat icrasıyla meclis-i milliyi açmaktır."*

Seçimlerin sürat ve intizamla icrasının da ancak uygun zeminin hazırlanması koşuluyla mümkün olabileceği, bunun da sadece hiçbir fırkaya taraftar olmayan memurların işbaşında olmasıyla gerçekleşebileceği ifade edildikten sonra yazık ki iş eyleme döküldüğünde aksi şekilde bir yapılanmanın pek çok yerde görüldüğü dile getirilmiştir. *"Halbuki bir çok yerlerde, bitaraflığına hiç kimsenin itimad edemeyeceği zevat hala vazifeleri başında bırakılıyor. Böyleleri, hakikaten artık bitarafane hareket etseler bile, yine eski mağdurlarının hücumatından azade kalamayacağından intihabat sızıldılarla uzar gider. İntihabatta gadr ve zulme alet-i icra olan ikinci ve üçüncü ademlerin ise yeni intihabatta yine evvelki vazifelerini ifada bırakılmaları anlaşılmaz bir muamma olur."* Bu sebepten ötürü de kabinenin süratle olması gerektiği şekilde faaliyetlerini gerçekleştirmesinin herkes tarafından beklendiği söylenmiştir.

Makalenin sonunda tüm memurların tarafgir oldukları gerekçesiyle değiştirilmelerinin talep edilmesi gibi bir durumun söz konusu olmadığı, yakın zamana kadar bu durumun bir gereklilik olduğu, tarafgir olmayan bitaraf memurların istikbalinden söz etmenin mümkün olmadığı, lakin artık bu halin değişmesi gerektiği dile getirilmiş ve yazı şu sözlerle sonlandırılmıştır: *"Ma'mafih bu muhakemeden rüesa yani valiler ve mutasarrıfların bir kısmı hariçtir. Ve zannetmeyiz ki kabine, iyi ararsa, üç beş vali, üç beş mutasarrıf bulamayacak kadar kahta (kıtlık, yokluk) tesadüf etsin. İş, iyi aramadadır. Ümid ederiz ki kabinemiz bu hususları düşünmüş, icabatını hazırlamıştır."*

Ahmed Hilmi, Arnavud halkına bir nevi itidal çağrısı, bir uyarı ve tavsiye niteliğinde olan "Arnavud vatandaşlarımıza (bilhassa rüeas-yi mütefekkirine)" başlıklı yazısına[229] Arnavudlara hitaben memleketin içinde bulunduğu müşkül durumun ve buhranın onlarca da malum olduğunu söyleyerek başlamış, bir ay önce gerçekleşen olayların Arnavudlarla Türkler arasında dönülmez bir yola girildiği ve bu iki unsur arasındaki kardeşliğin bir daha asla tesis edilemeyeceği fikrini vücuda getirdiğini dile getirmiştir. Osmanlı'nın içinde bulunduğu zor durumun, harici güçlerin beklenti ve hırslarının zaten ziyadesiyle arttığı bir ortamda bu olayların onlara bir müdahale politikası hazırlamak için geçerli sebep olduğu zannının oluştuğuna da vurgu yapmıştır. Ahmed Hilmi, *"Onlar, sizi kıyama sevk eden sebepleri, bizim gördüğümüz ve hala görmekte ısrar ettiğimiz noktalarda görmüyorlar."* dedikten sonra Arnavudların ayaklanmalarının Osmanlı Devleti'ne karşı değil uyguladıkları yanlış politikalar nedeniyle bu topraklar dahilinde yaşayan unsurların birbirine düşmesinin müsebbibi olarak gördüğü hükümete karşı olduğunu da şu sözlerle aktarmıştır: *"Bizim iman ve içtihadımıza göre siz, anasır-ı müslime arasındaki vatan kardeşliğini fena idaresiyle bozan hükümete karşı kıyam etmiştiniz. Siz bize böyle söylemiştiniz, biz bu sözlerinizi böylece kabul eylemiştik. Lakin bir takımları sizi muhtariyet idare esaslarını arzu etmekle ve Kont Berthold'un teklifine sebebiyet vermekle itham eyliyorlar. Ve: 'işte bütün teklifleri kabul edildiği halde, yine dağılmıyorlar, kurun-u vustadaki derebeyliği şekl-i hükümetini ihya etmek istiyorlar, güya umur-u ammeyi döndürecek bir hükümet yokmuş gibi davranarak her işe reisleri karışıyor. Silah depolarını yağma ediyorlar.' diyorlar."*

Ahmed Hilmi yazısına, Arnavudların ayaklanması ve bu ayaklanmanın ekseriyet tarafından desteklenmesi neticesinde zarar görenlerin Arnavud halkını suçlamalarının gayet tabii olduğunu, bu halde bu kişilerin haklı çıkmaması için gereken çabanın da yine Arnavud halkının hal ve tavrıyla gösterilebileceğini de ifade ettikten sonra Osmanlılar'ın Arnavudlar'ın vatanperverlikleriyle alakalı bir şüphesinin olmadığını tekrarlayarak şöyle devam etmiştir: *"Bütün Osmanlılar, sizin beyanat-ı vatanperveranenize inandı. Sizi ya adem-i müdahaleleri veyahut takdirleriyle te'yid etti. Sizinle uzlaşmak taraftarı olmayanlara karşı, sizin niyet-i safiye-i vatanperveranenize kefil oldu. İki unsur-u islami arasındaki ihtilaf ve adavetin yalnız tarafeyn için değil, bütün cihan-ı insaniyet ve bilhassa Osmanlılık ve cihan-ı İslamiyet için*

[229] Mihriddin Arusi, "Arnavud vatandaşlarımıza (bilhassa rüesa-yi mütefekkirine)", **Hikmet**, No. 28, 15 Ağustos 1328 (Rumi) 28 Ağustos 1912, s. 1-2

mühlik (öldürücü) ve muzır olduğunu derk (anlamak) edenler, sizin samimiyet-i vicdaniyenize kemal-i i'timadla, size (kucak) aguş-u meveddet ve uhuvveti açtı."

Osmanlı birliğinin temellerini oluşturan *"tevsi'i mezuniyet, her vilayetin ihtiyacat-ı hususiyesine atf-ı nazar-ı himmet ve birliği oluşturan her unsurun hukuk-u tabi'isine riayet"*in yazık ki iktidar mevkiindekilerin hükümet içinde hükümet emellerinin neticesinde bir diğerine zıt olacak şekilde bir çok merkeziyeti husule getirmesiyle memleketin tamamıyla hükümetsiz kalacağını hatırlatan Ahmed Hilmi, Osmanlı'yı oluşturan herhangi bir unsurun kendi refahı için diğer bir unsurun refahını menfi etkileyecek talep ve isteklerde bulunamayacağını, hükümetin de tüm unsurlara haksızlık etmeksizin adaletli bir şekilde davranmaya mecbur olduğunu ifade etmiştir: *"Hükümet içinde hükümet emelleri yekdiğerine zıt bir çok merkeziyet, bu memleketi bütün bütüne hükümetsiz bırakır. Hiçbir unsur, kendi gaye ve saadeti için diğer unsurların gaye ve saadetini teklif ve talep etmemelidir. Osmanlı hükümeti, her yerin ve her unsurun metalib ve ihtiyacatını, Osmanlı birliği denilen terazide tartmaya ve hiçbirisine karşı haksızlık etmemeye mecburdur."*

Aksi bir yönetimin mevzu bahis olması durumunda yani Osmanlı hükümetinin adalet terazisinden uzaklaşması halinde, birbirine zıt pek çok gaye ve emeli bulunan tüm unsurların hükümeti diledikleri gibi imtiyaz koparabilecekleri bir vasi olarak görmeleri ve bu şekilde hareket etmeleri neticesinde öteden beri süregelmekte olan Osmanlı birliği yıkılıp gidecek, itilaf ve kardeşlik siyaseti yerine bir çatışma ortamının doğmasına sebep olacaktır. Ahmed Hilmi bu duruma sebebiyet verenlerin vatan evladı değil ancak cani bir düşman olarak tarif edilebileceğini vurgulamıştır.

Ahmed Hilmi, makalenin devamında Arnavud ahalisinin bir takım taleplerini dile getirerek bu taleplerin son derece haklı ve makul olduğunu ancak bu taleplerde bulunulurken göz ardı edilmemesi gereken bazı hususlar olduğunu şu sözlerle aktarmıştır: *"Vatan-ı mukaddesin bir cüz'ü mübareği olan meva-i hasınızın (özel yer) imarını taleb ediyorsunuz. Öyle bir talep meşru ve muhteremdir. Yalnız imara muhtaç olan ancak sizin meva-i hasınız olmadığını ve her tarafın aynı suretle muhtaç-ı himmet olduğunu unutmayınız. İyi, fa'al ve ahval-i mahalliyeye vakıf memurlar istiyorsunuz. Buna kim ne diyebilir? Yalnız bu hususta dahi bugünkü memur ordusunun halet ve seviyesini düşünmeniz ve efrattan tevakkiniz (çekinme, sakınma) lazımdır. Zira bu talep Arnavudluk'ta Arnavud memur istemek derecesini bulursa,*

yarın aynı davayı da diğer unsurlar da edebilir ve böyle bir iddia meşru' sayılırsa binlerle Arnavud memur açıkta kalır."

Arnavudların bahsi geçen bu taleplerinin sınırları aşmamak kaydıyla Osmanlı birliğine zarar vermeyeceğini, bu sınırı aşmamak için gösterilmesi gereken çabanın bir borç olduğunu söyleyen Ahmed Hilmi, bu durumdan yararlanmak, kendi ülkelerinin çıkarı doğrultusunda Arnavudları kullanmak isteyen yabancı devlet adamlarına karşı Arnavudları uyarmış ve birlik olundukça bu gibi gizli emeller taşıyan düşmanlara fırsat verilmeyeceğine vurgu yapmıştır: *"Vakıa hadd-i itidalde kalmak şartıyla mutalebatınız (istekler), vahdet-i Osmaniye'yi haleldar (bozmak) etmez. Lakin bu hadde ziyadesiyle riayet borçtur. Kont Berthold'un miskin teklifine karşı elbirliğiyle ve aynı şiddetle sadayı red ve nefreti yükseltmeliyiz. Avusturya, Arnavudluğu daire-i nüfuzunda tutmak, evvela izzet-i nefsi millinizi okşayarak sizi muhtariyet ve belki istiklal gibi yaldızlı hablarla uyuşturmak ve avutmak ve bir vakt-i münasibde Bosna Hersek gibi yutmak emelindedir. Siz vahdet-i Osmaniye'nin bir cüz'ü samimi ve la-yenfeki (bölünmez) kaldıkça, sizi hiçbir boğaz bel'(yutma) edemez, zira Osmanlı lokmasını olduğu gibi yutabilecek genişlikte bir boğaz olmadığı muhakkaktır. Lakin bu lokma parçalanacak olursa, her cüz'ü ne kadar şeci' (kahraman) ve aşık-ı istiklal olursa olsun yine kolaylıkla yutulabilir."*

Kardeşlik, din ve Osmanlılık paydalarının vurgulandığı bu makalenin sonunda Ahmed Hilmi, Osmanlı'yı oluşturan tüm Müslüman unsurların ve hatta gayr-i müslim olsa bile tüm gerçek Osmanlıların Arnavudlar'dan sağduyulu davranmalarını, fedakar ve kardeşçe bir davranış sergilemelerini beklediğini yazmış ve aksi bir halin zuhur etmesi halinde hariçteki düşmanların edemediğini edip, en büyük zararı vereceklerini söyleyerek şu satırlarla bitirmiştir: *"Son müstakil kalan Müslüman hükümetinin iki rükn-ü celili olan Türkler ve Arnavudlar altı asırdır kanlarıyla müdafaa ettikleri vatan-ı müştereği, kardeşliği unutmak yüzünden düşmanlarının pamal-i (ezilmek) gadr ve tecavüzü ettiler. Bunu istemezsiniz değil mi? Kardeşler! Şüphe yok ki istemezsiniz. O halde size düşen vazife-i mukaddeseyi asla unutmayınız."*

Ahmed Hilmi'ye göre üzyıllardır aynı imparatorluğun topraklarında kardeşçe yaşayan unsurların, imparatorluğun zayıflamaya ve idarenin kötüleşmesiyle bölünmeye doğru gitmesinde hiç şüphesiz ki Osmanlı üzerinde farklı emelleri olan güçlerin de etkisi vardır. Ve bu güçlerden belki de en önemlisi imparatorluğu sadece hariçten değil, dahilden de müdahale ederek yıkıma sürükleyen Siyonist siyasetidir.

3. 11. Ahmed Hilmi'nin Siyonist Siyasetine Eleştirisi

Siyonistlerin Osmanlı tebaasına kurduğu tuzaklar konusunda okuyucuyu ikaz etme amacıyla Ahmed Hilmi tarafından kaleme alınan "Siyonistlerin nuhuset-i siyasetini yine Türkler mi çekecek?" başlıklı yazı[230] *"Mümessilin siyâsetinin iç yüzünü kimlerin teşkil ettiğini evvelce söylemiş idik. Bunların bazı hafi' cemiyyetlerle Alman siyonistlerinin elinde oyuncak olduğunu da kârilerimize birkaç kere i'lâm etmiştik."* sözleriyle başlamaktadır. Tahmin olunacağı üzere burada Almanlarla yakın siyaset güden İttihad ve Terakki Cemiyeti itham olunmaktadır. Yazının devamında önceleri gazete sayfalarından yapılan duyurulara rağmen açıklama yapma ve aleni bir şekilde ikaz etme imkânının bulunmadığından, ancak yaşanan gelişmeler sonucu artık gerek Müslüman Türk ve gerekse gayrimüslim Osmanlılara kurulan tuzakları anlatmak lüzumunun ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Halka doğru yolu gösterme vazifesi yerine getirilmediği takdirde de gaflet uykusundan uyanmanın mümkün olmayacağı, eski düzenin aynı şekilde devam edeceği saptaması yapılmıştır. Yazara göre Siyonistler, Osmanlı üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmek için Osmanlıyı oluşturan unsurların her biri üzerinde ayrı ayrı çalışmaktadır. İlk olarak Türkleri etki altına alarak ve izzet-i nefslerini okşayarak onları Panturanizm ideali etrafında toplayıp Osmanlı'yı oluşturan diğer unsurlara karşı kullanabilmek amacını gütmek istemişlerdir. Bununla alakalı olarak kullanılan usuller ve Türk gençliğini kandırabilmek için birlikte çalıştıkları şahısların şayet gerekli olursa açıklanacağı bilgisine yer verildikten sonra, Siyonistlerin ikinci olarak Panislamizm idealini kullanarak bir yandan Türk ittihadını zayıflatmaya çalışırken diğer yandan da Avrupa nazarında müslüman unsurların gözden düşmesini sağlamaya çalıştığı belirtilmiştir. Öte taraftan da gayrimüslim unsurları aldatma gayesiyle teşkil olunan ittihad-ı anasır siyasetiyle ulaşmaya çalışılan asıl gayeye ortak bir isim bulmanın zor olduğuna değinilmiş ve devamında şu ifadelere yer verilmiştir: *"...Yalnız diyebiliriz ki bu, bir taraftan efkâra dâhil olanlardan beherinin istifâde-i şahsiyesi ve diğer taraftan siyonistlerin arz-ı mukaddesi ele geçirmekten ibâret gâye-i hafiyyesi ve bir takım muâmelât-ı sarfiye gibi şekillere inkısâm (kısımlara ayrılma) eder. Birbirine tesâdüf etmemesi gayr-i mümkün olan bu fikirler, az zaman sonra fi'l-vâki' müsâdemeye başladı. Siyonist Museviler, bu işi öyle bir mahâretle idâre ettiler ki pek az zaman sonra artık şirket-i inhisâriye nâmını alan eşhâsın şu kurulan tuzaktan kurtulması ve körü körüne âlet olmaması imkânsız idi."* Türk ittihadı ülküsüyle aldatılmaya çalışılan çoğunluğunu

[230] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonistlerin nuhuset-i siyasetini yine Türkler mi çekecek?, **Hikmet**, No.5, 23 Temmuz 1328 (Rumi) 5 Ağustos 1912, s.1

gençlerin oluşturduğu kişilere Türklüğün yükselişi için İslamiyet'in tavsiye ettiği fikirlerden uzaklaşıp materyalizm fikrinin kabul görmesi düşüncesi empoze edilmektedir. *"Ekserisi gençlerden ibâret olan bu zavallılara o kadar mâhirâne ifsâd (fitne salmak, karıştırmak) ediliyordu ki.... Ortaya atılan sebepler, hep gençliği heyecâna getiren 'teceddüd' (tazelenme), 'terakki', 'şeref-i milli-i tarihi' idi. Bu fikri yavaş yavaş ta'mîm (herkese bildirme) için bir takım gazete ve risalelerde tahsisât ve talimât veriliyordu."* Bu şekilde bir Türklük ideolojisini benimseyenlerin ise İslami bir birleşme ya da Osmanlı unsurlarının muvazenesi karşısında farklı teoriler benimsediklerine dikkat çekilerek bu şekilde hayata geçirilecek bir Türk ittihadı fikrinin Türk ve Müslüman dünyasına zarar vereceği uyarısında bulundukları dile getirilmiştir. Tüm bu uyarıların neticesinde ise sözlerinin dinlenmemesinin ötesinde kendilerine ve fikirlerine saygı gösteren gençlerin aklını çelebilmek için gizli propagandalar yapıldığı, böylelikle de yanlış yönde ilerletilmeye çalışılarak ilerlemeden mahrum bırakılmak istendiği şu sözlerle aktarılmıştır: *"Sözlerimiz mesmu' (duyulmuş) olmadıktan mâ'adâ bize büyük bir meveddet ve teveccüh gösteren Türk gençlerini aleyhimize çevirmek için bütün kuvvetleriyle hafî propaganda yaptırdılar. Mecburiyet-i kat'iyye görmedikçe yalnız deverân eden işlerin sathiyâtından (yüzeysel) dolaşmak emelindeyiz. Çünkü dediğimiz gibi bize edilen cevr u gadrin 'şahıslarımıza' âid olanlarını müsâmaha ettik. Lakin Türkün gençliğinin yanlış nazariyelere sarf-ı kuvvâ ederek mahrûm-ı terakki ve teâli (yükselme) kalmasını tecvîz-i (uygun görme, izin verme) mümkin olamayacağından bize karşı ve Türk erbâb-ı hamiyyetini iğfâl için kullandıkları ellerden bir dânesi hakkındaki vesâik lâ-yuhsadır (pek çok). Birini zîrde (aşağıda) derç edeceğiz. Türklüğe en müthiş bir darbe demek olan bu Siyonist siyâseti iki senede Müslümanları ve Hıristiyanları Türk gençliğine düşman etti. Avrupa müdakkikleri bile nokta-i ittihâmı kaybederek infiâlini bütün Türklere çevirdi."* Bu durum karşısında Osmanlı'yı oluşturan unsurların arasında tabii olarak ayrışmalar başlamıştır. Meşrutiyetin kazanımlarından başka bir beklentisi olmayan Arnavutlardan örnek verilmiş, Panturanizm idealini benimseyen asker ve subayların Türk olmayan unsurları sindirmeye yönelik tavırları nedeniyle yüzyıllardır bir arada yaşayan bu kardeş unsurun birbirine düştüğü; Trablus'un onca uyarıya rağmen kasıtlı bir şekilde müdafaasız bırakılması ve Yemen'le Havran'a sevkiyatınsa Türk-Arap birlikteliğini dağıttığı ve Hıristiyanların da Türkler'in sosyal adalet gibi bir yeteneğe sahip olmadıkları düşüncesine kapıldıkları ifadelerine yer verilmiştir. Uygulanan bu yanlış siyaset sonrasında ordunun müdahalesiyle Türklüğün daha büyük zararlara uğramaktan kurtulduğu, bundan sonra da Türk mütefekkirlerine düşen vazifelerden en önemlilerinden birinin tüm bu yaşanan

bölünme ve bozulmaların asıl sebeplerini, yani Siyonist entrikalarını kesin delilleriyle ortaya koymak ve din ve vatan kardeşliğini tesis etmek ve tüm dünyaya bunu göstermek olduğu; bir diğerinin ise Türk gençliğini verimli bir düşünce yoluna sevk etmek olduğu yönünde tavsiyeler verilerek yazıya son verilmiştir.

Bir önceki sayının aynı isimli köşesinde yayımlanan yazının devamı niteliğinde olan diğer bir makalede[231] Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar içerisinde ihtiyaç duyduğu unsurlara yer verilmiştir. Birbirinden farklı geleneklere, mezhep ve dillere, ırk ve kavimlere ve engin bir tarihe sahip olan insanların bir arada yaşadığı bir ülkede, ülkeyi oluşturan unsurların dengesi rahat ve sükun, ilerleme ve tekamül hususlarının kaynak ve şartı olarak değerlendirilmiştir. Meşruti yönetimlerin bir ekseriyete dayandığından bahisle ekseriyetin kavmiyet esaslarına dayanması halinde geri kalan kavimlerin hukukunu muhafaza mümkün olmadığı için her kavim için ayrı ayrı milliyetçilik siyaseti kabullenmek gereğinin ortaya çıkacağı, böyle bir durumda da mücadelenin gelişme için bir araç değil, Osmanlı ülkesinde de görüldüğü gibi karışıklık ve gerilemenin sebebi olacağı dile getirilmiştir: *"...Meşruti memleketlerde hükümet, bir ekseriyete istinâd eder. Bu ekseriyet, kavmiyet esaslarına müstenid olursa, sâir akvâmın muhafaza-i hukuku mümkün olmadıktan mâ'adâ memlekette her kavim içün bir 'nasyonalizm' siyaseti ittihazına (kabul etmek) vesile-i meşrû'a olur. Şu hâlde cidâl bir âlet-i tekâmül değil, bir sebeb-i daime-i iğtişâş ve tedenni (gerileme) olur. Nasıl ki memleketimizde emareleri görüldü."* Meşrutiyetin milletin hakimiyeti ve milletin mahkumiyeti gibi fikirleri reddetmesi münasebetiyle nüfusu oluşturan unsurların güç dengesinde önemli olduğundan bahsedildikten sonra Osmanlı ülkesinde nüfus itibarıyla çoğunluğu teşkil edecek bir unsurun olmamasına değinilmiş bu nedenle de kavim fikrinden daha genel ve sosyal bir fikir etrafında çoğunluğun toplanması gereği dile getirilmiştir. *"...Bu da ne ile olabilir? Şübhe yok ki birkaç unsur arasında 'hiss-i müşterek' unvânına layık bir fikir ile. Anâsır-ı müslime, aynı mezhebe sâlik ve bir çok âdât ve an'anâtta müşterekdirler. Şu hâlde 'anâsır-ı müslime' nin ittihâdı selâmet-i memleket içün en ziyâde düşünülecek bir meseledir. Meşrutiyet makinesi ancak böyle bir ekseriyetle işleyebilir."* Birliğin sağlanması için dini merkeze almak düşüncesini savunan Ahmed Hilmi, böyle bir birleşmeyle Osmanlı'yı oluşturan tüm unsurların saadetinin mümkün olacağını ifade etmiştir. *"...Bunda ne anâsır-ı gayr-i müslimeye adâvet ve ne de kurun-ı vustaya hâs bir mâhiyet yoktur. İşte dâhilde tasavvur eylediğimiz müslümanlar ittihâdı bundan ibârettir.*

[231] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonistlerin siyaset-i menhusesi II, **Hikmet**, No.6, 24 Temmuz 1328 (Rumi) 6 Ağustos 1912, s.1

Böyle bir ittihâda hiç kimsenin bir şey demesi hatıra gelmez. Fena bir maksada hâdim değildir ki ondan mutazarrır olacakların bais-i iştikâsı (şikayet etme) olsun. Acaba birisi çıkıp da: müslim unsurların, yekdiğerinin düşmen-i cânı olması muktezâ-yı (icab eden, lazım gelen) medeniyet ve meşrutiyettir diyebilir mi? Zannetmeyiz. Şurasına da dikkat etmelidir ki bu nazariyenin üssü'l-esâsı (hakiki sağlam temel), siyasi değil, ictimâ'idir. Zira bu nazariyeyi kabul etmiş iki müslimden birisi 'liberal' ve diğeri 'konservatur' olabilir." Dinin etrafında toplanılmış olsa da tavsiye edilen bu birliğin esasında sosyal içerikli olduğu vurgusu yapılmakta ve bu birlikten beklenen amaçlardan birinin memleketi saadet istikametine gitmekten alıkoyacağına inanılan milliyetçilik akımlarına mahal bırakmamak olduğu; böyle bir ittihadın ise hangi memlekette olursa olsun rağbet göreceği söylenmektedir. Ancak İttihad ve Terakki erkanının bu yönde bir meyli varsa da Siyonistlerin fesat karıştırmaları nedeniyle tatbik edilmesi mümkün olmamış, milliyetçilik akımına kapılmışlardır. Ve müslüman unsurlar meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra Türk milliyetçiliğiyle çarpışmaya başlamıştır. *"Acaba bunda gâye ne idi? Zimâmdârân, anâsır-ı müslimenin Nasyonalizm siyâsetine düşmesinden korkuyordu. Vâkı'a akvâm arasında bu fikirlere sâlik (bir yolda giden) âdem bulunamadığı iddia olunamayacağı gibi buna müteferri' (bir kökle alakalı olan) bazı neşriyâta da vuku'a gelmedi değil. Lakin bir fikre aynı mahiyette fikirle mukabele, elbette müsâdemeyi intâc (neticelenme) eder. Sâir unsurların kavmiyet siyâsetine şedid bir kavmiyet siyâsetiyle mukâbele pek meş'um (kötü) neticeler verecekti. Bu neticeler yüz göstermekte gecikmediler. Anâsır-ı müslime: Bizi Türkleştirmek istiyorlar feryâdını kopardı. Ve tabi'i der ki o anâsır arasındaki Nasyonalistler, daha cüretkâr davranmağa başladı."* diyen Ahmed Hilmi, yüzyıllardır herhangi bir ayrımcılık içine düşmeden kardeşlik içerisinde yaşayan müslüman unsurların hürriyet ve meşrutiyet gibi hukuku korumaya kefil olan bir idare altında bu şekilde bir ayrışmaya düşmesinin sebebininse araştırılmaya değer olduğunu dile getirdikten sonra tüm bunların sebebinin birbirine zıt olan fikirlerin tümünden teşkil olunan siyaset olduğunu ifade etmiştir. *"Acaba bir heyet-i hükümet, ne mâhir zevâttan müteşekkil olursa olsun, bütün alemi aldatması tasavvur edilebilir mi?"* diye soran Ahmed Hilmi aldatıldığını gören fikir erbabının, uygulanan bu Siyonist siyasetinin zahirdeki temsilcilerini muhatap alarak onlara karşı düşmanca tavır sergilemeye başladıklarını, ordunun da büyük kısmının Türklerden oluştuğuna dikkat çekerek sözlerine şöyle devam etmiştir: "…*Türk unsuru, efrâd-ı askeriyyenin kısm-ı a'zamını (en büyük) teşkil ettiği ve hükümet infâz emrine kuvve-i askeriyeyi vâsıta tuttuğu içün şu son zamanlarda, hükümete karşı hissedilen bürudet (soğukluk), Türk unsuruna da teşmîl*

(kaplamak) edilmek isti'dâdlarını gösterdi." Bu durumun daha ileri gitmesi halinde unsurlar arasındaki karşılıklı mücadelenin bir savaşa dönüşebileceği, son tahlilde bu tehlikenin önüne geçilmiş olsa bile unsurlar arasındaki dengenin sağlanması meselesinin çözümü için büyük yardım ve kuvvet sarf etmenin elzem olduğu ifade edilmiştir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus meşrutiyet fikrine aykırı hallere izin vermemektir. Yazının devamında tüm Osmanlıların hukukunu koruyacak, İslamiyetin ilerlemesini sağlayacak ve özellikle de Türklerin Osmanlılığa ve İslama hizmet etmesinin mümkün olacağı bir siyaseti; *"Medeniyet, her ferd-i mütemeddine (medeni, görgülü) 'Hakk-ı İhtilâl'i vermiştir. Bu hak, meşrû'iyet ve insâniyet düstûrları kalktığı gibi bir hakk-ı fa'âl ve mükteseb olur. Lakin anasırdan herhangisi olursa olsun, muvâzene hâricinde ve anâsırın heyet-i mecmû'ası menfa'ati hilâfına bir da'va dermeyân ederse, umûmunun mukâvemetine tesâdüf eder ve onun kıyâmı bir ihtilâl sayılamaz. Demek ki âdil ve hür, kanunperver ve meşrutiyetkester bir idâre-i muvâzeneyi te'sis ve imkân ihtilâli ref' (kaldırma) eder."* sözleriyle tasvir etmiş ancak yazık ki Siyonistlerin tüm bu fikirleri uygulanması imkansız hale getirdiğini belirtmiş ve bundan sonra yapılacak olanın sükuneti tesis ile işe yeniden başlamak olduğunu söyleyerek yazısını sonlandırmıştır.

Yazı dizisi olarak yayınlanan makalenin üçüncü bölümünde[232] Ahmed Hilmi, Siyonistlerin çalışma usullerini açıkça belirtmiştir. Öncelikle insanlığı etkisi altına almak, itaatkar bir halk yaratmak isteyenlerin genel olarak başvurduğu usullerden bahsetmiş, bu amaçla kullanılacak usulleri *"ikna ve istihsan (beğenme, güzel bulma)"* ve *"idma' (kanatma) ve ifsad (bozmak, fesada uğratmak)"* olarak iki sınıfa ayırmıştır. *"Birinci usûl, desâtir-i ahlâkiyyeye muvâfık ve hukûk-i beşerin mahfûziyeti kâfildir. Ne çare ki bu usûlün te'siri batî (ağır) ve icrâsı pek müşküldür. Çünkü insânlar, sevk-i ihtiyâç ve ihtirâs ile, çok kere hakkaniyete kâni' bulundukları ahvâli red ve inkâr ederler. İkinci usûl ise, pek az kimseler üzerinde te'sîrsiz kalır. Ma'ateessüf beşeriyetin ekseriyet-i uzmâ-yı (büyük) efrâdı, saadet denilen bir gâye-i hayâliye mâlik bulunduğu hâlde ekseriyâ gâyeye takarrüb (yaklaşmak) için vesâite mâlik değildir. Halbuki idmâ' ve ifsâd usûlünü kullananların en büyük muvaffakiyeti, bu vesâiti vermek ile hâsıl olur. Bu sebebe beşeriyet-i âmmenin kuvvetini kendi âmâline hizmetkâr etmek isteyen ve ma'amâfih âmâli gayr-i meşrû' olanlar, evvel emirde idma' ve ifsâd usûllerine mürâcaat ederler."* Ahmed Hilmi'nin cümlelerinde görülebildiği gibi toplumu oluşturan fertlerin her birinin farklı yapılarda olsa da bir azınlık haricinde genel olarak daha iyi

[232] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonistlerin siyaset-i menhusesi III İdma' ve ifsad, Hikmet, No.8, 26 Temmuz 1328 (Rumi) 8 Ağustos 1912, s.1

bir yaşam için bir takım tavizler verebilme eğiliminde olması ve ilk usulün zaman alıcı ve uygulamasının daha zor olması, bu ikinci usulün daha fazla kullanılmasında etkilidir. Böylelikle toplum içerisindeki açıkgöz, cesur, müteşebbis ve ahlaksız kişileri elde ederek bu kişiler vasıtasıyla halkı gerek ikna ve kandırma, gerek iltifat ya da zorlama ve gerekse de korkutma yoluyla kendi istedikleri yola sokma imkanı bulunur. Siyonistlerin de taraftar toplamak için uyguladıkları usulün bu olduğunu belirten Ahmed Hilmi bu usulün Siyonistler tarafından uygulanış şeklini ve nihayetinde vuku bulabilecek feci sonu şu sözlerle aktarmıştır: *"Evsâf-ı lâzımeyi hâiz ihtirâsâtı şedîd, ihtiyâcâtı kesîr (çeşitli), menâbi'i (kaynaklar) tedâriki kalîl (az) olan bir âdem tasavvur ediniz. âkil ve ezvâk-ı (zevkler) hayatiyyeyi müdrik (kavrayan, idrak eden) olan böyle bir âdemi, meşrû' bir suretle ancak şehrî beş lira kazanıyor farz ediniz. Ve yine farz ediniz ki bu âdem, çoluk çocuk sâhibi olduğu hâlde henüz bir meskene mâlik değil ve sıhhate muğâyir âdi bir evde beytûtet (gecelemek) etmekte. Siyonist, böyle bir âdemi avâmil-i kuvveti arasında bulundurmak ister. Ona mürâcaatla, izzet-i nefsini okşayacak sözlerle işe başlar. Onun ihtiyâç ve ihtirâsını kamçılamak içün ona, lezâiz-i hayâtiyyeden, sefâhet ve servet safhalarından bir takımlarını gösterir, kendisinin de bunlara mâlik olabileceğini imâ eder. Biraz sonra, aradaki mukâvelenin çirkinliğini setre ve vicdâna karşı bir mazeret bulmağa yarayacak sözlerle ona zâhiren makûl ve meşru' görülen bir unvân altında, evvelki kazancının beş kere, on kere fazlasını kazanmak imkânı gösterir. Artık bu adamın Siyonist ağına düşmemesi içün nâdir-i tesâdüf olunan bir hâlisiyet-i ahlâkiyye ve sâfiyet-i vicdâniyeye mâlik olması lâzımdır. Ma'a-teessüf böyle adamlar pek az olduğundan Siyonist % 99 muvaffak olur. Artık bu âdem, satılmış bir âdemdir, ve onun yegâne vazifesi, vicdânına değil, aldığı evâmire (emirler) itâatten ibâret kalır. Aynı vazifeyi iknâ usûlüne kapılmış safdillerin yaptığı da meşhurdur. Böyle bir âğa düşen, günden güne istiklâl-i vicdâniyesini gayb ve gün gelir ki artık cinâyetlere bile ellerini bulaştırmaktan çekinmez olur."* Bu usulün yalnızca Siyonistlere has bir uygulama olmadığını, toplumu etkisi altına almak ve istediği şekilde yönlendirmek isteyen diğer kişi ya da grupların da benzer usuller kullandığını makalenin başında da belirten Ahmed Hilmi, Siyonistlerin bu denli başarılı olmalarını bu coğrafyaya ve bu coğrafyadaki yapıya vakıf olmalarının yanı sıra, sahip oldukları maddi kaynaklar ve ekonomi bilgisine bağlamıştır. Bu usulün bir süre daha devam etmesi halinde bozulmadan kalmayı başarabilmiş halkın kalanının da mahvolacağını, neticesinde de mahkumiyet boyunduruğunun takılacağını söyledikten sonra *"Avrupa istilâ-yı manevi-i medeniyesine ma'rûz kaldığımız şu zamanda, eğer onların kazandırıcı müktesebâtını bir tarafa bırakır da yalnız sefâhet ve ifsâdlarını, zevk u*

hodpesendlerini (kendini beğenen, mağrur) alırsak bizim için inkırâzdan (sönme, zeval bulma) başka ne kalırdı?" sorusunu yöneltmiştir.

Memlekette hakim olan Siyonist siyaseti yüksek perdeden tenkit eden Ahmed Hilmi, normal şartlarda refah içerisinde yaşamanın mümkün olmadığı makam, mevki ve memuriyetlerin liyakata ya da hakedişe bakılmaksızın keyfi olarak verildiği Osmanlı ülkesinde rahat yaşayabilmek için bu cereyana kapılmaktan başka çare kalmadığını da açık bir dille ifade ettikten sonra bu usulün uygulanış şeklini bir sonraki nüshada yer alacak makalesinde izah edeceğini söyleyerek makaleyi sonlandırmıştır.

Ahmed Hilmi, yazı dizisinin dördüncü kısmını[233] "inhisar" kavramının açıklamasına ayırmış gibi görünürken genele bakıldığında bütünlüklü bir tema takip ederek İttihatçı merkezin Siyonistler tarafından yönlendirildiği ve yönetildiğini ima etmektedir. *"Artık herkes 'Şirket-i İnhisâriye' terkibine alıştı. Lakin bizim bahis edeceğimiz inhisâr, şirket-i inhisâriyeden câmi' daha umûmi bir inhisârdır. Ve bu inhisârdan maksad, bildiğimiz rejiler değildir."* diyerek makaleye giriş yapan Ahmed Hilmi, medeniyetin en korkunç felaketlerinden birinin ticaret, sanat ve diğer işlerde fazla kazanmak, kazanırken diğerinin kazanmasının önüne geçmek, küçük girişimcileri faydalı netice vermekten alıkoyacak şekilde atıl duruma düşürmek ve rekabeti yok etmek gibi maksatlarla icra edilen keyfi tekelci uygulamalar olduğunu söylemiştir. Bu keyfi uygulamaların büyük sermaye ve büyük şirketlerden başlayarak sanayi, eğitim ve hatta siyaset gibi alanlarda yerleşmiş olmasının icraatları tahrip ettiğini belirterek *"Hâsılı muhtasar (kısa) ve müfîd (faydalı) olarak diyelim ki: İnhisâr-ı ekseriyet-i beşeriyenin ta'lîl-i (sebep gösterme) hukuku ve gasb-ı menfaati için ihtirâ' (icad etmek) edilmiş. Şeklen medeni, tesiren ve maksaden vahşi, bir silâh-ı gârettir (yağmacılık)."* sözleriyle inhisarın tanımını yapmıştır. İnhisarın sadece Osmanlı ülkesinde değil, dünyanın geri kalanında ve hatta Avrupa ve Amerika'da bile matbuat sayfalarında yer alacak kadar şikayet konusu olduğunu dile getirdikten sonra inhisarın okuyucu tarafından tamamıyla anlaşılabilmesi için bir örnek vermiştir. *"Farz edelim ki bir kasabada bulunan büyücek sermâye sâhibi birkaç celeb, küçük sermayeli rakiplerini piyasadan kaçırmış ve yalnızca piyâsanın hâkimi kalmıştır. Kasabaya çobanlar koyun getirdiği vakit, bu celeblerden bir tânesi yanlarına giderek çobanlara bir fiyât verir. Bu herhalde, koyunlara biçilen fiyat en düşkün derecesidir. Farz edelim ki çobanlar, bu fiyata râzı olmazlar. Biraz*

[233] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonistlerin siyaset-i menhusesi IV İnhisar, **Hikmet**, No.9, 27 Temmuz 1328 (Rumi) 9 Ağustos 1912, s.1-2

sonra onların yanına müttefik celeblerden diğer biri gider bu defa evvelki fiyâtlardan biraz daha düşkün bir fiyât teklif eder. Çoban, nihâyet ya koyunlarını geri götürmek veyahud en ucuz bir fiyâtla satmak ıztırârında kalır. Sonra da bu celebler, aldıkları koyunları mehmâemken (mümkün mertebe) ağır ve yüksek bir fiyâtla kasaplara satar. Bittabi' kasaplar da ahâliye ona göre satar. Şu alış verişte en çok zarar eden çoban ve ahâlidir. Daha az zarar ise kasaplara ve bütün kâr ise celeblere râci' olur. İşte celeblerin şu hareketi bizim kabul ettiğimiz ma'nâda bir inhisârdır." Bu örneğin ticaretten resmî satın almalara, inşaattan memuriyete pek çok alanda uygulanabildiğine dikkat çektikten sonra medeniyet sahasında bizden çok daha tecrübeli ve ileri durumda olan memleketleri bile yıldırdığı düşünülecek olursa, Osmanlı gibi Avrupa usulü muamelelerle yeni yeni tanışan ve vâkıf olmayan bir milletin işlerinde ne denli yok edici olabileceğini dile getirmiş, *"Bâhusus (hele) Osmanlı anâsır-ı müslimesinin iktisâdiyen ne kadar muhtâc-ı terakki ve tekâmül olduğu düşünülürse, inhisârın âdetâ iktisâdiyen hayât-ı milliyeyi tevkîf edeceği tahakkuk eder. İşte Siyonistler, Osmanlı anâsır-ı müslimesinin bu hususâttaki tecrübesizliğini nazar-ı dikkate alarak meydanı boş bulmuşlar ve azîm bir inhisâr meydâna getirmişlerdir."* sözleriyle ekonomi üzerinden örneklemiştir.

Söylemlerini ekonomi üzerinden sürdüren Ahmed Hilmi, genel hatlarıyla Osmanlı ülkesindeki Siyonist inhisarın etkilerinden bahsetmeye devam etmiştir. Memleketin durumunu cin çarpmış betimlemesiyle tarifleyen Ahmed Hilmi, ortada görünür bir şey yokken yarattığı tahribatın aşikar olduğunu sözlerine eklemiştir. *"Hele inhisârın bazı muâmelâtı dolayısıyla, gerek bir takım işler ve gerek isimler meydâna çıkmıştı. Cesim tuhâfiye mağazaları ve emsâli gibi ikinci derecelik işleri diğer bir makalemize bırakacağız, şimdilik büyüklerinden ve inhisârın ancak hutût-i umumiyyesinden bahse makalemizin tahammülü var. Mübâya'ât-ı (satın almalar) resmiyeyi tedkîk etsek, işin içinde Siyonist inhisârın parmağını görürüz. Hükümet bir şey satsa, iş yine inhisâr menfaatine yapılmıştır. Köhne topların suret-i bey'i (satmak), köhne vapurların şekl-i müzâyedesi (arttırma) ve Taksim Kışlası'nın satılmak istenilmesi gibi. Siyonistlerin işine gelmeyen âdemlerin muâmelât-ı umûmiyyede yeri yok idi. Velhâsıl memleketin müslümanlara mahsus uruk-i iktisâdiyesi tamamen bu azîm inhisârın elinde idi."* diyen Ahmed Hilmi, Osmanlı ya da Türkiye namıyla kurulan şirket, banka vb. iktisadi teşebbüslerin de sadece Osmanlı sermayesinin Siyonist hazinesine hizmet etmesi için yine kendileri tarafından teşkil edildiği kanısını dile getirmiştir. Siyonist inhisarın emellerinin yalnızca iktisadi teşebbüslerle sınırlı kalmadığını da şu sözlerle aktarmıştır: *"Lakin inhisâr yalnız bu sahaya münhasır kalmıyordu. Siyonistler, siyâset ve idâre-i memleket sahasında dahi*

bir inhisâr şu'besi yapmak lüzumunu hissetmişler ve ibtidâları (başlangıç) safvet-i amâl ve niyetleri şübhesiz olan İttihâd ve Terakki'nin en sevimli ve nüfuzlu erkânından bulunan bazı tecrübesiz vatandaşlarımızı, hissen ve cibilleten (huy, yaratılış) hemhalleri (aynı halde olan) olan bir iki kurnaz vâsıta ile tuzaklarına düşürmüşlerdi." Memleketin kötü gidişatından sorumlu tuttuğu şirket-i inhisariyenin ortaya çıkışını da bu sözlerle açıklayan Ahmed Hilmi, inhisar-i umuminin siyasi faaliyetlerini uzun uzadıya tetkik etmek gerektiğini ve bu konuyu bir sonraki makalede tahlil edeceğini belirterek yazısını sonlandırmıştır.

Bir önceki makalede Siyonistlerin ekonomi üzerindeki etkilerini aktaran Ahmed Hilmi son bölümünde de belirttiği gibi yazı dizisinin bu bölümünü siyaset üzerindeki etkilerine ayırmıştır. *Hikmet* gazetesinin onuncu nüshasında yayınlanan "Siyonist siyaset-i menhusesi V siyaset ve idare" başlıklı bu bölümde[234] Siyonistlerin çalışma usullerine ilişkin bazı bilgiler vermiş ve en büyük mahareti inhisarın siyaset ve idareye tatbikinde gösterildiğini ifade etmiştir. İdarenin iki ayrı kolu olduğundan bahisle *"Bunun birisi 'hafi teşkilat' ve diğeri 'teşkilât-ı resmiye'dir. Hafi teşkilâtın gâye-i hayâliyesi, bütün mecâmi-i (toplantı yerleri) milliyeyi, bütün kuvvâ-yı yed-i inhisâr ve mutlâkiyete almak idi. Teşkilât-ı resmiyede gözetilen gâye ise, hiçbir mugâyeret ve muhâlefet gösteremeyerek mutâva'atın (tabi olma) bütün ma'nâsıyla sâkitâne (sessizce) işleyecek bir mâkine vücuda getirilmesi idi. Teşkilât-ı hafiyyeyi dahi ikiye ayırabiliriz. Birisi 'iç' diğeri 'için içi' olmak üzere yekdiğeriyle ba'zen ve kısmen temâs eder bir mihanikiyyet (makine gibi cansız şeyler) idi."* açıklamasını yapan Ahmed Hilmi, "için içi"yle kast olunanın bizzat Siyonist cemiyeti liderleri, "iç"in ise şirket-i inhisariyede bulunan bazı kişilerle kimliği bilinmeyen bir takım Siyonistler olduğunu yazmıştır. Siyonistlerin bir yandan kendilerini gizlemeye çalışırken bir yandan da hem şu andaki idarecileri hem de gelecekte yönetimi elinde bulunduracak kişileri tasarrufları altında tutabilmek ve öte taraftan da eylemlerini tatbik edebilmek üzere Farmasonluğu teşvik ve tanzim ederek her yerde kulüpler açtıklarından bahsetmiştir. Ahmed Hilmi, bu mekanizmanın başlangıçta mevcudiyetini hissettirmeden işlediğini söyledikten sonra *"Eğer Siyonistler, müşevveş (karışık) bir hayâle, layetenâhi (sonsuz) bir nahvet (kibir, büyüklenme) ve tecâvüze, İbrâni ırkının müktesebât-ı tarihiyyesinden olan asabi harekâta mâlik olmasaydılar, son derece mahâretle kurdukları şu mâkine, sessiz sadâsız işler giderdi. Lakin bir taraftan onların isti'câli (acele etmek), diğer taraftan intihâb ettikleri âdemlerin beceriksizliği veçhile (yönüyle), az bir müddet sonra*

[234] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonist siyaset-i menhusesi V siyaset ve idare, **Hikmet**, No.10, 28 Temmuz 1328 (Rumi) 10 Ağustos 1912, s.1-2

makinenin, din, ictimâiyat, an'ane, temâyül vesâire gibi havâil ile müsâdemesini mucib olmağa başladı. İdâre makinesinin planı mucebince bütün umur-i devlet ve hutût-i siyâset, siyonistlerin çizdikleri bir plan dâiresinde 'iç'i teşkil eden eşhâs-ı resmiye tarafından, sanki onlar tarafından yapılırmış gibi, tekrar edilecek ve işte bu suretle ortaya konanlar, nizâmlar, usûller ve neler neler konulacaktı." diyerek gerek Siyonistlerin kendi zaaflarının ve gerekse seçtikleri kişilerin beceriksizliği gibi etkenlerle sekteye uğradıklarını ifade etmiştir. Siyonistlerin kurmuş olduğu Siyonist fikir ve emellerini tatbik ve Siyonist kuvvetini tesis için her fırsatta "yaşasın Osmanlılar" diye bağıran mekanizmanın iki kısımdan oluşan icra ordusunun ilk kısmını ayan, mebus, vükela ve matbuat gibi idarenin temel unsurları oluştururken ikinci kısmını ise tüccar, sarraf, banker, muharrir, muallim gibi farklı meslek mensuplarından Musevi, Hıristiyan ve Müslümanlardan müteşekkil kişiler oluşturmaktadır. Ahmed Hilmi, bu bilgileri verdikten sonra devam eder: *"Acaba şirket-i inhisâriye nâmıyla İttihâd ve Terakki kitlesinden temâyüz (kendini göstermek) eden âdemler nasıl dehşetli bir avuç içine alındıklarını fark etmişler mi idi? Biz iddiâ ederiz ki bir veya ikisinden mâ'adâsı bu dehşetli hakikata vâkıf değil idiler. Onların ne zekâsı, ne tahsil ve ne de hiss-i samimisi bunu tefrik (ayırd etmek) edecek derecede değil idiler. Siyonistlerin müthiş kudret irâdesi, layuhsa (pek çok) vesâiti, büyük serveti onları manyatizma etmiş ve irâde ve tefekkürlerini ellerinden almış idi. Hatta iddiâ ederiz ki belki iki dânesinden mâ'adâsı gâh Türklüğü takviye etmek, gâh efkâr-ı İslâmı tevhid eylemek, bazen mâni-i terakki olan taassubu ref' (kaldırma, lağvetme) ve ba'zen avâmil-i tedenniyi (aşağıya inme) def' (ortadan kaldırmak) gibi birer ma'nâlı maksada imâle edilmekle iğfâl olunmuştu."* Siyonistlerin etki alanına giren ve onların amaçlarına hizmet edenlerin şuursuzluk ve gafletini bu paragrafla aktardıktan sonra Siyonistlerin karşılarına çıkabilecek engeller hususundaki öngörülerinden bahsetmiştir. Bu engeller arasında Siyonist emellere hizmet eden kişilerin mali ve iktisadi konulara vâkıf olmaları, memleketin gücüne etki eden unsurlardan biri olan dinî hisler, kavmiyet fikirleri, Siyonistlere mukavemet edebilecek bir teşkilat-ı milliyeye sahip olan Rum, Ermeni ve Bulgar unsurların yanı sıra Arnavud ve Arap unsurlar da sayılmıştır. Hal böyle olunca da Siyonistler birbirine zıt olan bu unsurların etkilerini ortadan kaldırabilmek için birbirine uymayan pek çok fikri ortaya atıp tatbik etmeye mecbur kalmıştır.

Ahmed Hilmi şöyle devam eder: *"İlk makalemizde dediğimiz gibi bu fikirler, az zaman sonra yekdiğeriyle tesâdüf ve tesadüme (vuruşma, çarpışma) başladı... Siyonistler, memleketi şu bildirdiğimiz şekilde idâre içün bütün hesaplarını Türk kuvvetini isti'mâl (faydalanmak) üzerine kurmuşlardı. İşte Siyonistler, şirket-i inhisâriye nâmıyla bugün takbih-i (beğenmemek,*

kabahatli bulmak) umûmiye mazhar olan heyet azâsının ekserisini, bu nokta üzerinde yapılan dilfirîb (cazibeli) nazariyelerle aldattılar."

Bahsedilen nazariyeler o kadar cazibelidir ki Ahmed Hilmi, heyet-i inhisariye azasını aldandıkları için değil, aldandıklarını anlamadıkları ve memleketin içine düştüğü tehlikeyi göremedikleri için itham ettiklerini belirtmiştir. Siyonistlerin, Türklerin kavmiyetleriyle duydukları gurur ve muhabbeti ustaca şekillendirip onları helak edici bir zemine sevk ederken diğer unsurlarda ortaya çıkan milliyetçilik hislerine, bu hisleri yok edecek daha umumi bir fikirle karşılık vermek yerine aynı usulle mukavemeti tavsiye ettiklerinden bahsettikten sonra *"Vâkı'a bunu gizlemek üzere gâh İttihâd-ı anâsır, gâh anâsır-ı müslime ittihâdı, gâh Osmanlılık fikirleri ortaya atılıyorduysa da bu mütezâdd ve mütenâkız fikirlerin daha ilk hatve-i tatbikte çarpışmaması mümkün değildi."* diyerek şarkın saadetini değil kendi emellerinin gerçekleşmesini isteyen Siyonistlerin, en kudretli kişilerin bile şaşkınlığa uğrayacağı bu muammayı çözmekten çok uzak olduklarını belirtmiştir.

Tüm bunlar yaşanırken sadrazam Kamil Paşa'nın istiklal fikrini muhafaza etmesi görevden alınmasına sebep olmuş ve yönetimi bizzat ele almaya karar vermişlerdir. Ancak ortasında kaldıkları durum onları acınacak bir hale düşürmüştür. Ahmed Hilmi onuncu sayıdaki yazısını şöyle sonlandırmıştır: *"İşte, bir çok ihtirâsât dahi karışmış idi. Zannetmemeli ki ihtirâs ve tama', şirket-i inhisâriyeye hassdır. Hayır! Ma'ateessüf ekseriyet-i mütefekkirînin sıfat-ı kâşifesi ihtirâstır denilebilir. Kavmiyet fikirlerinin hücumu, ihtirasları memnun edemedikten tahassul (hasıl olmak) eden hücumlar, Avrupa siyasetine hemdem (canciğer arkadaş) olmayacak acemilikler, velhasıl bin türlü takaza (başa kakmak) zimâmdârânı azîm bir asabilikle mübtela etti. Artık herçibâd âbâd (her ne olursa olsun) diyerek kavmiyet fikirlerini imhâya ve şedid bir merkeziyetle mukâvemete karar verdiler. Lakin onlar, bütün istinâdgâhlarını, hatalarıyla birer birer gayb etmişlerdi. Nihâyet müessese-i Osmaniye'nin temeltaşı demek olan Türklüğü en müdhiş müşkilât ve mehâlike (tehlikeler) ma'rûz bir hâle getirdiğinden sonra sukut ettiler."*

Ahmed Hilmi, Osmanlı'yı meydana getiren ana unsur olan Türklüğü mercek altına alan ve Türk unsurunun yokluğa mahkum edildiği tarihsel süreci ortaya koyan yazı dizisinin bu bölümüne[235] *"Osmanlı İmparatorluğu'nun hâl ve istikbâli şu meselelerde mündemiçtir (içine*

[235] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonist siyaset-i menhusesi VI Türklüğün vaziyeti ve muvazene-i anasır, **Hikmet**, No.11, 29 Temmuz 1328 (Rumi) 11 Ağustos 1912, s.1-2

alınmış olan).” cümlesiyle giriş yaparak inkılap olmazdan evvel Türklerin millet-i hakime olduklarını *“Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nu teşkil ettikleri günden itibâren bütün anâsır-ı müslimeyi aynı hukuka mâlik tutmuşlar ve hatta onları kendi an’analeri dâiresinde ve kendi reisleriyle idâre etmişlerdi.”* diyerek ifade etmiştir. İnkılabın ardından ise meşrutiyet prensipleri genel olarak kabul edilmiş ve “millet-i hakime” ve “millet-i mahkume” ibareleri kaldırılarak muhtelif unsurlardan müteşekkil, eşitliğin hakim olduğu bir Osmanlı milleti meydana gelmiştir. Ve herkesçe kabul edilen gerçeğin Osmanlı birliğinin bozulmaması olduğu vurgulanmıştır. Ancak düşünceyle eylem arasında farklar olduğu ve icraat safhasında pek çok zorlukla karşılaşılacağı, İttihad ve Terakki’nin Türkler haricindeki mütefekkirlerin fikirlerinden uzaklaşmasıyla aradaki uçurumun giderek açılarak çirkin bir rekabete dönüşmesi *“Lakin kavliyâtla fiiliyât arasında dağlar kadar fark vardır. Nazariye olmak itibarıyla hiç kimsenin düçâr-ı itirâzı olmayan hususât, tatbika kalkışılınca bin türlü avârız (engel, noksan, arıza) ve havâile çârpâr. Şu hâlde samimi ve namuslu bir meşrutiyette her işi meşkuk va’adlere, mübhem (belli olmayan) cümlelere bağlamamak ve Türklüğün alacağı vaziyetle muvâzene-i anâsır meselesini her şeye takdimen halletmek icâb ederdi. Ma’ateessüf (yazık ki) bu mühim nokta-i nazar, belki de arz ettiği müşkilât sebebiyle, mezâlim bir şekilde bırakıldı. Geçen makalelerimizde tafsil eylediğimiz efkâr-ı mütezâdde, İT erkânını Türk'den mâ’adâ anâsır mütefekkirlerinden uzaklaştırdı. Arada hâsıl olan bürudet (soğukluk), her gün biraz daha ziyâdeleşerek artık son zamanlarda çirkin bir rekâbet şeklini almış ve çünkü her iki tarafın metâlib-i mütezâddesi çoğalmış idi.”* sözleriyle aktarılmıştır. Ahmed Hilmi, makalenin devamında Genç Türklerin Osmanlı unsurlarını Türkleştirmek ve Türk anasırını Osmanlıyı teşkil eden diğer unsurların zararına olacak şekilde menfaat sağlamakla itham edildiklerinden bahsettikten sonra İttihad ve Terakki erkanının Türklerden başka unsurların mütefekkirlerinden uzaklaşmaları ithamına tekrar değinerek bu ithamın ne derece sahih olduğunu sorgulamıştır: *“Zira bu davâya delil olarak ne getiriliyor? Eğer mutena (özenilmiş, ihtimam edilmiş) işlerde ekseriyetle Türk unsuru mensuplarının bulunması ise bu tarafgirlik, Türklük nâmına değil, cemiyet ve fırka nâmına yapıldı. Bu da Türklerden ekseri erbâb-ı iktidârın tamamen işlerden uzaklaştırılmasıyla sâbittir. Muhakkak olan şurası ki Siyonistler, metâlib-i anâsırdan son derece sinirlenen erkân-ı cemiyeti bir nev’i Türk nasyonalizmasına imâle etmişlerse de bundaki maksadları Türklerin hayrı değil, kendi entrikalarını terviç (geçerli kılmak) için Türkleri istihdâm etmeyi tasmim (kaçınmamak) etmelerinden ileri gelmiş idi.”*

Genç Türklerin Türk unsurunu sair unsurların zararına menfaatdar ettikleri iddiası için ise *"İşte leh ve aleyhde, her kim tarafından olursa olsun, dermeyân edildiği takdirde merâretli (acı, tatsız) kahkahalarla telakki edilecek da'vâların birincisi budur. Zerre kadar insaf ve vicdânı olanlar itirâf etmelidir ki eski idâre-i müstebideden en fazla zarar çeken Türkler olduğu gibi inkılâbdan sonra dahi en büyük zararlara uğrayan yine Türkler oldu."* saptamasını yapmış ve son bir asır içerisinde Osmanlı İmparatorluğu dahilindeki Türkleri tamamen yok etmek için Siyonist siyaseti icabı Türkleri alkışlamanın yeterli olduğunu vurgulamıştır. Türklerin Osmanlı'yı oluşturan diğer unsurlar arasında en büyük sıkıntılara maruz kalan unsur olduğunu iddia eden Ahmed Hilmi, Yemen'den gelen ve geçmişte neşretme imkanı bulunamayan mektuplardan alıntıladığı bir örnekle bu iddiasını desteklemiştir. *"Edviye (ilaç) ve tabib noksanından, vesâit fıkdânından hâsıl olan emrâz (marazlar, hastalıklar), 20000 kadar Türk'ün düşman yüzü görmeyerek hâk-i helâke sürülmesini mucib oldu."* Bu bilgiyi verdikten sonra meşrutiyetin ilanından sonraki dört sene zarfında da uygulanan fena siyaset nedeniyle toplamda elli bin kadar Türk'ün yok olduğunu dile getirmiştir: *"Bir unsur içün bu elli bin kulun dört sene gibi az bir müddette sırf dâhili iğtişâşâtta mahvından daha müdhiş ne olabilir? Üç asırdır temâdi (devam etmek) eden muhârebelerin, ihtilâllerin, sefâletlerin en büyük sıkleti (ağırlık) hep Türk unsurunun düş-i ma'sumuna tahmil (yüklemek, taşıtmak) edildi. 'Bir Türk gibi kuvvetli' darb-ı meselenin bâis-i icâdı olan Türkler nihâyet ekseriyetle ..., cılız, ırsen emrâz-ı adîdeye mâlik bir unsur hâline girdi."* Böyle bir durum içerisinde olan Türkler için onları dahili ya da harici bir husumete maruz bırakmayacak doğru bir siyaset ile çalışmak, kazanmak ve gelişme imkanı bulup günden güne boşalan saflarını doldurmaktan başka bir çıkar yol olmadığını; Türkleri destekleyen bir siyasetin de ancak bu şekilde olacağını da makalesinde dile getiren Ahmed Hilmi Türklerin son üç asırdır icra edilen yanlış ve hatta fena siyaset nedeniyle kullanıldıklarını, eza ve mihnet çektiklerini ve aynı siyaseti son tahlilde Siyonistlerin icra etmeye başladığını şöyle ifade etmiştir: *"Üç asırdır, re'skâra gelen ekseri sadrazamlar ve kabineleri azası demek olan arkadaşları, daima ma'nâsız ve çok def'a gaddâr ve mütedenni (gerileyen, aşağılanan) olan usûl-i hükümetlerini idâme içün Türk unsurunu bir seyf-i meslûl (kınından çekilmiş kılıç) gibi kullandılar. Bu fena idâre yer yer ihtilâller ve iğtişâşlar meydana getirdikçe sopa hizmetini Türklere gördürdüler. Her unsur, az çok terâkkiyât-ı iktisâdiye ve fikriye peyda edereken Türkler, dâhili muhârebe yerlerinde sürünmekle, fena bir idârenin âlet-i icrââtı olmakla vakit geçirdiler. Garip bir cilvedir ki en sonu, bu eski ve mekruh siyâseti Siyonistler kabul ve tatbike başladılar!"* Osmanlı'nın ana unsuru ve yüzyıllar boyu millet-i

hakimesi olan Türklerin son dönemde anasır-ı Osmaniye'nin en fazla hırpalanan ve yardıma muhtaç unsuru haline geldiğini tekrarlayan Ahmed Hilmi, bu durumu görerek hala Türklere hizmet edildiği düşüncesini savunanlara bunun ne denli manasız ve zalimane bir düşünce olduğunu hatırlatarak devam etmiştir: *"Hayâlâta kapılmak, hayâlât uğurunda bu muti' (itaatkar) ve şeci' (kahraman) unsuru şehrâh-ı (doğru ve açık yol) saadetten ayırmak, onu her gün ve bilâ sebep yeni bir mezbahaya sürüklemek, sorarız, Türkleri sevmek midir? İşte hakikât-ı hâl budur. Efsus ki (yazık) bu hakikât hâlâ itirâf ediliyor, ve her iki taraf ya'ni gerek Jön Türklük nâmına hareket edenler ve gerek Türkleştirmek siyâseti vâr sanıp şikâyet eyleyenler, bu celi (aşikar) hakikatı görmüyor. 'Mahâretsiz bir siyâset, düşüncesiz bir hareket' cümlelerinde mecmû' (bütün) ve mündemiç (içine alınmış olan) olan hâdisât tâli-nâsâzımız icâbı olmalı ki: Bir Türk-Arab, bir Türk-Arnavud, bir Türk-Rum, bir Türk-Bulgar meselesi şekline sokuluyor! Lakin artık Türkler, ister Genç Türkler olsun, ister eski Türkler olsun, hem vahdet-i Osmâniye ve hem kendi unsurları nâmına biraz daha itidâl ile düşünmelidirler."*

Dizinin yedinci yazısı[236] makale sebebiyle zaruri olarak bahsedilen Musevi ve şebih Musevilerin mevzu bahis olan kişilerle alakası olmayıp, makalenin belli bir meslek erbabına isnad edildiğini, bi'taraf vatandaşlara rücu ettirilemeyeceği ihtarıyla başlamıştır. İttihad ve Terakki muhalifi tavrı herkesçe malum olmasına rağmen Ahmed Hilmi, makale içerisindeki tenkitlerin inhisar erbabına hitaben yapıldığını, İttihad ve Terakki'ye de bundan pay çıkarılmaması gerektiğini de belirtmiştir.

"Cemiyet-i hafiyye, en büyük mahâreti, beşeriyetin hâlet-i ruhiyesini hayâlâttan âri (uzak) ve sırf ameli bir suretle tahlilde gösterir. Gnostikler, Batınîler, Tanpliyeler (tampliye), Masonlar, Karbonârîler ve Siyonistlerin tarihi tedkik olunursa, bu hakikat gözlere çarpar." dedikten sonra Siyonist cemiyetinin gizli cemiyyetler arasında sayılmasına itiraz edenler olabileceğini belirtmiş, ancak Siyonistlerin emelleri ve amelleri itibarıyla gizli bir cemiyet olarak değerlendirileceğini ifade etmiştir. Siyonistlerin Doğu'da kabul ettirdikleri franmasonluğa karşı Avrupa franmasonlarının soğuk ve çekimser durmasının Siyonistlerin maksatlarına ulaşmak için franmasonluğu da kullandıklarına bir delil olduğunu belirtmesinin akabinde *"Siyonistlerin Masonluk perdesi altında oynadıkları oyunun en mühim safahâtından biri de ifsâd ve itmâ' usûlüdür."* demiştir. Siyonistler, cesaret ve teşebbüsle kendini gösteren

[236] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonist siyaset-i menhusesi VII İfsad ve idma'", **Hikmet**, No.14, 1 Ağustos 1328 (Rumi) 14 Ağustos 1912, s.1

gençleri emelleri doğrultusunda kullanmak için maddi anlamda dünyevi zevkleri, onları hırslandıracak manzaraları bir şekilde göstererek gencin içinde bulunduğu vaziyetle, içinde bulunmak isteyeceği vaziyet arasındaki farkı gösterirken öte yandan da "hürriyet, kemalet, aşk-ı insaniyet" gibi kavramlarla vazifelerinin tarifini yapmaktadır. Tüm bunları yaparken de maneviyattan uzaklaştırıp istedikleri tahribatı gerçekleştirebilmek için *"an'ane-i milliye ve kuyud-i (kayıt) ahlakiyeden bir takımı"* terakki etmiş bir kişinin uzak durması gereken eskimiş hükmü kalmamış unsurlar olarak tasvir etmektedir. Böylelikle de ruh üzerinde yavaş yavaş fakat dehşet veren bir tahribat ortaya çıktığını dile getiren Ahmed Hilmi usulün işleyişini detaylı bir şekilde anlatmıştır: *"... Sonra o gence, henüz müstehak olmadığı bir mevki', bir vaziyet, bir servet temin edilir. Genç, bunlara müstehak olmadığını, bunların bir lütuf ve mevhibe (bağış, hediye) bulunduğunu ve şunları muhafaza için istihkâkın ve istihkâk (layık olma, hak etme) için de sıdk (doğruluk, kalp temizliği) ve itâ'atin lâzım olduğunu derk (algılama, kavrama) eder. Artık genç, tuzağa düşmüş, vicdân ve makderetini (kudret) satmış sayılır. Şurasını da söyleyelim ki nâsıl bir esârete düştüğünü derk etmeyenler, edenlerden daha çok olur ve asıl acınacak zavallılarda bunlardır. Böyle bir genç, artık günden güne düştüğü girdabın umkuna (derinlik) doğru bir kat daha batar. Eğer kendisinde ihtirâs, desâtir-i ahlakiyeye galebe edecek derecede ise, bu ihtirâs okşânır, kendisinden beklenen hizmetler daha büyür ve çoğalır ve çok kere artık girdiği küreyveden (yuvarlak) çıkamayacak bir hâle gelir ki matlûb (istek) da budur. Böyleleri çok oldukça, diğerlerine karşı 'mehere' (mahirler, ustalar) rolünü ifâ ederler. Onları görenler, eski ve yeni hallerini mukâyese edenler, bu birden bire parlamanın esbâbını öğrenmeye çalışırlar. Zâten meherelerin en büyük vazifesi taraftar ve hizmetkâr kazanmak olduğundan propagandacı olurlar ve adına vaziyetlerini gizlemeyi lüzumsuz bulurlar. Böyle gençlerin bulunduğu muhitte, şiddetli bir ihtirâs, hased ve gıpta illet-i sâriyesi (bulaşıcı) peydâ olur. Artık herkes anlar ki dıyk-ı (darlık) maişetten sefâletten kurtulmak, âmir olmak için intisabdan başka çâre yoktur."*

Ahmed Hilmi'ye göre hal böyleyken pek çok ihtiyacı ve rahat bir yaşam özlemi olan genç bir kişinin önce fakir ve verimsiz bir muhitteyken ardından bir gruba mensup olmak vasıtasıyla tüm bu beklentilerine kavuşması hem eski mabeyn intisabını, hem meşrutiyet sonrası vuku bulan şirket intisabını ve hem de ikisi arasında ortak payda olan *"muhit-i ifsad (fitne) ve idma'ı (kanatma)"* anlamaya yardımcı olacaktır. İfsad ve idma' siyasetinin hükümetçe düstur olarak kabul edilmesi, inkılapla beraber memlekette kanaat ve fedakarlık devri başlaması beklenirken tam aksine bir ihtiras ve açgözlülük dönemine girilmesine neden olmuştur. Ahmed Hilmi

ordudan memurlara, ilmiye sınıfından gazeteciliğe ve hatta neredeyse toplumu oluşturan tüm meslek mensuplarına kadar memleketin tamamına sirayet eden bu bu çirkin ve fena usulün neredeyse bir milletin mahvına ve kaybına neden olacağını ifade ederek makaleyi sonlandırmıştır: *"Bu mekruh usûl-i mülkiyeye, orduya, ilmiyeye, maarife, gazeteciliğe, hatta esnâf ve hamallara kadar bütün sunûf-i ictimâ'iyyeye teşmîl (kapsama) olunmağa çalışıldı. Yedi başlı bir ejderha hurâfesinin medeni bir hakikatı olan bir tarz-ı siyâset, zavallı muhitimizde öyle mesmum (zehirli) bir hava gibi esdi ki eğer kuvve-i milliye bir ejderha seyf-i rehâkârını (kurtarıcı kılıç) atıl bıraksaydı bu ejder-i heft-ser (yedi başlı ejderha) bütün bakâyâ-yı (fazlalık) mahasinimizi (iyilikler) de yutacak ve bizi ihtirâs yüzünden vatanını kemirmekle meşgul bir sibâ' (yırtıcı hayvan) sürüsüne çevirecekti! Muhitimizin zâten eskiden beri irtişâ (rüşvet almak), irtikâb (bir makamı alet ederek hakkı olmayanı almak), kayırma ve emsâli şeylere ne derece müsâ'id olduğunu herkes bilir. İhsân, hediye ve caize sâire suretlerinin şarkta bir nev' kesb-i (kazanç) meşru' şeklini aldığı da ma'lum. Şu kadar ki bunlar, çok kimse tarafından arzu edildiği hâlde zâhiren herkesçe merdûd (reddolunmuş) idi. Sonraları ise aynı şeyler, garib bir boya ile diğer bir renge boyandı... Artık kelimelerin ma'nâsı kaybolmuş idi... Az daha millet de kayboluyordu."*

Ahmed Hilmi yazı dizisinin sekizinci bölümünde[237] memlekette hüküm süren Siyonist siyasetin en önemli dayanaklarından olan propagandayı irdeler. tefrikanın sekizinci yazısı olarak yayınlanmıştır. Propagandayı her asır ve her medeniyette en fazla tahribatı veren en dehşetli sessiz silah olarak tanımlayan Ahmed Hilmi, propaganda silahını kullanmayı bilenlerin karşısında mukavemet gösterebilecek bir güç olmadığını belirterek bundan ötürü de propagandayı yapanlarca muvaffakiyetin de kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Tıpkı her dönemde olduğu gibi içinde bulunulan dönemde de beşeriyeti tahakküm altında tutmak isteyenlerin bu silahı kullandıklarını, bu savaş sonucunda özellikle de temiz insanların çoğunluğunu oluşturduğu toplumlarda propagandanın elim sonuçları olduğunu söyledikten sonra *"Bu, öyle bir ejder-i melanettir ki savletini (saldırma), ancak onun dendâne-i (diş) vahşetine düşenler bilir!"* diyerek makalenin ilerleyen bölümlerinde cemiyet-i hafiyyenin uyguladığı bu usulü örneklendireceğini ifade etmiştir: *"Farz edelim ki bir cemiyet-i hafiyyenin âmâline engel olan bir Mösyö Pol vâr. Bu adam işgâl ettiği mevki' itibarıyla mühim. Sözü nâfiz. Namuslu ve muhterem. Cemiyet-i hafiyye, bu âdemi kendi âmâline hizmet ettirmekten me'yûs*

[237] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonist siyaset-i menhusesi VIII Propaganda", **Hikmet**, No.16, 3 Ağustos 1328 (Rumi) 16 Ağustos 1912, s.2

(ümitsiz). O halde ne yapar? Derhâl propagandaya müracaat eder. Kimin tarafından işâ'â edildiği bilinmeyen bir suretle hareket ettiği ve herkesin zannına rağmen devrâna başlar. Mösyö Pol'un, sin (yaş) ve mevki'ine yakışmaz bir suretle hareket ettiği ve herkesin zannına rağmen para kuvvetiyle bir takım ma'sûm kızların ırzını hetk (rezil etmek) ettiği duyulmaya başlar. Tesâdüfen de Pol'ün evinde bir hizmetçi kız varsa, söz canlanır. Mamafih indel-icâb (icap ettiği zaman) kız para ile veya sâir bir suretle iknâ' edilerek herife iftirâ da ettirilir. Biraz sonra diğer bir şâyi'a başlar, bu def'a Mösyö Pol'un gençliğinde hayatı bir başka şekilde tasvir edilir. İlk kazandığı paraların gayr-i meşrû' muâmelât mahsûlü olduğu söylenir. Velev ki hiç kumar oynamasa, yine gizlice kumâr oynadığından, heva (nefsin arzusu) oyunlarında milyonlar gayb ettiğinden bahis edilir. Zavallı herifin ne evlâdı, ne zevcesi ve ne akrâbâsı levt-i (yapışmak) iftirâdan kurtulabilir. Bütün bu azviyât (yalanlar, iftiralar) ve müftereyât (başkasının üstüne atılan kabahatler) o kadar mâhirâne, o kadar sebâtkârâne suretle yapılır ki bu kadar medîd (uzun süren) telkinât, halkın zihni üzerinde nihâyet mühim tereddüdler, şüpheler, su'i nazarlar îkâ' eder. İşin içine kitle-i avâmın sıfat-ı kâşifesi olan manzûme yani, hased, buğz, kin vesâirede karışarak propagandaya yardım eder. Zavallı Mösyö Pol da bu gizli düşmanın görünmez hücumlarına mukâvemet edemeyerek ma'nen mahv olur gider."

Soyut olarak bu örneklemeyi yapan Ahmed Hilmi, bu usulle pek çoklarının maddi manevi mahva sürüklendiğini, cemiyet-i hafiyeye mensup pek çok zengin ve güçlü kişinin varlığının propaganda usulünün başarılı olmasını sağlayan etkenlerin başında geldiğini, hafi cemiyetlerin alimi cahil, cahili alim göstermelerinin görülmemiş iş olmadığını, bu şekilde yapılan propagandanın kötü tesirinden sıyrılmayı başarmanın çok nadir olabildiğini dile getirmiştir. Propagandaya maruz kalan bir kişinin mazisinde olabilecek en ufacık bir hatanın bile propaganda yapan kişilerin işini kolaylaştırdığını, bu hatanın adeta bir yular gibi elde tutularak istenilenin yaptırıldığını *"Propagandaya ma'rûz kalan bir adamın cem'iyyât-ı mâziyesinde ufak, büyük bir hata varsa, iş daha kolaylaşır. Bu hata, cemiyet-i hafiyye tarafından zimâm-ı mutâva'at (tabi olma) gibi elde tutulur. Zavallı âdem, istiklâl-i vicdân göstermek istedikçe, zimam, sert ve kavi (sağlam) bir el ile çekilir. Eğer itâ'at göstermemek gibi bir fazilet izhâr (meydana çıkmak) ederse, kabahât-ı mâziyesi teşhir ve i'lân edilir, lekelenir. Ve ba'zen de mahv olur. Bazen ise ufak bir kabahatinin meydana çıkmasını arzu etmeyen zavallılar görülmüştür ki onun sırrı mukâbilinde dehşetli cinâyetlere âlet edilmiş gitmiştir."* sözleriyle aktararak propagandanın batırma kısmının açıklamasını tamamlamıştır.

Propagandanın yüceltme kısmına gelince yukarıda bahsolunanın tam aksi bir yaklaşım izlendiği görülmektedir. Nasıl ki bir kişiyi batırmak için ona çeşitli kabahatler ve ayıplar isnat ediliyordu; çıkarmak için de pek çok meziyetler ve faziletler yakıştırılıp tüm faziletlerin bahsi geçen kişide toplandığına inandırmak için propagandaya başlanır. *"Farz edelim ki yemlik olarak öne sürülecek bir âdem Mösyö Piyerdir. Derhâl Mösyö Piyer'in gizli faziletleri bir takım taam-dideleri tarafından işâ'a (yaymak, duyurmak) olunur. Mösyö Piyer, bir zavallı medyunun (borçlu) gizlice imdâdına yetişmiş. Mösyö Piyer, meğer pek dindâr ve ahlaklı bir âdem imiş, bunu da nasılsa bir hâinin dâm-ı iğfâline düşen bir kızcağızı baş göz etmekle isbât etmiş. Velhasıl Mösyö Piyer, artık başlar üzerine çıkarılır. Bir câhili âlim tanıtmak mı lâzım? Bu da kolay. Derhâl herifin fazlı, fikri, olmayan eserleri, sânihâtı medh edilir. Züğürtler, biraz propaganda ve biraz sermâye ile banker, tâcir olur. Bazen çıkarılan bir âdemi düşürmek, veyahud düşürüleni çıkarmak lâzım gelir. Bundan kolayı da bir şey olmaz. Evvelki propagandaların eline 'Meğer ki... şaşılacak şey ki ... ne garip hâl ki...' gibi bir lafız ilâve olunur. Meğer aldanıyor muşuz, meğer ne fena imiş, yahud ne kadar iyi imiş."* Ahmed Hilmi propaganda usulleri arasında bir de yarı batırmak, yarı çıkarmak usulüne başvurulduğunu *"…ise de yine zararsızdır, ise de yine muzırdır."* gibi lafzlarla istedikleri etkiyi yaratmalarının mümkün olduğunu da satırlarında dile getirmiştir. Propagandayı icraya memur olan kişilerin her sınıfa mensup kişilerden olup her sınıf nezdinde icrayı vazife ettikleri; en sefil meyhanelerden tutun da en ali salonlara, ibadethanelerden tiyatrolara dek her yerde propaganda yaptıklarını söyledikten sonra artık propaganda adı verilen iğrenç ve zararlı silahın Osmanlı'da nasıl tatbik edildiğini anlamak için uzun uzun düşünmenin gereksiz olduğu, az biraz hatıralara bakmak suretiyle bile ne olduğunu idrak edebilmenin mümkün olduğundan ve pek yazık ki propagandanın etkisine kapılmayan kişilerinse pek az oluşundan şikayet etmiştir. *"Memleketimiz, Avrupa'nın bu gizli kirliliklerine pek yabancı kaldığından Siyonist propaganda usûlü sâf ahâli üzerinde dehşetli te'sirler yaptı. Nice çapkınları erbâb-ı fazilet, nice câhilleri âlim, nice haydudları kanu' (kanaatkar), nice yalancıları sıddık, nice gaddârları âdil, nice müstebidleri har zannettik. Tabiidir ki bunun aksine olarak nice zavallıları gönlümüzün nefret ve ikrâhı altında ezdik. Artık bundan sonra ahâlimiz biraz gözünü açar da 'söyleyene değil, biraz da söyletene' bakarsa, eskisi kadar aldanmaz."* şeklinde bir serzenişle ve de uyarıyla makalenin sonunu getiren Ahmed Hilmi, son olarak da propagandanın etkisini tamamıyla bertaraf etmenin mümkün olmadığı, bunun sebebinin ise telkinin etkisine karşı koyabilecek güçte olanların beşeriyetin çok küçük bir kısmını oluşturması olduğunu söylemiştir.

Ahmed Hilmi, Siyonistlerin uyguladığı göz boyama siyasetini ve matbuatın buna desteğini tenkit ettiği dokuzuncu yazısında[238] halkın baskı yönetimi döneminde maruz kaldığı dönemden başlayarak son dönemde yaşananların değerlendirmesini yapmıştır. Baskı döneminin en belirgin özelliklerinden birinin milletin adeta esir muamelesi görüp hiçbir şeye karıştırılmaması olduğunu söyleyen Ahmed Hilmi *"Milletin, hükümet denilen manzûmedeki iştirâki, yalnız bâr-ı tekâlifi (vergi yükü) taşımaktan ve askerlik etmekten ibâret kalmıştı."* diyerek meşrutiyetin ilan edilmesiyle beraber o güne kadar tüm haklardan mahrum bırakılmış olan halkın bir anda rüşdünü ispatlayarak sahip olduklarını görme ve anlama çabasına girdiğini ifade etmiş ve bunun sonucunda karşılarına çıkan tabloyu şöyle tasvir etmiştir: *"Hâkimiyet-i milliye ilân edildiği gibi, önüne kadar mahcûr (hacir altına alınmış) ve mahrûm bırakılmış olan millet, sin-i rüşde vâsıl olarak zâlim ve sayddan (avlanma) kurtulan bir genç gibi, bütün bir sevinçle mülkünü tetkike koyuldu. Acaba ne gördü? Uzun bir idâre-i gadr ve i'tisâfın (zulüm, haksızlık) serâser (baştanbaşa) harâbezâra çevirdiği bir memleket, ekseriyet efrâdı pençe-i sefâlette inleyen bir millet!"* Bu manzara karşısında, nasıl ki alemde her şey amel ve aks-i amelden ibaretse, geçmişte maruz kaldığı zulüm karşısında inleyecek dermanı bile kalmayan millet devrin değişmesiyle haklarının ne olduğunu bilmedikleri, ama hakları olduğunu bildikleri için büyük isteklerde bulunmaya başlamıştır. Ahmed Hilmi'ye göre bu durumun müsebbibi devrin mütefekkirleri ve yönetimde olan mevki sahibi kişilerdir. Bu kişilerin halkı doğru şekilde aydınlatmak gibi bir görevleri olduğu halde içinde bulunulan durumu ve yapılması gerekeni *"Lakin va'ad ile incâz (yerine getirme) arasındaki mesâfe ve müşkilât düşünülürse, bu mevâ'idin kavilde kalacağı bedihi (açık, belli) idi. Bu bâbda yapılacak şey, bir taraftan hakikat-ı hâli millete anlatmak ve diğer taraftan yapılması mümkün olanları kemâl-i ciddiyetle saha-yı icrâya koymak idi."* sözleriyle ifade ettikten sonra bunun yerine avutma siyasetinin ortaya çıktığını eklemiştir. Ahmed Hilmi, bu siyasetin İttihad ve Terakki erkanının değil onları iktidar tuzağına düşürmüş olanların eseri olduğunu, bu kişilere göre göz boyama, süsleme ve avutma siyasetinin tertemiz bir vicdan ve saf bir kalbi muhafaza eden bir millet için cezbedici olduğunu da satırlarında belirtmiştir. Nitekim bu kişilerin düşüncelerinde yanılmadıklarını *"Fi'l-vâki' gösterdi de. İdâre-i devletin hangi şubesine göz atılsa bu şekl-i siyasetin eseri görülür. Maarife bakarsak, henüz tedrisât-ı ibtidâiyesi tanzim edilmeyen bir mektepte sultânîler açmak, avuç dolusu para sarfiyla yolsuz bir suretle Avrupa'ya talebe göndermek, sonu gelmez programları*

[238] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonist siyaset-i menhusesi Göz boyaması, süsleme ve efkar-ı milliyeyi iğfal ve işgal", **Hikmet**, No.19, 6 Ağustos 1328 (Rumi) 19 Ağustos 1912, s.3-4

yapmak, isimleri unutulacak kadar aded-i dürus (dersler) çoğaltmak, ilaahir (sonuna kadar) gibi şeyler görürüz. Umûr-i dâhiliyeye baksak, konferans veren vâliler, milletin izzet-i nefsini okşamakla avutmak vazifesinin ta'kib eden konferansçılar, yakarız yıkarız, dünyayı alt üst ederiz, kabilinden hitâbelerle efkârı heyecanlarla besleyen nâtıkaperdâzlar (düzgün ve tesirli söz söyleyen), mektep çocuklarına mütemâdiyen kasideler, marşlar okutmak ve asker kıyâfetine sokmak gibi cemileler (hoşa gitmek için yapılan hareket), tiyatro, kulüp ve kitapsız kütüphâne açmalar, müşâhede eyleriz. Nâfi'aya nazar etsek, kehkeşâne (samanyolu) kadar gideceği va'ad olunan ve umumi, hususi gibi dilfirîb (cazibeli) taksimata uğrayan ve inde'l-hesâb % 40 fazlasına ihâle dilen yollar, nâbedid (belirsiz, görünmez) elektrik tramvayları, nâbud (yok olan) köprüler ve limanlar, mevzu' nâmevcud sürü lâf ü güzâf görürüz." cümleleriyle aktarmıştır. Bu göz boyama ve süsleme siyasetinin en parlak örneklerininse tezahürat-ı milliye icab ettiğinde görüldüğünü bilhassa da milli bayramlar ve seçimlerde had safhaya ulaştığını; göze çarpan her şeyde tatbik edildiğini dile getirmiştir.

Ancak Ahmed Hilmi'ye göre, göz boyama siyasetinin en etkili uygulaması matbuat ve neşriyatta görülmektedir. Sultan Abdülhamit devrinde *"saye-i şahanede yağmur yağdı"* diyecek kadar sadakat gösteren gazeteler, bu kez de kendinden bekleneni yapmakta ve göz boyama yoluna gitmektedir. Bu duruma örnek olarak yine Yemen'de vuku bulan olayları aktarmıştır: *"Yemen'de bin türlü müşkilât boy gösteriyorken vak'anın ehemmiyeti taklil edile edile ale'l-ade bir kaç şekının (eşkıya) kafa tutması derecesine indiriliyordu. Hudeyde ve civarında asker ve levâzımâtını çıkaracak bir iskele yok iken, asker ve levâzım dalgıçların omuzunda ve binlerle sene evvel olduğu surette çıkarılırken, Yemen'de tabyasızlık, edviyesizlik (ilaç) ve levâzımât noksanından binlerle evlâd-ı vatan telef olup giderken dediğimiz matbûât, askerin mükemmel bir hâlde gönderildiğinden, esbâb-ı istirâhatlarının mükemmeliyetinden bahs ediyordu."* Olayların bu suretle matbuatta çarpıtılarak verildiğinden bahsederek; *"Velhâsıl günden güne müşkilât ve sefâlet-i iktisâdiye memleketin mecâmi-i hayatını kaplıyorken, her vâsıta ve her vesile ile saadet-i umumiyyenin tezâyüdünden (artma) bahis olunuyordu."* demiş ve matbuat yoluyla yapılan göz boyamanın ne derecelerde olduğunun anlaşılmasını istemiştir. Ahmed Hilmi, yapılmaması gereken her uygunsuz icraat ulvi bir amaç doğrultusunda, bir zaruret neticesinde yapılmış gibi gösterilerek farklı yöntemlerle de olsa, vatanın ve milletin yükselmesini isteyen kişilerin göz boyama siyasetiyle kandırıldığını söylemiştir.

Ahmed Hilmi yazısında bu şekilde bir siyasetin Osmanlı ülkesinde uzun müddet uygulanabilir olmaktan uzak olduğunu da şöyle dile getirmiştir: *"Şu ta'rifâtımızdan her sâhib-i insâf anlar ki böyle bir siyâset Afrika çöllerindeki akvâm-ı ibtidâiyye üzerinde tatbik olunsa bile, Osmanlı ictimâiyâtı meydana getiren ve zekâvetle (zeki oluş, çabuk kavrama) mümtâz anasır-ı müslime ve gayr-i müslime üzerinde uzun müddet tatbik olunamaz ve iş bir iflâsa neticelenir."* Yaşanan son inkılabın sebeplerinden birinin de halkın zeka ve anlayış olarak kemale ermiş bir kısmının bu bahsedilen iflasın gerçekleştiğini ve herkesin göz boyama siyasetinin etkisinde kaldığının meydana çıktığını idrak etmesi olduğunu da sözlerine ekledikten sonra *"Lakin iflâs, kırılan ümidler kadar şiddetli oldu ve onu gizlemek değil, netâicini (neticeler) birâz hicâb-ı müsamaha ile örtmek imkânı bile kalmadı... Bundan sonrası içün gözümüzü açmalı ve her kime olursa olsun boyatmamalıyız. Bize çok va'ad edenlere karşı biraz ihtiyât gösterelim. Memleketimizde, hâriç ve dâhil itibarıyla, müşkilât pek çok ve bunların irtifâ'ı (yükselmek, terakki etmek) azîm himmetlere ve sürekli gayretlere muhtaçtır. Burasını merdçe itirâf edenler, bize makbul olmalıdır. Lakin kuru sözle ve sanki sihirbâz değneğiyle bu müşkilâtı kaldırmak iddiasında bulunanlar olursa, onlara karşı da biraz tevakki (çekinme, sakınma), selâmet-i milliyemiz icâbâtındandır."* şeklinde bir uyarıyla göz boyama siyaseti uygulayanlara karşı temkinli olmak gereğini tekrar ederek makaleyi sonlandırmıştır.

Siyonist siyasetinin kullandığı usullerin irdelenmeye devam edildiği yirmi birinci sayıdaki yazıda[239] Ahmed Hilmi bu kez de toplumun alt tabakalarını teşkil eden zevatın bu siyasete hizmet için ne şekilde kullanıldığını okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Ahmed Hilmi, toplumu etkisi altına almak için önceki makalelerde aktarıldığı üzere pek çok usul kullanan bu gizli teşkilatın tehdit unsurunu ne şekilde kullandığına açıklık getirilmesi için kaleme aldığı bu makalede toplum üzerinde tehdidin etkisinin zannedilenden çok daha fazla olduğunu; medeni bir toplumun hukukun korunması, şehirlerde asayişin temini ve şahısların güvence altında olması gibi pek çok şartın yerine getirilmesiyle kaim olabileceğini söyledikten sonra *"Bu şerâiti muhâfazayı hükümetler müteahhid ve kâfil iseler de tamamen muvaffak olamadıkları her gün sahife-i beşeriyeti gerileten karalıklarla sâbittir. Bir taraftan hey'et-i ictimâiyyenin suret-i teşekkül hâzırındaki noksanlar ve haksızlıklar, diğer taraftan beşeriyette ırsen ve 'atavizm' şekliyle gelen isti'dâdât-ı (yetenekler) muzırra cemiyet-i beşeriyenin bir 'rüsubât-ı (çöküntü) sefile'ye mâlik olmasını icâb etmiştir."* diyerek içinde bulunulan duruma açıklık getirmiştir.

[239] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonist siyaset-i menhusesi tehdit ve esafil-i beşeriyeti istihdam", **Hikmet**, No.21, 8 Ağustos 1328 (Rumi) 21 Ağustos 1912, s.1

'Rusubat-ı sefile' ile kastedilenin serseriler, külhanbeyleri ve apaşların oluşturduğu güruhun kanun ve cezadan korkmayan, normal bir vatandaşı dehşete düşüren hapis ya da benzeri cezayı bir nevi bulunduğu ortamdan uzaklaşmak gibi telakki eden ve hatta hapishaneyi imaret gibi addeden cemiyeti oluşturan değerlere itibar etmeyen kişilerden müteşekkil olduğunu anlattıktan sonra bu kişilerin özeliklerini anlatmaya devam eder: *"Bu güruh, âdâb-ı cemiyet, mevki' ve haysiyet halkın kîl u kâli (dedikodu), ahlâk ve fazâil gibi sunûf-i müreffehe-i ictimâ'iyi düşündüren şeylere beş pâre ehemmiyet vermez. Bilakis nice fazâyih (ayıplar, rezaletler) ve kabâih (kabahatler) vardır ki bu adamlara göre birer meziyet, birer fazilet hükmünü alır. Bu sınıf, zannolunduğundan daha pek ziyâde kuvvetli ma'ateessüf hele bizdeki mevcudu pek kesretlidir (sıklık, bolluk). Şarkın büyük şehirlerinde âpâşları (bu ta'biri bütün esâfil-i beşeriyeti ta'rif için kabul ediyoruz) şaşılacak bir derecede kesretlidir."*

Ahmed Hilmi daha sonra Kahire'de bulunduğu dönemde yaptığı bir hesaba göre muhtelif vaziyetlerdeki apaşların sayısının kırk bini aşkın olduğunu belirtmiş; apaş olarak tanımlanan kişilerin sadece fakir ya da işsizler arasında aranmamasını, zira bir mütefekkirin bile sıfatına bürünebilen, farklı sanat ya da mesleklerle iştigal ediyor gibi görünenlerin de bu gruba mensup olduğunu dile getirmiştir. *"Dükkânı olmayan esnâftan, gazetesi asla çıkmayan sâhib-i imtiyâzlara kadar bin çeşit apaş vardır. Her memleketin zâbıtası apaşların elinden âciz kalmaktadır. Bâhusus polisin kolaylıkla ele geçirebildiği apaş takımı, hırsızlık, yankesicilik, sarhoşluk gibi şeylerle meşgul olanlardır. Daha mühim, daha mekruh işlerle müştegil apaşlar, pek zorlukla ele geçer. Zâten ortada sâbit bir fiil olmadıkça kavânin-i adliyye ve inzibâtiye bu şerirlere (kötülük yapan) tatbik edilmediğinden polisin ve herkesin ma'lumu oldukları halde bile yine ağuş-i ictimâide ferih ve fahur yaşarlar."* Cümleleriyle bu kişilerden oluşan sınıfın her dönemde önem arz ederken; içinde bulunulan dönemde bu önemin dehşet verici boyutlara ulaştığına dikkat çekmiştir.

Ahmed Hilmi, özellikle de ihtilal ve inkılap gibi olaylarda bu sınıfın ön saflarda yer aldığı saptamasını *"Mufassal (izahlı) tarihleri ve bilhassa inkılap zamanlarına aid ve teferruata mütedâir anekdot nâmını alan asârı tedkik edenler bilir ki ihtilal ve inkılaplarda bu sınıfın tesiri şâyân-ı hayret sayılacak kadar büyüktür. Leh ve aleyhinde nümâyişler, şuriş (kargaşalık) ve arbede îkâ'ı ve nihâyet şehr-i ihtilallerinde ön ayak olma gibi işlerde en büyük rol, apâşlarındır."* şeklinde dile getirmiştir. Bu gibi işlerde istihdam edilmeleri ve yardımlarına ihtiyaç duyulması bu kişilerin eylemlerini meşru saymak manasına geldiğindendir ki büyük

fedakarlık göstererek icraatta bulunmaktadırlar. Cemiyyat-ı hafiyenin tehdit ve diğer bazı hususlarda kullandığı bu sınıf, Ahmed Hilmi tarafından bambaşka, bilinenin ötesinde olarak nitelenmiştir. Bu kişiler, hesaplarına hareket ettikleri şahıslar ortadan kalkarsa, gelir kapıları ve varlık sebepleri ortadan kalkacağından dolayı işlerine ve hizmet ettikleri kişilere sonsuz bir itaat ve sadakat göstermektedirler. Hayat-memat meselesi olarak addettikleri işleri hafiyelik, canilik, sobacılık, gürültücülük olsa da sahip oldukları rahat yaşayışı kaybetmemek adına ciddiyet ve gayretle çalışmaktadırlar. Ahmed Hilmi, makalenin başında toplumun tortusu olarak nitelendirdiği bu sınıfla alakalı bilgilendirmeyi yaptıktan sonra bu usulün Osmanlı ülkesindeki uygulamasının ne şekilde yapıldığını aktararak makaleyi bitirmiştir: "*İşte bizde dahi belki de en mühim âmil-i ictimâ'i ve siyâsi bu sınıf oldu. Gerçi kulüp teşkilâtı vesâire gibi resmî ve müzeyyen teşkilât yapılmamış ise de bunları dahi gizli bir nüfûzla idâre eden ve hele icrâ cihetlerine bakan her sınıfdan apaşları idi. Bunlar zimâmdârân-ı siyâsetin gizli kulları ve cemiyetin hafî icrââtı idiler. Bu usûlü bizde ta'kib ettiren dahi cem'iyyât-ı hafiyyenin bilcümle vesâitinden istifâde etmek yolunu bulan 'Siyonizm' idi. Apaşlardan bir takımı ise, diğer bir cemiyyet-i hafiyyeye dahi mensûb olmuşlardı. Tehdidâttan mâ'adâ propaganda işlerinde dahi apâşların büyük hizmeti olmuştur. Son intihâbâtta ise meydânı sopalı apaşlar tutmuşlar ve müntehib-i sânilerin ekserisini kaçırmışlar idi. İşte hafî cemiyetlerin en büyük kuvvetini meydâna getiren bu sınıf, eski zimâmdârânın iâde-i ikbâli derdiyle ve gerekse onlara mukâbele edecek efkâr-ı muhâlife erbâbının aynı usûle mürâca'at ıztırârında kalmaları, şekliyle, âpâşlar, hâlâ ictimâ'imizde mühim bir rol oynamaya med'uvv bulunmaktadır..."*

Siyonistlerin perde arkasında çevirdikleri gizli dolaplar ve ahlaksız kazancın örneklendirildiği bir sonraki makalede[240] bir anlamda İttihad ve Terakki erkanıyla Siyonist tüccarlar arasındaki gizli ilişkilere değinilmiştir. Ahmed Hilmi daha önceki bir makalesinde inhisarın kollarından bahsederken Siyonistlerin ve Siyonistlerce desteklenenlerin kol gezdiği ve onlarla rekabet etmeye kimsenin gücünün yetmediğini çünkü bu bahsedilen şahısların himaye edildiğini hatırlattıktan sonra bu kez de taahhüd ve iltizam konusunda geçmişte vuku bulduğu halde son dönemde men edilmeye çalışılan su'i-istismalattan birinin tesadüf eseri karşısına çıkması üzerine bu makaleyi kaleme aldığını belirtmiştir.

[240] Ahmed Hilmi, "Enzar-ı Millete: Siyonist siyaset-i menhusesi bir istitrad", **Hikmet**, No.22, 9 Ağustos 1328 (Rumi) 22 Ağustos 1912, s.2

İstanbul'da bulunan topçu, itfaiye ve süvari alaylarına hizmet veren hayvanların ihtiyacı için arpa alımı ihalesinde yaşananları *"Dersaadet'te bulunan topçu, itfâiye ve süvâri alayları hayvânâtı içün dâire-i âidesince 900000 kıyye (okka) arpa münâkasaya konulmuş ve numunesi mucebince ihâle olunmuştur. Bunun zâhirde müteahhidi yerli bir tüccâr idi. Lakin hakikatte malı tedârik eden biri Almanyalı ve diğeri Avusturyalı olmak üzere iki Musevi idi ki her ikisinin de Siyonist aile-i fikriyesinden olduğu muhakkaktır. Bu zâtların tedârik ettiği arpa numuneye muvâfık olmadıktan mâ'adâ hayvanlara yedirilmeyecek kadar adi olduğunu erbâb-ı fen bildirdiğinden Ağustos'un birinden beri verdikleri arpa red olunmakta imiş. Evet şimdi bu muzır ve kıymetsiz arpalar red olunabilir. Lakin şurasını iyi bilmeli ki eğer bu arpanın red olunacağını bilselerdi, bu iki kurnaz simsar elbette öyle bir arpa satın almaz ve 50-60 bin lira zarara girmez idi. Onlar arpanın kabul edileceğine emin idiler."* sözleriyle aktaran Ahmed Hilmi *"Filvâki' eski kabine re'skârda kalmış olsaydı erbâb-ı fennin mülahazası kaç para ederdi. Hiç. Ne kadar fena ve muzır olursa olsun arpa cebren kabul ettirilecek idi."* diyerek önceki dönemde Siyonist ilişkiler ağının ne kadar kuvvetli olduğuna vurgu yapmıştır. Hatta öyle ki *"devr-i acib"* (hayret veren acayip devir) olarak nitelediği dönemde bir çırağın, bir yamağın bile kimi zaman devlet ricalinden daha nüfuzlu ve sözü geçer olduğu da Ahmed Hilmi'nin iddialarındandır.

Ahmed Hilmi'ye göre bu durum herkesin malumu olduğu için ispatlamak için delil gerekmese de yine de iddiasını ispat için bir önceki sene yaşanan bir olayı aktararak Siyonist siyasetinin kendi yandaşlarının çıkarlarına hizmet adına madden ve manen zarar verici etkilerini göz önüne sermeye çalışmıştır. *"Geçen sene yine orduya verilen bir kumaş, boyası sahte ve nesci (dokuma) adi olduğu içün kimya gerek tahlil raporuna istinâden dâire-i aidesince reddolunmuş idi. Lakin sonra pek latif bir oyun oynandı. Müteahhid ki Times'ın tabir-i vechile bir şebhe-i Musevi idi, dâire-i âidesinden numuneyi istedi. Lakin musaddak (doğruluğu tasdik edilmiş) ve memhûr (mühürlenmiş) numune dâirede bulunmuyordu! Acaba ne olmuştu?.... Esrâr. Nihâyet çürük ve soluk kumaş bi'z-zarure kabul olundu."* Makalenin sonunda Ahmed Hilmi, ne yana bakılırsa bakılsın yapılan tüm işlerin altında Siyonist parmağının olduğu, böyle gittiği sürece de bu ve buna benzer pek çok hayret verici olayla karşılaşılacağı uyarısını yaptıktan sonra *"Lakin biz şimdiden söyleyelim ki: bu adamlar içün bize 'küre-i arzı ikiye yardılar' dense, yine taaccüp etmeyiz. Bunlar dehşetli adamlardır."* saptamasını yapmıştır.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin Özdemir mahlasıyla kaleme aldığı ve Siyonistlerle işbirliği yaptığı iddia edilen Cavid Bey'in fesh edilen mecliste yaptığı konuşma üzerinden bir eleştiri niteliğinde olan ve iki bölüm halinde yayımlanan "Bir hitabe-i tecavüz-amiz" başlıklı makalede[241] ise tarihte nadir görülecek şekilde kötü duruma düşmüş, pek çok olumsuz fiille suçlanmış bir siyasetçinin koca bir milleti hafife alarak adeta bir cahil cesaretiyle takındığı saldırgan üsluba değinilmiştir.

Böyle bir mevkiye gelen bir kişinin yerinde bir başkasının olması halinde idrak edebileceği, ama Cavid Bey'in farkında bile olmadığı durum şu sözlerle aktarılmıştır: *"Siyonistlerin samimi bir müttefiki ve en parlak âlet ve vâsıtası olmakla maznûn (zan altında bulunan) Câvid Bey yerinde diğer birisi olsaydı, altı mâh mukaddem, Times Gazetesi makalelerinden birinde yazılan şu sözleri görür ve iş ne derecelerde ileri götürdüğünü anlar da, hicâbından değilse de, gafletinin büyüklüğünden titrerdi."* Bu saptamadan sonra makaledeki sözlere yer verilmiştir: *"Türkiyânın mukadderâtı Mûsevilerle şebih Musevilerin altındadır."*Ardından memleketin kaderinin bir dönem gerçekten de Siyonistlerin elinde kaldığı ve vatanseverlerin mertçe gayretleriyle bu kaderin değiştirildiği ifade edilmiştir. Yazar, Cavid Bey'in böylesi feryat etmesini de bu kurtarılışın neticesi olarak görmüştür. Maliye nazırlığı görevinde bulunan Cavid Bey'in Siyonistlerle olan alakasının *"siyonistlerle hemdemlerinden (canciğer arkadaş) müteşekkil nâsıl bir iktisâdî haydud çetesinin murahhası"* ifadesiyle son derece ağır bir şekilde dile getirilmesinin yanı sıra, son derece saf duygularla söylenenlere inanan vatandaşların maliye hesapları uzmanlarca gözden geçirildiği takdirde gerçeği göreceklerine olan inanç vurgulanmıştır. O zamana dek de bazı gerçeklerin anlaşılabilmesi için fesh edilen mecliste yapılan uzun konuşmanın can alıcı noktalarının yazıda tahlil ve tenkit edileceği açıklamasına yer verildikten sonra Cavid Bey'in konuşmasından şu bölümü aktarmıştır: *"Memleketimizde 14 Nisan'dan beri devam ettiği hâlde idâre-i örfiyyenin tesirâtını kimse hissetmiyor, her şey muhaver layıkında cereyan etmekte devam ediyordu. Ne kadar sokaklarda asker görüyordunuz, ne süvarilerin piyâdelerin her tarafı tavaf eylediklerini müşâhede ediyordunuz, ne de bir çok erbâb-ı namusun ictimâgâhı olan kalblerin önünde 30-40 kişinin tarassud (gözetleme) ve teftiş vazifesini ifâ eylediklerini."* Cavid Bey'in idare-i örfiyyeye dair bu sözlerine dair eleştirisini dile getirirken *"Bilmeyiz ki zerre kadar insâfı olan bir vicdân, şu sözleri söyleyebilir mi?"* diyerek bu sözlerin gerçeği yansıtmadığını, yapılan

[241] Özdemir, "Son savlet: Bir hitabe-i tecavüz-amiz", **Hikmet**, No.7, 25 Temmuz 1328 (Rumi) 7 Ağustos 1912, s.1

uygulamalarla ezilmiş milletin, sürekli baskı ve tehdit altında olan muharrirlerle mütefekkirlerin oluşturduğu İstanbul'un adeta koca bir mezarlık haline geldiğini ifade etmiştir. "Ölü" bir halktan müteşekkil bir memlekette de tabii olarak askere ihtiyaç olmayacaktı. Cavid Bey'in, Sultan II. Abdülhamid dönemine atıfta bulunup *"33 sene mütemadiyen bu vatanın cesur, yiğit, genç evlâdından binlercesini menfâlarda, meclislerde, zindanlarda inlettikleri, denizlerin dibinde gark eyledikleri hâlde memlekette te'sîs-i meşrutiyet ettikten sonra..."* diyerek memleketi karanlıklardan aydınlıklara taşıyan meşrutiyeti tesis edenlere sahip çıkmış, onlarla aynı ideallere sahip olduklarını vurguladığına dikkat çekmeye çalışmıştır. Makalede bu iddialara cevaben, *"Siz de aynı usûle sâlik (bir yolda olan) olarak daha şiddetli bir suretle tırnâk sökmek, dayak atmak, habs ve nefy eylemek, propagandalarla şeref ve namusunu lekelemek gibi şekillerle yine o zavallı vatanının avâmil-i zindegisini (canlılık) imhâya çalıştınız."* denmiş, yapılan icraatların meşrutiyeti tesis etmek değil, istibdatın el değiştirmesini ispat eder nitelikte olduğuna vurgu yapılmıştır. Cavid Bey konuşmasına *"Fakat bu heyet-i hükümet emin olsun ki İttihâd ve Terakki'nin nâmuskâr olan evlâdları öyle tarassudâtlardan (gözetlemeler) ve teftişlerden değildir ki korkacaktır."* şeklinde devam ederek önceki söylemlerini destekler minvalde iddialarda bulunmuştur. Cavid Bey'in sarf ettiği bu iddialı sözler üzerine de *"Buna hiç kimsenin şübhesi yoktur. Yalnız İttihâd ve Terakki'nin ihtirâsperverân oğullarıyla onların âlet-i tahrik etmek istedikleri adamların biraz korkacağına ve rahat duracağına da şüphe yoktur. Eski İttihâd ve Terakki ile hâlâ bu keşmekeşte medhali olmayan İttihâdcılar, her medihaya (övgü) sezadır."* denilerek mutlakiyet düzenine son vererek meşrutiyetin mimarı olan İttihad ve Terakki ile İttihad ve Terakki'nin gerçekleştirmiş olduğu devrimin arkasına sığınarak geçmişte yaşanan baskıları bile unutturacak yeni bir baskı düzeni inşa edenlerin aynı kimseler olamayacağının açıkça görüldüğü ifade edilmiştir. İlk yazının sonunda tüm bunların aleni bir şekilde görülmesine rağmen Cavid Bey'in samimi İttihadçıları kandırmak maksatlı söylemlerinin yarattığı şaşkınlık dile getirilmiştir.

Ertesi gün yayınlanan nüshadaki makale[242] Cavid Bey'in eleştirilen umum İttihad ve Terakki'ymiş gibi bir yaygara koparttığı ancak durumun farklı olduğunu anlatan cümlelerle başlamıştır. Tepkilerin odağında Cavid Bey'in iddia ettiği gibi İttihad ve Terakki'nin değil, İttihad ve Terakki programını ayaklar altına alan memleketin mahvına neden olabilecek kişilerin olduğu şu sözlerle aktarılmıştır: *"Câvid Bey'in feryâdlarını işitenler, sanki bir hakiki*

[242] Özdemir, "Son savlet: Bir hitabe-i tecavüz-amiz", **Hikmet**, No.8, 26 Temmuz 1328 (Rumi) 8 Ağustos 1912, s.1-2

İttihâd ve Terakki'ye hücûm edilmiş olduğunu zannedecekler. Acaba ekseriyet-i uzmâ-yı (çok büyük) milletin kıyâm-ı hakiki İttihâd ve Terakki'ye midir? Mucib-i ihtilâl olan İttihâd programı mıdır? Yoksa bu programı ayaklar altına alanların su'i idârelerinden memleketin inkırâzına yüz tuttuğunu gören ve evvelce de bu hâli görüp de ittihâda zahîr olan zevâtın şirket-i inhisâriyeye karşı kıyâmı mıdır? Eğer Câvid burasını doğru görmeyecek kadar şinas ise millet de böyle bir noksan eseri yoktur." Cavid Bey'in konuşmasında İttihad ve Terakki mensuplarını kastederek zikrettiği *"Onları o zaman elbette bu heyet-i hükümetten daha kavmi olan hâkân-ı sâbıkın bütün âteşleri, bütün yıldırmaları korkutamamıştı."* ifadesine cevaben bu söylemi onaylayarak, bahsedilen şahısların mukaddes bir maksat uğruna hakka sığınan, milli ve manevi değerlerden kuvvet alan kişiler olduğunu dile getirdikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: "*Hâlâ bu mübârek hislerle müzeyyen âdemler vardır ki ister İttihâtçı olsun, ister sâdece Osmanlı olsun, vicdânında hiçbir leke görmediği içün hiçbir şey onları korkutamaz. İşte böyle âli hislerle mücehhez (donanmış) zevât idi ki ilk inkılâbı yapabildi. Siz ise, mübeşşir-i (müjdeleyen) harâbi ve inhidâm (çökme, viran olma) baykuşlar gibi harim-i ma'mûr-ı ittihâdı istilâ ettiniz ve onları kaçırdınız. Hatta ruh-i muhterisiniz, ulviyâtı çekmediği içün, inkılâbı göremeyen ve i'tilâ-yı milliyi müşâhedeye muvaffak olamayarak kârgâhdan (işyeri) pür hasret giden ervâh-ı (ruhlar) şühedâyı, hâtıra-yı sa'dâyı bile, haclegâh-ı (gerdek odası) ittihâddan koğduğunuz, bir haldeki orası, kirli pazarlıklara, iğrenç yararlıklara cilvegâh oldu. Şimdi siz kendiniz nâmına söz söyleyiniz, sizinle hakikatte hiçbir münâsebeti olmayanların korkmasından size ne?"*

Ahmed Hilmi bu sözleriyle hakiki İttihadçıların hakkını teslim ederken, Cavid Bey özelinde cemiyeti kendi menfaatleri doğrultusunda kullanıp, memleketi batağa sürükleyen İttihad ve Terakki mensuplarını tenkit ettikten sonra sözü tekrar Cavid Bey'e getirerek: *"Lakin, siz, Câvid Bey, iyi hesap yapmasını bilen, çevirdiğiniz dolapları gören bir mâliye nâzırından, bir iktisat âliminden korkmaz mısınız?"* sorusunu yöneltmiştir. Bu sorunun devamında İttihad ve Terakki muhalifi gazeteci Zeki Bey'in öldürülmesine değinilmiştir. Ahmed Hilmi'nin düşüncesine göre Zeki Bey'in öldürülmesinin sebebi Cavid Bey'in yaptığı yolsuzluklara vakıf olmasıdır. Bu düşünce doğrultusunda devam eden Ahmed Hilmi, Maliye Nezareti'nde pek çok kişinin bu bilgilere sahip olduğunu, halihazırdaki nazırın da ondan çok daha üstün bir zat olduğundan bahsettikten sonra devamında: *"Hükümet elinizde olsaydı, belki Maliye esrârına vâkıf olan zevâtı ya katl eder veyâhud sükuta icbâr eyler idiniz. Lakin şimdi bütün bu vâkıflar kâfilesini iskât (kandırmak, susturmak) veya i'dâm edemezsiniz. Binâberin sorarız: Maliye*

Nezâreti'nin tahkikâtından erbâb-ı iktisâdın ifşââtından siz korkmaz mısınız?" sorusunu yönelttikten sonra Cavid Bey'in sözleriyle devam etmiştir: *"İttihâd ve Terakki ölümden hiçbir vakit korkmadığı gibi bugün de korkmuyor. İttihâd ve Terakki'nin bütün namuslu ve haysiyetli evlâdının göğüsleri kurşunlara, açıktır."* Cavid Bey'in bu sözlerinin de doğruluğunu tasdikleyen Ahmed Hilmi Osmanlılar'ın cesaretinin tüm dünyaca malum olduğunu, İttihad ve Terakki'nin de Osmanlılık bağlamında aynı nama sahip olduğunu belirttikten sonra ağır bir dille eleştirisini şöyle sürdürmüştür: *"Lakin damarlarında Osmanlı kanı cevelân eden İttihâtçıların korkmayışı, inkılabdan biraz evvel sizin Bulgaristan'a savuşmanıza mâni' olamadı, sanırım."*

Cavid Bey'in fesh olunan meclisteki konuşmasından bölümlerin alıntılanarak tenkit edildiği makalenin devamında Ahmed Hilmi Cavid Bey'in *"İttihâd ve Terakki evlâdları dört senelik zaferle değildir ki mağrûr olacaktır."* sözlerine yine "gerçek İttihadçıları" tenzih ederek, geçen dört sene zarfında İttihad ve Terakki'nin icraatlarıyla zafer değil, bir devr-i sefahat ve felaket yaşayıp yaşattığı iddiasıyla cevap vermiştir.

Gerçek İttihadçıların, liyakatsız kişilerin önemli mevkilere getirilmesi ve uygulanan yanlış politikalar sonucu pek çok insanın yersiz, işsiz kalmasını binlerce Osmanlı evladının mahvını, hapis ve sürgüne mahkum edilmesini, zafer olarak addedemeyeceğini şu satırlarla dile getirmiştir: *"Tasavvur eder misiniz ki dini bütün, kanı temiz bir gerçek Osmanlı, bir gerçek İttihatçı, (bu acıklı hakikate vâkıf olmak şartıyla) dört senedir, Yemen çöllerinde, Horan tepelerinde, Rumeli sahralarında, gâh kardaş kurşunuyla, gâh vesâit ve edviye-i noksanıyla, belki 50 bin Osmanlı'yı mahv ettiğinizi, nicelerini mevâsız (yersiz, mekansız) ve işsiz bıraktığınızı, mezheb-i sefâhetlerinizi, sefîhâne maişetlerini, Hakkı Paşa kabinelerinizi, hapis ve nefyedişlerinizi, iktidârsız âdemlerinizi kayırmalarınızı hazine-i milleti Siyonistlerin çerezi etmenizi, istikrâzlarınızı ve israflarınızı bir 'zafer' addetsin ve sonra da bununla mağrûr olsun? Vallahülazim, Câvid Bey, siz pek yabancısı bulunduğunuz Osmanlı ruhuna ve bilhassa Türk kalbine pek ziyâde bigânesiniz (alakasız)! Hayır, hiçbir Osmanlı bu dört seneyi bir devr-i zafer saymaz, hiçbir samimi İttihâdçı sizin hatalarınızı, kabahatlerinizle mağrûr olmak gibi emsâlsiz bir garâbeti gösteremez."*

İttihad ve Terakki'nin içinde henüz hakikati göremeyen az sayıda kişi olsa da çok geçmeden hakikatin nurunun onların da kalplerine ve gözlerine dolacağını, Cavid Bey'in bu çırpınışlarının ve saldırganlığının da bu sebepten olduğunu söyleyen Ahmed Hilmi, Cavid

Bey'in *"İttihâd ve Terakki ölmeyecektir. Onun en ölü zannedildiği zamanlar en zinde zamanlarıdır, en fa'âl zamanlarıdır"* sözlerine karşılık olarak, kendisinin de İttihad ve Terakki'nin yaşamasından taraf olduğunu ancak cemiyetin Cavid Bey gibilerinin elinde kalması halinde kendi kendini yok edeceğini iddia etmiştir. İttihad ve Terakki'yle Cavid Bey arasında bir münasebet olduğunu düşünenlerin artık bir takım gerçeklerin farkına vardığını ve kendi cemiyetlerinin idaresini yeniden Siyonistlere bırakmak istemeyeceklerinden bahsettikten sonra *"Lakin İttihâd ve Terakki'nin faâliyet ve zindegîsi (canlılık) zât-ı âlinizin ve Siyonist siyasetinin ufûlüne mâni' olmayacağı gibi belki de bu sarsar-ı (kasırga) ufûl, İttihâd ve Terakki'den esecektir. Eyvah şu zavallı kelimeye! Eyvâh şu mukaddes lafz-ı mübeccele! Eyvâh İttihâd ve Terakki'ye! Başka bir ma'nâda murâd etmekle beraber, bu aziz kelimeyi bin kere tefevvüh (söyleme, ağza alma) ettiğinizi işiten mütefekkir hayretinizde, sanki İblis, yeni bir tehevvür-nâkerâne ile, Rahmani yalandan tesbihe kalkışmış sanıyoruz! Millet meclis gerisinden, kopardığınız vâveylâyı tahkirât, hedef bulamayarak yine size ric'at edecektir. Bir maksad-ı siyâsi ve hakikiyi mutazammın olmak hevesini gösteren diğer mesrudâtınızda dahi edna kıymet, zerre kadar sıdk u selâmet bulmadık. Ma'nâsız kelime sarfından bâtılı hak gösterme gayretinden ibâret olan fesâhata (doğru ve düzgün söyleyiş), biz, parlak bir şarlatanlık nâmını vermekte ma'zûruz. Emin olunuz ki artık bu millet, ister İttihâtçı, ister İtilâfçı, ister bîtaraf, ister müslim, ister gayrimüslim olsun, size kanmayacak, size aldanmayacaktır. Son hitâbenizle yalnız bir şey isbât ettiniz: Bu milletin harîm-i ismetinde hetakler içün yer kalmadığını artık sizin anladığınızı."* sözleriyle makaleyi sonlandırmıştır.

Siyonistlerin uyguladığı kirli siyasetle birbirinden zıt fikirleri ortaya sürerek unsurları birbirine düşürmek için gösterdikleri çabayı ve bu amaca hizmet eden bir kısım İttihatçıların icraatını gazete sütunlarından aktarıp halkı uyaran Ahmed Hilmi, kendi yaşam felsefesinin ve gazetesinin temel çizgisini oluşturan ittihad-ı islam fikrinin hakim olması halinde Osmanlı'yı oluşturan Müslüman unsurların güçlenerek birliğe sağlayacaklarına dair görüşlerini de paylaşır.

3. 12. Ahmed Hilmi'nin İttihad-ı İslam Fikri

Hikmet gazetesinin sekizinci sayısında yayınlanan bu yazıda[243] gazetenin takip ettiği editoryal çizgi ve İttihad-ı İslam siyaseti hakkında açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Toplumda *Hikmet*'le alakalı yanlış anlaşılmalar olduğunun farkına varılmasıyla beraber bir açıklama

[243] "Kat'i ihtar", **Hikmet**, No.8, 26 Temmuz 1328 (Rumi) 8 Ağustos 1912, s.2

yapılmasının elzem olduğu düşüncesiyle kaleme alınan bu yazıda savundukları İttihad-ı İslam siyasetiyle alakalı olarak "*Biz hiçbir vakit Avrupalıların bîhakk tehâşi (çekinme, sakınma) ettiği ma'nâda ve kurun-i vusta kafaları ile bazı entrikacı ve muhteris yabancıların arzu ettikleri şekilde bir İttihâd-ı İslâm mesleği takib etmedik böyle sahte bir mesleği şarkın en müdhiş düşmanı olan Siyonizm Cemiyeti icâd etti."* diyerek kendilerinin bu tarz bir siyaseti asla kabul ve icra etmediklerini dile getirmiştir. Tam aksine İslam aleminin boş yere ezilmesine neden olacak tarzda düşüncelerin karşısında bulunduklarını, bu şekilde düşünenleri aralarında barındırmadıklarını ve amaçlarının İslam alemini hak ettiği yere taşımak olduğunu *"Bizim bütün arzumuz, ümmet-i İslâmiyeyi mütemeddin (medeni, terakki etmiş) ve mütenevvir görmek, din-i celilimizin esâsât-ı aliyyesi bir takım zay'ât (kaybolma) ve bîsüd (faydasız, boş) an'anâttan kurtarmak. Müslümanlar arasında uhuvvet ve meveddeti, hırfet (geçinmeye sebep olan iş) ve sanatı, hikmet ve marifeti ta'ammüm (umumi olmak) eylemektir. Böyle bir saha-i ilm-i ictimâ'iyâtta Müslümanların tevhîd-i emel etmeleri, âlem-i medeniyet içün bir ni'met ve âsâyiş-i cihâna büyük bir hizmettir."* cümleleriyle açıklamıştır.

Yazının devamında *Hikmet* gazetesinin cehalet ve yobazlıkla münasebetinin bulunmadığı, İslamiyetin yükselmesi ve ilerlemesinden; tıpkı geçmişte olduğu gibi medeniyetin belli başlı unsurlarından biri olmasını arzu ettikleri dile getirilmiştir. Ancak İslamiyetin yükselmesini ister ve bu hedef için çalışırken Osmanlı'yı oluşturan unsurlar içerisinde yer alan gayrimüslim halkın da korunup gözetildiğini *"Gayrimüslim vatandaşlarımıza dest-i uhuvvet ve insâniyeti samimiyetle uzatmışlardan ve onların hukukunu kendi hukukumuz gibi muhterem ve masun (emin) bilenlerdendir. Onlar vatan kardaşlarımızdır. 'Hikmet' değil mi idi ki inkılâbımızda en evvel 'Künü ibadullahi ihvâna'(Allahın kulları kardeş olunuz) zemzeme-i mübeccelesiyle meveddet …… i'tilâf oldu. Meslek-i hâssımız, sırf ictimâ'i ve felsefidir, siyâsi değildir."* sözleriyle açıklık getirilmiştir. Bu durum da sermuharririnden yazarlarına kadar tüm kadrosunun liberal düşünceye haiz olması ve bunun da ortaya konan eserlerle teyid etmesiyle ispatlanmıştır. Bir manifesto niteliğinde olan yazının sonlarına gelindiğinde bu beyanatın daha fazla kişiye ulaşabilmesi için tercüme edilerek farklı yayın organlarında da neşredilmesi istenmiş; İslam alemine zulüm ve iftira edildiği vakit tabii olarak itiraz ve tenkitlerini tüm insanlığa duyurmaya çalıştıklarını, bunun da İslam mütefekkirlerine çok görülmemesi gereken bir hak olduğu ifade edilmiştir.

"Geçid fırkaları ve müstakbel fırkalar" başlıklı makalesinde[244] de Ahmed Hilmi, seçimler öncesi fırkalar üzerinden ittihad-ı İslam konusunu ele almıştır. Halihazırda var olan fırkaları geçit fırkası olarak niteleyen Ahmed Hilmi, fırkaların da bu bilinçle hareket etmeleri gerektiğini düşünmektedir. İttihad ve Terakki'nin bugünkü durumunu iflas etmiş bir fırka olarak değerlendirirken, onu bu duruma getiren sebepleri fırkayı temsil eden kişilerin bir takım fena hareketleri, birbirinden farklı bazı fikirleri takip edememesi ve zamanında bir tasfiye ile bu mümessillerin fırkadan uzaklaştırılarak kendini arındırmaması olarak sıralamıştır. İttihad ve Terakki'nin ihtiva ettiği birbirine zıt fikirlerden her birinin bir fırka teşkili için yeter sermaye olabileceğini ve bu şekilde hareket ederek bu fikirlerden birini alanların Milli Meşrutiyet Fırkası'nı teşkil ettiğini makalesinde belirten Ahmed Hilmi, yaptığı bu kısa muhakemeyle İttihad ve Terakki'nin bir geçit fırkası olduğunun isbatı olduğunu dile getirmiştir.

Milli Meşrutiyet Fırkası teşkil aşamasında olmasından ötürü henüz bir teşkilata sahip değildir ve seçimlere kadar teşkilatını kurarak tamamlaması halinde bile rekabet meydanında mühim bir güce sahip olması mümkün olarak görülmese de ilerleyen zaman içerisinde nihai fırkalardan biri olabileceği Ahmed Hilmi'nin şu sözlerinden anlaşılmaktadır: *"Memleketimizdeki temayülat milliyet-perestaneye nazaran şayet anasır-ı müslimenin istikbalde daha umumi bir fikir altında içtimaı mümkün olamazsa, Milli Meşrutiyet Fırkası, bir kısmı zaten teşkil etmiş ve diğer kısmı etmekte bulunmuş olan nihai fırkalardan biri olacaktır."*

Ahmed Hilmi sözlerinin devamında günün şartları doğrultusunda ihtiyaç duyulanın bir itilaf fırkası olduğunu vurguladıktan sonra var olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın her ne kadar yukarıda da bahsedildiği gibi bir geçit fırkası olsa da gerek şimdi ve gerekse istikbalde hükümeti idare edebilecek fırkaların programında yer alan esaslara başvurmak zaruretinde kalacağı bir özellikte olduğunu belirterek sebebini de izah etmiştir: *"Hükümete istinadgah olabilecek kadar bir ekseriyeti haiz olabilecek fırka, ya anasır-ı gayr-i müslimenin muhalefet-i müşterekesine maruz kalmakla beraber yine ekseriyet yapabilecek bir "anasır-ı müslime ittihadı" fırkası veyahutta müslim ve gayr-i müslim anasır-ı muhtelife-i Osmaniye'yi her unsurun hususatını muhterem ve masun görmekle beraber, bir zemin-i müşterekte toplayabilecek bir "İtilaf" fırkasıdır."* Ahmed Hilmi'ye göre, bu iki tür fırkanın teşkil edilmesinin mümkün olmasının yanı sıra, bir hükümete istinadgah olabilecek ekseriyeti toplayabilme gücüne sahip olması

[244] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, "Geçid fırkaları ve müstakbel fırkalar", **Hikmet**, No.35, 22 Ağustos 1328 (Rumi) 3 Eylül 1912, s. 1

Osmanlılık denilen bir şahsiyet-i maneviyeyi vücuda getirebilmek için bahsi geçen fikre dayanmaktan başka çare olmadığı, milli fırkalarını dahi bir müşterek zemin arayışına girmeleri halinde ister istemez bu iki fikirden birinin altında toplanacakları aşikardır.

Günün koşulları içerisinde ekseriyet ve onun temsilcisi olan hükümeti bir itilaf fırkasının meydana getirmesinin gerektiğini dile getiren Ahmed Hilmi kurun-u vusta fırkalarına ve onların emellerinden uzak olan bir Müslümanlar birliğinin tabii ve elzem olduğunu hatırlatmış; yazık ki bu idealin beceriksiz zevatın elinde kuvvet ve meziyetini kaybettiğini ifade etmiştir. Ahmed Hilmi, kendisinin de *Hikmet* gazetesi aracılığıyla bu fikrin en büyük mürevviçlerinden biri olduğunu, buna rağmen bu efkar-ı mukaddeseyi menafi'i şahsiyeleri uğruna sui-isti'mal edebilecek kişilerin kendilerine taraftar bulamayacakları ileriki bir zamana tevdi edilmesinin ittihad-ı islam fikrinin zarar görmemesi adına uygun olacağını sözlerine eklemiştir.

Müslümanların tevhid emellerinin müthiş bir kuvvet olduğu, lakin mütemadiyen ictihad-ı tebdil eden bir takım mütefekkirler ve fikri uygulamaya koyacak kişilerin ehil olmamaları sebebiyle istenmeyen neticelere yol açabileceği, aksi durumda muktedir ve mütenevvir kişiler sayesinde ise toplumun yükselme ve kemale ermesini sağlayacağı vurgusu yapılmıştır. Ahmed Hilmi sözlerine devamla: *"Bunda ne medeniyete ve ne de gayr-i Müslimlere karşı hiçbir fikr-i tefrit ve emel-i adavet yoktur. Lakin maatteessüf tıflane hareketler, herkese bunun aksini zannettirdi. Ve bugün artık böyle garip zanların tashih edileceği güne kadar ve bilhassa bugünkü vaziyetimizde Hıristiyanlığı vahdet-i Osmaniye haricinde bırakıyor gibi görünecek bir siyasete dahil ve hariçte ne kadar şedid bir adavet ve haylulet (kibir) gösterileceğini nazar-ı itinaya almak lazımdır."* diyerek bu düşüncesinin ileriki bir zamana ertelenmesinin niçin uygun olduğunu açıklamıştır.

Yeni teşkil olunan Milli Meşrutiyet Fırkası'nın teşkili üzerinden ittihad-ı islam fikrinin mercek altına alındığı bir başka yazısının[245] girişinde bu yeni fırkanın programının bazı maddeler müstesna tutulduğu takdirde *Hikmet* gazetesinin savunduğu ancak, bazı gizli emeller neticesinde su-i tatbik edilerek olumsuz neticeler veren fikirleri içerdiği vurgulanmıştır. Bu programın bu haliyle İttihad ve Terakki programının neredeyse aynı olduğunu belirten Ahmed

[245] Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, "Milli meşrutiyet fırkası ve üç fikri müttezad", **Hikmet**, No.40, 26 Ağustos 1328 (Rumi) 9 Eylül 1912, s.1

Hilmi, makalede hem yeni fırkayı tenkid etmek hem de okuru aydınlatmak mecburiyetiyle hareket ettiğini belirtmiştir.

Milli Meşrutiyet Fırkası'nın tıpkı İttihad ve Terakki gibi kayıtsız şartsız uzlaşmanın gayr-i mümkün olduğu üç fikri programında bulundurduğunu, bu fikirlerden hangisi ele alınırsa diğer ikisini engellemek için çatışacağını; vaktiyle İttihad ve Terakki'yi de çok kez ikaz etmesine rağmen uğraşlarının boşa gittiğini söyleyen Ahmed Hilmi, bu ikazlara kulak vermeyen cemiyetin bir takım birbirine zıt fikirlerin tesirinde kalarak etrafına zarar verdiğini, bunun neticesinde de etrafındakileri darılttığını aktarmıştır. Ahmed Hilmi, yeni bir fırkanın aynı hatalara düşmemek için tedbirli davranmak durumunda olacağını; böyle bir durumda da memlekete hizmette bulunarak meşrutiyete doğru bir adım daha atılacağını söylemiştir. Uyarılarını yaptıktan sonra Milli Meşrutiyet Fırkası'nın hali hazırdaki durumunu tahlil etmeye başlayan Ahmed Hilmi, yeni fırkada da tıpkı İttihad ve Terakki'de olduğu gibi İslam, Türk ve anasır-ı gayr-i müslime olmak üzere birbirine zıt üç esas fikir olduğundan bahsetmiştir. Fırka beyannamesinde bu üç fikrin açıkça ortaya konmasına rağmen, bu üç fikrin belirsizlik içinde birleştirilmeye çalışıldığını ifade etmiştir.

Osmanlı ülkesinde İslam ittihadının mühim ve mümkün bir fikir olduğunu dile getiren Ahmed Hilmi, bunun uygulanabilir olması için temel olarak yalnız İslamiyet fikrinin ele alınması ve bu fikrin bir prensip olarak yerleşmesinin icap ettiğini, ancak böylelikle bu umumi fikrin altında birleşecek olan diğer fikirlerin ona hizmet edebileceğini de sözlerine eklemiştir. İslam fikrini esas yapacak bir fırkanın aynı zamanda "Türk" fikrini de ortaya atması halinde ardından Osmanlı'yı oluşturan Arap, Arnavud, Girid, Laz, Pomak gibi unsurların da söz konusu olabileceği, bu durumda da İslam fikrinin firar ederek, asılsız kalmış bir takım milliyet fikirlerinin ortaya çıkabileceği, bu halde de ne ittihad ve ne de itilafın mümkün olamayacağı savını ortaya koyan Ahmed Hilmi'ye göre bunun önüne geçilebilmesi için bir öneri sunar: *"Binaberin bir fırka "İslamiyet"i mebde' (başlangıç) addedecek olursa, anasır-ı müslime arasında hiçbir "temyiz hukuku" görmemek lazımdır. Bu fikirle yapılacak fırkada "Türkler"in bir hakk-ı tarihiyesi olamaz, zira Türk fikr-i hususiyesi, İslam fikr-i umumiyesinde dahil olduğundan hakk-ı tarihi Türklere değil, Müslümanlara raci' kalır."* Ahmed Hilmi, böylelikle kavmiyet ve hususiyet fikirlerini tercih etmeyen bilcümle Müslümanların bir sancak altında toplanabileceğini savunmuştur.

Ancak varolan programa göre Milli Meşrutiyet Fırkası, İslam fikrinin yanına birbirine zıt diğer iki fikri de benimsediği için *"millet fikri fevkinde olarak Müslümanları İslam fikri altında cem' edecek bir fırka"* sayılamayacak ve bu emelinde muvaffak olamayacaktır. Ahmed Hilmi, İslamiyet fikrinin anasır-ı müslimeyi tevhid-i emel için bir birleştirici bağ vazifesi yapmadığı takdirde tesirsiz kalacağı için dile getirmenin bile gereksiz olduğunu bu şekilde ancak kitleleri kandırmak için kullanılan bir kelimeden öteye gidemeyeceğini ifade eden şu sözlerle makalesini tamamlar: *"İslam kelimesinin sarfı Müslümanları bu şerait dahilinde bir noktaya toplayamaz, olsa olsa "milliyetperverliği" setr için bir kelime-i iğfal hükmünü alır. Bu şekilde bir Müslümanlar ittihadı zaten tecrübe edilmiş ve bais-i tefrika olduğu görülmüştür. Bu, İttihad ve Terakki'nin düştüğü küreyveye götüreceği bir haldir. Bais-i itham ve teşevvüş (karışıklık) olmaktan başka faidesi yoktur."*

"Halife-i Zişânımız ve Sevgili Padişâhımıza Açık Ma'rûzâtımız" başlığıyla gazetenin altmış ikinci sayısında *"Hikmet"* imzasıyla neşredilen bu mektup[246], yine gazetenin aynı sayısının "Enzar-ı millete" köşesinde yer alan "Peyam-ı tevhid" başlıklı yazıyla okunduğu vakit açık bir islam birliği çağrısı yapılmakta olduğu görülmektedir. Mektuba, Trablusgarb muharebesi başlamazdan evvel İtalyanlar'ın tecavüzü üzerine bir kez daha bu minvalde bir maruzatta bulunulduğuna vurgu yapılarak başlanmıştır. *"O vakit, zat-ı ali-i tacidarilerini tasdi'a (baş ağrıtma, can sıkma, rahatsız etme) mücaseretimiz bir mecburiyet neticesi idi. Bugün de yine bir mecburiyet, şu ma'ruzatın takdimine sebebiyet veriyor."* denilerek aynı tehlikenin bugün de mevcut olduğuna dikkat çekilmek istenmiş, bu uyarının devamında hali hazırda bir harbin içindeyken Balkan Hükümetleri'nin birleşerek Osmanlı'ya hücum etmeleri tehlikesiyle karşı karşıya kalındığını ifade edilmiştir. Böyle bir harbin gerçekleşmesi halinde Osmanlı'nın aynı zamanda İslam halifesi olan padişahın da dualarıyla zaferle harbden çıkacağına şüphe olmayacaktır kabilinden sözler söylendikten sonra zaferin ve mağlubiyetin de hayır ve şerr gibi Allah'tan olduğu, lakin Allah'ın sahip olunan imkanlar dahilinde her türlü tedbirin alınmasını emrettiğini de hatırlatılmıştır. Mektubun *devamında "Vatan ve milletin azim bir muharebeye girişeceği bu kadar mühim anlarda bir takım şeraitin vücudu lazımdır."* denilerek bu şeraitin tamamen mevcud olmadığının görüldüğünü, halihazırdaki vesait ve teşebbüsat-ı şahsiyye ile bu şeraitin mümkün olamayacağının da evvelki tecrübelerle ortaya

[246] Hikmet, "Halife-i zişanımız ve sevgili padişahımıza açık ma'ruzatımız", **Hikmet**, No.62, 20 Eylül 1328 (Rumi) 2 Teşrinievvel 1912, s.1

konduğundan bahsedilmiştir. Ma'ruzatta padişahtan bu ahvali göz önünde bulundurarak inayetini esirgememesi istirham edilmiştir.

Osmanlı ülkesinin içinde bulunduğu zorlu hal yetmezmiş gibi memleketteki rical ve mütefekkirin vuku bulan hadiseler karşısında ihtilaf denilemeyecek kadar elim ve feci ayrılıklara düştüğünün herkesçe malum olduğu, normal zamanlarda bile hastalıklı denilebilecek dereceye ulaşan bu ihtilafların bugünkü durum içerisinde son derece tehlikeli bir tesir göstermesinin de kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Dört bir yan düşmanla sarılmışken bu kadar düşmana muzafferane bir mukavemetin ancak tüm Osmanlı'nın bir emel üzerinde birleşmesiyle mümkün olabileceği vurgusu yapıldıktan *sonra "Eğer muharebe zamanında dahi, hafi ve celi ihtilafat yüz gösterir ve kuva-yi fikriye inkısama (bölünme) uğrarsa, bu hal bize düşman ordularından daha büyük zararlar verir."* denilerek asıl büyük tehlikenin içeriden olduğun altı bir kez daha çizilmiştir. Hükümetin de bu zor zamanda yardım ve desteğe ihtiyacı olduğunu ancak halihazırdaki heyet-i vükelanın siyasi fırkalardan hiçbirine mensub olmaması sebebiyle fırka rüesasının heyet-i vükelaya müzaheretinin (yardım, koruma) efkar-ı umumiye-i milliyeye vereceği cereyanlar münasebeti ile de hayli mühim olduğu, şimdiye dek heyet-i vükelaya edilen hücumun neticesinde ortaya çıkan aksi tesirlerin herkesçe görünür olduğu; bu sebepten dolayı da gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerektiği şu sözlerle hatırlatılmıştır: *"Halbuki hükümetin bugün takibe mecbur olduğu siyasetin hudut-u umumiyesinden firak-ı siyasiye mümessilleri haberdar olur ve ahvalin icabat-ı zaruresini anlarlarsa, elbette heyet-i vükela, büyük bir huzur ve serbesti ile iş görür."*

Mektubun sonuna gelindiğinde padişah hazretlerinin, Osmanlı ülkesindeki bütün mütefekkir ve ricali, bütün ictihadat ve efkarı böyle mühim ve tarihi zamanlarda dostluk ve uzlaşma için toplamak kudretinde olduğu; vatan ve milletin bu tehlikeli günlerinde padişah tarafından anlaşma ve münasebette bulunma için verilecek bir fermanın hüsn-ü telakki edilmemesi için hiçbir sebeb bulunamayacağı ifade edildikten sonra meşruti memleketlerin hepsinde böyle fevkalade bir durum içerisinde bulunulduğunda tüm siyasi fırkaların temel oluşturan noktalarda fikir birliğine vardığı, bizde ise bu şeritanın derece-i vücubda olduğu belirtilmiştir. Mektup tüm bu değerlendirmelerin ve ricaların ardından son bir kez padişaha seslenerek sonlandırılmıştır: *"Ne çare ki rical ve fırka rüesasını bu tevhide isal, ancak inayet-i celile-i hilafetpenahilerinin erzan (değer, layık) buyurulmasıyla bir suret-i ciddiye de mümkün olacaktır. Ferman-ı tacidarlarına (padişah fermanı) cümlesi kemal-i meserretle (şenlik, sevinç)*

icabet edeceklerdir. İrade-i padişahlarıyla olacak bir işte şeref-i teşebbüsün rukabadan (rakiplerden) zuhuru ile izzet-i nefsi inkisarı (kırılma, gücenme) gibi maksadı ta'lil edebilecek bahaneler de kalkar. Baki ferman padişahımız efendimiz hazretlerinindir."

Osmanlı padişahı ve İslam Halifesi Sultan Mehmed Reşad'a cümle Osmanlı'yı bir araya getirmesini arz eden mektubun ardından, bir devam ve Müslümanlara açık bir birlik çağrısı niteliğinde olan "Peyam-ı tevhid" başlıklı bu yazıda[247] da artık ikilik yaratanların yerin dibine girmesi, tüm Müslümanların tevhid sancaklarının peşinden gitmesi gerektiği dile getirilmiştir. Balkan hükümetleriyle savaşın kapıda olduğu bir zamanda her kimden gelirse gelsin nifak yaratacak sözlere itibar edilmemesi gerektiğini söyleyen Ahmed Hilmi, Müslümanların tevhid sancağı altında toplanmasının niçin bir zaruret olduğunu da şu sözleriyle açıklamıştır: *"Dört hükümetin bize olan hücum-u müştereklerinin manasını anlamamak mümkün olamaz. Bugün şeref-i istiklalini muhafaza eden yegane İslam hükümeti, mukaddes devletimizdir. Bize su'i kasd edenlerin saiki, taassub ve adavet-i İslam'dır."* Makalenin devamında *"Bu alemde hükümferma olan kuvvetler yalnız maddi bir suretle tezahür eden kuvvetlerden ibaret değildir."* vurgusunu yapan Ahmed Hilmi, maddiyatı altüst edecek manevi kuvvetin mümin gönüllerin aralarında zuhur eden dostluk, yardımlaşma ve koruma olduğunu da dile getirmiştir.

Müslümanlara seslenmeye devam eden Ahmed Hilmi, girişmek mecburiyetinde bulunulan bu muharebede sadece vatanı değil, ezeli bir ümidi, ebedi bir hakkı müdafaa etmek durumunda olunduğunu hatırlattıktan sonra, kelime-i tevhid ile tertil-i lisan eyleyen herkesi peyam-ı tevhid altında hak yolunda toplanmaya davet etmiştir. Ahmed Hilmi'ye göre artık gün mazi olmuştur ve o mazinin acı hatıraları yoktur. Onun yerine tüm Müslümanların kalpleri bu önemli vazifenin verdiği histen maada her türlü kötü, olumsuz ve acı histen azade olmalıdır. Çünkü artık bugün İslam düşmanları karşısında kelime-i tevhidin muhafazasına çalışılacak bir gündür. İslamiyetin son doğuş ve yükseliş yeri Osmanlı vatanıdır ve bu hali muhafaza için tüm Müslümanların birlik olması gerekmektedir. *"Hilal-i İslam'ın bu matlada dahi ufulünü görmekten, ölmek bin kat hayırlıdır"* diyerek sözlerine devam eden Ahmed Hilmi, peyam-ı tevhidi rehber ederek, dillerde ve gönüllerde kelime-i tevhidle düşmanı alt etme çağrısı yaparak makalesini sonlandırmıştır.

[247] Mihriddin Arusi, "Peyam-ı tevhid", **Hikmet**, No.62, 20 Eylül 1328 (Rumi) 2 Teşrinievvel 1912, s.2

Gazetenin yetmiş ikinci sayısında "İcmal-i Siyasi" köşesinde yayımlanan bir yazıda[248] meşrutiyet hareketinin kazanımları ve bu kazanımların Avrupa devletlerinin nazarı itibarındaki durumundan bahisle bir değerlendirme ve tespit yapılmıştır. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle gerçekleşen yeni rejimi benimseyen, ilerleme ve yükselme yoluna giren bir Osmanlı'nın kendi menfaatlerine ters düşeceğini, inkılabın gerçekleşmesinin heyecanıyla alkışladıktan sonra bu durumun kazanç hanesine neler ekleyebileceği ya da neler çıkartabileceğini enine boyuna düşünüp taşınma imkanı bulduktan sonra, bu hareketlerinden ötürü pişmanlık duyduklarını şu cümlelerle aktarılmıştır: *"...Onlar karşılarında muntazam ve mükemmel bir Osmanlı hükümeti görmek istemezler. Çünkü böyle bir hükümetten şimendifer imtiyâzları, ma'denler kolaylıkla alınamaz. Muntazam ve müstakil bir hükümet beş altı mıntıka-i nüfûza taksim edilemez."*

Makalede Osmanlı Devleti'nin bulunduğu coğrafya bir yana; otuz milyonluk nüfusu, sahip olduğu ordu ve onu İslam dünyasının lideri ve doğunun yükselme umudu mertebesine getiren halifelik gibi bir makama sahip olması hasebiyle de terakki yoluna girdiği vakit Avrupa'da dengeleri değiştirecek bir konuma geleceği, Osmanlı üstüne planlar kuran devletlerin hayallerinin yıkılacağından bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nin böyle bir ilerleme yoluna girmesi halihazırda sömürge durumunda, esaret altında bulunan sayıları yüzlerce milyonu bulan İslam topluluklarına tahammül gücü vereceği gibi, yol gösterici de olacaktır. *"...Hilâfet-i İslâmiyenin nüfûz-i azîm-i ma'nevisi bütün nazar-ı hars ve istilâları Âlem-i İslâm'a ma'tûf olan Avrupa Devletleri'nin ebedi kâbusudur."* Diyerek böyle bir gücün Düvel-i Muazzama için ne ifade ettiğine açıklama getirmiştir. Devamında ise bu hal üzere yol alan, meşrutiyet kazanımlarıyla güçlü bir tavır sergileyen bir ülkenin ordusunun ve hükümetinin başına gelen komutan ve siyasetçilerinin zafiyetlerinin, kişisel hırslarının ve yanlış siyasetlerinin tüm bu olumlu gelişmelerin mağlubiyetle sonuçlanmasına neden olduğu dile getirilmiştir. Bu durumu da *"Şurası da vâr idi ki iyi bir siyâsetle yalnız İngiltere ile bir zemin-i müşterek de i'tilâf edebilirdik. Ne çare ki biz ise bu hâlet-i ruhiyenin farkına varmadık beyhude nazariyatla mecnunâne bir gaflet içinde, yekdiğerimizle uğraşmakla, kuvvâ-yı nâmiyemizi şahsiyyât ve ağrâz yolunda terketmekle geçirdik."* sözleriyle eleştirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan unsurlar arasında birlik hususunda bu denli sıkıntılar yaşarken imparatorluğu parçalamak isteyen büyük güçlerin güdümündeki Balkan Devletlerinin

[248] "Bugün Avrupa'da ve Bulgaristan'da vaziyet-i efkari.", **Hikmet**, No: 72, 29 Eylül 1328 (Rumi) 13 Ekim 1912, s.3.

ilan ettiği savaşın bile fırkalar arasında bir birlik tesis edilmesini sağlayamaması, Ahmed Hilmi'nin eleştirilerinin odak noktalarından bir diğeri olmuştur.

3.13. Ahmed Hilmi'nin Balkan Savaşları Üzerine Fikirleri

Balkan Savaşları'nın devam ettiği süreçte Şehbenderzade'nin Mihriddin Arusi mahlasıyla, "Enzâr-ı Millete" isimli köşesinde kaleme aldığı yazıda[249] içinde bulunulan şartlar altında dahi, fırkalar arasında bir uzlaşma sağlanamaması, birlik tesis edilememesi eleştirilmiştir. Şehbenderzade, *"dört küçük devlet"* olarak nitelediği Balkan Devletlerinin, Osmanlının görünürdeki düşmanları olduğu halde asıl büyük tehlikenin bu dört devletin arkasında itici güç olarak yer tutmuş olan büyük Batılı devletler olduğuna yazısında dikkat çeker ve bu durumda bile iktidar ve muhalefet fırkalarının ric'alini şu sözlerle suçlayarak bir yandan da millete seslenir: "…*biz yine yekdiğerimizi ızrâr için hiçbir fırsatı fevt etmiyoruz. ... Lakin zavallı milletin rehberliğini ele almak iddiasında bulunanlar, ona her gün yeni bir peymâne-i ye's ve gam sunuyor! Yazık bu millete, Dünya bize, biz mütefekkirlere şaşıyor. Bu derece mühlik dakikalarda, hâlâ ağrâz ve şahsiyyât ile uğraşmak yolunu bulduğumuza hayretler ediyor. Bu derece hasis ve vicdândan mahrûm, bu derece hırs ve ağrâzına mağlûb âdemlerle bu milletin bekâsı mümkün olamayacağını gören düşmanlarımız; keyiflerinden yapacaklarını şaşırıyorlar! Ey millet! Artık bâri sen ibret al, gafleti bırak. Kuvve-i nâmiye ki ötekinin, berikinin ihtirâs ve entrikasına vakf etme, ey millet! Artık ihtirâs dellallarının arkasından gitme!"*.

Yazıda, tüm Avrupa devletlerinin Balkan Savaşı'na dahil olan Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karabağ Krallıkları'na destek olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden silinmesi için uğraş verdiği bir dönemde fırkaların kendi aralarındaki anlaşmazlıkların ayyuka çıkması; memleketin yönetimini elinde bulunduran kişilerin iktidar hırslarını dizginleyememeleri nedeniyle ülkenin dönülmez bir yola girmekte olduğunun altı çizilmektedir. "*İşittiğin sözlerin mefhûmu (mana, ifade), zîdesi hep; ben haklıyım rakibim haksız'dan ibâret. Lâkin Allah şâhid-i âdildir ki bu gün; müdâfa'a-i vatandan başka emel besleyenlerin cümlesi haksızdır!"*diyen Şehbenderzade, içte hali hazırda yaşanmakta olan kaotik durumun bu ve benzeri tavırlar nedeniyle düşmana karşı birlik içerisinde hareket

[249] Mihriddin Arusi, "Ey Millet, artık İbret. Söylemiştik dinletemedik vatan tehlikede biz yine didişmede", **Hikmet**, No: 71, 29 Eylül 1328 (Rumi) 12 Ekim 1912, s.1

edilmesi gerekirken ayrışmayı ve çatışmayı hızlandırdığını, Darülfünun öğrencilerinin de katıldığı gösterilerin dahi bir şekilde fırkaların kendi propagandalarına dönüştüğünden bahisle; memleketin dahilinde ya da haricinde ne gibi olaylar yaşanırsa yaşansın, siyasilerin tüm olumsuzlukları karşı tarafa yıkma ve iyi giden her şeyi sahiplenerek yekdiğerine zarar verme prensibiyle hareket ederek memlekete en büyük zararı verdiğinden bahsetmektedir.

Ahmed Hilmi kendi imzasıyla yayımladığı bir başka makalesinde[250] İttihat ve Terakki'nin savaş döneminde izlediği gerek dış politika, gerek ekonomi ve gerekse de savaş politikalarının eleştirisini yapmıştır. Osmanlı ordusunun gösterdiği gayrete karşın iktidar makamında bulunanları bu kadar zor bir zamanda gerçekleştirilen yüksek meblağdaki borçlanmaya karşın işe yarar hiçbir icraat yapılmamasına tepkilidir: *"Ettiğimiz istikrazât-ı mühimme ile ne bir donanma, ne umûr-i nâfi'a meydâna getirmedik. Hâsılı ne kadar hatâ var ise hiçbirisini irtikâbda dakika fevt etmedik."*

Şark'a doğru siyaseti izleyen Avusturya'nın Rumeli üzerindeki emelleri ve bu emelleri gerçekleştirebilmek için izlemeye çalıştığı stratejinin Balkan hükümetlerinin tepkisini çekmekte ve konuyla alakalı söz ve hak sahibi olmak istediklerinden bahseden Ahmed Hilmi, neredeyse yarım asırdır tüm vaatlerini unutagelmiş Bab-ı Ali'nin kendisine duyulan itimadın yok olması neticesinde Rumeli'de ağırlığını kaybetmiş durumda olmasını satırlarında ifade etmektedir. Osmanlı'nın içte ve dışta zor zamanlar yaşadığı bu dönemde, ülkede İttihat ve Terakki hükümetlerine karşı giderek artan tepkiler karşısında göreve getirilen ve İkinci Meşrutiyet döneminin önemli sadrazamlarından Avlonyalı Ferit Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa ve Kamil Paşa'nın çeşitli nazırlıklarda görev aldığı tarafsızlığıyla bilinen Gazi Müşir Ahmet Muhtar Paşa başında bulunduğu "Büyük Kabine" iş başındadır.[251] Ahmed Hilmi, partiler üstü bir siyaset izleyerek iç ve dış sorunları çözme iddiasında bulunan bu kabinenin de gereken özellikleri taşımadığını dile getirmiştir: *"Islâhâta niyet-i hâlise ile azm etmiş olan Muhtar Paşa kabinesi icâb eden tecânüsü hâvi değildi. Bu sebeple her hatvesinde tereddüd görülüyordu."*

Rusya'nın, Avusturya'nın Rumeli üzerindeki emellerinin önüne geçebilmek için ve olası bir muvaffakiyete ulaşmasını önleyebilmek için Balkan İttifakı'nı kurduğunu, kendi amaçlarına ulaşabilmek adına tüm Avrupa'yı savaşla tehdit ettiğini, ancak bu durumu hazırlayanın da

[250] Ahmed Hilmi, "Bulgarların mükemmel ordusu? Geçid başı. Bulgar Sırp planı akim kaldı.", **Hikmet**, No: 71, 29 Eylül 1328 (Rumi) 12 Ekim 1912, s.3-4.
[251] Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 13, s.447

esasen Osmanlı Devleti olduğunu ifade ettikten sonra hal böyleyken hala bir takım hırs ve intikam duygularıyla hareket edilmesi halinde neticenin kendi kendini yok etmekten farkı olmayacağını söylemektedir: *"Açık söyleyelim; Gerçi vesileyi bizim fena idâremiz ihzâr etti, lakin bugün medeni bir ehli salîb ordusu ya'ni düvel-i muazzama karşısında bulunuyoruz. Şu günlerde dahi ihtirâsât ve intikâmâne kapılır ve mütemezzik kuvve-i nâmiyesini yine gizlice inkısama uğratır heyet-i icrâiyeyi âmâl-i millete muğâyir iş yapıyor surette gösterirsek son hatayı da irtikâb etmiş daha doğrusu intihar eylemiş oluruz."*

Ahmed Hilmi, makalesinin son bölümünde Osmanlı Devleti'nin dış politikada yaptığı yanlışlıkların ve hataların en başta Almanya'ya yakınlaşma çabalarının neticesinde ortaya çıktığından bahisle: *"Zaten dört senedir, Almanya'ya meyl ederek diğer devletleri gücendirmiş idik. Almanya'dan gördüğümüz zararlar meydana çıktıkça diplomatçasına değil, infiâl-i (gücenme; teessür; hareketlenme) tıflâne (çocukça) ile ondan ayrıldık. İngiltere ve Fransa'yı başına getirmedik. İşte bugün, İngiltere'den mâ'adâ (başka) hükümetlerin ya zâhiren nazar-ı lakaydisine veyahud da alenen adâvetine (husumet) hedefiz."* Diyerek içinde bulunulan durumun değerlendirmesini yapmış, bu durumdan kurtulmanın tek yolununsa tüm kişisel ya da siyasi hırs ve intikam duygularından sıyrılarak ülkenin bekasını her türlü menfaatin önünde tutmak suretiyle mümkün olacağını söylemiştir.

Gazetenin 22 Ekim 1912 tarihinde yayımlanan yetmiş dördüncü sayısında yer alan Enzar-ı Millete köşesinde[252] Osmanlı'nın karşı karşıya kaldığı Balkan ittifak-ı Hıristiyaniyesi masaya yatırılmıştır. Balkan Savaşı'nın görünürdeki aktörleri olan Bulgar, Yunanlı, Sırp ve Karadağlı'nın ortaçağa has bir ruhla husumet güttüğü, kendilerini Hz. İsa'nın yolunda, O'nun davasının takipçileri olarak tanımlayan ve kan dökmenin en büyük düşmanı olarak gösteren din adamlarının, kendileri gibilerden müteşekkil ordulara komuta ettiklerinden bahsederek temsil ettikleri medeniyeti ve aydınlığı lanetleyen Ahmed Hilmi, Müslümanlarınsa Balkan coğrafyasında hüküm sürdüğü yüz yıllar boyunca din ayrımı yapmaksızın bir kardeşlik ve muhabbet tesis etmeye çalıştıklarından bahsetmiştir.

[252] Mihriddin Arusi "Rumeli makber olmayınca (Ya men biyedihi melekutu külli şey'in)", **Hikmet**, No: 74, 1 Teşrinievvel 1328 (Rumi) 15 Ekim 1912, s.1

İttihat ve Terakki'yi de isim vermeden sahiplenen yazıda yer alan *"... Dört senedir ta'assubla ittihâm edilmeyelim, Hıristiyanlık taasubunu tahrik etmiş olmayalım diye elimizden geleni yapıyorduk. Bu hareketlerimizden peşiman olmadık. Bizi kardaş ve vatanımızı vatan-ı müşterek bilen gayrimüslim vatandaşlarımıza dest-i muhâdeneti uzatacağız. Lakin Balkan akvâmından gördüğümüz şu muâmeleler cidden bize pek ağır geldi. Artık biz anlıyoruz ki Balkan milletlerinde bu derece vahşiyâne bir taassub bâki kalmadıkça, gayrimüslim vatandaşlarımızı onların telkinât-ı hâinânesinden kurtarmak gayri mümkündür."* cümleleriyle Osmanlı hükümetinin Balkanlar'da Hıristiyan-Müslüman dostluğunu korumak ve barış içinde yaşamak için göstermiş olduğu çabaya rağmen savaşın kaçınılmaz olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Harbe teşvik ve hükümete uyarı niteliğinde değerlendirilebilecek olan makalenin son bölümünde ise vatan topraklarının hem Hıristiyan ve hem de Müslümanlar için umumi bir mezar olmadığı müddetçe İslam'ın Rumeli'nden çıkmayacağı, mücadelenin son kişi kalana kadar devam edeceği vurgusu yapılmıştır.

Hikmet gazetesinin bir sonraki sayısının "Enzar-ı Millete" köşesinden[253] Mihriddin Arusi mahlasıyla zalimlere ve vahşilere haddini bildirmenin İslamın gereği olduğu, din ve din kardeşleri için savaşmanın faziletleri hakkında bu kez de şöyle seslenmektedir Ahmed Hilmi: "*.... Ey Müslüman! Cenâb-ı Akdes-i Nebinin tarihçe-i hayatını bir kere iz'anıyla düşün ve gözden geçir! Acaba bir dakika acz ve rehâvet görür müsün? Ey Müslüman, çalış, uğraş fedâi ol. Hakk, zulmün düşmanıdır. Sen de zulmün düşmanı ol.*"

Balkan Savaşları döneminde Ahmed Hilmi'nin bir yandan siyasi ve içtimai eleştirilerini hız kesmeksizin sürdürürken bir yandan da milli birliği sağlama ve sürdürme misyonunu elden bırakmadığından daha önce de bahsetmiştik. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin eleştiri ve muhalefetinde hakkaniyetli davrandığı, vakalar ve şahıslar karşısında objektif tavır aldığını göstermesi bakımından yukarıdaki makaleler olmaktadır. Yine benzer bir yazı[254] ertesi günkü *Hikmet*'te yer almış, iktidarı yeri geldiğinde en sert şekilde eleştirmekten çekinmeyen Ahmed Hilmi bu kez de Harbiye Nazırı Nazım Paşa'yı uyguladığı tedbirlerle ordu genelinde vücuda

[253] Mihriddin Arusi, "Yürü ey kardaş Hakk'a nusret.", **Hikmet**, No.75, 3 Teşrinievvel 1328 (Rumi) 17 Ekim 1912, s.1

[254] "Kahraman ordusuna milletin şükran-ı samimisi", **Hikmet**, No.77, 5 Teşrinievvel 1328 (Rumi) 19 Ekim 1912, s.2

getirdiği kardeşlik ve birlik hissiyatının insanüstü bir gayretle ordumuzu muvaffakiyete taşıdığı için taltif etmiştir.

Aynı sayının "Mebahis-i Siyasiye" köşesinde[255] Osmanlı Hükümeti'nin dış politikası ile alakalı olumlu saptamalar yapılmıştır. Nice zamandır yazık ki hükümetle muvaffakiyet kelimelerinin bir arada kullanılamadığı bir dönemde, Balkan Savaşı'nın başlamasıyla beraber Osmanlı'nın İtalyanlarla sürdürdüğü Trablusgarp Savaşı'ndan çekilmesi bir muvaffakiyet olarak değerlendirildiği: *"...Eğer başımıza şu Balkan işi çıkmasaydı, sevâhilimize ta'arruzundan dahi korkmazdık. Lakin Rumeli'ye inde'l-icâb 500 bin kişi sevkine mecbur olacağımız bir zamanda İtalya'nın Dedeağaç veya Antalya gibi hassas merâkiz-i Bahriyemize tecâvüzü bize büyük müşkilât ikâ' edebilirdi. İşte bütün şu mülâhazât, Bâbıâli'nin siyâset-i hâriciyemizi hüsn-i idâre ettiğini gösteriyor. İtalya musalahası ehven-i şerdir."* sözleriyle ifade edildikten sonra, aralarında, dahiliye, hariciye ve maliye nazırlarının bulunduğu hükümet üyeleri takdir edilmiş, *"Velhâsıl, kabine, adem-i tecânüs da'vâlarına rağmen bir mukaddeme-i muvaffakiyet gösterdi. Bu muvaffakiyet, millete aid olduğu içün memnun olmalıyız. Kabinede ârâ-yı sâibesiyle efkâr arasında bir hatt-ı vâsıl-ı faziletmend olan Şeyhülislam Efendi hazretlerini de şâyân-ı tebrik buluruz."* sözleriyle de hükümette olanların iktidar hırslarına rağmen vatan ve milletin selameti adına samimiyetle verdikleri mücadele desteklenmiştir.

Osmanlı ülkesi dahilde ve hariçte böylesine çalkantılı günler yaşarken, Balkan hükümetleri ve halihazırda Trablusgarb'da Osmanlı'yla savaş halinde olan İtalya'nın Osmanlı ülkesi üzerinde pek çok emeli varken elbette bu yaşananlar, olayları heves ve merakla takip eden Avrupa gazetelerinde yer alacaktır.

3.14. Avrupa Basınında İttihad ve Terakki Siyasetinin Yansımaları

"Avrupa nazarında Osmanlılar" başlıklı yazıda[256] Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen olayları nasıl takip ettiği anlatılır. Yazara göre Avrupalıların esas düşüncesi kuvvet fikridir. Ancak kuvvet, hak ile sağlamlaştırılmış olmadıkça ölüdür. Meşrutiyetin ilanından evvel Avrupalıların bizi mazur görmesinin ardında idare-i mutlakanın etkisi büyüktür. Çünkü böyle bir idare şeklinde milletlerin medenileşme ve de ilerlemeleri hem pek çok şarta bağlı hem de ancak eski zamanlarda olabilirdi. Bu fikirler şu sözlerle aktarılmıştır: *"İdâre-i mutlaka*

[255] "Babıali'nin ilk muvaffakiyetleri hem yazıyoruz hem şaşıyoruz", **Hikmet**, No.77, 5 Teşrinievvel 1328 (Rumi) 19 Ekim 1912, s.4
[256] "Avrupa nazarında Osmanlılar" **Hikmet,** No.2, 20 Temmuz 1328 (Rumi) 2 Ağustos 1912, s.2

zamanında bulunduğumuz vakit Avrupalılar, bizi ma'zur görüyorlardı. Zira bir idâre-i mutlakada, milletlerin saha-yı temeddün (medenileşmek) ve terakkide inkişâfı, bir çok şerâite muhtâç olmakla beraber, ancak kurun-i kadîmede olabilirdi. Halbuki teşebbüs-i şahsi ve ictimâ'iyet-i cedide üzerine müesses olan bugünkü medeniyette usûl-i mutlakiyetle tekâmül kabul olamaz. İşte bu sebebe mebni Avrupalılar, bizi ma'zûr ve mağdur göre geldi idiler." Ancak yeni bir toplum yapısı ve bireysel girişimin önem kazandığı günümüzde mutlakıyet yönetimiyle gelişim ve olgunlaşma mümkün olmayacaktır. Bu nedenledir ki Osmanlı'da hayat hakkı ve hakimiyet göremeyen Avrupa Osmanlı toprağını taksime hazırlanırken, Osmanlı ordusunun bir anda bir cemiyet-i milli namına inkılap yapması tüm hesapların şaşmasına neden olmuştur. Avrupa'nın ilerlemeden uzak, yarı ölü olarak nitelendirdiği bir millet birden bire canlanarak ayağa kalkmıştı. Osmanlı milletinin ilerleyişi ve hakkını alışı Avrupa'nın takdir ve tebrikini kazanmışken görüldü ki padişahın mutlakıyetinden kurtulan halk bu kez de yeni bir kuvvetin yani İttihat ve Terakki'nin tahakkümüne girmiştir. Bu durum da Avrupalıların Osmanlı milletinin hürriyetperverlik anlayışı ve hakkına sahip çıkan güçlü bir şahsiyete sahip olmadığına bir kez daha kanaat getirmelerine neden olmuştur. Öyle ki yazara göre Trablus'ta yaşanan tecavüz bu durumun sonucudur.

Osmanlı Devleti'nde meşrutiyetin kökleşebilmesi adına önemli bir adım olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın aslında gerekli altyapı hazırlanmadan ortaya çıkışının millet için büyük bir hizmet olduğundan bahisle Avrupalıların böylelikle Müslüman unsurlar arasında hürriyet ve meşrutiyet prensiplerini sahiplenerek bu uğurda çalışanların varlığının farkına vardığı ifade edilmiştir. Aslında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kuruluşuyla İttihat ve Terakki'nin gelişimi ve olgunlaşması için bir vesile olabilecekken İttihat ve Terakki'nin seçimini yeni bir baskı rejimi ve keyfi yönetimden yana kullandığı; bunun da tabii olarak meşrutiyetin yalnızca şeklen varlığını sürdürdüğü fiiliyatta ise oligarşik bir yönetimin ortaya çıkmasına neden olduğundan bahsedildikten sonra cemiyetin takındığı tavır şu sözlerle eleştirilmiştir: *"İlk müsâdeme Hürriyet ve İtilâf Fırkasını mağlub değil, lağv etti. Bu maksada nâil olmak içün mürâca'at ve kabul ettiği usûller ise, bir Avrupalı nazarında meşrutiyeti inkâr ve açık bir irticâ' sayılırdı."* Yazının devamında durumun böyle gitmesi halinde kapitülasyonlarla hayli zedelenmiş olan milli serbestliğin İtalyanlarla girilecek olan savaş neticesinde yeni bir vesayet altına girebileceğine işaret edilmiş, ancak ordunun müdahalesiyle milletin ekserisinin gerçek bir meşrutiyet fikrini benimsediği ve istediği ifade edilmiştir: *"Bu müdâhale, hakiki bir fikr-i meşrutiyetle kalbi çarpan ekseriyet-i milletin muhteşem ve zi-satvet (ezici kuvvete sahip) bir*

kuvvetle müeyyed (teyid edilmiş, sağlam) olduğunu Avrupa'ya bir kere daha pek ulvi bir suretle isbât etti." Böylelikle de Avrupalıların varlığını sürdürebilmek için kahramanca çabalayan bir millete karşı "Osmanlılar yaşamak istiyor" diyerek hürmetkar bir duruş sergilemesi söz konusu olmuştur.

Yazının tamamına bakıldığında Osmanlı meşrutiyetinin mimarı olan İttihat ve Terakki'nin baskı ve tahakküm peşinde olduğu, siyaseten tehdit olarak gördüğü Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı lağv etme yoluna yoluna gittiğinden bahsedildiği görülmektedir. Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ndeki bu olayları yakından takip ettiği, sivil idarenin kifayetsizliğine karşın ordunun siyasetle yakın ilişki içerisinde olduğu ve kurtarıcı olarak görüldüğü fikrini içermesi anlamında önem arz etmektedir.

Avrupa'nın Osmanlı'nın son durumu hakkındaki fikir ve düşüncelerini irdeleyen bir başka makalede[257] İttihad ve Terakki'nin diktatöryal idaresi ve milleti mahva götüren ihtirasına vurgu yapılmıştır. Makalede Avrupalılar'ın Osmanlı Devleti'nde son zamanlarda cereyan eden hadiseler hakkında sahih haberler almaya başladıkları ve düşüncelerini bildirmeye başladıkları; bunu yaparken de Osmanlı'nın dahili meşguliyetlerinden ötürü farklı beklentilere giren küçük devletlere meyil vermemelerinin memnuniyet verici olduğu dile getirilmiştir. Ahmed Hilmi bu durumun Avrupa'nın Osmanlı'ya olan sevgi ya da bağlılığından değil, daha büyük sonuçlar doğurabilecek olaylara meydan vermemek adına olduğunu, ancak sebep ne olursa olsun bu sonucun memnuniyet verici olduğunu şu sözlerle aktarmıştır: *"Bu hareket, bizi sevmekten ziyade, bir harbi umumi intac edebilecek ihtilata meydan vermemek emelinden ileri geliyor. Lakin her ne maksadla olursa olsun netice bizim için faidelidir."*

Ahmed Hilmi'ye göre Avrupa, İttihad ve Terakki namıyla dört senedir Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten Genç Türklerin son zamanlardaki halini yorumlarken son derece makul muhakemeler yapmaktadır. Osmanlı'nın inkılabın ardından yaşadığı dört yıllık meşrutiyet sürecinde iktidarda olan İttihad ve Terakki'nin düşüşünü *"Meşrutiyet namını taşıyan, hukuk-i beşer kaidelerine istinad davasında bulunan bir hükümetin en müstebid bir hükümete yakışır şekilde intihablar yaptırarak ekseriyet-i milliyeye rağmen ve cebren, kahren mevki-i iktidarda kalması Avrupalı dimağlara sığmayacağından sabık kabinenin şekl-i*

[257] Mihriddin Arusi, "Avrupa efkar-ı umumiyesi ve bugünkü vaziyetimiz", **Hikmet**, No.11, 29 Temmuz 1328 (Rumi) 11 Ağustos 1912, s.4

sukutunu dahi bir netice-i tabi'iyye gibi telakki ediyorlar." sözleriyle açıklamıştır. Ancak Avrupalıları tıpkı her bitaraf mütefekkir gibi en fazla hayrete düşürenin meşrutiyetin mimarı olan bir fırkanın, iktidarı yeniden kazanmak ve kaybetmemek uğruna millete zarar verme pahasına uğraş vermesi olmuştur: *"Millet, hürriyet, adalet ve meşrutiyet namına yaptığı bir ihtilal neticesinde mevki'-i iktidara gelen bir heyet-i hükümetin, zaman-ı idaresinde bu kelimelerin ma'nasını unutmuş oluşuna ve şimdi ise meşrutiyetlerde görülen şekilde bir fırka-i muhalife hâlinde kalacak yerde bu def'a da ekseriyet-i milliyeyi kahr ve tedmir (yok etmek, mahvetmek) emelini besleyerek tekrar mevki-i iktidarı yakalamak isteyişine şaşıyorlar. Buna kim şaşmıyor ki!"*

Böyle bir ortamda İttihad ve Terakki erkanının muvaffakiyet gösterebilmesi ihtimalinden bahseden Avrupalı kişi ve gazeteler, bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda Osmanlı İmparatorluğu'nun telafisi mümkün olamayacak zararlar görebileceğini ve hatta Avrupa devletlerinde hasıl olacak Osmanlı'yı paylaşma cereyanlarının önünün alınamayacağı uyarısında bulunarak hakiki meşrutiyetperverlere sükûnet ve meşrutiyet dairesinde çalışmayı tavsiye etmektedir. Ahmed Hilmi, yapılan uyarı ve tavsiyeleri yerli ve haklı bulup bu tavsiyeleri gerçekleştirmenin tüm Osmanlı için kutsal bir vazife olduğunu söylese de bu tavsiyelerin umum tarafından kabul edilip edilmeyeceğine dair şüpheleri olduğunu da sözlerine eklemiştir.

Avrupa gazetelerinin bir kısmı da bu anlamda şüphelerinin olduğunu, İttihad ve Terakki erkanının seçimlere iştirak etmeye karar vermelerinin ardından Selanik'e gidişlerinin yeni bir aks-i inkılap için çalıştıklarına dair bir fikir oluşturduğunu; böyle bir hareketin meydana gelmesi halinde ise müdahalenin kaçınılmaz olduğunu söylemektedir. Ahmed Hilmi, Avrupa gazetelerinin bu yorumları üzerine, böyle bir halin gerçekleşmesi durumunda neticelerinin korkunç olacağını, ancak yine de üç beş kişinin çabasıyla bir ihtilalin vuku bulmasının mümkün olamayacağını, ümitsizliğe kapılmamak gerektiğini şu sözlerle aktararak makaleyi sonlandırmıştır: *"Bütün bu mütalaattan hasıl olan netice şu ki: vatanlarını bir kaç kişinin idame-i ikbali içün ma'reke-i hunin edebilecek efrâd-ı millet bir ihtilal çıkaracak adede baliğ olursa, zavallı memleketimiz müdahalat-ı ecnebiyyeye ve belki şan ve şeref-i millimizi şaibedar edecek bir suretle muameleye düçar olacak. Biz, bu derece bedbinliği muvafık bulmuyoruz. Vakı'a şirket a'zasından birinin 'hükümet ya elimizde kalacak ya ne olursa olsun!' dediği şayi' olmuş ise de bir memlekette üç beş münferid kimsenin ihtilal çıkarması mümkün olamaz ve*

zannetmeyiz ki vatan ve milletinin mahkumiyetini arzu eden Osmanlılar bulunsun da onlara bu emelde zahir olsun. Biz, cümlenin vaziyet-i hazırayı takdir edeceği ümidini beslemekteyiz."

Ahmed Hilmi, İcmal-i Siyasi köşesinde kaleme aldığı ve yine Mihriddin Arusi imzasıyla yayınladığı "Ağyar bile nasihat ederken" isimli yazısında[258] başlıktan da anlaşılacağı üzere Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum ve kötü gidişi için Avrupa'nın bile nasihat ve uyarılarda bulunmasını ironik bir dille anlatmıştır.

Avrupa ülkelerinin Osmanlı'da vuku bulan vahim olaylar karşısında fikir beyan edip çıkış yolları önerirken Osmanlı mülkünde yaşayan ahalinin durumun vehametini kavrayamayışını tenkit ederek *"Biz hala vaziyet-i milliyeyi göremiyor ve bugünkü vazife-i mukaddeseyi takdir edemiyoruz. Artık bu kadar müessif halata neden düştüğümüzü anlamamak davası mümkün olamaz. Memlekette her fikir, her emel için muzır olan avamili ma'zur görmek yolunu kimse bulamaz."* demiştir. Durum böyle iken ve vatandaş hala birbiriyle didişip birbirini anlamamak uğruna çabalarken Avrupa gazeteleri *"Faal bir iğtişaş-ı dahili devresi, memleketinizin devre-i izmihlâli girdiğine işârettir."* diye bağırmaktadır. Ahmed Hilmi, *"Eyvah ki bu, bir hakikat, körleri bile gözlü edecek kadar bedihi (aşikar) ve celi bir hakikattır."* diyerek durumun vehametine dikkat çektikten sonra, izzet-i nefs ya da düşmanın galip gelmesini çekememek gibi vatan ve milletin beka ve selameti mevzubahis olduğunda ortaya çıkarılmaması gereken basit düşüncelerin Osmanlı'yı hata üstüne hata yapmaya sevk ettiğini dile getirmiştir.

Bulunulan noktada vaziyetin iyi ya da kötüye gitmesinin Osmanlı'nın elinde olduğunu memleketin selameti adına sağduyulu davranmanın gerekliliğini, aksi halde durumun içinden çıkılmaz bir hal alabileceğini şu sözlerle aktarmıştır: *"Bugünkü vaziyetimiz, hem pek iyi ve hem pek vahimdir. Eğer biz, vatan ve milletin selameti için izzet-i nefsimizi, şahsi saadetimizi unutmanın, nifak ve şikakı bu selamet aşkına feda etmenin yolunu bulursak, vaziyetimiz her ümidin fevkinde bir levn-i makbul alacaktır. Vakı'a Osmanlı hamiyetinin hasis emellere galebe edeceğini bildiğimiz için, tarafgirliği, vatan aleyhinde bile tarafgirliğe kadar götürecek çok kimse olmadığını iddia edebiliriz, lakin bir katre-i zehr-ab (acı su) bir sürâhi şerbeti ifsada; bir katre boya, bir şişe berrak suyu tekdire kafidir. Bizim de velev ki ekall-i kalil efradımızdan zuhur edebilecek gaflet, vaziyetimizi düçar-ı vehamet eder."*

[258] Mihriddin Arusi, "Ağyar bile nasihat ederken…", **Hikmet**, No.12, 30 Temmuz 1328 (Rumi) 12 Ağustos 1912, s.1

Osmanlı'nın son zamanlarda bir taraftan tebriğe şayan bir sükûnet-i merdane, bir yandan da hayrete değer bir garabet-i tıflane sergilediğini, bunun neticesinde de yabancıların bile Osmanlı'ya nasihat eder bir duruma geldiğini vurguladıktan sonra Osmanlı'nın hiç kimseye ihtiyaç duymayan, kimsenin oyuncağı olmaya bir millet olduğunun ne şekilde isbat edileceğini sormuştur: *"Halbuki biz artık, vasiye muhtaç bir millet olmadığımızı, cenûbî Amerika Cumhuriyetleri gibi her gün baş gösterecek bir iki muhterisin bâziçe-i âmâli kalmadığımızı ne ile izhâr ve isbât edeceğiz?"*

Ahmed Hilmi, makalenin sonunda bu sorunun herkesçe malum olan tek bir cevabı olduğunu bunun da memleketteki ikiliği ve ayrışmayı doğuran sebeplerin reddedilmesi olduğunu belirttikten sonra bunun aksi tavır sergilemenin ihanetle eşdeğer olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur: *"Sanırım bu suale hepimiz ancak bir cevab bulabiliriz: şikak ve nifakı ve avamilini redd ü inkâr ile. Bu ictihad-ı milliye uymayacak, vicdanın emrini duymayacaklar varsa, onların da velvele-i hırs ve tama'ına kuş-i millet kapalı kalır. Bugün bir ikinci inkılab geçirdiğimizi, bir emr-i vâki' karşısında bulunduğumuzu teslim etmek, sanırız ki vatana edilecek en büyük hizmettir. Müstağni-i (ihtiyaç duymayan) arzdır ki bunun aksi de hiss-i kerim vatanperveriye ihanettir."*

Dönemin gündemini ağırlıklı olarak işgal eden konulardan biri olan Arnavudluk meselesinin son durumuyla alakalı bilgi veren bu yazıda[259] Mitroviça'dan *Noya Fraye Press* gazetesine gelen bir mektuba yer verilmiştir. Bu mektup, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da güç kaybetmeye başlaması, meşrutiyet öncesi Rumeli'nin güvenliğinin teminatı olarak görülen, bu nedenle de bir takım ayrıcalıklara sahip olan Arnavudların, İttihad ve Terakki'nin uyguladığı siyaset sonrası yaşadıkları dönüşümü gösterme bağlamında önem arz etmektedir.

Mektubun gönderildiği gün ve ertesinde Priştina yakınlarında bazı Arnavud sergerdelerinin mitingler düzenleteceği ve bu mitinglerde rüesanın her birinin ayrı ayrı kendi programlarını savunacakları belirtilmiş; mitinge katılanların isimleri verilmiştir: *"İsmail Kemal Bey'in efkar-ı siyasiyesine taraftar olan Priştina mebus-ı sabıkı Hasan Bey, ağnam vergisinin lağvı taraftarları olan İpekli Rıza ve İsa Pulatin."* Zikredilen bu isimlerin Mitrovça Arnavudları arasında hürmet gördüğüne dikkat çekilmiştir. Mektubun devamında bu kişilerden İsa Pulatin'in bazı makul olmayan istekleriyle beraber Jön Türkler'in hükümetten çekilmelerini

[259] "Arnavudluk ahvali", **Hikmet**, No.3, 21 Temmuz 1328 (Rumi) 3 Ağustos 1912, s.2

isterken; Priştina, Lab ve Drajiçe Arnavudlarından bazı kişiler Jön Türkler'in çekilmesinin yanı sıra, meclisin feshedilmesi, umumi af, Arnavudluk meselesinin tedkiki için bir komisyon kurulmasını istedikleri aktarılmıştır. İdris Safer adlı Arnavud milliyetçisi müzakere fikrine yanaşmayıp muhtariyet istemektedir. Tertib edilen mitinglere gönderilen murahhaslar bu kişiler olup, istekleri de bahsi geçenlerdir. Mektubun sonunda bu kişiler ve taleplerin şimal Arnavudlarına ait olup, Toska Arnavudlarıyla bir alakaları olmadığı da ifade edilmiştir: *"İşte şimal Arnavudlarının gönderdiği murahhaslar bunlar olup cenubi yani Toska Arnavudları ile bunların hiçbir münasebeti yoktur. Bunlar, şimali Arnavudlardan daha ma'lumatlı ve daha zeki olub Arnavudluk muhtariyeti taraftarıdır. Halbuki Kosova vilâyeti Arnavudları kat'iyyen bu fikrin aleyhinde bulunuyorlar."*

Ahmed Hilmi, *Hikmet* gazetesinin onuncu sayısında İngiliz gazetesi *Levant Herald*'da yayınlanan bir makaleye[260] yer vermiştir. Makale, *Hikmet*'in görüşüne uygun ve destekler nitelikte görüldüğünden ötürü aynı şekliyle nakledilmiştir. *Levant Herald* Osmanlı ülkesindeki gelişmeleri anlaşıldığı üzere *Tan* gazetesinden takip etmektedir ya da yazısına dayanak olarak *Tan* gazetesinde verilen bilgileri kullanmıştır.

Bu İngiliz gazetesine göre *Tan* gazetesi halihazırda iktidarda olan hükümetin İttihad ve Terakki'nin en faal iki ismi olan Talat ve Cavid Beylerin Selanik'e gitmelerine izin verilmesini hayretle karşılamaktadır. *Tan* gazetesinde yer alan *"Görülüyor ki Avrupa nazarında Türkiye kanunsuz bir memlekettir ve orada her hangi bir hükümet yalnız menfaatine, keyfine tabi olarak istediğini yapabilir."* sözleri İttihad ve Terakki'nin mevcut durumda iktidarda olması halinde komite üyelerinin bu denli rahat bir şekilde memlekette seyahat edemeyecekleri şeklinde yorumlanmıştır. Böyle bir düşüncenin bir Fransız gazeteci tarafından da kabul edildiği dile getirildikten sonra İttihad ve Terakki cemiyetinin fikir ve usullerinin milletin şikayetlerini belirterek talep ettiği hak ve adaleti temin edebilmek üzere göreve gelen Muhtar Paşa kabinesinin fikir ve usullerinin birbirinden çok farklı olduğu ifade edilmiştir. Bu hal üzerine yapılan yorumda *"Hükümet İttihad ve Terakki cemiyetinin 'bu iki çehresinin' serbest-i harekatına mâni' olmak içün hiçbir sebep göremedi. Ma'amâfih şu noktayı nazar-ı dikkate almağa mecburuz ki hükümetin bu müsamahası bir lakaydi suretinde tefsir edilmelidir. Hükümetin nazar-ı nâfiz basireti bu gibi kimseleri asla gözden gayb etmemektir."* denmiştir. Levant Herald'a göre Cavid ve Talat Beyler Selanik'e bozgunculuk yapmak ya da bulanık suda

[260] "Devr-i Kanun", **Hikmet**, No.10, 28 Temmuz 1328 (Rumi) 10 Ağustos 1912, s.2-3

balık avlamak maksadıyla gitmek istiyorlarsa hükümetin küçük bir müdahaleyle onların bu amaçlarını engelleyebilecektir. Hükümet, Selanik'te ilan edilen örfi idareyi memlekette hayat normal akışına döndüğü anda lağv etmeyi düşünmektedir ancak şu anki halde örfi idare devam etmektedir ve Cavid Beyle Talat Beyin bu durumu göz ardı etmeyeceklerini düşünmektedir.

Eski mebuslardan biri olan Vilahof Efendi'nin bir gazeteye verdiği beyanatta farklı düşüncelere sahip olduğu ifade edildikten sonra, Vilahof Efendi'nin sözlerine yer vermiştir: *"İttihad ve Terakki'nin tam dört sene devam ettirdiği idare-i örfiyeden artık bizar olan ahali elbette yeni hükümetin bu kararını memnuniyetle telakki edemez. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'de Hükümet aleyhine bir kıyam husule getirmesi fıkdan-ı (yokluk) vesâit sebebiyle kat'iyyen gayr-i mümkin olduğundan idare-i örfiye ilanına ne lüzum görüldüğünü anlamayan İttihadçılar ancak kuvvet ile tervic-i müddea eden ve kuvvetlerinden başka bir şeye istinad etmeyen ta'bir-i caiz ise adeta resmi ihtilalcilerdir. İttihadçıların elindeki kuvvet-i maddiye gittiği gibi onların bütün nüfuz ve kudretleri de boş, tantanalı, farfara hamlelerden ibaret kalır."* İttihad ve Terakki'nin daha önce dayandığı kuvvetten mahrum olduğunun herkesçe malum olduğu; ancak efkar-ı umuminin Selanik'teki örfi idare ilanını yerinde bulduğu da *"İki ihtiyatın birden daha iyi olmadığını kim inkar edebilir."* sözleriyle ifade edilmiştir.

Geçmiş dönemde İttihad ve Terakki tarafından tesis edilen Divan-ı Harbi Örfi'nin sadece kendi siyasetinin aleyhine siyaset izleyenler için tertip edilmiş olduğu için pek çok su'i istimal yaşandığı ve milletin de bundan zarar gördüğü dile getirildikten sonra halihazırda görevde olan hükümetin, İttihad ve Terakki'nin olumsuz bir hareketi olmadığı takdirde cemiyete yaklaşımının tarafsız olacağını, aksi takdirde hesap vermek durumunda kalacağını iddia etmiştir: *"İttihad ve Terakki hükümetin müdahalesini celb edecek bir hareket-i namusiyyede bulunmadığı takdirde hükümet kendisine karşı bitaraflıktan bir hatve ayrılmayacaktır. Cemiyet böyle yapmaz da bir takım kanun şikestâne harekete kalkışacak olursa elbette hükümete hesap verecektir."* Kanunun tüm kuvvetlerin üstünde olduğu, herkesin bu güce boyun eğmek durumunda olduğu; hükümetin adalet teminatıyla başlattığı devr-i kanun, sadece basit ve manasız bir kelimeden ibaret kalmamalıdır. Yeni hükümete verilen desteğin açık bir şekilde ifade edildiği makale *"Hükümet memleketi in'âm-ı (ihsan etmek) refah ve asayişten istifade ettirmeye azm etmiştir. Millet de elbette bu dakikayı takdir ederek hissesine isabet eden vazifeyi layıkıyla ifa eder. Hükümet vazifesini layıkıyla ifa içün muhtac bulunduğu kuvveti ancak milletten, milletin necâbet ve kanunperverliğinden alır."* sözleriyle sonlandırılmıştır.

Gazetenin yedinci nüshasında *Times* gazetesinden alınan bir makale[261] yayınlanmıştır. İttihadçıların devr-i sabıkla aynı kefeye konularak değerlendirildiği bu makale de Ahmed Hilmi'nin fikir ve görüşlerini destekler nitelikte olması hasebiyle kullanılmıştır. Makalede meşrutiyetin ilanının öncesinde Makedonya'da dağa çıkan bir grubun hamaset ve hamiyeti sayesinde gerçekleşen inkılapla, son olarak gerçekleşen değişimi husule getiren askeri harekatın benzerliğinden bahsedilerek şöyle devam edilmiştir: *"Son hareket de tıpkı 1908 kıyâmı gibi Manastır vilâyetinde Arnavudluk bataklıkları atrâfında meydân almış ve Kosova'daki Kigâ kabâilinin iştirâkıyla tevessu' (genişleme) etmiştir. Sineleri ateş-i hamiyetle yanan, kalbleri endişe-i istikbâl-i vatanla çırpınan bir takım vatanperverân bidâyette adedleri belki yüzü tecâvüz etmeyen fakat kıymetçe ordulara meydân bir avuç kahraman ile Resne, Ohri, Kuriçe dağlarına çıkmışlar İstanbul'un şevket-i zulmânesine, kanlı âteşli kuvvetlerine karşı adâlet, hürriyet istemekten pervâ etmemişlerdi."* Nasıl ki o dönemde hükümet-i Hamidiye ahvalin ciddiyetini idrak edemeyip ilk zamanlarda ayaklananlara karşı fütursuzca bir iyimserlik gösterdilerse aynı şekilde tüm Türkiye'yi kendinden ibaret sayan İttihad ve Terakki'nin de Arnavutluk harekatına karşı benzer bir lakaytlık gösterdiği *"Bu garib bir cilve-i şu'undur (işler). Evet Abdülhamid'in bendegânı Arnavudluk dağlarında parlayan lem'ayı yarım tedbirle, para kuvvetiyle söndürülebilecek küçük bir yangın zannetmişti, halbuki bu bir yangın değil bir fecr, bir fecr-i sâdıktı. İttihâd ve Terakki Hükümeti de bunu memlekette eksik olmayan nâhoşnudlardan bazılarının bazı sâdedilânın (safça) cehâletinden istifâde ile ve bir şey koparmak emeliyle yaptıkları bir blöf suretinde telakki etti."* cümleleriyle ifade edilmiştir. Her iki olayda da meselenin asıl sebebinin araştırılmayarak gaflet içerisinde davranıldığı; İttihad ve Terakki'nin yaşanan isyanı askerin siyasetle iştigalini men etmek, birkaç kişinin ibret olması adına cezalandırılması ve para dağıtmak gibi bir takım tedbirlerle önünü almaya çalıştığı makalede dile getirilmiştir. Adeta tarih tekerrürden ibarettir sözünü kanıtlarcasına aradan dört yıl gibi kısa bir süre geçmiş olmasına rağmen, yapılan yanlışlardan ders alınmadığını ise *"Abdülhamid 1908'de Makedonya Şemsi ve Osman Paşalar ile bir hafiye alayı göndermişti. Bu kadar yakın ve ibret-âmiz bir vak'a-i tarihiyeden ibret almamış olan Mahmud Şevket Paşa da dört sene sonra aynı hataya düştü. İsyan bütün bu tedbire rağmen ân be ân tevsi'-i dâire ediyordu. Cemiyet bu def'a da Nâzım, Ömer Naci, Eyüp Sabri beyleri göndermek fikrine düştü."* denilerek iki olay arasındaki benzerlik vurgulanmak suretiyle belirtilmiştir. Makalenin sonunda halihazırdaki hükümetin memleketin selametini temin etmek ve üzerine düşen vazifeyi

[261] "1908 ve 1912 inkılaplarının mukayesesi", **Hikmet**, No.7, 25 Temmuz 1328 (Rumi) 7 Ağustos 1912, s.3

muvaffakiyet ile ifa etmek istiyorsa geçmişte yaşanan bu olaylardan ibret alması gerektiği ifade edilmiştir.

SONUÇ

"İttihad ve Terakki Yönetimine Muhalif Bir Bakış: *Hikmet* Gazetesi" başlıklı tez çalışmamız, meşrutiyet döneminde hasıl olan matbuat ortamına dayanarak tarihi okuma şeklinde gerçekleşmiştir. Gelişmeleri hayli geç takip eden Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan iki yüz sene sonra başladığı matbuat faaliyetleri, bir dizi ıslahatla birlikte gelmiştir. Yenilikçi padişah olarak bilinen Sultan II. Mahmud, Osmanlı padişahlarının yetkilerini kısıtlayan ilk belge olan Sened-i İttifak'ın imzalanmasının ardından askeriyeden yönetime, hukuktan ekonomiye pek çok alanda ıslahatlar gerçekleştirmiştir. 1831 yılında neşrolunmaya başlanan *Takvim-i Vekayi* de bu ıslahat dizisi içerisinde hayata geçmiştir. Devletin resmi yayın organı olan bu gazete 1840 yılında William Churchill adındaki bir İngiliz'in *Ceride-i Havadis* gazetesini çıkarmasına kadar tek başına varlığını sürdürmüştür. Gerçek anlamda halkı bilgilendirme amaçlı fikir gazeteciliği ise bundan tam yirmi sene sonra başlayacaktır.

Agah Efendi ve Şinasi tarafından 1860 yılında çıkarılmaya başlanan *Tercüman-ı Ahval* gazetesiyle matbuat faaliyetleri tam olarak başlamıştır. Bu alanda yapılan pek çok çalışmada da görüleceği üzere Türk basını fikir gazeteciliğinin başlamasıyla birlikte nizamnameler, kararnameler ve kanunlarla sürekli kontrol ve baskı altında tutulmaya çalışılmıştır. Ağır aksak ilerlemeye çalışan, siyasi hayatta gerçekleşen değişimlere uyum göstermeye çalışan, Türk düşün hayatının bu en önemli unsuru olan gazeteler, Osmanlı Rus Savaşı bahane edilerek meclisin tatil edilmesiyle otuz yıl sürecek bir baskı dönemine girmişlerdir. Gazetelerin kapatıldığı, gazetecilerin hapis ve sürgün cezalarına çarptırıldığı, aydınların büyük kısmının yurt dışına kaçtığı bu dönemde matbuat yaşam mücadelesi vermiş, zaman zaman boş sütun ve sayfalarla da olsa okuyucuya ulaşmaya çalışmıştır. Selanik'te İttihad ve Terakki önderliğinde başlayan hürriyet hareketleri 23 Temmuz 1908'de ikinci meşrutiyetin ilan edilmesiyle sonuçlanmış; Osmanlı matbuatı 24 Temmuz sabahını şenliklerle karşılamıştır. Otuz yıl süren baskı, sansür ve otosansür döneminin ardından matbuat dünyası birden canlanmış yüzlerce gazete ve mecmua yayın hayatına başlamıştır. Eli kalem tutan, yazdığını bastırabilecek imkanı olan herkes bir anda matbuatın içinde bulmuştur kendini. Kaçak olarak yurt dışına giden ya da sürgün edilen Osmanlı aydınları da bu süreçte vatana dönmüş ve faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmeye başlamışlardır.

Osmanlı fikir hayatına tüm bu sayılan olumsuz koşullara rağmen ömrünü adamış Türk mütefekkirlerinden olan Ahmed Hilmi de gazetecilik faaliyetleri sebebiyle meşrutiyet öncesi

dönemde hapis ve sürgün cezaları almış; meşrutiyetin ilanıyla birlikte İstanbul'a geri dönmüştür. Sürgünde kaldığı yıllar boyunca ilmî ve fikrî açılardan kendini geliştiren Ahmed Hilmi, gazetecilik faaliyetlerinin yanı sıra Darülfünun'da dersler de vererek birikimlerini öğrencilerle de paylaşma yoluna gitmiştir. Meşrutiyetin vaad ettiği hürriyet ortamında düşüncelerini kendi çıkardığı veyahut yazarlık yaptığı gazetelerde kitlelerle paylaşmıştır. Ne var ki meşrutiyetin ilanıyla gelen hürriyet uzun ömürlü olmamış, 31 Mart Vak'ası'nın ardından ilan edilen örfi idareyle birlikte yeni bir baskı süreci başlamıştır. Bu kez İttihad ve Terakki'nin iktidarı elinde bulundurmasıyla Ahmed Hilmi'nin muhalefetinin odağı değişmiş, teoride İttihad ve Terakki'nin ideallerini benimsemiş, kuruluş programını her daim savunmuş ve meşrutiyete gönül vermiş olan Ahmed Hilmi'nin meşrutiyetin ilanının ardından geçen dört yıllık süre zarfında fırka erkanını yanlış uygulamaları sebebiyle en sert şekilde tenkit ettiği gazete sütunlarında görülmüştür. Gazetecilik mesleğinin yalnızca gelip geçici bir uğraş, yaşamını sürdürmesine yardımcı bir faktör olarak değil, hayatın kendisi olduğunu düşünen Ahmed Hilmi, hayatı boyunca bu düşünceyi savunmuş ve mesleğini icra ederken haktan ve haklıdan yana vatan ve milletin menfaatini her tür menfaatin önünde tutan bir tavır sergileme gayretinde olmuştur.

Yapılan okumalar kendini Osmanlı Türkü olarak tanımlayan Ahmed Hilmi'nin Osmanlı'yı kurtuluşa götürecek unsurun ittihad-ı İslam olduğuna inandığını ve yazılarında da bu düşünceyi vurguladığını göstermektedir. *Hikmet* gazetesinde yayınlanan makalelerinde Osmanlı'yı oluşturan ana unsur olan Türklerin diğer unsurlar arasında geri kalmış olmasını da bir yere kadar İslam birliğinin sağlanamamış olmasına bağlamıştır. Zaten dış güçlerin de etkisiyle ayaklanan, Osmanlı'dan kopmak isteyen gayr-i müslim unsurların varolduğu bir dönemde Osmanlı toplumunu bir arada tutabilecek tek kuvvet İslam birliği olacaktır.

Fırkacılık meselesinin Osmanlı'da kutuplaşmakla aynı anlama geldiğini, toplumu oluşturan fertlerin kendilerinden olmayanı karalayarak dışlama yoluna gittiği; kişilerin liyakatlarına bakılmaksızın fırkalara yanaşmak suretiyle makam ve mevki kazanma yarışına girdiği; bunun neticesinde hem sosyal, hem siyasal ve hem de idari hayatta pek çok zorluğun ortaya çıktığı saptamasını yapan Ahmed Hilmi'nin, körü körüne yapılan fırkacılığın milletin başına dert açmaktan başka bir işe yaramadığını da ifade ettiği görülmüştür. Fırkacılık meselesini sert bir şekilde tenkit eden ve muhalefet ederken adil ve tarafsız olmaya azami gayret gösteren Ahmed Hilmi'nin; Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurulduktan kısa bir süre sonra İstanbul'da

yapılan ara seçimlerde İttihad ve Terakki karşısında galip gelmesi ve İttihad ve Terakki'nin bu olay neticesinde bir dahaki seçimlere örgütlenerek daha güçlü bir şekilde girmesinin önünü kesmek için meclisi feshettirmesinin ardından İttihad ve Terakki'nin bu tahakkümüne karşı durarak, tarihe sopalı seçimler olarak geçen ve İttihad ve Terakki'nin ezici çoğunlukla aldığı seçimlerde Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı desteklediği görülmüşse de bu tavrını adaletli bir seçim yapılabilmesi için takındığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır. Gerçekleştirilen seçimlerde yapılan usulsüzlük ve kanunsuzluklara tepki göstermek ve karşı tavır almak anayasal meşrutiyetin tehlikeye girdiği ve yeniden inşa edilmesinin hayati önem arz ettiği bir dönemde memleketin selameti için çaba gösteren bir münevverden beklenecek bir davranıştır. Zira bir süre sonra içte ve dışta çalkantılar yaşayan imparatorlukta İttihad ve Terakki'nin giderek artan tepkiler ve belki de Halaskar Zabitan'ın müdahale edebileceği endişesi neticesinde göreve getirdiği Hürriyet ve İtilaf'ın desteklediği Büyük Kabine'nin de icraatlarıyla Ahmed Hilmi'nin tenkitlerinden nasibini aldığı görülmüştür.

Ahmed Hilmi'nin bakış açısından, vatan ve milletin bekasının, vatana hizmet etmenin artık pek çoklarınca önemsenmediği, tek gailenin gücü elde edebilmek, elde tutabilmek ve güce yakın olup kendi çarklarını çevirebilmek olan zevatın dizginlenemeyen hırsı yüzünden memleketin felakete sürüklendiği görülmektedir. Aynı zevat elindeki gücü kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmek uğruna her tür fedakarlıkta bulunmakta ve tarihte yaşanmış benzer örnekleri görmezden gelmektedir. Nitekim Osmanlı'nın altı yüz yıllık tarihi, bulundukları mevkiyi hazmedemeyerek şahsi hırslarının esiri olmuş ve bu uğurda başka insanların kanına girdikleri gibi kendi kellelerini de veren devlet adamlarıyla doludur.

Ahmed Hilmi, İttihad ve Terakki ile alakalı tenkitlerine devletin her kademesinde kadrolaşarak insanları kendi taraflarına çekebilmek için bir takım maddi vaadlerde bulunmaktan tutun da insanlar arasına nifak sokmak usullerinin hükümet düsturu haline getirildiği, gelişen olaylar ve değişen şartlar karşısında meşrutiyete duruma uygun yeni anlamlar yüklendiği saptamalarıyla devam etmiştir. İdari görevlerle halka hizmet için imparatorluğun farklı bölgelerine giden memurinin ahalinin durumundan bihaber olarak keyfi bir şekilde vazifesini icra ettiğini, memleketin durumunu önemseyen ve işini yapan zevatın az sayıda olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Bu noktada merkezi hükümetin yapılması gereken işler için uygun emirleri doğru şekilde verdiği zamanlarda bile atalet ve umursamazlık içerisinde olan idarecilerin bu emirleri gereği gibi yerine getirmemesi sebebiyle verilen

emirlerin bir hükmünün kalmadığı da Ahmed Hilmi'nin tenkit ettiği konular arasında yer almaktadır.

Ahmed Hilmi, bir diğer eleştirisini de özellikle siyasi alanda bitaraf kalarak halkı aydınlatmak, onlara yol göstermek vazifesine haiz mütefekkir ve münevver kesimin bu vazifeyi yerine getirirken tarafsız kalamamasına getirmiştir. Matbuat üzerinden herhangi bir fikri veyahut olayı sağlıklı bir şekilde tartışabilmenin imkansız hale geldiği bu dönemde gazete yazarlarının karşıt fikri alaya alma, küçük düşürme ve kınamanın da ötesine geçerek zaman zaman işi iftira atmaya kadar götürmeleri bu dönemin dikkat çeken özelliklerindendir. Yeni bir düzende zaten kafası karışık olan ahali, bir de üzerine mütefekkir kesimin bu tavrıyla karşı karşıya kalınca ne yapacağını bilmez duruma gelmiştir.

Makalelerin okunarak değerlendirilmesi neticesinde iki dereceli bir seçim sisteminin uygulandığı meşrutiyet sonrası dönemde mebus olmak isteyen zevatın vatana hizmet ülküsünden ziyade mebus olunması halinde elde edilecek ayrıcalık ve sahip olunacak maddi imkanların peşine düştüğü, bu sebeple de fırkaların namzet gösterirken, seçmenlerin de bu namzetlere rey verirken öncelikli olarak göz önünde bulundurmaları gereken cihetin memlekete hizmet olması gerektiği düşüncesinin de Ahmed Hilmi tarafından vurgulandığı dikkat çekmektedir. Ahmed Hilmi fırka ayrımı gözetmeksizin mebusların aday gösterilmesi ve seçilmesi noktasında adayların siyasetten ekonomiye, eğitimden ziraate kadar belli konularda bilgi ve tecrübe, en önemlisi de vicdan sahibi olanlar arasından tercih edilmesinin memleketin hayrına olacağına da dikkat çekmiştir. Tüm bu uyarılara rağmen seçimlerin gerçekleştirilmesi aşamasında yapılan haksızlıklar ve yolsuzluklar da Ahmed Hilmi'nin eleştirilerinden nasibini almıştır.

Ahmed Hilmi, dört yıllık İttihad ve Terakki iktidarı süresinde iç ve dış siyasette yapılan yanlışlarla savaşlar ve toprak kayıpları yaşandığı, özellikle Trablusgarb meselesinde Osmanlı'nın vergi toplama zamanlarında sadece bir gelir kapısı olarak gördüğü eyalette yaşayanların Osmanlı tebaası olarak görülmediğini, verilen hizmetin son derece zayıf olduğunu dile getirmiştir. Bu saptamasının yanı sıra başlangıçta, merkezi hükümetin bir takım iyileştirmelere gideceği inancını koruduğunu, ancak geçen zamanın bu inancını yok ettiğini de ifade etmiştir. İtalya'nın savaş açmasının ardından söylemde "Trablus'u vermeyiz" ifadesinin çokça dile getirilmesine rağmen; tüm imkansızlıklara rağmen savaş meydanında

kaybedilmeyen toprakların bir anda teçhizatsız ve başıboş bırakılarak bu toprak kaybına giden süreci desteklemelerine tepki göstermiştir.

İttihad ve Terakki'nin icraatlarını farklı alanlarda değerlendirerek gazetesinin sayfalarında eleştirmeye devam eden Ahmed Hilmi, Osmanlı'nın ana unsuru olan Türklerin özellikle son yıllarda diğer tüm unsurların gerisinde kaldığını, Türkçülük adına hareket etme yetkisini tek kendine mal eden İttihad ve Terakki'nin de bunda önemli payı olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Meşrutiyetle beraber Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan müslim ya da gayri müslim tüm unsurların kendilerini ifade edecek, savunacak her tür imkana kavuşurken "millet-i hakime" unvanına haiz Türklerin tüm bu imkanlardan mahrum olduğunu ifade etmiştir. Geçmişe de bakılacak olursa devlet yönetiminde görev aldığı için ayrıcalıklı grupta yer alanların haricindeki Türklerin iktidarı korumak adına kendilerine verilen her türlü meşakkatli vazifeyi ifayla yükümlü olup karşılığında hiçbir destek ve hizmet görmediği; bu hale rağmen hala varlıklarını sürdürebilmiş olmalarının hayret edilesi bir durum olduğu gerçeğini dile getirmiştir. Kahramanlık hikayeleriyle Türk gençlerinin bir hayalin peşine takılarak ülkenin gerçekliklerinden uzaklaştırıldığı, yapılması gerekenin Türklerin yararsız münakaşa ve çatışmalardan uzaklaşmaları ve kendilerine telkin edilen kahramanlık hikayelerine kulak asmayarak ilerleme ve gelişme yolunda yürümeleri olduğu fikrini savunmuştur.

Ahmed Hilmi'nin tenkitlerinden en fazla nasibini alan konulardan biri Siyonist siyasetinin İttihad ve Terakki'nin politikaları üzerindeki etkisidir. Osmanlı bütünlüğüne tehdit olarak gördüğü her konuda halkı bilgilendirmeyi ve uyarmayı vazife olarak benimseyen Ahmed Hilmi, Siyonistlerin emellerine ulaşabilmek adına Osmanlıyı oluşturan tüm unsurlar üzerinde ayrı ayrı planlar uyguladığını iddia etmektedir. Örnek vermek gerekirse Türkler unsurunu diğer unsurlara karşı kullanabilmek için Panturanizm idealini kullanırken, Panislamizm ülküsüyle bir yandan Türk ittihadını zayıflatmaya çalışmış, bir yandan da Avrupa nazarında Müslüman unsurların gözden düşmesini sağlamayaya yönelik çaba sarf etmiştir. Gayrimüslim unsurlar üzerinde etkili olabilmek için ise ittihad-ı anasır siyasetini kullanmıştır. Ve bunu öylesine maharetle yapmaktadırlar ki iktidarı elinde bulunduran zevatın bu tuzaktan kurtulması yahutta alet olmaması gibi bir imkan kalmamaktadır. Yüzyıllar boyunca aynı topraklarda kardeşlik içerisinde yaşayan unsurların birbirinden ayrışmasının iktidarın Siyonist siyasetinin etkisinde kalarak birbirine zıt fikirlerden müteşekkil olan bir siyasetin neticesi olduğu da Ahmed

Hilmi'nin saptamalarındandır. Siyonist siyasetini uygulayanların insanları etkileri altına alarak istediklerini yaptırmak için kullandıkları kirli yöntemlerden de bahseden Ahmed Hilmi, bir taraftan ikna ve istihsan yöntemini kullanan bu kişilerin diğer taraftan da idma' ve ifsad yöntemiyle taraftar bulma yoluna gittiklerini makalelerinde dile getirmiştir. Bu usullerin yanı sıra propaganda usulünü kullanarak dilediklerini yücelten dilediklerini batıran kişilerin karşısında mukavemet göstermenin çok da mümkün olmadığını ve Siyonistlerin çabalarıyla memlekette oluşan inhisarla belli zevatın kalkınırken geri kalanını yok olmaya mahkum kaldığını söyleyen Ahmed Hilmi, inhisarın Siyonizme bilerek ya da bilmeyerek hizmet eden İttihad ve Terakki mensupları sayesinde siyasi alanda da hakim olduğunu, memleketin kötüye gidişinin önemli sebeplerinden birinin de bu ahval olduğu değerlendirmesini yapmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, dahili ve harici düşmanlarının imparatorluğu parçalama emellerinin ayyuka çıktığı bu dönemde bir de Avrupalı büyük devletlerin bu amaçla Balkan Hükümetlerinin kışkırtmasıyla; icraatlarını ve politikalarını çok kez ağır şekilde eleştirse de İttihad ve Terakki'nin tüm yanlışlarına rağmen Balkanlar'da Hıristiyan-Müslüman dostluğunu korumaya çalışmasına rağmen patlak veren Balkan Savaşlarının içinde bulmuştur kendini. Ahmed Hilmi, birlik ve beraberliğin en fazla önem arz ettiği böylesi bir dönemde fırkaların yine kendi aralarındaki çatışmalarını sürdürmelerinden duyduğu rahatsızlığı satırlarında ifade etmiştir. Ordu tüm gayretiyle topraklarını savunmaya çalışırken iktidarda olanların dış politikada, ekonomi ve savaş politikalarında yanlış uygulamalarına devam etmesini de eleştiren Ahmed Hilmi, İttihat ve Terakki'nin aldığı tepkiler sonrasında büyük umutlarla göreve getirilen "Büyük Kabine"nin partiler üstü bir siyaset uygulama vaadinin de beklentileri karşılayamadığını dile getirmiştir. Savaş süresince siyasi eleştirilerini hız kesmeksizin sürdüren Ahmed Hilmi, bir taraftan da milli birlik ve beraberliği tesis edip sürdürebilmek adına gazete sütunlarından seslenmeye devam etmiştir. Ancak görülmüştür ki bu eleştiriler sadece olumsuz manada olmamış, birlik, beraberlik ve hakkaniyet adına yapılan olumlu icraatlar da Ahmed Hilmi tarafından takdir edilmiş ve gazete aracılığıyla halka duyurulmuştur.

Ahmed Hilmi tüm bu yaşananları kendi fikir süzgecinden geçirerek paylaştıktan sonra olayları adil bir çerçevede değerlendirirken, kendi fikirlerini desteklemek ve gazetecilik görevini layığıyla yerine getirebilmek amacıyla meşrutiyet sonrası dönemde yaşananların Avrupa basınındaki yansımalarına da yer vermiştir. Avrupa basınında, Osmanlı İmparatorluğu'nun meşrutiyet öncesi yıkılmaya yüz tutmuş bir devlet olarak görülürken,

yapılan inkılapla yeniden ayağa kalkışı; monarşik düzenden meşruti düzene geçişi desteklenmiş ve olumlu değerlendirmelere yer verilmiştir. Ancak aynı Avrupa basını İttihad ve Terakki'nin süreç içerisindeki icraatları için aynı olumlu yorumları yapamamış, fırkanın kurduğu tahakküm gazete sayfalarında yer almıştır. Avrupa basınında İttihad ve Terakki'nin yanlış politikalarını dile getirdikleri halde bu halin olumluya evrilmesi için yaptıkları haberler Ahmed Hilmi'ye göre Avrupa'nın Osmanlı'ya duyduğu muhabbet ve dostluktan değil, ayak sesleri duyulan bir büyük savaşa mahal vermemek için yapılsa da netice itibarıyla bu durumun Osmanlı açısından faydalı olduğu saptamasında bulunmuştur.

Tüm bu değerlendirmelerin neticesinde Osmanlı matbuat dünyasının son dönemine damgasını vuran fikir adamlarından biri olan Şehbenderzade Ahmed Hilmi'nin gazetecilik faaliyetlerini yukarıda da defaatle belirttiğimiz gibi sadece vatanın ve milletin bekası ve menfaatini gözeterek yaptığını söylemek eksik ya da yanlış olmayacaktır. Ahmed Hilmi bu vazifesini ifa ederken kendi ideolojisini temel alarak kurtuluş yolları hususunda halkı, iktidarı ve muhalefeti uyarmaktan asla geri durmamıştır.

KAYNAKÇA

Akın, Rıdvan: **Türk Siyasal Tarihi 1908-2000**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010

Akşin, Sina: **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Basım, İstanbul, 2013

Ali Cevat Bey: **İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi II. Abdülhamit'in Son Mabeyn Başkatibi Ali Cevat Beyin Fezlekesi**, Haz. Faik Reşit Unat, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985

Duman, Hasan: **Osmanlı – Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri 1828-1928, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı**, Ankara, 2000, c.1

Dumont, Paul - Georgeon, François: **Bir İmparatorluğun Ölümü**, Ed. Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II - Duraklamadan Yıkılışa**, İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012

Ekici, M. Zeki: **II. Meşrutiyet Devri Fikir Adamı: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi Hayatı ve Eserleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 1997

Erdem, Hamit: **Osmanlı Sosyalist Fırkası ve İştirakçi Hilmi**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2012

Filibeli Ahmed Hilmi: **Hikmet Yazıları**, Haz. Ahmed Koçak, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2009

Georgeon, François: **Son Canlanış (1878-1908)** Ed. Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II Duraklamadan Yıkılışa**, İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012

Georgeon, François: **Sultan Abdülhamit**, Çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2012

Kaan, Oğuz: **II. Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008

Kabacalı, Alpay: **Türk Basınında Demokrasi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999

Kansu, Aykut: **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2011

Kara, İsmail: **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1986

Karal, Enver Ziya: **Osmanlı Tarihi**, C.IX, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011

Kaya, Gökhan: **II. Meşrutiyet Döneminin Demokratları Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-ı İbad)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011

Kocabaşoğlu, Uygur: **Hürriyeti Beklerken İkinci Meşrutiyet Basını**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2010

Koloğlu, Orhan: **İttihatçılar ve Masonlar**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2012

Kuran, Ahmed Bedevi: **İnkılap Tarihimiz ve Jöntürkler**, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2000

Kuran, Ahmed Bedevi: **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012

Leskovikli Mehmet Rauf: **İttihat ve Terakki Ne İdi?**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2013

Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 2009

Mehmed Selahaddin Bey: **İttihad ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Yıkılışı Hakkında Bildiklerim**, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1989

Mevlanzade Rıfat: **31 Mart Bir İhtilalin Hikayesi**, sad.Berire Ülgenci, Pınar Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010

Nalcıoğlu, Belkıs Ulusoy: **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013

Özcan, Ufuk: **Yüzyıl Dönümünde Batıcı Bir Aydın Ahmed Ağaoğlu ve Rol Değişikliği**, Kitabevi, İstanbul, 2010

Ramsour, Ernest Edmondson: **Genç Türkler ve İttihat Terakki 1908 İhtilali'nin Hazırlık Dönemi**, Etkin Kitaplar, İstanbul, 2013

Rıza Nur: **Hürriyet ve İtilaf Fırkası Nasıl Doğdu Nasıl Öldü**, Haz. İlhami Yalınkılıç, Kitabevi, İstanbul, 1996

Sancaktar, Fatih Mehmet: **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009

Sunata, İ. Hakkı: **İstibdattan Meşrutiyete Çocukluktan Gençliğe**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006

Süleyman Tevfik: **II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Elli Yıllık Hatıralarım**, Haz. Tahsin Yıldırım-Şaban Özdemir, DBY Yayınları, İstanbul, 2011

Şapolyo, Enver Behnan: **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara, 1971

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi: **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Düşüncesinde Arayışlar**, haz.Musa Kazım, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1999

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi: **Üniversiteli Gençlerle Bir Konuşma**, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1963

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi: **Yirminci Asırda Alem-i İslam ve Avrupa Siyaseti**, Haz. Bedri Mermutlu, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2014

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi: **Muhalefetin İflası (Hürriyet ve İtilaf Fırkası)**, sad.Ahmed Eryüksel, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991

Tokgöz, Ahmed İhsan: **Matbuat Hatıralarım (1888-1914)**, Haz.Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012

Topuz, Hıfzı: **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2003

Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Dönemi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2009

Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye'de Siyasal Partiler I 2. Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2011

Ülken, Hilmi Ziya: **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, II. Basım, İstanbul, 2014

Ürgüplü, Ali Suat: **Şeyhülislam Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'nin Meşrutiyet, Büyük Harp ve Mütareke Günlükleri (1909-1922)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015

Ziya Nur: **Darülfünun Felsefe Müderrislerinden Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi**, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul, 1982

Ziya Şakir: **Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Yaşadı, Nasıl Battı?**, Haz. Serkan Erdal, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul, 2011

Zürcher, Eric Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, 28. Baskı, İstanbul, 2013

Elektronik Kaynaklar

Akşin, Sina: Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, (Çevrimiçi) http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/414/4564.pdf

Duman, Doğan: 31 Mart Vakası'nın İki Öncü Habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş Olayları, 29.02.2016, (Çevrimiçi) https://www.jasstudies.com/Makaleler/118200093_7.%20Yrd.%20Do%C3%A7.%20Dr.%20Do%C4%9Fan%20DUMAN.pdf

Gazeteler

Hikmet: Heyet-i Hikmet, "Kariin-i Kiramımıza", No.1, 29 Temmuz 1328 (Rumi) 1 Ağustos 1912

Hikmet: "Hitabe-i i'tisam", No.1, 29 Temmuz 1328 (Rumi) 1 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Bitaraflık ne demektir? Hak, ihkak ve istirdad edilmedikçe bitaraflık mümkün mü?”, No.2, 20 Temmuz 1328 (Rumi) 2 Ağustos 1912

Hikmet, “Avrupa nazarında Osmanlılar” No.2, 20 Temmuz 1328 (Rumi) 2 Ağustos 1912

Hikmet: “Bir millet nasıl mahvolur?”, No.2, 20 Temmuz 1328 (Rumi) 2 Ağustos 1912

Hikmet: “Bir millet nasıl mahvolur?” No.3, 21 Temmuz 1328 (Rumi) 3 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Meclisin feshi hakkında ordunun halet-i ruhiyesi ve saik vicdanisi”, No.3, 21 Temmuz 1328 (Rumi) 3 Ağustos 1912

Hikmet: “Arnavudluk ahvali”, No.3, 21 Temmuz 1328 (Rumi) 3 Ağustos 1912

Hikmet: “Bir millet nasıl mahvolur?” No.4, 22 Temmuz 1328 (Rumi) 4 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Meclisin feshi hakkında Arnavudun halet-i ruhiyesi ve saik vicdanisi”, No.4, 22 Temmuz 1328 (Rumi) 4 Ağustos 1912

Hikmet: M.S., “Hazm-ı ikbal ve İttihat ve Terakki”, No.4, 22 Temmuz 1328 (Rumi) 4 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonistlerin nuhuset-i siyasetini yine Türkler mi çekecek?, No.5, 23 Temmuz 1328 (Rumi) 5 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonistlerin siyaset-i menhusesi II, No.6, 24 Temmuz 1328 (Rumi) 6 Ağustos 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “Kat’i bir itiraf”, No.7, 25 Temmuz 1328 (Rumi) 7 Ağustos 1912

Hikmet: Özdemir, “Son savlet: Bir hitabe-i tecavüz-amiz”, No.7, 25 Temmuz 1328 (Rumi) 7 Ağustos 1912

Hikmet: “1908 ve 1912 inkılaplarının mukayesesi”, No.7, 25 Temmuz 1328 (Rumi) 7 Ağustos 1912

Hikmet: Özdemir, “Son savlet: Bir hitabe-i tecavüz-amiz”, No.8, 26 Temmuz 1328 (Rumi) 8 Ağustos 1912

Hikmet: “Kat’i ihtar”, No.8, 26 Temmuz 1328 (Rumi) 8 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonistlerin siyaset-i menhusesi III İdma’ ve ifsad, No.8, 26 Temmuz 1328 (Rumi) 8 Ağustos 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “Nasıl bir idare altında idik? İntihabat facialarından (Kütahya intihabatı)”, No.9, 27 Temmuz 1328 (Rumi) 9 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonistlerin siyaset-i menhusesi IV İnhisar, No.9, 27 Temmuz 1328 (Rumi) 9 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonist siyaset-i menhusesi V Siyaset ve idare, No.10, 28 Temmuz 1328 (Rumi) 10 Ağustos 1912

Hikmet: “Müşkilatın mebde-i iktihamı ve Arnavudluk meselesi”, No.10, 28 Temmuz 1328 (Rumi) 10 Ağustos 1912

Hikmet: “Devr-i Kanun”, No.10, 28 Temmuz 1328 (Rumi) 10 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonist siyaset-i menhusesi VI Türklüğün vaziyeti ve muvazene-i anasır, No.11, 29 Temmuz 1328 (Rumi) 11 Ağustos 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “Avrupa efkar-ı umumiyesi ve bugünkü vaziyetimiz”, No.11, 29 Temmuz 1328 (Rumi) 11 Ağustos 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “Ağyar bile nasihat ederken…”, No.12, 30 Temmuz 1328 (Rumi) 12 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Azizim Oğuz Bey..”, No.12, 30 Temmuz 1328 (Rumi) 12 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Azizim Oğuz Bey..”, No.13, 31 Temmuz 1328 (Rumi) 13 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Azizim Oğuz Bey..”, No.14, 1 Ağustos 1328 (Rumi) 14 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonist siyaset-i menhusesi VII İfsad ve idma’”, No.14, 1 Ağustos 1328 (Rumi) 14 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Medeniyet-i hazırada avamil-i cidalden ihtiras”, No.15, 2 Ağustos 1328 (Rumi) 15 Ağustos 1912

Hikmet: “Seri bir istifa lazım”, No.15, 2 Ağustos 1328 (Rumi) 15 Ağustos 1911

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Söylemek istenilmeyen fikirler ve herkesin endişesi”, No.16, 3 Ağustos 1328 (Rumi) 16 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonist siyaset-i menhusesi VIII Propaganda”, No.16, 3 Ağustos 1328 (Rumi) 16 Ağustos 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “İntihabat hazırlıkları ve millete düşen vazife”, No.17, 4 Ağustos 1328 (Rumi) 17 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonist siyaset-i menhusesi Göz boyaması, süsleme ve efkar-ı milliyeyi iğfal ve işgal”, No.19, 6 Ağustos 1328 (Rumi) 19 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonist siyaset-i menhusesi tehdit ve esafil-i beşeriyeti istihdam”, No.21, 8 Ağustos 1328 (Rumi) 21 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Siyonist siyaset-i menhusesi bir istitrad”, No.22, 9 Ağustos 1328 (Rumi) 22 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Trablusgarb içün ne düşünülüyordu?”, No.24, 11 Ağustos 1328 (Rumi) 24 Ağustos 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “İnanırsınız… Çünkü yalandır!”, No.26, 13 Ağustos 1328 (Rumi) 26 Ağustos 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “Arnavud vatandaşlarımıza (bilhassa rüesa-yi mütefekkirine)”, No. 28, 15 Ağustos 1328 (Rumi) 28 Ağustos 1912

Hikmet: F.A.H. “Türkleri kurtarmak için”, No.29, 16 Ağustos 1328 (Rumi), 29 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Trablus verilmiş mi idi?”, No.30, 17 Ağustos 1328 (Rumi) 30 Ağustos 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “Muharebe bize ne yaptı? İtalyanlara ne yapıyor?”, No.31, 18 Ağustos 1328 (Rumi), 31 Ağustos 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Türkleri kurtarmak için şan siyaseti, can siyaseti”, No.31, 18 Ağustos 1328 (Rumi), 31 Ağustos 1912

Hikmet: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, “Herkes korkuyor, herkes haklıdır”, No.34, 21 Ağustos 1328 (Rumi) 3 Eylül 1912

Hikmet: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, “Geçid fırkaları ve müstakbel fırkalar”, No.35, 22 Ağustos 1328 (Rumi) 3 Eylül 1912

Hikmet: F.A.H., “Fırka fikri, millet fikrini unutturdu”, No.37, 24 Ağustos 1328 (Rumi) 6 Eylül 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “Kime feryad edelim, merci-i istimdad kim?”, No. 38, 25 Ağustos 1328 (Rumi) 7 Eylül 1912

Hikmet: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, “Üstadım muhterem Murad beyefendiye”, No.38, 25 Ağustos 1328 (Rumi) 7 Eylül 1912

Hikmet: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, “Muharebe ihtimalleri ve muharebe-i umumiye”, No. 39, 26 Ağustos 1328 (Rumi) 8 Eylül 1912

Hikmet: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, “Milli meşrutiyet fırkası ve üç fikri müttezad”, No.40, 26 Ağustos 1328 (Rumi) 9 Eylül 1912

Hikmet: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, “İkinci fikir, Türk ve Türklük”, No.41, 28 Ağustos 1328 (Rumi) 10 Eylül 1912

Hikmet: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, “Hükümetin te’hir götürmez bir vazifesi”, No.42, 29 Ağustos 1328 (rumi) 11 Eylül 1912

Hikmet: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, “Dahilde ve hariçte herkes ıslahata muntazır”, No.44, 31 Ağustos 1328 (Rumi) 13 Eylül 1912

Hikmet: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, “Gafil seyyahlar, münzeviler, yani valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar”, No. 45, 3 Eylül 1328 (Rumi) 16 Eylül 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “Esaslı düşüncelere sıra geldi: zira memleket çirkin bir anarşiye sevk ediliyor.”, No. 45, 3 Eylül 1328 (Rumi) 16 Eylül 1912

Hikmet: F. A. H., “Münakaşa imkanı niçin yok”, No.47, 5 Eylül 1328 (Rumi) 18 Eylül 1912

Hikmet: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, “Yarı yolda tevkif, “yolda eşkıya var!”, No.49, 7 Eylül 1328 (Rumi) 20 Eylül 1912

Hikmet: “Acaba çıldırdılar mı? Yoksa her cümleden bin tane mana mı çıkar?”, No.50, 8 Eylül 1328 (Rumi) 23 Eylül 1912

Hikmet: Kalender, “Kime rey vereyim?”, No.59, 17 Eylül 1328 (Rumi) 30 Eylül 1912

Hikmet: Hikmet, “Halife-i zişanımız ve sevgili padişahımıza açık ma’ruzatımız”, No.62, 20 Eylül 1328 (Rumi) 2 Teşrinievvel 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “Peyam-ı tevhid”, No.62, 20 Eylül 1328 (Rumi) 2 Teşrinievvel 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, “Ey Millet, artık İbret. Söylemiştik dinletemedik vatan tehlikede biz yine didişmede”, No. 71, 29 Eylül 1328 (Rumi) 12 Ekim 1912

Hikmet: Ahmed Hilmi, “Bulgarların mükemmel ordusu? Geçid başı. Bulgar Sırp planı akim kaldı.”, No. 71, 29 Eylül 1328 (Rumi) 12 Ekim 1912

Hikmet: "Bugün Avrupa'da ve Bulgaristan'da vaziyet-i efkari.", No. 72, 29 Eylül 1328 (Rumi) 13 Ekim 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi "Rumeli makber olmayınca (Ya men biyedihi melekutu külli şey'in)", No. 74, 1 Teşrinievvel 1328 (Rumi) 15 Ekim 1912

Hikmet: Mihriddin Arusi, "Yürü ey kardaş Hakk'a nusret.", No.75, 3 Teşrinievvel 1328 (Rumi) 17 Ekim 1912

Hikmet: "Kahraman ordusuna milletin şükran-ı samimisi", No.77, 5 Teşrinievvel 1328 (Rumi) 19 Ekim 1912

Hikmet: "Babıali'nin ilk muvaffakiyetleri hem yazıyoruz hem şaşıyoruz", No.77, 5 Teşrinievvel 1328 (Rumi) 19 Ekim 1912

Volkan: Vahdeti, "Teskin-i halecan emr-i muhal" No.102 30 Mart 1325 (Rumi) 12 Nisan 1909

ÖZGEÇMİŞ

Sevim Ayık Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda başladığı yüksek lisans eğitimini 2012 yılında tamamladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine kabul edildi. 2014 yılından beri Faruk Saraç Tasarım Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.